T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BİLİMİ

(SİYASET BİLİMİ)

DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ PERSPEKTİFİNDE

DEVLET VE ETNİSİTE İLİŞKİSİ:

KANADA VE QUEBEC ÖRNEĞİYLE

Doktora Tezi

Şükrü ELGİN

ANKARA-2014

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BİLİMİ

(SİYASET BİLİMİ)

DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ PERSPEKTİFİNDE DEVLET VE ETNİSİTE İLİŞKİSİ: KANADA VE QUEBEC ÖRNEĞİYLE

Doktora Tezi

Şükrü ELGİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Filiz Zabcı

ANKARA-2014

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BİLİMİ

(SİYASET BİLİMİ)

DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ PERSPEKTİFİNDE DEVLET VE ETNİSİTE İLİŞKİSİ: KANADA VE QUEBEC ÖRNEĞİYLE

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Filiz Zabcı

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi .10/10/2014.....

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (22 Eylül 2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Şükrü Elgin

İmzası

……

İ Ç İ N D E K İ L E R

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE **26**

I) GEÇMİŞLİĞE FARKLI BİR BAKIŞ OLARAK MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI **26**

A) İLKÇİ (PRİMORDİALİST) YAKLAŞIMLAR **33**

B) MODERNİST YAKLAŞIMLAR **35**

C) ETNO-SEMBOLCÜ YAKLAŞIMLAR **47**

II) DÜNYA-SİSTEMLERİ ANALİZİ KURAMI VE ETNİK SORUN **52**

A) KAPİTALİST DÜNYA-EKONOMİSİNİN TARİHÇESİ **61**

B) KAPİTALİST DÜNYA-EKONOMİSİ'NİN DİNAMİKLERİ **66**

İKİNCİ BÖLÜM: KAPİTALİST SİSTEMİN GENİŞLEME SÜRECİ İÇERİSİNDE KANADA VE QUEBEC'İN ORTAYA ÇIKIŞI **141**

I) BİRİNCİ HEGEMONİK DÖNGÜ (BİRLEŞİK EYALETLER HEGEMONYASI) SÜRECİNDE YENİ FRANSA **154**

II) İKİNCİ HEGEMONİK DÖNGÜ (BİRLEŞİK KRALLIK HEGEMONYASI) SÜRECİNDE BİR SÖMÜRGE KANADA **165**

A) 1789-1814 YILLARI ARASI **173**

B) 1814-1850 YILLARI ARASI **176**

C) 1850-1873 YILLARI ARASI **188**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KAPİTALİST DÜNYA-EKONOMİNİN DERİNLEŞME SÜRECİNDE DEVLET VE ETNİSİTE: KANADA V. QUEBEC **194**

I) ÜÇÜNCÜ HEGEMONİK DÖNGÜ SÜRECİ (ABD HEGEMONYASI) **194**

A) 1873-1897 YILLARI ARASI **194**

B) 1897-1920 YILLARI ARASI **205**

C) 1920-1945 YILLARI ARASI **214**

Ç) 1945-1967 YILLARI ARASI **236**

II)KANADA'YI YENİDEN TANIMLAMA SORUNU **247**

A) 1967- 1982 SÜRECİ **247**

B) 1982 SONRASI SÜREÇ **254**

SONUÇ **276**

KAYNAKÇA **294**

ÖZET **308**

ABSTRACT **309**

K I S A L T M A L İ S T E S İ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
PLQ	Quebec Liberal Partisi
PQ	Parti Quebecois (Kebekliler Partisi)
BQ	Bloc Quebecois
PCC	Progressive Conservative Party of Canada (Kanada Muhafazakâr Partisi) - (1867–1942).
CPC	Conservative Party of Canada (Kanada Muhafazakâr Partisi)
SNP	İskoç Ulusal Partisi
NAFTA	Kuzey Amerikan Serbest Ticaret Anlaşması
FTA	Kanada ile ABD arasındaki serbest ticaret anlaşması
FTAA	Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Area of the Americas)
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
FLQ	Quebec Kurtuluş Cephesi
RCMP	Kanada Kraliyet Atlı Polisi
CIA	Amerikan Gizli Servisi
ROC	Kanada'nın Quebec haricindeki bölümü (Rest of Canada)
CBC	Kanada Televizyon İşletmesi

GİRİŞ

Dünyanın herhangi bir yerinde basın organlarını ve dünya üzerindeki siyasi-ekonomik gelişmeleri düzenli takip etmeye çalışan hemen herkes, 2013-2014 yıllarında sıklıkla karşılaştığı haber başlıklarından, bildikleri dünyada bir şeylerin değişmekte olduğu izlenimini edinmiş olmalıdır. Bildiğimiz dünyayı temelinden sarsan ekonomik ve siyasi haritadaki çatışma ve değişiklikler belki bir anda, bir günde olmasa da yaşam tarzımızdan benimsediğimiz konuştuğumuz dile kadar bir dizi farklılığı ortaya çıkarmaktadır. Neredeyse kesin olarak söylenebilecek olan, yaşadığımız dünyanın birkaç kuşak değil, bir önceki kuşaktan bile artık daha farklı olduğu gerçeğidir.

Bu değişim ve gelişmeler hayatlarımıza alışmadığımız birtakım yenilikleri getirmesinin yanı sıra, bizi tanımlayan kalıpların ne kadar da kırılgan olduğunu ortaya çıkaran bir turnusol kâğıdı işlevi de görmektedir. Artık dinler ve etnik kimlikler üzerinden yeni düşmanlar, yeni dostlar ve yeni sınırlar ülkeler ortaya çıkıyor. Devlet ve karşısındaki rakibi etnisitenin güç mücadelesi belki de hiçbir zaman bu kadar sertleşmemişti. Bu güç mücadelesinin etrafında döndüğü eksende ise bizler, bireyler, hanemizin mensupları, komşularımız kısacası bir "nüfus" veya toplum ve yaşadığımız topraklar "vatan" olarak tanımlanan bir coğrafya bulunmaktadır.

Bu güç mücadelesinde kimliklerimiz yeniden keşfedilir veya oluşturulurken, içinde bulunduğumuz statü grupları, hane halkları bu yeni kimliklerle yeniden bedenlenmekte, bir ulusa mensup olmayı ve bununla tanımlanmayı, kimliklenmeyi de beraberinde getiren teslimiyetimiz, yerini bu kimlik ve geçmişliğin sorgulanmasına ve etnik kökenlerimizi yeniden bir deşme ihtiyacına bırakmaktadır. Bu kimlik karmaşasında basmakalıp ulusalcı ve milliyetçi veya dini mitosların artık bizim "ne

olduğumuza" bir cevap veremediği ise açık bir şekilde ortaya çıkarak, belki de bu nedenle yerlerini hızla DNA testlerinde, soyağaçlarına dayanan yeni yorumlarda, yeni mitoslarda "geçmişliğin" aranmasına bıraktıklarına tanık olunmaktadır.

Bu durumdan en çok etkilenenin ise mevcut kurulu siyasi düzen olduğu söylenebilecektir. Devletler, etnik rakiplerinin giderek artan bir tehdidi ve meydan okuması altında olan uluslarının varlığını ve mevcut düzeni, durumu (status quo) koruma adına zaman zaman tavizkâr, zaman zaman tehditkâr yöntemlerle kullanmaktadırlar. Devlet ve onun kurduğu ulusun rakibi olan etnik grupların talepleri ise kültürel haklardan başlayarak nihayetinde kendi devletlerini kurmanın da dâhil olduğu çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu taleplerin karşılanma oranı da sıklıkla devletler ve etnisiteler arasında krize dönüşebilen gerilimlere neden olmaktadır.

Ulus ve etnisite arasındaki gerilimin kaynağı özünde karmaşıktır. Her ikisi de geçmiş toplumsal bağlarını koruyan, ancak diğer yandan siyasal bir çatışma durumunda elitler ve taraf olan diğer unsurlar tarafından biçimlendirilen modern kimliklerdir (Calhoun, 1993). Ulus-devlet ve etnisite gerilimi zaman zaman barışçı ve işbirliğine dayalı bir görünüm alsa da dünya genelinde bu gerilim bir güvenlik ve bütünleşme sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda özellikle Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren giderek artan bir tempoyla dünya kamuoyunu sarsan etnik hareketlerde yakın dönemde önemli gelişmeler görülmüştür.

Örneğin Türkiye, otuz yıllık çatışmalı bir dönemin ardından kendi içindeki etnik Kürt sorununu çözmeye yönelik adımlar atmaya başladı. Basın-yayın organları tarafından bildirildiğine göre Türk Hükümeti, PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ile yaptığı görüşmeler sonucunda geliştirmeye çalıştığı uzun vadeli, kapsamlı bir çözüm planı

çerçevesinde adımlar atmaktadır. Sistem-dışı silâhlı bir hareket olarak ağırlıkla Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi kırsalında faaliyet gösteren PKK'nın, kademeli bir şekilde sistem-içi bir muhalefete dönüştürülmesini hedeflemektedir veya en azından "*çözüm plânı*" olarak adlandırılan durum budur (Çandar, 2013).

Diğer yandan Ukrayna, 2013 yılı içerisinde siyasi sisteminde peş peşe gelen bir dizi çözülme ve sarsıntının ardından, 2014 yılı ilk yarısında doğusundaki etnik Rus grupların merkezi devletin otoritesine açık bir meydan okuması, iç savaş ve nihayetinde bölünmenin eşiğine geldi. Kırım bölgesi devletlerarası sistemin tüm itirazlarına rağmen başka bir ülkeye katıldı. Yıllardır Sovyetler Birliği ve sonrasındaki süreçte birlikte yaşamış olan bölge halkı, kendi etnik kimliklerinin yeniden tanımlanması çerçevesinde bir bölünme ve çatışma sürecine girdi. Sürecin, gelecekte bölge halklarına ne getireceği ise hâlen bir soru işareti (Pifer, 2009).

Diğer taraftan şiddet ve kaos içeren devlet- etnisite gerilim örneklerine karşın barışçı bir etnik gerilim olarak adlandırılabilecek Birleşik Krallık ve bir parçası olan İskoçya'nın birbirlerinden ayrılması Schwarz'ın 1970'lı yıllarda öngördüğü gibi daha barışçı bir süreç izleyebilecekmiş gibi görünmektedir (Schwarz, 1970). Nitekim İskoçya'da iktidarda bulunan ayrılıkçı İskoç Ulusal Partisi'nin (SNP) hükümeti ile merkezî Birleşik Krallık Hükümeti arasında 2012 yılında yapılan bir anlaşma sonucunda, İskoç Eyalet parlâmentosu Holyrood'a, Birleşik Krallık'dan ayrılma konusunda referandum düzenleyebilme yetkisi tanınmıştır (ntvmsnbc.com, 2012). Ayrılma referandumu 18 Eylül 2014 tarihinde yapılmış ayrılıkçıların kaybı sonucunda sorun bir süreliğine de olsa rafa kaldırılmıştır.

Bu örneğe ilâveten Ekim 2012 ayı ilk yarısı içerisinde, iki önemli ayrılıkçı hareket daha hedefleri açısından önemli kazanımlar elde ettiler. Belçika'da 2001

yılında kurulan ayrılıkçı Flâman Partisi (Nieuw-Vlaamse Alliantie, N-VA), önce 2010 federal seçimlerini ve sonrasında 2014 Federal, Bölgesel ve Avrupa seçimlerini kazanarak Flâman bölgesinin ve Belçika'nın en büyük siyasi gücü oldu (ntvmsnbc.com, 2012). N-VA, yurttaşlık temelinde bir bölge yönetimi, Belçika'dan barışçı bir şekilde ayrılık, etnik milliyetçi VB partisinden (Vlaams Belang) daha farklı bir Belçika Birliği hedeflemektedir (Duerr, 2012: 15).

Ancak bir diğer ayrılıkçı etnik hareketin Belçika'daki karşılığı ile hemen aynı dönemlerde elde ettiği zafer ise oldukça kısa sürmüştür. Kanada'nın Frankofon bölgesi olan Quebec eyaleti ile geri kalan Kanada (Rest Of Canada-ROC) arasındaki etnik gerilim değişik bir seyir izledi. Eyalette 4 Eylül 2012 tarihinde yapılan seçim PQ'nun dokuz yıllık aradan sonra bir azınlık hükümetiyle iktidar olmasına imkân sağladı. Bu durum Kanada'nın ulusal birliğinin sorunlu durumunu ve parçalanma riskini uzun yıllar sonra yeniden gündeme getirdi. Ancak ayrılıkçı yaklaşıma yeniden hayat veren bu zafer dönemi uzun süremedi. 07 Nisan 2014 tarihinde yapılan erken seçimlerde PQ ağır bir yenilgi alarak seçimleri Quebec Liberal Partisi (PLQ) karşısında kaybetti.

Âdeta peş peşe gelen bu ayrılıkçı hareketlere ilişkin gelişmelerde yükseliş eğilimleri, bazı düşünürler tarafından öngörüldüğü gibi belki de ulus-devletlerden muhtemel ayrılıklarla sonuçlanabilecektir (Hobsbawm, 1990: 169). Diğer taraftan ayrılıkçı partilerin hedefledikleri içinde bulundukları ülkelerden ayrılma konusundaki referandumlarda başarılı olup olamayacakları ise ayrıca tartışmalıdır. Ancak giderek yükselen gerilim ve çatışmaların, ülkelerin kendi iç sorunlarının doğal sonucu veya etnik milliyetçi taleplerden kaynaklanan eylemler zinciri olarak görülmesi sorunlu bir yaklaşım değil midir? Bütün gelişmelerin verili bir dönemde peş peşe olarak meydana gelmesi basit bir tesadüf müdür?

Etnik grupların kendi devletlerine sahip olma çabalarının özellikle kapitalist sistemin çözülme sürecinin başlangıcı olduğu iddia edilen 1970'ler sonrasında yoğunlaşması ve bu grupların kendi toprak ve nüfusları üzerinde hâkimiyet paylaşımını reddetmeleri sadece basit bir tesadüf müdür, yoksa sorun kapitalist sistemden kaynaklanan yapısal bir sorun mudur? Devlet-etnisite ilişkilerindeki gerilim bir süreç içerisinde doğrusal bir yükselme eğilimi gösterdiği takdirde beklenen sonuçta her etnisitenin kendi ulus-devletine sahip olabilmesidir. Ancak ayrılıkçı etnik hareketlerin kendi ulus-devletlerini kurmalarıyla birlikte sorunun arka planı da görünür hale gelmektedir.

Bu gerilimin Kapitalist Dünya-Ekonomisinin yapısal bir gerilimi olduğu belirlendiği takdirde, ayrılık veya tanınma taleplerinin neden günümüzde ortaya çıkmaya başladığı sorusunun cevaplanması mümkündür. Örneğin, başlangıçtaki satırlarda bahse konu edilen İskoçların ayrılma çabasının, İngilizlerle "et ve tırnak" gibi devam ede gelen birlikteliklerinin, birliğin kurulmasından yaklaşık üç yüzyıldan fazla bir süre sonrasında sorgulanmaya başlanmasının neden şimdi, dünya ve bölgesel kamuoyunun gündemine geldiğini açıklayabilmek, ancak bu çerçeve içerisinde sorularımıza verilecek olan cevaplarla mümkün olabilecektir.

Bu anlamda ekonomik ve sosyal krizlerin sıklaşmasındaki artış, modern kapitalist dünya-sisteminin asli dayanağı olan ancak arka plânda kalan devletlerarası sistemin (*intrastate system*) dayandığı dengeleri kökünden sarsmaktadır. Bilinen devlet aygıtına karşıtlık, sistemde gerilimlere ve bu gerilimlerdeki nicel ve niteliksel artışa yol açmaktadır. Gerilimlerdeki bu artış sonuçta, devletler sisteminin meşruiyetinin dayanaklarını da tartışmaya açmaktadır (Wallerstein, 2001: 19-40).

Ulus-devlete sahip olmak, sistemin içinde bir yer edinme ve tanınma anlamına

geldiği için etnik gruplar açısından önemlidir. Çünkü insanlar, kapitalist sistemin 500 yıllık gelişim sürecine paralel olarak sistemin devlet tipi haline gelen ulus-devletlerin uyruğunda yaşamaktadırlar. Devletler farklı isimleri ile insan topluluklarını uyrukluklarında barındırmakta ve farklı rejimler altında yönetmektedirler. Dünya-sisteminin bir unsuru olarak sistemin gelişmesine, sermayenin büyümesi amacına hizmet etmektedirler. Buna karşın devletlerin uyruklarının payına düşen yoksulluktur. Yoksulluk kapitalizmin gelişmesine paralel olarak aynı ölçüde sistemleşmiş, derinleşmiş ve yaygınlaşmıştır (Chossudovsky, 2003: 18).

Ancak sorun sadece etnik unsurların kendi devletlerine sahip olmaları veya kültürel haklarının tanınması sorunu değildir. Uluslararası sistemin temel öğesi olan ulus-devletlerin de sistem içerisinde sorunlu durumları zaman zaman ortaya çıkabilmektedir. Sistemin temel dinamiklerine karşı duran egemen devlet bile olsa diğer devletlerin ortak müdahalesi ile hizaya getirilebilmektedir. Sistemin kendi dinamikleri çizgi dışına çıkanın cezalandırılması genelde uluslararası sistemin daha oturmuş istikrarlı olduğu dönemler için söz konusu iken kriz dönemlerinde hizadan ayrılanların sayısında önemli bir yükseliş gözlemlenmektedir. Hemen ilk anda akla gelebilecek olan İran ve Kuzey Kore örneklerine ilaveten sayının hızla artması bir sistemsel kriz işareti midir?

Örneğin geçmişte ABD müttefiki olan Irak, dünyanın petrol yataklarından önemli kısmına sahip olmasının avantajını ve ülke petrol üretimini ayarlamayı ekonomik bir silâh olarak kullanmaya kalkışmıştır. Sonuçta Irak Devleti'nin toprakları merkez devletlerce işgal edilmiş, Irak devleti de, ülkesi (coğrafyası), ulusu (nüfusu) dünya-sisteminin çıkarlarına uygun olarak yeniden biçimlendirilmiştir. Benzer kaderi bir diğer petrol zengini Arap ülkesi Libya paylaşmıştır. Yine petrol üretimini

millileştirerek petrol arzını kendi kontrolü altında tutmaya çalışan Libya yönetimi sistem tarafından cezalandırılmış, ucuz petrol üretiminin kesintisiz bir şekilde dünya pazarına arzının devamlılığı sağlanmıştır.

Bu durumda sistem içerisinde etnik hareketleri nasıl anlamalıyız? 1980'lerden itibaren artan oranda, sistemli bir şekilde ve sıklıkla meydana gelen çalkantılar, krizler, ekonomik ve sosyal gelişmeler, sistemin çarpıklıklarını, adaletsizliklerini daha görünür olarak ortaya koymaya başlamıştır. Irak Savaşı sonunda bu ülkenin uluslararası hâkim güçlerce yıllarca işgal altında tutulması, Afganistan ve Libya krizleri sonuçta uluslararası ölçekte hâkim yapı olan ulus-devlet sisteminin dayandığı temel özellikler olan; bağımsız, kendi ülkesi veya toprak parçası üzerinde egemen ulusların varlığının aslında gerçeklikle bağıntısı olmayan bir iddia olduğunu göstermiştir.

Sistemin kendi iç gerilimlerinden ve çelişkilerinden kaynaklanan ekonomik-sosyal krizlerin giderek yoğunlaşması ile birlikte; günümüzde vatandaşların devletlerine, sisteme olan inançlarını ve aynı zamanda bu sistem tarafından kendilerine verilen kimliklerini ve konumlarını da sorgulamaya başlamaları basit bir tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. Bu bağlamda etnik kimliklerin, hemen her ülke ölçeğinde bir şekilde ön plana çıkarılarak ulus kimliğine karşı alternatif geliştirilmeye çalışılması anlamlıdır. Her yerde artan oranda, ulus-devletlerin artık meşruiyetlerini yitirdiği, çözülmeye başladığı yönündeki iddialarının sıklıkla dile getirilmeye başlanmasının altında belki de bu yeniden sorgulamanın ve arayışın, ötesinde hayal kırıklığı ve umut yitimi vardır. Gittikçe güçlenen etnik ve dinsel kaynaklı köktenci (radikal) akımlar ve bağlantılı olarak bireysel veya örgütlü terör olaylarının yaygınlaşması ise yine kimliklerin anlamsızlaşmasının yarattığı hayal kırıklığının bir yansıması olabilir.

Bütün bu sayılan göstergeler, her yerde artan bir kutuplaşmaya ve çöküşe doğru yönelen bir "sistem krizi"ne işaret etmektedir. Bu bağlamda Wallerstein'e göre dünya ölçeğinde sisteme ilişkin bir karmaşa, keşmekeş dönemindeyiz (Wallerstein, 2001: 19-40).

Sisteme karşı direniş hareketleri içerisinde günümüzde giderek daha öncül rol oynamaya başlayan, 1970'lerden itibaren gelişmesindeki ve yaygınlaşmasındaki hız ile birlikte sisteme karşı gösterdiği direnç sertliği giderek artan etnik hareketler ve bu hareketlerin talepleri, büyük ölçüde mevcut kimlik tanımlamalarının çözülmeye başlamasının artan oranda yoğunlaşmasından beslenmektedir. Günümüz devlet politikalarının ve uluslararası düzenin dengelerinin yorumlanmasında bu gelişmelerin yol açtığı sonuçlar, dikkate alınması gereken temel faktörler haline gelmişlerdir. Ulus olarak tanımlanan kimliklerin belirlenmesinin ve reddinin veya yeniden tanımlanma taleplerinin sistemin temel bir sorunu haline gelmeye başladığı söylenebilecektir.

Ancak bu taleplerin de yine sistem tarafından örtülü bir şekilde olsa da dayatılan kültürel bazı ön kabullerin ve varsayımların sonuçta her sistem karşıtı hareketin dönüp dolaşıp sistemi besleyen temel dinamiklerin tuzağına düşmesine yol açtığı söylenebilir. Örneğin Ulus ve etnisite gibi birbirinden farklı olan veya en azından farklı olarak ele alınması gereken iki kavramın bu kadar iç içe kullanılmasının kökeninde, etnisiteden ulusa doğrusal bir geçişin olduğunu varsayımsal olarak kabul edilmesi yatmaktadır. Bu durumda her etnik hareket ulus olma talebini dayattığı müddetçe ister istemez sistemin kurallarını da varsayımsal olarak kabul etmektedir.

Bir etnik topluluk, grup veya etnisite; doğum yeri, ana dil, kültür ve gelenek gibi birçok farklı boyuttaki değişkenlerin toplamıdır. Genellikle bu topluluklar, belirli bir coğrafya üzerinde veya ana bir topluluk bünyesinde bu nitelikleri ile belirgin olarak

görülebilmektedir (Hiller, 1986: 141). Bu niteliklerin varlığı sayesinde böylesi birden fazla etkenin birleşimi olan bir etnik grubun tespit edilebilmesi mümkün olmaktadır. Nicel olarak birden çok niteliğe sahip olmanın dezavantajı ile etnik milliyetçi hareketler; değişik cephelerde mücadele ederken, diğer yanda sürekli kendi varlıklarının aleyhlerine işleyen bir "zaman"a karşı da yarış içerisindedirler.

Bu durumun ortaya koyduğu çoklu açmazın etkileri kendisini "devlet-etnisite" ilişkisi içerisinde; "ulus-devlet sistemi"nin erken dönemlerinde idarî mekanizmanın (bürokrasisi) her şeyi ve herkesi tek görme, tekleştirme (standardizasyon) eğilimine karşı bir duruş ve sonrasında da devletin ulusunun dayattığı kimliğin, mevcut etnik kimliğin yerini almasına karşı bir direniş olarak gösterebilmektedir. Ulus ve etnisite arasındaki gerilimin sürekliliğinin kaynağı olan bu *diyalektik* çelişkinin belki de en önemli nedeni; ulusun niteliklerinin ve kültürünün dünya kamuoyunda genel kabul görmesinin ve tanınmasının; ancak bölgesel kültürlerin öncelikle dünya kamuoyunun gözünde ikincilleştirilmesi, görmezden gelinmesi sayesinde mümkün olabilmesidir.[1]

Bir bölgede bulunan nüfusun, devletin sahip olduğu ulustan farklı bir etnik varlığa ait olduğu iddiası, bu iddia ile bağıntılı olarak etnik kökenli milliyetçi talepleri ve hemen peşi sıra gelen bölgesel otonomi, ayrılıkçılık taleplerini beraberinde getirebilmekte, bu durum da devlet ve etnisite arasında krize ve çatışmaya yol açmaktadır. Bu kriz kaçınılmazdır, çünkü kapitalist sistemin toprak (ülke), nüfus (ulus) ve kurum (devlet) arasında kurduğu ilişkisel bağıntı bu rekabetin sürekliliğini sağlamaktadır.

Bu zorunlu bağıntının koşullandırması ile bir kültürel farklılığın varlığının

[1] Örneğin "Renan"cı ideal ulus tanımı çerçevesinden bakarsak bir İtalyan ulus kimliğinin yaratılabilmesi ancak Cenovalı, Floransalı, Sloven, Latin kimliklerinin ikincilleşmesi, bir alt kimliğe dönüşmesi durumunda mümkündür.

devamlılığının sağlanabilmesini, ancak diğerlerinin yer aldığı bir mekân olan "dışarısı" veya topluluk olan "ötekiler" tarafından bu farklılığın tanınması durumunda *olabilir* kılmaktadır. Aksi takdirde gerekli olan kurumsal desteklerin yokluğu durumunda, etnik topluluğun veya yapının bir üst kimlik içerisinde erimesi yani asimile olması söz konusu olabilecektir (Barth, 1970: 7-8). Bu tanınmanın, sistemik bir kurumsal çerçeveye kavuşması için tanınacak olan veya tanınan kültürün bir bölgesel otonomi veya toprak parçası ile ilişkilendirilmesi, bu bağlamda gereklilik ve şarttır.

Genelde etnik milliyetçi taleplerin dayandığı bu bakış açısı; insanları doğal, bütünleşik bir toplumun parçası olmaya zorunlu olarak indirgeyen, toplumun değerler sistemini ve kurumlarını da bu bütünleşikliğe bağıntılı olarak meşrulaştıran bir yaklaşımdır. Bu nedenle etnik milliyetçi yaklaşımların kökeninde, bir etnisitenin doğallığının, primordial (ilk olarak kurulan, ortaya çıkan) toplum olmasının ön kabulü olduğu söylenebilecektir. Sonsuz bir sarmal içerisine sorunu hapsetme riski taşıyan bu yaklaşım diğer açıdan, kültürel farklılığın neden bir toplumun tanımlanması için gerek şart olması gerektiğini tam olarak açıklayamamaktadır. Bir topluluk üyesi olmayı da evrensel zorunluluk olarak öne çıkartmaktadır (McRoberts, 1979).

Bu durumda bir başka sorun ortaya çıkmaktadır. Eğer günümüzdeki etnik yapılar gerçekten de etnik milliyetçilerin iddia ettikleri gibi primordial veya doğal bir toplumsal görüngüyse, ulus ve etnisite arasındaki çelişkinin olası mantıksal bir "çözüm"ü bulunmamaktadır. Çünkü bu iddiaların sonucunda ortaya çıkan durumda; uluslararası sistemde yer alan her bir devletin nüfus yapısı içinde bulunan etnik grupların ayrılma çabası içerisine girmesi olasılığı, her zaman sonsuz bir sarmalın yaratacağı "sürekli olarak bölünme" sendromunu ortaya çıkacaktır. Sonsuz bir

bölünme içerisinde her bir alt grubun sonuçta kendi ulus-devletine sahip olabilmesi ise *olabilir* (probable), mümkün değildir.

Bu varsayımın genel kabul görmesi nedeniyle, etnisite üzerinde yapılan akademik çalışmalar genellikle milliyetçilik çalışmalarının da içine yerleştirilmiştir. Etnisite (etnik kimlik) olgusunun ulus-devletin oluşturduğu veya oluşturmaya çalıştığı ulus olgusu ile ne derece irtibatlanabileceği esasen hâlen bir tartışma konusudur. Bu konudaki anlam kaymasının kökeninin, XIX. yüzyılın ortalarında görülen etnisitelerin kendi ulus-devletlerini kurma çabası içerisine girmeleri sürecinde aranması gerektiği belki de bir tespit olarak doğrudur. Ancak bu tespit sonuçta bizi etnisitenin/ulusun devleti kurduğu gibi bir sonuca götürecektir. Hâlbuki çağdaş araştırmaların sonuçları özellikle modern yaklaşımların katkıları, tersine olarak devletin (kurumsal yapının) ulusu kurduğu şeklindedir. Bu sorunun aşılması ancak şu formülle belki de mümkün olabilecektir. Devleti kuran ne etnisitedir ne de ulustur. Ulus-devletleri kuran bizzat sistemin kendisidir.

Özetle, bir ulus-devlet içerisinde ulus ve etnisitenin birbirinden yapısal olarak farklı, fakat potansiyel olarak birbirine dönüşebilen olgular olduğunu belirleme zorunluluğu söz konusudur. Diğer bir ifade ile bir ulus, bir etnisitenin tarihte doğal olarak evrilmesi sonucunda kurulmamaktadır. Ancak sistemik dinamikler devleti ortaya çıkarmakta, bu devlet içinde genellikle en büyük ve dolayısı ile tercih edilen bir etnisiteye dayalı olarak bir ulusun kuruluşu gündeme gelmektedir. Tıpkı aynı dinamiklerin bir ulusu veya ulusun parçasını (diasporasını) sonuçta etnisiteye dönüştürebildikleri gibi. Bu duruma örnek olarak, 1600'lü yıllarda henüz nüve halindeki Fransız ulusunun deniz aşırı diasporası Yeni Fransa'nın (Kanada), zaman içerisinde Britanya Kuzey Amerika'sının bir parçasında (Kanada) yeniden üretilmiş

bir Quebec etnisitesine dönüşmesi gösterilebilecektir.

Sonuçta ekonomik ve sosyal krizlerin görülmesindeki sıklaşma modern kapitalist dünya-sisteminin bilinen devlet aygıtına karşıtlık, etnik taleplerde yoğunlaşma olarak ortaya çıkmakta ve devletler sisteminin meşruiyetinin dayanaklarını ortadan kaldıracak bir etkide bulunmaktadır. Bu durum kriz dönemlerinde daha görünür ve belirgin hale gelmekte, sistemin temel dayanağı olan meşruluk iddiasının altını oymaktadır. Siyasi ve ekonomik sistemik krizlerin bir yapısal krize dönüşmesi, siyasetle ilgilenen hemen her bireyin günümüzde sistemin bilinmeyen bir yerlere doğru sürüklendiği ve ön görülebilen geleceğin günümüze göre daha karanlık olacağı konusunda endişelenmesine yol açmaktadır.

Artık 1950'lerin parlak ufuklu, nükleer kaynaklı ucuz elektrik enerjisinden ve teknolojinin nimetlerinden sonuna kadar faydalanan çekirdek aile tablosu, en son örnekleri 1970'lerin Hollywood filmlerinde görülen tatlı bir Amerikan masalı olarak kalmıştır. Belki de bir geçiş çağındayız ve bu anlamda Immanuel Wallerstein'in 1970'lerdeki öngörülerinin ve tespitlerinin günümüzün doğru bir resmini sunduğunu söyleyebiliriz. Düşünürün 1970'li yıllardan itibaren Amerikan hegemonyasının çöküşüne ilişkin tespitleri, artık ABD'nin bir süper güç olamayacağı iddiası, günümüzde artık neredeyse hemen herkes tarafından benimsenen; banka (HSBC, 2011) ve Amerikan İstihbarat Kurumlarının raporlarında (Fingar, 2009) bile yer alan kanıtlanmış bir öngörüdür.

Bu noktada neden Dünya-Sistemleri Analizinin bu çalışmanın kuramsal çerçevesi için tercih edildiğini açıklamak gerekmektedir. Dünya-sistemleri analizi kapitalist sistemi kavrayan bütünsel perspektifinin yanı sıra;

• Makro düzeyde analiz birimleri olarak devletlerin değil dünya-sistemlerinin

ele alınmasını,

• Mikro düzeyde analiz birimi olarak sınıf veya bireyin değil hane halklarının ele alınmasını,

• Farklı zaman kavramları üzerinde durulmasını,

• Disiplinler arası ve disiplinler üstü değil pek çok disiplinin iç içe geçtiği bir yaklaşımın savunulmasını

benimseyen kuramsal bir çerçeve de sunmaktadır.

Dünya-Sistemleri Analizinin sağladığı perspektif, hane halklarını mikro düzeyde analizin öznesi olarak aldığı için doğrudan hane halkının kimliğini de ele almaktadır. Diğer kuramlardan farklı olarak Dünya-Sistemleri Analizi içinde özneleştirilen bu kurum, etnisiteye ilişkin olarak işçi sınıfı veya birey kavram setlerine göre daha elverişli bir bakış açısı ve kapsam sunmaktadır. Bu perspektif sayesinde sistemin hane halklarını nasıl etkilediğini incelerken, Avrupa dışı unsurların sistemin gelişimine ve derinleşmesine karşı direnişi ile birlikte etnisitenin sistem dinamikleri tarafından nasıl uyumlaştırılmaya ve değişime tabi tutulduğunu görmek de mümkün hale gelebilmektedir.

Tezin, bu bağlamda gerek devlet (ve ulusuna) ve gerekse etnisiteye yaklaşımında, genel olarak araçsalcı bir bakış açısının hâkim olduğu söylenebilecektir. Çünkü bu yaklaşım tarzı; devlet ve etnisite ilişkisinin bir çerçeve içerisinde kurulabilmesinde, incelenmesinde, bu ilişkinin yapılarının belirlenmesinde, bunların işlev ve ilişkileri hakkında bir kavrayış kolaylığı sağlamaktadır (Sağır-Akıllı, 2004). Genel kuramsal çerçeve Dünya-Sistemleri Analizi olmakla birlikte, tezin ilerleyen bölümlerinde görülebileceği gibi, etnik hareketlerin güncel canlılığının temelinde olduğu iddia edilen elitler arasındaki ilişkiler ve çatışmaların detaylandırılmasına karşı

Dünya-Sistemleri Analizinin bir ilgisizliği bulunmaktadır.

Bu nedenle, tezin genel çerçevesi içinde elit çekişmesi (elite competition) teorisinin önemli isimlerinden Brass'ın katkılarından da faydalanılacaktır. Brass'ın modeli dünya-sistemleri analizi açısından eleştiriye tâbi tutulurken, modelin elitler arasındaki çekişmelere ilişkin bulguları analizin çerçevesi içerisine yerleştirilecektir. Brass'a göre eşitsizlik ya da göreli yoksunluk veya statü farklılıkları etnik milliyetçi hareketleri tek başına motive eden unsurlar değildir. Ancak toplumsal seferberlik, sanayileşme ve bürokratikleşme geçiren kapitalist **derinleşme** sürecindeki toplumlarda etnik gruplar arasındaki rekabette; kaynak ve fırsatların dağılımı, işgücünün toplum içerisinde etnik gruplar arasındaki göreli dağılımı etkilidir.

Bu durum pekâlâ dışarıdan bir etkenin elitlerin hareketlerini belirlediği olarak da söylenebilecektir. Brass bu anlamda analizini bir yönü ile eksik bırakarak dış olguların elitlerin davranışları üzerindeki etkilerini görmezden gelmekte ve sadece sömürge yönetimlerine tepki ile sınırlamaktadır. Ancak Brass'ın çözümlemesinin temelinde olan, etnisitenin kültürel yapısının elitlerin arasındaki bir çatışma süreci sonucunda belirlendiği tespiti, çatışma sürecindeki sistem dinamikleri ile etnik hareketlerdeki gelişmeler arasında bir paralellik kurulmasına imkânı sağlamaktadır. Kısacası Brass'ın yaklaşımı tersten okunarak, elitlerin sistem dinamiklerine karşı ürettikleri tepkilerin sonuçlarından etnisitenin gelişim çizgisinin gözlenebilmesi beklenmektedir.

Sistemin iç ve dış dinamikleri, bir bölgeye özgü kurumun ortaya çıkmasının önünü açarak, kurucu etkenleri geliştirerek, tetikleyerek bir devleti; belirli bir bölge üzerinde, egemen belirgin bir otoriteyi ortaya çıkarmaktadır. Bu otorite başlangıcından itibaren kurumsaldır, örgütlüdür, sistemin diğer aktörlerince tanınmıştır ve egemendir.

Egemenlik şartı bir dış etken olarak kendini göstermektedir yani aslında içsel olarak yoktur. Sonuçta kendi halkının katkısı ile değil dış güçlerce tanınmaktadır. Egemenliğin sistem aktörlerinin toplu onayına bağlı olması olgusu onu bir anlamda da varsayımsal kılmaktadır. Bu dış onaylama veya tasdik mekanizmasını alan otorite, belli bir etnisiteye, genellikle de süreçte aktif rol oynayan hâkim etnik grubun mensuplarına dayanmaktadır.

Bunun sonucunda da etnisite içinde bulunan bir elit grubun (sömürgeleşmenin olduğu durumlarda genelde burjuvalaşamamış olan bir elit) varlığı üzerine yeni devleti ve bu elitin ortak kültürünü temel alarak bir ulusu inşa etmektedir. Burada vurgulanması gereken husus, elitin mensup olduğu etnisitenin kültürünün veya sembollerinin değil, bu etnik grup içerisinde hâkim olarak ortaya çıkan bir grubun ortak kültür ve sembollerinin temel alınmasıdır. Eğer elit grup, kendi etnisitesinin farklı ve çelişkili özelliklerinin aksine olarak bir burjuvalaşma süreci içine girmişse, bu burjuva sınıfı[2] halka kendi burjuva değerlerini, yaşam tarzını, hatta dil'ini yeni ulusun kültürü olarak dayatırken ister istemez eski kültürün kalıntıları ile de yoğun bir çatışma içerisine girecektir.

Bu konuda coğrafyamızdan bir örnek olarak; Osmanlı İmparatorluğu'nun, Tanzimat döneminden itibaren gelişen uluslaşma çabası verilebilecektir. Bir türlü gerçekleştirilemeyen uluslaşma sürecinde farklı kökenlerden gelen elitler ve ulusa ilişkin çok farklı tercihleri arasında süregelen bir çatışma görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin modernleşme- uluslaşma süreci içinde ulus tanımının geçirdiği üç aşama da esasen bu duruma paralel bir seyir izlemiştir. Sırasıyla Osmanlıcı, İslamcı ve

[2] Dünya-sistemleri analizine göre burjuva; sisteme katkı sağlayan teknokratlar ve diğer üst kültür tabakasından unsurların da dâhil olduğu bir sınıf/kesim olarak tanımlanmaktadır.

Türkçü çerçevede ulus kimliğinin inşa edilmesi yaklaşımları elitler arasında tartışma konusu olmuş, bu akımlar zaman içerisinde öncekinin yerini almışlardır. Balkan savaşları (1913-1914) sonrası dönemde ülkenin Avrupa topraklarının önemli bir kısmının kaybedilmesine paralel olarak 1908'li yıllara kadar varlığını sürdüren Osmanlıcılık yani Osmanlı kimliği etrafında bir ulusun kurgulanması hayali tamamen terk edilirken, 1910 Arnavutluk ve Arap isyanları da İslamcı tezleri gözden düşürmüştür. Bu peş peşe meydana gelen ve devletin yapısında bir zemin kaymasına neden olan gelişmeler uluslaşma projesinin mevcut duruma göre yeniden gözden geçirilmesini de gerektirmiştir. Bir diğer gelişme ise, Osmanlı devletinin son dönemlerinde ülke içi güvenlik politikalarının uygulamaya konulmasında ön plana çıkan üç Müslüman etnik grubun (Arnavutlar, Çerkesler ve Kürtlerin) ulusal kimliğin kapsamında meydana gelen gerilemeye koşut olarak bürokrasi ve saray nezdinde ayrıcalıklı olan konumlarını hızla kaybetmeleridir (Avagyan, 2004: 96-97). Bu durum özellikle gayr-i Türk unsurların da içinde eritileceği biraz dini bir dozu da olan "Türk" ulus-devleti projesinin, 1913 sonrası iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi tarafından benimsenmesi ile daha gözle görülebilen bir eğilim olmuştur (Zürcher, 2004: 128-129). Osmanlı devletinden Cumhuriyet dönemine geçiş sürecinde; üç ana Müslüman etnik gruptan önce Arnavutlar, daha sonra Çerkesler ve en sonunda da Kürtler elitler arasından tasfiye edilmişler veya asimile edilmişlerdir (Yeğen, 2006: 52-53).

"Kurtuluş Savaşı" olarak tanımlanan dönem ve sonrasındaki sürecin aynı zamanda elitler arasında bir etnik iç savaş olarak okunması da mümkündür. İç isyanlarla kaynayan Anadolu'da (Çapanoğlu, Adapazarı ve diğer ayaklanmalar) genellikle etnisite olarak Çerkeslerin taraf olduğu çatışmalar yaşanmış, farklı taraflarda olan Çerkes elitleri birbirlerine karşı kırdırılmışlardır. Savaşın hemen

akabinde İttihat ve Terakki tarafından 1913 sonrasında yürürlüğe konulan, fakat savaş sürecinde tamamlanamayan ulus-devlet inşasına yönelik reformlara (Züchrer, 2004: 121-126) karşı bir direnç gösteren Kürt elitin ve muhafazakâr koalisyonun tasfiyesi 1924 yılında Şeyh Sait ayaklanması ve diğer isyanların sağladığı ortamda gerçekleştirilmiştir. Çerkes elitlerinin bir bölümünün Kurtuluş Savaşı sürecinde başlayan tasfiyesi, İzmir suikastı bahanesiyle 1926 yıllarında ivme kazanmış (Avagyan, 2004: 244-245, 250), çeşitli etnik kökene mensup Müslüman unsurun yeni ulus devletin vatandaşı olarak hukuken Türkleşmesi süreci bir ölçüde tamamlanmıştır (Yeğen, 2006: 53).

Quebec konusunun analizin örneği olarak tercih edilmesinde ana etkenlerden bir tanesi Türkiye'de yapılan tez çalışmalarında Quebec konusunda akademik bir ilgisizlik olmasıdır. Buna neden olan faktörlerden bir tanesi belki Kanada ile çok fazla ilişki kurmayan toplumlardan birisi olmanın getirdiği algısal uzaklığın yanı sıra, Quebec sorununun kamuoyunu ilgisini çekecek düzeyde şiddet unsurunu içermemesidir. YÖK tez veri tabanında yapılan tarama sonucunda "Quebec" teriminin başlıkta veya içerikte yer aldığı 14 adet tez tespit edilebilmiştir. Ancak, bu tezlerin çok küçük bir bölümünde "Quebec Sorunu"nun siyasi yönlerinin ele alındığı görülmektedir.

Bahse konu tezler içerisinde Doktora tezi seviyesinde doğrudan Quebec'i konu alan Hüseyin Kalaycı'nın (2007) tezinin haricinde, Boğaziçi üniversitesinde yapılmış olan Emin Gürses'in tezi (1996) kayıtlarda görülebilmektedir. Yine Quebec ve etnik toplum ile doğrudan ilgili olan üç Yüksek Lisans tezinden birisi; çok kültürlülük çerçevesinde Quebec ortaöğretim kurumlarında din eğitimini (2006), bir diğeri etnik halkların hukuksal durumunu (2010), son tez ise dilin milliyetçi hareketler içerisindeki

rolünü ve Quebec (1996) konusunu incelemektedir. Bu beş tezden sadece dördünün başlığında Quebec adı yer almaktadır.

ULAKBIM sosyal bilimler dergi veri tabanından yine "Quebec" kelimesi kullanılarak yapılan makale taramasında ise konumuza yakın olarak tespit edilebilen sadece 3 makale bulunabilmiştir. Bu makalelerden ikisi Hüseyin Kalaycı'nın (Mülkiye Dergisi-2010) "Etnik Milliyetçilikten Sivil Milliyetçiliğe Geçişte Tarihin Rolü: Quebec Örneği" ve "Referandumla Ayrılma Konusunda Yüksek Mahkemenin Tutumu: Kanada-Quebec Örneği" (SBF Dergisi-2008) isimli çalışmaları ve diğeri ise Kanada Polis Teşkilâtı (RCMP) üzerine yapılan (Polis Bilimleri Dergisi, 2005) bir çalışmadır.

Bu veriler ışığında Türkiye'de Quebec konusunun bir devlet-etnisite ilişkisi bağlamında siyaset bilimin çerçevesinde yeterince incelenmediği söylenebilecektir. Kalaycı'nın çalışmaları ise genel ağırlığını etnik milliyetçiliğin anayasal talepleri üzerine vermektedir.

Yukarıda sıralanan akademik çalışmaların durumuna ilişkin tespitlere ilâveten Quebec'in tezin örneklemi olarak ele alınmasında Quebec bölgesinin nispeten çok yeni bir etnik geçmişe sahip olması da diğer önemli bir etkendir. Dünyanın diğer bölgelerindeki etnik çatışmaların ve etnisite iddialarının genelde dayandığı etnik halkların geçmişliğinin[3] kurgulanması çok eski zamanlara kadar dayandırılabilmektedir. Bu geçmişliğin tarihi, eğer kapitalist dünya ekonomisininkinden daha da eski ise bu durumda etnisitenin sistemle bağıntısı ve neden-sonuç ilişkisinin net olarak tespiti bir ölçüde zorlaşmakta, sonuçlar

[3] Geçmişlik (pastness) geçmişe ait olan bir durumu veya niteliği ifade etmektedir. Geçmişlik, geçmişte olanların ötesinde bu geçmişin günümüzde algılanış biçimi ile ilgilidir.

bulanıklaşmaktadır.

Tez çalışmasında ele alınan örnek çerçevesinde, devletin içindeki etnisiteyi asimile çabası ile etnisitenin kendi ulus-devletini kurma arzusu arasında süregelen gerilimin bir analizi yapılarak, bu gerilimin milliyetçilik kuramlarının iddialarının aksine bir devletin ulusunun ortaya çıkmasının doğrudan kaynağı olamayacağı ileri sürülmektedir. Bu nedenle geçmişlik iddialarından olabildiğince yalıtılmış bir örnek bulunması gerekmektedir. Son yılların gözde bilimi Adli Tıp (Forensic Science) terimi ile örneğin geçmişlikle kirlenmemiş (uncontaminated) olması tercih edilecektir, çünkü ancak bu durumda kapitalist dünya-ekonomisi sisteminin etnik hareketler üzerindeki çevrimsel etkisinin gözlemlenmesi mümkün olabilecektir.

Sadece Quebec'in etnik yapısının nispeten yeni olması bize böyle bir imkân sunmaktadır. Quebec'in etnisitesi için "kökü tarihin derinliklerinde olan bir halk" olduğu iddiasının ileri sürülebilmesi, tarihi ve teknik nedenlerle mümkün değildir, çünkü böyle bir geçmişlik yoktur. Quebec'in geçmişliği, elitlerince belki de dünya da tek örnek olarak, halkın coğrafya ile bağıntısı üzerinden kurgulanmak zorundadır. Nitekim Quebec elitleri, bir ulus olma taleplerini ileri sürerlerken bunu sadece Quebec bölgesi ile sınırlamakta, PQ'nın Federal düzeydeki karşılığı olan Bloc Québécois (BQ-Quebec Bloğu) isimli parti, federal seçimlere sadece Quebec bölgesinden katılmaktadır.

Dünya-sistemleri analizine dayalı bir inceleme açısından Quebec önemli bir avantaj sağlamaktadır. Quebec, kapitalizmin önemli güçlerinden olan Fransa'nın sömürgesi olarak ortaya çıktığı dönemden sonra bir diğer süper güç olan İngiliz sömürgesi haline gelmiş ve daha sonrasında da ABD gibi bir gücün hegemonik etkisi altında olan Kanada'nın bir parçası olarak bu süreci yaşamış ve yaşamaktadır. Üstelik

tüm bu süreçler kapitalizmin iki önemli çevrimi olan Kondratiev ve hegemonik dalgalara da koşuttur ve Quebec doğrudan veya dolaylı olarak bu süreçlerin bir süjesidir. Böylesi bir örneği, dünya üzerinde başka bir bölgede gözlemlemenin zorluğu ise aşikârdır.

Sonuç olarak Quebec'in güçlü bir kimlik ve nüfusa dayanan etnisitesi ve G-8 üyesi olan Kanada ile hesaplaşmasının bize sağladığı avantajlar, örneğin bu tez çerçevesinde ele alınmasındaki ana amaç olan; etnisite, ulus-devlet ve uluslararası toplum ilişkisini anlama yönünde bir katkı sağlaması beklentisini bir hayli yükseltmektedir.

Bu bağlamda Quebec'in bir ulusal sorun olarak biçimlenmesinde etkin olan belirgin faktörlerin;

- Coğrafi bir sonuç olarak ABD'ye ve Ontario'ya olan ekonomik- politik bağımlılığı,
- Frankofon ve Anglofon işgücü arasında kültürel bölünmüşlük,
- Fransız Quebec'teki sınıfsal çarpıklıklar,
- Kanada'nın Federal politik düzeninden kaynaklanan etkenler

olarak bir dizi birbiri ile bağıntılı bütüncül etkenlerin toplamından oluşan bir küme olduğu söylenebilecektir (McRoberts, 1988: 424). Ancak tez bütün bu faktörlerin de arka planında olan temel nedeni arama amacındadır. Bu nedenle, devlet etnisite arasındaki ilişkinin tarihsel gelişimi, mekânsal zaman serileriyle birlikte incelenmektedir.

Bu tezin yöntemi olarak bir ülke içinde bulunan etnik toplulukların; ekonomik yoksullaşmasını ve statülerini açıklamak için, dünya-sistemi analizinin merkez-çevre modelinden esinlenen, Hetcher tarafından geliştirilen iç sömürgecilik

(internalcolonialism) yaklaşımı kullanılmayacaktır. Çünkü tez, Dünya-Sistemi analiz çalışmalarında genelde benimsenen çerçevesinden diğer bir ifade ile merkez-çevre (core-periphery) çizgisinden farklı bir açıklama modeli geliştirmeye çalışmaktadır. Hetcher modeli genel olarak etnik grupların ve ulus-devletin ilişkilerini bir tarih çizgisi üzerinden verirken sistem dinamiklerini ikincil hale getirerek doğrudan ekonomik ilişkiler üzerinden süreci izlemeye çalışmaktadır. Birinci bölüm içerisinde kapsamlı olarak ele alınacak eleştirel bir yaklaşımla Hetcher'in modelinin neden tercih edilmediği veya edilemeyeceği gösterilmeye çalışılacaktır.

Tezin iddiasına göre dünya-sistemi içindeki herhangi bir bölgedeki etnik (bağımsızlık) hareketleri, sistemin dinamikleri içinde vücut bulmakta ve biçimlenmektedir. Etnisitenin kimliğine ilişkin bir bilinçlenme düzeyinden bağımsızlık mücadelesine geçiş aşaması, buradan da bir devlet olma ya da özerkleşme gibi siyasi projelerin gerçekleşmesi süreci büyük ölçüde sistemin kendi dinamiklerinin etkisi altında belirlenmektedir. Bu süreç içinde içsel dinamikler de önemli olmakla birlikte; analiz çerçevesini geniş tutarak dünya sistem kuramı çerçevesinde bir değerlendirme yapmak, etnik nüfusun ulus devletleşme sürecini anlama açısından önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu çalışma, içsel dinamiklerden çok, bu nedenle, dünya ekonomisinin dinamikleri üzerine eğilecektir.

Teze göre, bir ulusun ortaya çıkışı kapitalist dünya-ekonomisinin devletlerarası sistemindeki (intrastate system) dinamiklerin farklı olasılıklarının "sıfır toplamlı" bir birleşimidir (kombinasyonu). Bu sonuç yani ulus-devlet her zaman ve her koşulda kapitalist dünya-ekonomisinin temel amacı olan sonsuz sermaye birikimine hizmet etmek zorundadır. Bu şartların gerçekleşmemesi durumunda ulus-devletin fiili (*de-facto)* olarak mevcut varlığı sistem tarafından tartışmalı hale getirilecek, sonuçta

hukuki (*de-juro)* olarak devlet sistem tarafından dışlanacak ve etkisizleştirilecektir.

Sayılan örneklerin ışığı altında tez dünya-sistemleri yaklaşımının analiz araçlarını kullanarak, Kanada'nın Quebec eyaletinde kendisini gösteren ayrılıkçı-etnik bağımsızlık mücadelelerinin işleyiş dinamiklerini, dünya-sistemi ve devlet-etnisite ilişki modeli çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Çerçeve bu olmakla birlikte, bu incelemenin etrafında döneceği ve sonuçta cevaplanması beklenen sorular şunlardır:

• Sistem içerisindeki etnik sorunların "sıradanlaşma"sı veya sistem-içi muhalefet haline dönüştürülmesi, etnisite açısından siyasi yönü ehlileştirilmiş, radikal eğilimleri törpülenmiş kültürel etnik bir topluluğa doğru değişmenin de bir işareti midir? Örneğin günümüz de Amerika, Kanada ve Avrupa ülkelerinde pek çok etnisite farklılıkları neredeyse mutfak-folklör kültürü düzeyine indirgenmiş olarak varlıklarını sürdürme çabasındadırlar.

• Quebec egemen bir devlet haline gelebilir mi?

Bu doğrultuda tespit edilen ön kabuller ise şu şekilde ayrıştırılabilecektir. Üç önerme tezin içerisinde bir analize tabi tutularak elde edilecek sonuçlar sonuç bölümünde tezin amacı doğrultusunda tartışılacaktır.

• Etnik hane halklarının gücü ve konumu etnik yapının niteliklerini ve geleceğini de belirleyen süreçlerin başlangıcında önemli ve temel bir etkendir. Bu bağlamda Elitler, etnisitenin varlığını sürdürmesi konusunda hayati öneme sahiptir. Etnisitenin kültürünün ve farklılığının sürdürülebilmesi bunların taşıyıcısı olan elitlerin konumuyla bağlantılı olarak belirlenmektedir.

• Dünya-sisteminin yaygınlaşması sürecinde elit grupların da burjuvalaşma süreci içinde olduğu öngörülebilir. Dünya-sisteminde ***derinleşme*** sürecinde,

kapitalizmin kurumlarının geliştiği toplumlarda etnisitenin elitlerinin burjuvalaşması da kaçınılmazdır.

• Etnisitenin elitleri, burjuvalaştıkları takdirde temsil ettikleri etnisitenin aleyhine olarak sınıfsal kaygılarla sistemin lehine olan hususlarda ulus-devletle uyuşma eğilimi içine girmektedirler.

Tezin genel akışı içerisinde öncelikle bütünlükçü bir bakış açısı ile devlet-etnisite ilişkisinin çözümlemesinde kullanılacak kuramsal çerçevenin ana hatları ve açıklanmasına ihtiyaç duyulan hususlar belirlenmeye çalışılacaktır. Bu kuramların tartışılmasında Dünya-Sistemleri analizi de bir eleştiriye tâbi tutularak bir inceleme modeli kurulması amaçlanmaktadır. Quebec örneği üzerinden bir açıklama modeli geliştirmeye yönelik olarak ise, Kondratiev ve hegemonik dalgaların örnek etnisite üzerinde bir etkisi olup olmadığı Kapitalist Dünya Ekonomisinin **genişleme** ve **derinleşme** süreçleri üzerinden gözlemlenmeye çalışılacaktır. Nihayetinde önerme ve soruların ışığında elde edilen bulguların bir analizi yapılacaktır.

Bu bağlamda birinci bölümde, etnisite/ulus konusunu milliyetçilik tartışmalarında doğrudan etnisite üzerinde ele alan yazarların görüşlerinin yanı sıra, Wallerstein'in perspektifinden dünya-sistemleri analizinin genel bir kuramsal özeti verilecektir. Bu bölümde ırk, ulus ve belirsiz kimlikler olarak etnisitenin dünya-sistemleri analizindeki yeri irdelenirken, sistemin etnisite üzerindeki etkileri detaylandırılarak, Dünya-sistemleri analizinin etnisiteye yaklaşımının bir eleştirisi yapılmaktadır. Dünya-sistemleri analizi çerçevesinde Hetcher tarafından yapılmış olan çalışmalar da bu kapsamda irdelenecek ve eleştirilecektir. Bu bölümde çalışmada kullanılacak olan metot ve araçların genel bir değerlendirilmesi yapılarak ilerleyen bölümlere bir zemin oluşturulmaya çalışılacaktır.

Yine bu bölümde ele alınacak olan Brass'ın "elite competition" yaklaşımı getirilen eleştiriler çerçevesinde dünya-sistemleri analizine uygun bir model olarak bu analiz yapısının içerisine monte edilmeye çalışılacaktır. Etnisite ve milliyetçilik gibi esasen çoklu disiplinlerin bir kesişim noktası olan soruna ilişkin çözümleme için tercih edilen kuramsal çerçevenin içerisine alanında güçlü bir analizin yerleştirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda tezin önemli oranda eklektik bir yaklaşımı benimsediği ve anlamlı bir resim ortaya konuluncaya kadar bunun korunmaya çalışılacağı söylenebilecektir.

İkinci ve üçüncü bölümlerin oluşturulmasındaki amaç; birinci bölümdeki tartışmalar çerçevesinde oluşturulan modeli Kanada'nın Quebec sorununa uygulamaktır. Kapitalist Dünya-ekonomisi sisteminin **genişleme** ve **derinleşme** süreçlerini belirli bir zaman boyutu, Kuzey Amerika coğrafyasındaki Quebec bölgesi ise analizin mekân-uzay boyutu olarak ele alınacaktır. Bu sürecin tarihsel ve coğrafi bulguları Hegemonik ve Kondratiev çevrimlerine uygun bir zaman serisi içerisinde ve bu başlıklarla ele alınarak şematik sistem analizi çerçevesinde incelenerek tespitler yapılmaya çalışılacaktır. Bu noktada örneğimiz açısından sistemin **genişleme** sürecini Birleşik Eyaletler ve Birleşik Krallık hegemonya süreçleri oluştururken, **derinleşme** sürecini Birleşik Devletlerin hegemonya dönemi oluşturmaktadır.

Sonuç olarak tezin amacı doğrultusunda dünya-sistemleri analizi araçlarını kullanarak hane halklarının etnik hareketlerinin Kondratiev ve hegemonik dalgalar boyunca genişleme ve derinleşme süreçlerinde gösterdikleri tepkilerin bütünlük içinde analizi hedeflenmektedir.

Bu bağlamda bu hane halklarının etnik hareketlenmelerini güdüleyen unsur olarak ele alacağımız etnik elitlerin etnisite içi çatışma ve güç mücadelesi ile dünya

burjuva-elit sınıfı ile ilişkilerini izlemek üzere Quebec örneği üzerinde çalışılacaktır. Bu çerçeve içerisinde hane halkları ve etnik gruplardaki değişimi takip edebilmek amacıyla dönemin etnik elitlerinin hareketleri şehirleşme, ekonomi ve siyasi hareketler bazında izlenecektir. Bu izleme ile dünya sisteminin dış dinamiklerinin, etnik hareketler üzerinde ne derece etkili olabildiğini tespit etmek hedeflenmektedir. Ancak bu noktada özellikle Kondratiev dalgalarının sistem içinde küresel ölçekte gösterdiği değerlerin birebir olarak yerel düzeyde görülmesinin veya tespit edilmesinin zorluklarına işaret etmek gerekmektedir. Nitekim tezin başlangıç dönemlerinde sonuçta bulgulanması umulan hususlardan hegemonik süreçlere ilişkin olanların net olarak elde edilebilmesine rağmen, Kondratiev dalgalarının örneklem olarak seçilen Quebec bazında aynı netlikle elde edilebildiğini söylemek zordur.

BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

I) GEÇMİŞLİĞE FARKLI BİR BAKIŞ OLARAK MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

"geçmişi kontrol eden, geleceği; anı kontrol edense geçmişi de kontrol eder"

(Orwell,1949: 44).

İnsanların, birey olarak bir "geçmiş"e sahip olmaya duyduğu ihtiyaç belirgin bir psikolojik eğilimdir. Benzer bir olgu genel olarak topluluklar için de geçerlidir. Kim olduğu, nereden gelindiği, köken sorusu bireyden başlayarak topluluğa kadar her nüfus ölçeğinde cevabı aranan bir sorudur. Bu temel psikolojik ihtiyacın karşılanması için geçmişten günümüze insan toplulukları mitoslar, dinler ve köken araştırmalarını kullanarak bu soruya cevap bulmaya çalışmışlardır. Her bir cevap ve bulguları ise belki de kaçınılmaz olarak birbirinden önemli olarak farklıdır. Diğer yandan geçmişlikler üzerine inşa edilen kimlikler bu nedenle de oldukça kırılgan bir yapıdadır (Searle-White, 2001: 67). Sınırları ve dayandıkları kökene bağlı olarak sürekli bir değişme eğilimi taşırlar ve geçicidirler. Bu nedenle Horowitz'e (1985) göre psikolojik dinamikler, etnik çatışmaların sürekliliğini beslemekte, bu çatışmaların alacağı yön ve strateji konusunda da belirleyici olmaktadırlar. Etnik çatışmanın kökenindeki sorunların açıklanabilmesi durumunda ise siyasi çatışmanın hangi savlarla, iddialarla gündeme geleceği de tanımlanmış olmaktadır (Horowitz, 1985:8), bu nedenle etnik çatışmanın kökenleri psikolojiden destek almadan anlaşılamaz (a.d.g.:181).

Ancak kimliklerin niteliği sorunu milliyetçilik çalışmalarında önemli bir tartışma konusu olmayı halen sürdürmektedir (Lamont, 1995). Etnisite-ulus ve devlet ilişkisi alanında yaklaşık son üç yüzyıldır gelişen bir jargon ve birikime sahip olan, buna karşın ortak bir kuramsal çerçeve ve zeminden uzak olan "Milliyetçilik

Kuramları" devlet etnisite ilişkilerindeki çatışmanın kökeninde etnisite ve ulus olgusunun farklı geçmişlerden kaynaklanmasını ve "öteki" üzerine ile çekişmesini "farklılığın" sosyal ve tarihi bir gerçekliği olarak kabul etmektedirler.

Bu yaklaşımların kuramsal çerçeveleri, önemli oranda çerçevenin oluşturulduğu dönemlerin antropolojik verilerine dayalı olarak geliştirilmiştir. Özellikle 2000 yılından sonra gelişen genetik antropoloji, bu yaklaşımların dayandığı veri tabanını günümüzde önemli ölçüde tartışmaya açmış durumdadır [4]. Günümüzde artık bilinmektedir ki kabile ve klanları oluşturan ortak bir atadan gelme iddiası varsayım değildir. Özellikle 25-30 bin yıl öncesine dayanan yerleşimlerin olduğu bölgelerde yaşayan insan topluluklarının ortak bir ataya sahip oldukları tespit edilmiştir. Ancak aynı genetik çalışmalar, milliyetçilik kuramlarının yeniden ele alınmasını, etnik kökenler konusunda bilinenlerin bir daha gözden geçirilmesini ve insanlık tarihinin yeniden yazılmasını da zorunlu kılmaktadır çünkü varsayımsal antropolojik bilgiler yanlışlanmıştır.

Milliyetçilik, kimliklerin ve buna bağımlı bir geçmişliğin kurgulanmasının yöntem ve süreçleri ile ilgilidir ve bu nedenle milliyetçilik kuramları, kurgulamanın süjesi olan kimliklerin çokluğu gerçeği üzerinde fazla durmadan, kimliklerden baskın

[4] Moleküler genetik, DNA üzerinde doğrudan çalışma imkânı sağlayan, son 20 yılda gelişmiş nispeten yeni bir bilimdir (Wells, 2006: 23). Genetik özellikle de genetik antropoloji, 20'nci yüzyılın başında en üst noktasına ulaşan Nazi-faşist ırkçı deneyimin etkisi sonucu insanların zihninde oluşturduğu olumsuz imaj nedeniyle, günümüze kadar hep arka planda kalarak bilimsel çalışmalarını sürdürmüştür. Bu dışlanmışlık, 1950'lerde çok disiplinli yaklaşımların, disiplinin kendisi tarafından bir kontrol mekanizması olarak kullanılmasını da ister istemez beraberinde getirmiştir. Bir anlamda tersine bir işlemle disiplini çalışanlar, kendilerine bir çeşit oto-sansür uygulamış, siyasetle aralarına mesafe koyarak bulguları ile ilgili olarak fazla konuşmamaya çalışmışlardır. Eldeki mevcut araçların imkân verdiği ölçüde insanların sınıflandırılmasına devam edilmekle birlikte, ırkçı olarak tanımlanabilecek bir sınıflandırılmanın ötesine de geçilememiştir. Bu nedenle "sınıflamalar" alternatif olmaması nedeniyle antropoloji eğitiminde kullanılmaya devam edilmiştir (Wells, 2003: 10).

olanına özel bir önem atfederek analizlerini bu yönde yoğunlaştırmaktadırlar. Örneğin Anthony Smith, bu kimlikler içerisinde milli kimliğe temel ve belirgin bir önem vererek özellikle analizlerine konu yapmıştır (Lamont, 1995). Bu çalışmalar geçmişliğin kökenine göre iki ana temel yaklaşım etrafında toplanabilecektirler.

Ulus'un veya etnik topluluğun geçmişi Primordial-Eskilci Akım Grubu'na göre eskil veya birincil bir görüngü olarak ve kendiliğinden ortaya çıkmış bir kökene dayanırken, ulus modern akıma göre icat edilmiş, kurgulanmıştır. Ancak modern akımlar da genel olarak geçmişliğin kurgulanması ve bir "ulus"un icadında, sorumlu olanı tespit ve kaynağın sorgulamasını yapma yerine, belirtileri ve sonuçları ile ilgilenmektedirler. Evrimci bir çizgi üzerinde başlangıçta olan bir kabilenin, etnisiteye onun da sonunda ulusa dönüşümü sürecinde daha çok içsel dinamiklerin rolü ön plânda ele alınırken, dış dinamiklerin ve etkenlerin bu gelişmelere karşı edilgen bir izleme ile yetindiği ve çıkan sonucu onaylama durumunda olduğu varsayılır.

Milliyetçilik kuramlarında, 1980'li yıllarda niteliksel ve niceliksel bir artışın görülmesi ile birlikte zenginleşme canlanma dönemi içine girdiği söylenebilecektir. Bu dönem, 1968 devriminin etkisi altında olan bir kuşağın ulus olmayı sorgulamaya başladığı, etnik kimliklerini yeniden keşfettiği, etnik çatışmaların ise şiddetlendiği bir dönemdir. Bu nedenle kuramlarda görülen bu zenginleşme tesadüfî bir olgu değildir. 1968 devrimi ile birlikte Kapitalizm'in yarattığı jeo-kültürün sorgulanması ve bir meşruiyet krizi içerisine girmesi sonucunda; etnik kaygılar ve kimliklerin de Cinsel, dinsel, ulusal vb. reddi artmıştır. Bunun sonucunda genelde kabul edilen ulus, ulus-devlet gibi kavramlar yeniden sorgulanmaya başlanmıştır.

Hemen hemen aynı dönemlerde gelişmelerin varacağı noktanın muhtemelen farkında olan BM Genel Kurulu, 2625 (1970) sayılı Uluslararası Hukuk Bildirgesi'nde,

ulus-devlette kendi kaderini tayin hakkının nasıl kullanılacağını saptama ve sınırlama ihtiyacını hissetmiştir. Buna göre, 'Halkını temsil eden bir hükümetin bulunduğu bir ülkenin toprak bütünlüğü ve siyasi birliğini bozacak hiçbir eyleme izin verilmez'. Yani diğer bir ifade ile demokratik ülkelerde bölücü-etnik ayrımcının "kendi kaderini" tayin hakkı yoktur. Buna karşılık muhtemelen bir denge unsuru olarak, etnik gruplara ayrımcılık yapılmaması da aynı metinde hükme bağlanmaktadır (UN, 1970).

Mevcut durumu âdeta garanti altına alan ve kilitleyen bu uluslararası düzenleme şüphesiz pek çok halkı tatmin etmekten uzaktır. Bu nedenle mevcut devletlerarası düzene karşı çıkan ve ayrılmak amacıyla terörizme başvuran grupları tatmin etmek için, 'ülke içi' kendi kaderini tayin hakkı yani otonomi ve federasyon gibi kendi kendisini yönetme seçeneği ile alt-ulus kavramı teorik düzeyde geliştirilmiştir. Henüz daha hukuk belgelerine girmemiş olan bu kavramlar, çok-kültürlü ulus-devletler yapısına doğru bir yol açmışlarsa da pratikte hâlen sorunlar ciddî düzeydedir.

Diğer yandan kendi kaderini tayin hakkı, Osmanlı ve Çin dünya-imparatorluklarının dağılmasıyla sonuçlanan dönemde hegemon kapitalist devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda sıklıkla kullandıkları bir silah ve argümandır. Uluslararası toplumun, kendi kaderini tayin hakkının ulus-devletleri bölmesine karşı çıkmaması, giderek, hemen her etnik grubun bağımsızlık mücadelesine girmesini teşvik etmekte, dış politika hesapları, insan hakları ve diğer sivil toplum kuruluşlarının hemen her etnik grubu, devlet sahibi olmaya layık görüp desteklemesi de bu süreci hızlandırmaktadır. Ancak uygulama sonuçları itibariyle genelde kanlı, sorunlu ve karmaşıktır. Silaha başvuran grupların bastırılmasının yarattığı insan hakları ihlalleri, eğer devletlerin mevcut durumu dünya-sisteminin genel olarak işine gelmiyorsa gündeme alınmakta ve kullanılmaktadır. Aksi takdirde terörizm kapsamında

değerlendirilen hareketlerin en kanlı biçimlerde, ağır ihlallerle bile olsa bastırılmasına göz yumulmaktadır. Bu bağlamda Hindistan'da Sikh, Sri Lanka'da Tamil, Rusya'da Çeçenistan ayaklanmasının vurgulanması gerekmektedir.

Elbette 1960'lardan bu yana dünya da çok şey değişirken, millet ve milliyetçilik kavramlarının kullanılış biçimleri ve vurgularının aynı kalması beklenemeyecektir. Milliyetçilik kavramının, birçok açıdan her türlü sosyal/ekonomik duruma, her ideolojik eğilime, her siyasal modele uyarlanabilir bir kavram oluşu, ona hem evrensel, hem de partikülarist bir kavram niteliği kazandırmaktadır. İşte tam da bu nedenle milliyetçilik, bir teorinin ana çözümleme birimi olamamaktadır. Disiplinler arası bir araştırma alanı olarak ortaya çıkan kuramlar ve kavramlar yığını sorunu, soruyu çözümlenmesi son derece güç ve dağınık bir durumda kilitlemektedir. Bu nedenle de, özellikle 1980'lerden bu yana yapılan çalışmalar ışığında, bu kavramın ancak tipolojiler düzeyinde incelenebileceğini görülmektedir (Özkırımlı, 2009: 280-289).

Ancak milliyetçilik kuramlarının sorunları burada da bitmemektedir. Milliyetçilik düşüncesinin neden "öteki izm"ler gibi büyük düşünürleri olmadığı sorusu[5] tartışmalı bir konudur. Tam olarak kimlerin milliyetçilik düşünürü kategorisine dâhil edilebileceği yine ayrı bir tartışma konusudur. Ancak genel olarak kabul edilen yaklaşım milliyetçiliğin kökenlerinin, Alman romantik düşüncesinde aranmasıdır (Özkırımlı, 2009: 33-34).

Milliyetçilik, karmaşık bir kavram olarak kendisine Sosyal Bilimler içinde disiplinler arası bir yer edinmiştir. Kavramın karışıklığının nedeni özellikle

[5] Diğer bir ifade ile tek bir milliyetçilik kuramının olmaması olgusu

Aydınlanma Çağı sonrasında ve Fransız Devrimi ile milletler doğal bir olgu olarak kabul görmüştür. Bir diğer sorun özellikle Türkçe açısından ortaya çıkmaktadır. Kavramsal olarak millet tanımı Osmanlı döneminde dini sosyal grupları temsil ediyordu. Bu nedenle de Cumhuriyet'in kuruluşunda millet tanımı yerine ulus kullanılmaya çalışılmıştır. Ulus modern lâik ulus-devletin nüfusunu tanımlamak için kullanılmış, ancak aynı zamanda Türk olmayan Müslüman unsurların da Osmanlı döneminden yatkın oldukları *millet* tanımı içinde yer almalarına özen gösterilmiştir (Aktürk, 2009).

Milliyetçi ve ulusçu sıfatları, sıklıkla birbirleri yerine kullanılabilmesine rağmen "etnik milliyetçi"nin yerine "etnik ulusçu" terimi genelde yeğlenmemektedir. Bu durumda esasen bilinçlerde millet/ milliyetçi tanımının, ulus/ ulusçu tanımına göre daha eski bir geçmişe ait olduğu genel kabul görmüş denilebilecektir. Diğer bir ifade ile milliyetçi sıfatının yanında ulusçu oldukça modern kalmakta ve doğrudan devletle ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle milliyetçilik sıfatını daha genel bir yaklaşımla, hem ulusçu hem de etnik milliyetçi tanımlamalarında kullanmak söz konusudur.

Tanımlama sorununu basitleştirmek adına milliyetçiliğin sonuçta bir grup bilinci türü olduğunu belirleyerek çıkmak mümkündür. Milliyetçiliğin, toplumun geçmişliğinin yeniden inşasında kendisine sıklıkla başvurulan, kitleleri bütünleştiren ve motive eden kolektif bir kimliklenme, bu kimlikle bilinçlenme ve bu bilincin etrafında bir toplumsal dayanışma sağlayan (Searle-White, 2001: 3-65) modern bir din türü olduğu söylenebilecektir.

Bir tür kolektif bilinç olması nedeniyle insanlar tarafından yadırganmaması, sonuçta milletler ve milliyetçiliğin varlığının sorgulanmadan kabullenilmesini, bu nedenle de tanımlanmasını sorunlu hale getirmektedir. Bunun yanı sıra millet ve

milliyetçilik kavramları, içselleştirme ve dışlama mekânizmaları siyasetle doğrudan doğruya ilişkilidir (Özkırımlı, 2009: 71-72).

Millet kavramı genelde iki farklı yöntemsel yaklaşım çerçevesinde tanımlanmaktadır. Birincisi dil, ırk ve din gibi Nesnel (Objektif) unsurlara dayanarak tanımlama anlayışıdır. Buna göre ulus aşamasına geçecek bir topluluğun aynı etnik özelliklere sahip olması, aynı dili konuşması veya aynı dine inanması gerekmektedir. Günümüzde de hâlen geçerli ve yaygın olan bu anlayışın karşısında olan ise, Fransız düşünür Ernest Renan'ın ortaya attığı Öznel (Sübjektif) unsurlar ışığında ulusu açıklamaya yönelik yaklaşımlardır. Renan, ulusun bireyleri arasındaki birlikte yaşama duygusuna, bir ortak kültüre, ruh birliğine dayandığını belirtmiş ve tarihsel olduğunu ileri sürmüş, toplu ortak hafıza kadar "unutuşlar"ın da önemine dikkat çekmiştir (Özkırımlı, 2009: 57-58).

Milliyetçilik kuramları genel olarak üç ana okul etrafında ele alınabilecektir. İlkçiler, Modernistler ve Etno-sembolcü okullar milletlerin/ ulusların ve buna bağlı olarak da milliyetçiliğin/ ulusçuluğun doğuşunu farklı yaklaşımlarla açıklamaya çalışmaktadırlar. Modernist okul, ulusların doğuşunu sanayileşmeye, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına, kilisenin otoritesinin sarsılması gibi gelişmelere bağlarken, ilkçi okul ulusların, moderniteye özgü örgütlenme biçimi olmadıklarını, modernite öncesi dönemde de millet olarak var olduklarını savunmaktadır. Etno-sembolcü okul ise her iki okul arasında ortak noktalardan hareketle uluslar farklı formlarda da olsa daha önce de var olan topluluklardır veya ilk olan etnik yapıların uluslaşmış halidir iddiasını ileri sürmektedir. Ancak her üç yaklaşımın da çok genel bir sınıflandırma olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

A) İLKÇİ (PRİMORDİALİST) YAKLAŞIMLAR

İlkçi yaklaşımda, din, dil, kan bağı gibi nesnel ögelerin verili olduğu ve fazla değişmeden günümüze kadar geldiği savunulmaktadır. Toplumları bir arada tutan gücün bu doğal, ilk, sonradan kazanılamayan bağlılıklar olduğunu savunurken, rakip olabilecek diğer bağlılıklara duyulan sadakatlerin bu duyguların yerini alamayacağı iddia edilir, çünkü sadece bu duygular ilktir ve doğaldır (Geertz, 1973: 259). Bu bağlılıklar biyolojik, kültürel olabilir.

Biyolojik bakış açısının öncülerinden Pierre Van Den Berghe'e göre, insan ilişkilerinde üç güdü egemendir. Bunlar evlilikte hısım-akrabanın seçilmesi, karşılıklılık ve zorlama olarak belirlenir. Van Den Berghe'e göre bu özellikler etnik gruplar için de geçerlidir. Berghe'e göre insanlar kendileri ile kan bağı olanlara güvenirler. İnsanları buna iten sebep kısıtlı kaynaklara erişimde kolaylık sağlama ve gücün önemli bir faktörü olan nüfusu sağlayabilmek için üremede başarılı olma güdüsüdür. İnsanlar yakınları ve hısımlarına güvendikleri için onlarla eşleşmeye çalışırlar. Kültürel benzerlikler ise insanlara yakınlarını bulmakta kolaylık sağlayan unsurlardır (van den Berghe, 1994: 96-102).

Bu yaklaşıma getirilen eleştirilerin temelinde ise "değişmezlik" ilkesine yapılan güçlü vurgular yatmaktadır. Gruplar arası evlilikler, göçler, asimilasyon politikaları, soykırımlar gibi tarihte yaşanan pek çok olaylar, yeni dönem antropolojik ve arkeolojik veriler insanların geçmişten günümüze değin sanıldığından daha aktif bir yayılma ve göç hareketliliği içinde olduğunu göstermektedir. Bu nedenle "değişmezlik" ilkesi bu bulgularla önemli oranda çelişmektedir. Kimliği tümüyle doğal- doğumla kazanılan verilere indirgeyen yaklaşım, günümüzde hâlen milliyetçi, ırkçı ideolojiler tarafından hararetle savunulmaktadır.

Bu yaklaşım ayrıca çok etnikli toplumların yapısını ve etnisiteler arası ilişkileri

açıklamaya katlanmamaktadır. Aynı şekilde kişisel menfaatleri için ana dilinden farklı dil kullanan veya kendini farklı bir etnisite içinde tanımlayan insanların genetik etmenlere ne derece önem verdikleri ayrıca bir tartışma konusu olabilecektir. Bu yaklaşıma getirilen eleştiriler, kuramı her ne kadar marjinalleşmiş gibi gösterse de yaklaşım özellikle etnik milliyetçilik dâhil milliyetçi siyasetin hâlen yoğun olarak kullandığı terminolojiyi sürekli olarak üretmekte, geliştirmektedir. Bu olumsuzlukları nedeniyle kendi akımlarını bütünüyle ilkçi yaklaşımlardan soyutlamaya çalışan etno-sembolcü akım yine de kuramdan "değişmezlik" ilkesinin ortaklığı nedeniyle ister istemez faydalanmaktadır. Bu nedenle bazı araştırmacılar (Özkırımlı dâhil) etno-sembolcüleri de kapsayan Özcü terimini kullanmayı, ilkçi ve etno-sembolcü şeklindeki bir sınıflandırmaya tercih etmektedirler (Özkırımlı, 2009: 264).

Bu süreç artık etnik haritaların, insanlık tarihinin yeniden yazılması sürecidir. DNA araştırmalarında ilk ulaşılan bulgulardan birisi insanların genetik olarak %99,9 oranında birbirlerinin kopyası olduğu gerçeğidir. Bu bilgi ister istemez geçmişten bu yana geliştirilen tüm insanlıkla ilgili sınıflandırmaların da gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar Afrika'dan 50-60 bin yıl önce ayrılan AMHS'in[6] tüm dünyaya yayıldığını ve kendisinden önceki diğer insansıların yerine geçtiğini göstermiştir. Bu tespit, ister istemez tüm insanlık tarihinin yeniden yazılmasını gerektirmiştir.

Sonuçta etnik kökene ait bilinç iddia edildiği gibi eskil veya birincil değildir. Bu anlamda bir yanılsamadır, etnik grup yapıları akışkandır ve etnik kimlik (etnisite) de değişkendir (Smedley, Smedley 2005).

[6] **Anatomically Modern** Homo **Sapiens**

B) MODERNİST YAKLAŞIMLAR

Milliyetçiliğin modern devlet sistemine ait olduğunu ve kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, küreselleşme gibi süreçlerle ortaya çıktığını savunan bu kuramlar; milliyetçiliği seçkinler tarafından toplumda iktidar ve avantajlarını koruyabilmek ve toplumu bir arada tutabilmek için siyasal ve kültürel mitler yaratılması olarak tanımlamaktadırlar. Bu yaklaşımın önde gelen araştırmacılarından Gellner, Anderson ve Hobsbawm milliyetçiği bir toplumsal mühendislik ürünü olarak görmektedirler. Bu kuramların yaptığı en önemli katkı "icat edilmiş gelenekler" kavramını ortaya atmış olmalarıdır. İcat edilen gelenekler; törensel veya sembolik bir nitelik taşıyan ve bir şekilde kabul edilmiş kuralları olan bir dizi alışkanlıktır (Özkırımlı, 2009: 147).

Modernlik öncesi dönemde toplumsal roller, görevler ve bireyler arası hiyerarşik yapılar birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Birey doğduğunda kendini yapı içerisinde daha önceden belirlenmiş olan bir konumda ve bu konuma denk gelen statüde bulmakta, yeri de genellikle çok değişmemektedir. Yani toplumsal roller doğuştan belirlenmekte ve değişmemektedir. Modern dönemde ise sanayi toplumunun başlıca özelliği evrensel okur-yazarlık ve yüksek düzeyde sayısal, teknik ve genel gelişmiş ve nüfus hareketliliğidir. Bu yapı da kendisini yeniden üretebilmek için sisteme girecek eğitimli, teknik insana ihtiyaç duymaktadır. Bu yapı içerisinde insanlar statü değiştirebilmek için eğitimlerine yatırım yapmakta ve bunun sayesinde kendilerine bir kimlik kazanmaktadırlar. Aynı zamanda da ortak bir kültüre bağlılık göstermektedirler. Gellner, süreci, "memlükleştirme" olarak tanımlamaktadır. Eğitimli insana duyulan ihtiyaç, eğitimin devlet tarafından belirli bir sistematik ve disiplin içerisinde yapılmasını gerekli kılmakta; bu sayede kültürel anlamda modern insanın bir akrabalık grubu ile olan bağı da kopartılmaktadır (Gellner, 2008: 113-114).

Modernist Araçsalcı yaklaşımın en önemli varsayımlarından birisi, etnisitenin kültürel, siyasal ve ekonomik seçkinlerin toplumda iktidar ve avantajlarını koruyabilmek için siyasal mitler yaratmalarının ve bu mitlerin manipülasyonunun bir sonucu olarak ortaya çıkmasıdır (Brass, 1991: 25). Seçkinler-egemenler sistemdeki konumlarının kendilerine sağladığı avantajla, bireyleri topluma sadakat besleyecekleri ortak bir kültürel alana yönlendirme imkânı bulmaktadırlar. Etnisite veya etnik kimlik de, bu yaklaşım tarafından bir etnik grubun kendi kendisinin bilincine varması ve üstün bir grup veya en azından diğer gruplarla eşit bir grup olarak bir statü ve tanınma iddiası olarak tanımlanmaktadır. Sınıf bilinci bir sınıf için ne anlam ifade ediyorsa etnisite (etnik kimlik) de etnik bir grup için aynı anlama gelmektedir. Etnisite, toplumsal örgütlenmenin ve sınıf kimliğinin alternatifidir, fakat sınıf da olduğu gibi da belirli çevre şartlarına veya zamana eklemlenmiş değildir, daha değişken ve belirsiz nedenlere dayanan bir yapısı bulunmaktadır. Etnik gruplar, grubun seçkinleri öncülüğünde, kendi mevcut durumlarını, ekonomik koşullarını, haklarını veya eğitim fırsatlarını değiştirebilmek için etnisiteyi (etnik kimliklerini) kullanarak politik arenada talepte bulunmaktadırlar (Brass, 1991: 19).

Bu anlamda Brass ve diğer araçsalcılar tarafından milliyetçilik, seçkinlerin kendi istedikleri toplumsal yapıyı oluştururken ve şartlarından memnun olmayan grupların şartlarını daha iyi hale getirirken sarıldıkları bir ideoloji olarak tanımlanmaktadır (Özkırımlı, 2009: 145).

Sonuçta, etnik kimlik gelişiminin geriye döndürülebilir bir süreç olduğu, araçsalcılar tarafından iddia edilmektedir. İçinde bulunulan siyasi ve ekonomik koşullara göre, seçkinler etnik farklılıkları vurgulamayı bırakıp gruplar arası, iş birliği ya da çıkar ortaklığını da ön plana alabilmektedirler (Brass, 1991: 16).

Modern topluma geçiş öncesindeki bir toplumsal yapıda, etnik dönüşüm sürecinin kolay bir şekilde başarı sağlaması;

(1) yerel dinî seçkinlerin, tapınakları/ kiliseleri kontrol ederek elde ettikleri kendilerine ait topraklarının, bağlı vakıflarının ve dinî okullarının bulunduğu,

(2) devletin halk arasında konuşulan yerel dili, eğitim ve yönetim dili olarak resmen kabul ettiği

ortamlarda mümkün olabilmektedir. Bu sayede yerel seçkinler tarafından, eğitim- iş imkânları talep eden yeni toplumsal gruplar, maddi ve kültürel açılardan tatmin edilebilmektedirler (Brass, 1991: 64).

Etnik grupların kültürel formları, değerleri ve uygulamaları elitlerin siyasi güç ve ekonomik avantaj sağlama çekişmesi için siyasi bir kaynak, grup üyelerinin tümü açısından da ortak sembol ve kimlik referansları haline gelmektedir. Simgeler, siyasal bir kimliğin yaratılması için elitler tarafından kullanılırken, resmi otoriteler tarafından koyulan siyasal sınırlamalar ve mevcut durum (konjektür) göz önüne alınarak hareket edilmektedir. Eğer otoriteler, siyasal maksatlar için dinsel simgelerin kullanımına bir yasak koyarlarsa, seçkinler, eğer varsa bir dinsel grubun ayırıcı lisanına dönebilmekte veya diğerlerinden kendi gruplarını ayırma maksadına hizmet edecek olan bir lehçenin ufak farklarını vurgulayabilmektedirler. Kültürel form, değer ve pratiklerin siyasi simgelere dönüşme sürecinde, birbirleri ile çekişme halinde olan elitler, etnik grubun mevcut dayanışmasını kırarak veya destekleyerek, güçlendirerek grubun sadakatini ve bulunduğu bölgenin kontrolünü sağlamaya çalışmaktadırlar (Brass, 1991: 15).

Modernist/ Araçsalcılar açısından, primordialist akımın savunduğu öz nitelikler oldukça değişken ve belirsizdirler. Çoğu toplumda, insanlar farklı dillerin yanı sıra bir dile ait farklı lehçe ve yerel ağızları konuşmaktadırlar. Eğitimsiz, kırsal

alanda yaşayan insanların kendi ana diline bir duygusal bağlılığı olduğu şüphelidir. Hatta bazı durumlarda bu insanlar ana dillerinin adını bile bilmemektedirler. On dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru Türkiye'ye göç eden Ubıh kökenlilerde görüldüğü gibi etnik grup üyeleri, bazen toplumun genelinden soyutlanmalarına neden olabilecek, eğitimi zor ve nüfus olarak küçük bir alanda kullanılan kendi dilleri yerine çocuklarına farklı dili veya resmi dili öğretmeyi tercih edebilmektedirler. Son olarak pek çok kişi kendi dillerine de artık herhangi bir bağlılık hissetmemektedir (Brass, 1991: 70).

Primordialism açısından akrabalık ilişkileri göz önüne alındığında, gerçek akrabalık ilişkilerinin kapsamı ve siyasi açıdan etkileri düşüktür, buna karşın kurgusal akrabalık ilişkileri aynı kökenli bir etnik grubun akrabalık ilişkilerinden daha geniş bir alana yayılabilmektedirler. Fakat bu durumda da kurgusal akrabalık ilişkileri, tanımları gereği kendi kurgusal değerlerini esas almaktadırlar. Dolayısıyla, bu akrabalık ilişkileri doğumdan gelen, miras kalmış olan ve siyasal etki açısından bir önemli bir bağlantıya sahip değillerdir veya bu bağlantılar önemli oranda kökenlerinden farklılaşmış, çeşitli değişimler içermektedirler (Brass, 1991: 71).

Yukarıda ele alındığı kadarıyla görüldüğü gibi doğum yeri, akrabalık, anadil veya topluluğun inancı etnisiteyi tanımlayamamaktadır, ancak yine de ortak bir atadan gelindiği inancı, diğer faktörlerden birkaçını bu inanca eklemleyerek, bir güç faktörü haline dönüşebilmektedir. Birçok etnik topluluk, birlikteliklerinin kökeninin ortak bir atadan geldiği iddiasındadır veya bu durumu dolaylı olarak varsaymaktadır (Brass, 1991: 71).

Bazı etnik gruplar eski ve zengin kültürel miraslarını çelik bir çekirdek olarak dahi olsa korumakta ve böylece kendi kültürlerini bu temeldeki çekirdekten yeniden

oluşturabilmektedir (Brass, 1991: 73).

Araçsalcılar açısından etnik grubun oluşması süreci esas olarak, etnik grup liderlerinin ve üyelerinin bir menfaat karşılığında, kültürlerinin bir takım yönlerinden vazgeçtikleri veya önyargılarını değiştirdikleri bir pazarlık süreci olarak tanımlanabilecektir (Brass, 1991: 74).

Kısacası, kalıcı bir kültürel grubun değerleri ve kurumları, grubun iddialarının ve sembollerinin etkili olup ve olmayacaklarını, aynı zamanda grubun seferberlik ve örgütlenmesi için gerekli olan geleneksel yöntemin yeni yönünün ne olacağını da belirlemektedir. Kendi tanımladıkları grubun bütünlüğü ve çıkarlarına uygun olduğunu düşünen etnik hareket liderleri, kaçınılmaz olarak geleneksel kültürlerden çıkmaktadırlar. Genellikle liderlerin grubun tanımı ve sınırlarının belirlenmesi üzerindeki etkisi sonucunda, etnik grubun veya milletin yeni nitelikleri, daha önceden var olan etnik grubun sosyal yapısından oldukça farklı olacaktır (Brass, 1991: 74).

Özellikle sanayileşmemiş ve sömürgeleştirilmiş toplumlarda elitlerin çekişmesi kendisini etnik gruplar arasında, etnik gruplar ve dış güçler arasında bir çatışma olarak göstermektedir. Bu durumda çatışma, devlet kaynaklarının kullanılması ve paylaşılması amacıyla değil, yerel toplulukların üzerinde kontrolün sağlanmasına yönelik olarak çıkmaktadır. Bir etnik grubun ya da yerel topluluğun kontrolünü ele geçirme amaçlı söz konusu çatışma, temelde birbirinden farklı olan 3 türde yaşanmakta, sonuçları itibariyle de etnik grubun kimlik yapısında ve devlet kontrolünde farklılıklara yol açmaktadır.

Bu çatışma türleri:

-Yerel aristokrasi ile yabancı otorite veya merkezi hükümete karşı çatışma, bu durumda yerel aristokrasi etnik ve dini değerleri kullanarak çatışır veya işbirliğini

seçer. Pek çok aristokrasi genellikle ikinci yönü seçerek etnik hareketliliğin ve milliyetçiliğin engellenmesine veya ertelenmesine neden olur.

-Farklı dine mensup, özellikle misyoner faaliyetleri sonucunda din değiştirmiş ve eski dine sadık kalmış elit grupları arasında meydana gelen çatışmadır. Eğer merkezi devlet işgalcilere destek verirse hareket devlete ve onun otoritesine karşı da yönelebilecektir.

-Yerel dinî seçkinlerle, işbirlikçi ve yabancıların değerlerini benimsemiş (ancak din değiştirmemiş) yerli aristokrasiler arasında özellikle sömürgelerde görülen bir çatışma türüdür.

-Yerel dinî seçkinlerle, bölgedeki yabancı aristokrasiler arasındaki çatışmadır (bu durum, daha çok üçüncü tip çatışmanın özel bir türü olarak 18 ve 19'ncu yüzyıllarda Doğu Avrupa'da görülmüştür) (Brass, 1991: 279-281).

Brass, elit tanımını etnik grup ve sınıflar içerisindeki etkili alt grupları tanımlamak için kullanmaktadır. Bu anlamda Lasswell'in; elitleri "almak istediklerinin çoğunu alanlar" olarak tanımlamasını benimseyen Brass, elitlerin almak istediklerini "gelir", "güvenlik" ve "saygı" olarak belirlemektedir. Bazı durumlarda, etnik grup içerisindeki elit ve sınıf tanımlarının çakışabileceğine ve hatta aynı anlamlara gelebileceğini belirten Brass, örnek olarak modern öncesi toplumlarda, toprağın en önemli değer olduğu durumlarda, aristokrasinin en etkili grup olduğunu ve elit grup olarak etnik grupların içerisinde belirgin bir kimliği olduğunu vermektedir. Ancak elitlerin çok farklı sınıfsal kökenlerinin olduğu durumlar da mevcuttur. Örneğin şehirli, orta sınıf içerisinde olan eğitim seviyesi yüksek aydın-elitler, sıklıkla etkili bir grup teşkil ederler ve genellikle belli dillerin tanınmasına yönelik olan etnik hareketlere de liderlik ederler (Brass, 1991: 14).

Sömürgeleştirilmiş bir ülkede, etnisitenin elitleri arasında çıkabilecek olan muhtemel bir çatışma, modern ve ileri sanayi toplumlarında örneklerinde görüldüğü gibi, din kökenli eski elitler ile lâik yeni elit kesim arasında meydana gelecektir. Bu çatışma bazen kendisini, merkezi değerlerin yeniden tanımlanmasını isteyen grup ile *status quo* yanlısı, toplumda belirgin bir desteği olan ve dış güçler (devlet otoritesi, yeni devlet kurumları vs.) nezdinde toplumu temsil eden grup arasında bir çatışma olarak ikinci bir formda gösterebilecektir. Her iki durumda da merkezi devlet otoritesi veya sömürge otoritesi, genellikle yerel otorite üzerinde kimin etkili olacağı ve toplumu kimin temsil edeceği konusunda devreye girmek zorunda kalacaktır. Devlet bu durumda bunlardan dini gruba eğitim ve medeni hukuk sistemlerini devrederek veya diğeri için Medenî hukuk ve lâik eğitim sistemini destekleyerek destek verebilecektir. Devletin dini elit gruplarını desteklediği durumda farklı kökenli etnik-dini gruplardan gelen lâik elit kesim ortaklaşa devlet otoritesine karşı bir işbirliği geliştirebilecektir. Nitekim Quebec'te Katolik-Frankofon dini otoritenin yetkileri ve toplum üzerindeki belirleyici rolü, Britanyalı işgalciler tarafından her zaman tanınmış ve desteklenmiş, buna karşın lâik elit ezilmeye çalışılmıştır.

Bazen iş sahalarının ele geçirilmesine yönelik etnisiteler arası çatışma-çekişme ile bölgenin, toprağın kontrolüne yönelik çatışmalar bir arada da gerçekleşebilmektedir. Örneğin bir etnik grup içerisindeki lâik elitler etnik grubu iş sahaları ve siyasi avantajların yetersizliğinin aslında tüm etnisite için bir hakaret ve saldırı olduğu iddiası ile seferber etmeye çalışırken, aynı etnik grup içerisindeki dini elitlerden de destek bulabileceklerdir.

Bu konudaki bazı destekleyici örnekler etnik kimliğin biçimlenimi ve seferber edilmesinde elitler arası çekişmenin ve devletin buradaki rolünü daha açıklayıcı

olabilecektir. İspanya'daki Bask milliyetçiğinde olduğu gibi merkezi devlet, yerel sanayi ve ticaret oligarşisi ile işbirliği içerisinde olabilir. Bunun sonucunda etnik seferberliğin önderliğini yerli işçi sınıfı desteğinde, şehirli orta sınıf elit yürütecektir. Benzer bir durum Quebec içinde geçerlidir.

İkinci örnek 1870-1910 döneminde Macaristan devleti içerisindeki Slovak milliyetçiliğinin tarihinden gelmektedir. 19'ncu yüzyılın sonunda, Macar devletinin sınırlarının genişlemesi, Slovak bölgesindeki okullarda Macar hükümetince asimilasyon politikasının uygulanmasını ve Macar kültürünün, dilinin öğretilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu genişlemenin bir diğer sonucu ise Slovakça konuşan halkın artan oranda, günlük hayatlarında Macarca konuşan bürokrat ve öğretmenlerle muhatap olma durumunda kalmasıdır. Bu durum, sonuçta Slovakların merkezi devlete karşı "yabancılaşmasına" neden olmuştur. Sanayi kesimi elitinin bu bölgede Macar, Alman ve Yahudi kökenli olduğu da göz önüne alındığında, bazı Slovak elitlerin bu kesimle işbirliğine girmiş olmalarına karşın yerel Slovak burjuvazisi Slovak milliyetçiliğini harekete geçirmiş ve geliştirmiştir.

Sonuçta, Slovakya örneğinde iki eksende elitler arasında çatışma ortaya çıkmıştır. Birincisi yerel Slovak burjuvazi ile Alman-Macar burjuvazisi arasında, diğeri ise Slovak din adamları grubu ile Macar din adamlarının Roman-Katolik Kilisesi içerisindeki hiyerarşik pozisyonlar için çatışmasıdır. Her iki örnekte de Slovak elitler kendi bölgelerindeki köylüleri, Slovak milli hislerini kullanarak siyaseten yönlendirmeye çalışmışlardır. Aynı zamanda devletin bölgede yürüttüğü asimilasyon ve Macarlaştırma siyaseti ister istemez devleti Macar-Alman burjuvazisi ve Macar kilisesi yanında yer almak durumunda bırakmış ve devlet otomatikman Slovak milliyetçiliğinin açık bir hedefi haline gelmiştir.

Üçüncü örnek Kanada eyaletlerinden New Brunswick de 1860 ve 1970 yıllarında görülen ve bu süreç içerisinde çeşitli aşamalardan geçen Acadian milliyetçiliğidir. 1860 ve 1960 yıllarında bu milliyetçilikte iki önemli temel gelişme meydana gelmiştir. İlk dönemde gelişen milliyetçilik 1864 yılında kurulan College St. Joseph mezunları olan din adamı, avukat, doktor ve öğretmenlerden oluşan elitlerin öncülüğünü yaptığı bir harekettir. İkinci dönemde ise Fransız Katolik kilisesi ve İrlanda Katolik kilisesi arasında hiyerarşi çatışmasıdır. Bu iki gelişme Fransız Katolik Acadian etnik kimliğini şekillendirmiştir (Brass, 1991: 288).

Ancak 1960'larda başlayan yeni bir gelişme eski dönem Acadian eliti ile yeni dönem lâik Acadian siyasi elitini karşı karşıya getirmiştir. Eyaletin ilk Acadian-Frankofon kökenli başbakanı olan Louis Robichaud (Lui Petit) liderliğinde gelişen yeni hareket, lâik eğitim sistemini eyalet genelinde yaygınlaştırırken aynı zamanda kilisenin bu alandaki kontrolünü de tehdit etmiştir. Bu durum sonuçta yeni tip seküler Acadian milliyetçi örgütlerin eski tip milliyetçi örgütlenmenin yerini almasına yol açmıştır. Robichaud hükümetinin 1970 de görevden ayrılmasından sonra göreve gelen yeni hükümetin Fransız Acadian taleplerine karşı sempatik yaklaşmaması üzerine yeni tip Acadian eliti, eyalet hükümetinin çift dillilik politikasının iptali yönündeki çabalarına karşı duran bir güç haline dönüşmüştür.

Kimlik yapılarının süreçleri hakkında önemli ipuçları sağlayan Frankofon Acadian tecrübesi bize etnik seferberliğin gelişiminin ve sınırlarının belirli bir elit grupça belirlendiğini göstermektedir. İkinci olarak etnisite içerisindeki çatışmanın da en az etnik gruplar arasındaki çatışma kadar etnik seferberlik için önemli olduğuna işaret etmektedir. Üçüncü olarak etnik sınırların tanımlanmasının, ne derece elit hareketin niteliğine bağlı bir durum olduğunu göstermektedir. Öncelikle, etnik grubun

dini ilk dönemde etnik kimlik için belirleyici bir nitelik kazanırken, ikinci dönemde dili onun yerini almıştır. Son olarak örnek devletin bir etnik-elit gruba verdiği desteğin, etnik yapının gelişim ve değişim çizgisinde oynadığı kritik, belirleyici role işaret etmektedir (Brass, 1991: 289).

Milletin belirli tarihsel koşullar altında ortaya çıktığını belirten Benedict Anderson, millet kavramının içerik olarak bir kimlik oluşturabilme özelliği taşıdığını öne sürmektedir. Milliyetçiliğin kökenlerini ele aldığı çözümlemesinde, Anderson'un özellikle ağırlık verdiği husus kitap basımında meydana gelen gelişmelerdir. "Print Capitalism" olarak adlandırdığı bu süreç, on beşinci yüzyılın sonlarında dinsel ve bilimsel çalışmalara ait kitapların basılması işlevini gören matbaaların ortaya çıkması ile başlamaktadır. On altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa'daki halklar arasında konuşulan dillerde üretilen edebiyatın gelişmesi alt-aşamaları ile ele alan Anderson, bu dillerde meydana gelen gelişimin milliyetçilik ile olan ilişkisini incelemektedir. Matbaa kapitalizmin doyurduğu ilk pazar, yalnızca elit kesimin okuyabildiği Latince kitaplardan oluşan dar ve sığ bir tüketici kitlesine sahip küçük bir pazardır. Ancak matbaa ile yolu üretim, sabit sermaye yatırımı yüksek olmasına rağmen ürünün nispeten ucuzluğu nedeniyle yeni pazarlar bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak en azından başlangıç dönemi için kültürel sınırlarla belirlenmiş bir coğrafyadaki sınırlı bir nüfusa hitap etmek zorunda olan ürün, kitap söz konusudur. Sermayedarın yatırım maliyetlerini karşılayabilmek, üretimde sürekliliği sağlayabilmek ve tüketimi yani pazarı genişletebilmek için yeni pazarlar bulma ihtiyacı bu durumda coğrafya değiştirmeden ürün çeşitlendirmesi yolu ile çözülmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda sermayedar matbaaları değişik anadillerde kitaplar basmaya başlamışlardır. Piyasa koşulları içerisinde ekonomik açıdan verimli olmayacağından, pazar oluşturamayacak

kadar küçük nüfus tabanı olan diller tercih edilmemiş ve diller arasında bir seçim zorunlu olarak yapılmıştır. Tüketim potansiyeli en yüksek olan pazara yönelik üretim tercihi (pazar optimizasyonu), kitapları ve diğer edebi eserleri yayımlanan dilleri geliştirirken, bunları milli dil haline getirmiş diğer diller ise kaybolmuştur. Bu durumun sonucunda geçmiş dönemde Kutsal sayılan Latince karşısında hızlı sayılabilecek bir aşamada milli dillerin güçlenmesi gerçekleşmiştir. Latince okuyup yazabilen elitlerin yerine artık halklar da kendi dillerinde okuyup yazmaya başlamıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, Avrupa coğrafyasındaki elit kesim giderek Latince-Hıristiyanlık bağlamı üzerinden kurulu kendi evrenselliğini bir tarafa bırakarak, yerel toplumdaki millî değerleri sahiplenmeye başlamıştır. Avrupa'daki yerel dillerdeki edebiyat ürünleri nitel ve nicel olarak artma ortaya çıkmış, böylelikle millî kültürlerin gelişmesi tetiklenmiştir. Halk dillerinin ortak bir yapıya kavuşması sonucunda, bir coğrafya üzerinde birleşik bir iletişim ve bilinç alanı yaratılmıştır. Anderson, bu nedenlerle ulusların tahayyül edilebilmesinde en önemli mekanizma olarak kapitalist yayıncılığın gelişmesini görmektedir (Anderson, 1995: 59).

Modernist kuramların önde gelen araştırmacılardan olan Marksist tarihçi Hobsbawm da milliyetçiliği Gellner gibi modern bir olgu olarak ele alan bir yaklaşımla incelemektedir. Ona göre milliyetçiliğin ilk örneklerinin görüldüğü 1789-1915 yılları arasında hanedan meşruiyeti, ilahi buyruk, yönetimin tarihsel hakkı ya da dinsel birlik gibi geleneksel sadakat güvenceleri ağır yaralar almıştır (Hobsbawm, 1990: 84).

Hobsbawm, primordialist-ilkçi yaklaşımcıların düşüncelerini öz kimliklerin karmaşıklığı nedeniyle yetersiz bulmakta ve aslında dil dışında kalan bütün unsurların birleştirici olmaktan ziyade ayrıştırıcı özellikleri olduğunu belirtmektedir (Hobsbawm, 1990: 53, 65). Milletlerin, doğal bir sınıflandırma ortaya çıktığı düşüncesinin bir mit;

sosyal mühendislik ve icat yoluyla daha önce var olan toplulukların millete dönüştürüldüğü düşüncesinin ise bir gerçek olduğunu söylemektedir. Hobsbawm'a göre milletler devletleri değil, tersine devletler milletleri ve milliyetçilikleri üretmektedirler (Hobsbawm, 1990: 10).

Ünlü tarihçi, ulusların ortaya çıkışında tespit ettiği dualiteye işaret etmektedir. Milletler hem icattırlar, dışarıdan (yukarıdan) gelmekte, hem de içeriden (aşağıdan-tabandan) teşvik ve tasdik görmektedirler. Bu dualite uluslar ve onlarla ilgili görüngülerin her zaman iki yönlü olmasına yol açmaktadır (Hobsbawm, 1990: 8). Nitekim Hobsbawm, Gellner'ın milliyetçilik tanımını bu anlamda benimsemektedir (Hobsbawm, 1990: 9).

Hobsbawm'a göre devlet tarafından vatandaşların standardize edilmesi ve homojenleştirilmesi aslında yapay olan, yazılı millî diller yoluyla yani eğitimle yapılmaktadır (Hobsbawm, 1990: 93). Onlarca lehçeden sadece biri, resmî, merkezî dil olarak kullanılmak üzere seçilmekte ve eğitim yoluyla topluma dayatılmaktadır. Bu dil de doğal haliyle değil kurgulanarak alınmakta ve yazıya dökülerek "ebedî"leşmektedir. Milli dillerin neredeyse tamamı aslında yarı-yapay veya İbranicede olduğu gibi tamamen yapaydır denilebilecektir (Hobsbawm, 1990: 54). Hobsbawm örnek olarak 1789 Devrimi döneminde bir millet olduğu iddia edilen Fransızların %50'sinin Fransızcayı hiç konuşamadığını, konuşanların ise sadece %12'sinin doğru konuştuğunu belirterek, bu toplulukları bir arada tutan unsurların sanıldığı gibi ezelden gelmediğini, sonradan icat edildiğini iddia etmektedir (Hobsbawm, 1990: 21, 60).

Kitle eğitimi, özellikle de zorunlu tutulan ilkokul eğitimi ile devlet "ulus" kavramını insanların dünyalarına sokmaya çalışır ve bu süreçte ortak gelenek, ulus icat

edilir (Hobsbawm, 1990: 91). Bir geçmişlik inşa etmek anlamında her ulusun kaçınılmaz olarak bir "ulusal tarih"e ihtiyacı vardır. Bu yüzden, bir bölgede geçmişi olanlar bunu bir tarihe dönüştürür ve "inşa" ederken; olmayanlar da bir tarih "icat" edeceklerdir. Ancak sonuçta, her iki durumda da kurgulamalar, topluma doğrular olarak dayatılacaktır. Ernest Renan'dan Hobsbawm'ın aktardığı gibi "Tarihini çarpıtarak almak, millet olmaya has bir özelliktir" (Hobsbawm, 1990: 12).

Bu anlamda modern dünyanın unsurlarını tanımlayan değerler dizisi, aslında tamamen yeni değerler dizisidir. Ve insanlar artık bu süreç sonucunda bireylere, toplumlar da uluslara dönüşmektedirler. Bu anlamda modern ulusun en belirgin özelliği onun modern olmasındadır (Hobsbawm, 1990: 14).

Modernist kuramlara karşı yapılan en büyük eleştiri "indirgemeci" olmalarıdır. Bu eleştirilere göre; anti-emperyalist, milliyetçi hareketlerin doğasındaki modern devletler düzenine duyulan tepkileri görmezden gelen, bu milliyetçi hareketleri motive eden unsurları da önemsemeyen (Özkırımlı, 2009) modernist analiz, etnik kültürleri ikincil görmektedir. Bunun yanında insanların niçin milletleri uğruna öldüklerini de açıklamamaktadır. Bu bağlamda Marksist çözümlemelere yakın veya Gellner gibi liberal kampta yer alan modern kuramcılar açısından "etnik bilinç" bir "yanlış bilinçlenme"dir. Buna karşı çıkan araçsalcı kamptan Brass ise etnik bilinç olayının geçmişten gelen bir takım birikimleri kullanan elitlerin, halkı güdülemesi sonucu ortaya çıktığını söylerken, bu nedenle "yanlış bilinçlenme" kavramını eleştirmektedir (Brass, 1991: 75, 261). Dolayısıyla bu grubun içinde de önemli görüş ve tanım ayrılıkları mevcuttur.

C) ETNO-SEMBOLCÜ YAKLAŞIMLAR

Etno-sembolcü yaklaşım etnik geçmişi görmezden gelen modernist

yaklaşımlarla, etnik geçmişe yaslanan ilkçi yaklaşımların eksikliklerini gidererek ortak bir paydada etnik geçmişe ağırlık veren; seçkinlerin bu mitleri kullanarak milleti birlikte tutacak sembolleri nasıl oluşturduklarını açıklamaya çalışan yeni bir sentez ortaya koymaya çalışmaktadır. Etno-sembolcüler milliyetçiliği modern çağın ürünü olduğunu kabul edip bu anlamda ilkçilerden ayrılırken; modern yaklaşımın da etnik bağlılıkların kalıcılığını göz ardı ederek, milliyetçiliği kapitalizm gibi modern toplum terimlerine bağlı olarak açıklamasına karşı çıkmaktadırlar.

Bu akımın önemli ismi Smith'in iddiasına göre etno-sembolcü yaklaşım hangi halkların yeterli koşullar oluştuğunda bir milliyetçi hareket başlatacağını ve bu hareketin hangi biçime bürüneceğini belirlememize yardımcı olabilecektir. Bunu yaparken anıların, törenlerin, mit ve sembollerin milliyetçiliğin oluşmasındaki rollerini de anlamamızı sağlayabilecektir, Smith'e göre milliyetçilik çoğu zaman sembolik hedeflerin peşinde koşarken bu arzu ve insanların vatanları için niye canlarını vermeye gönüllü oldukları olgusu, sadece materyalist bulgularla açıklanamayacaktır (Özkırımlı, 2009: 216).

Bu yaklaşımın bir diğer önde gelen araştırmacılarından olan Armstrong; etnisiteyi belirleyen topluluğun algılamaları ve kendilerini diğerlerinden ayıran özellikleri ile tanımlamakta ve bir yandan da bunların nasıl kalıcı olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Armstrong etnik bağlılıkların nasıl oluştuğunu incelerken, orta çağ Avrupa'sında yerleşik kent-köy hayatından dolayı toprağa bağlılığın oluşturduğu semboller ve mitlerin son derece kuvvetli olduğunu belirtmekte, ancak Orta Doğuda göçebe hayatın hâkimiyetinden dolayı kan bağına bağlı sadakatlerin geliştiğini iddia etmektedir (Özkırımlı, 2009: 214-215).

Smith aynı temelle yola çıkarak "Millet kimdir?", "Modern devletlerin etnik

temelleri var mıdır?", "Millet neden ve nasıl doğar?" sorularını cevap ararken modern zamanın yapısını geçişin temelleri üzerinden incelemektedir. Smith'e göre milliyetçilik, etnik temelleri olan siyasi bir harekettir (Smith, 2009: 129).

Etnik Grup, Smith'in kullandığı kavramla "ethnie", uzun bir süreç içerisinde yaratılmaktadır. Anthony D.Smith, millî kimliğin kolektif bir kimlik olduğunu ve bir etnisiteye dayalı olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Smith, 2009: 23). Ethnie'nin gelişimi tarih öncesi zamana kadar uzanmaktadır, bu nedenle modern olarak tanımlanamaz. Tarihsel bir süreç içerisinde, "ethnie" gelişerek, milliyetçi akımların çekirdeğini oluşturan "mitsel sembolik kompleks" oluşturmaktadır.

Ethnie altı niteliğin toplamıyla oluşan bir formdur: ortak bir isim, köken konusunda ortak bir mit, ortak bir tarih, belirgin bir ortak kültür, belirli bir coğrafyayla kurulan bir bağ ve dayanışma duygusu. Bir ethnie'nin kültürü, diğer ethnie'nin kültüründen, dili, dini, gelenek ve görenekleri, kurumları, yasaları, folkloru, mimarisi, giysileri, yiyecekleri, müziği ve sanatıyla farklılaşmaktadır (Smith, 1989: 97).

Geçmiş toplumların değerleri ile zenginleşmiş olan dinlerin yerini günümüzde ideolojiler doldurmaya çalışmışlardır. Dinle iç içe geçmiş tarihsel yönetim hakkı ve buna duyulan saygının-meşruiyetin ortadan kalkmış olması, yerine konulacak olanın da benzer seviyede bir etki bırakacak olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Smith, milli kimliği oluşturan unsurları belirledikten sonra milliyetçiğin bir işlev olarak, meşruiyet sağlama aracı olmasını önemli bir siyasal katkı olarak belirtmektedir (Smith, 2009: 35).

Anthony D. Smith'e göre iki çeşit milliyetçilik vardır:

1) Mekânsal / Batılı milliyetçilik.

2) Etnik / Doğulu milliyetçilik.

Tarihi ülke, yasal-siyasal topluluk, topluluk fertlerinin yasal-siyasi eşitliği, ortak sivil kültür ile ideoloji milletin batılı standart modelinin oluşturucularıdır. Batılı anlamda bir millet, tarihsel bir coğrafyayı, ortak mitlerle tarihsel bir hafızayı, bir kitleyle halk kültürünü, ortak bir ekonomiyle ortak vatandaşlık haklarını ve ortak vatandaşlık yükümlülüklerini paylaşan bir grup insanı tanımlar. Batılı milliyetçilik anlayışında her bir birey hangi ulusa dâhil olmak istediğini kendi seçimiyle belirlerken, bireysel tercih ön koşul olarak sayılmaktadır (Smith, 2009: 24-27).

Smith'in batılı olmayan etnik milliyetçilik kavramı, doğuştan bir topluluk fikrini ve ülkeden (coğrafyadan) daha fazla soyu ön plana almaktadır. Smith'e göre, etnik ya da Doğulu milliyetçilik anlayışında, bireyin hangi ulusa dâhil olacağı konusunda bir hoş görüye yer yoktur (Smith, 2009: 28). Bu bağlamda Doğu (Avrupa) ve Ortadoğu toplumlarında millet hayali bir üst-aile gibidir. Bu tarz milliyetçilik için aile kavramı olmazsa olmazlardan biridir. Bir milletin üyeleri birbirlerinin kardeşidirler, ana vatanda (ya da "ecdat toprağı"nda) yaşarlar ve aynı anadili konuşurlar. Gündelik konuşma dilinde bazı milletler kendilerini de bir aile olarak da tanımlamaktadırlar (Smith, 2009: 28).

Bir millet için ideal olan, kardeşlik, otonomi, birlik ve otantiklik üzerine kurulmuş bulunan, sosyal ve bölünmez bir bütünlüktür. Törenler, bayrak gibi semboller, madenî paralar, millî marşlar, anıtlar ve millî folklor bir milletin üyelerine ortak kültürel mirası ve birliği hatırlatır.

Smith'e göre, millî kimliğin en önemli işlevi, insanın içinde yaşadığı kargaşayı düzenlemek amacıyla, zaman ve mekân içerisinde bir çerçeve oluşturmaktır. Milletlerin etnik grupların politikleşmesi sonucunda ortaya çıktığına da vurgu yapmaktadır. Millî kimlik, ancak belirli bir etnik grubun kültürel bilincinin güncellik

kazanmasıyla ortaya çıkabilir.

Modern çağda, bir milletin oluşmaya başladığı süreç içerisinde, özellikle milliyetçi aydınların görevi bir milletin ortaya çıkışı sürecinde mitleri öne çıkarmak olmuştur. Bazı tarihsel gerçeklikler aşırı abartmalarla süslenir. Bu abartmaların nedeni, bir milletin üyesi olan herkesin ve her kesimin kendisini "özdeş" olarak görebileceği *ideal-tip* hakkında ortak bir bilinç oluşturabilmektir. Bir çeşit kolektif kimliktir ve bir etnik grup, soy sop hakkındaki mitleri ve tarihsel hafızayı ön plâna çıkarır. Değişik etnik grupları birbirlerinden ayırt edebilmek için, değişik dinler, gelenekler ve diller yararlanılabilecek faydalı ölçütlerdir.

Anthony D. Smith "etnik bitişin" iki farklı biçimini: Soykırım (genocid) ve etnik kırım (etnocid) olarak tanımlamaktadır. Etnik kırım, zaman zaman "kültürel soykırım" olarak da adlandırılmaktadır. Smith'e göre, modern öncesi dönemlerde bir ethnie'yi tümüyle yok etmek göreli olarak günümüze göre daha kolaydır, soykırım yerine tercih edilen güncel yöntem ise etnik kırımdır (Smith, 1989: 96-98).

Şecerecilik ve varsayımsal soy bağları, halkın seferber edilmesi, yerli dil, adet ve gelenekler doğu Avrupa ve Asya'daki sayısız topluluğun izlediği farklı bir millî oluşum rotasını yansıtan ve dinamik bir siyasi meydan okuma olan "etnik millet" kavramının unsurlarıdır. Her milliyetçilik değişen derecelerde ve farklı biçimlerde sivil ve etnik unsurları içinde barındırmaktadır. Her milliyetçilik, sivil ve mekânsal ile etnik ve yerli arasında kendisine bir yer belirlemektedir (Smith, 2009: 30).

Milliyetçiliği ve milletleri pek çok muhit içinde bunca itibarsızlaştıran, etno-milliyetçiliğin dünya devletler düzenine yönelttiği meydan okumalardır (Smith, 2009: 191). Bu anlamda Smith etnik milliyetçiliği sistem karşıtı bir hareket olarak olumsuz ve sorunlu bir konuma oturtmaktadır.

Kimliklerin toplumsal farklılaşmada ele alınması ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin ABD'de ırk ve gelir durumu sosyal tabakalaşmada belirgin olarak ortaya çıkarken, Quebec'te kültür ve dil ayrımı olarak kendisini göstermektedir. Buna karşın Fransa'da milli kimlik daha önemli bir rol oynamaktadır (Lamont, 1995).

II) DÜNYA-SİSTEMLERİ ANALİZİ KURAMI VE ETNİK SORUN

Dünya-sistemleri Analizi, 1970'li yılların başında insani-sosyal gerçekliğin anlaşılmasına yönelik bir çaba olarak ortaya çıkmıştır (Arrighi, 1997). Bu analiz, kendine temel epistemolojik nesne olarak genelde tarihsel sistemleri ve özelde de son egemen tarihsel sistem olma niteliğiyle Kapitalist Dünya-Ekonomisi sistemini almaktadır. On dokuzuncu yüzyılda kurumsallaştırılmış haliyle sosyal bilimsel çerçevelerin epistemolojik reddini de kucaklayan bu yaklaşım, sosyal bilimlerde kaçınılmaz olarak ilerlemeye duyulan pozitivist ve modernleşmeci inancının reddini de vurgulamaktadır. Bu anlamda Dünya-Sistemleri Analizi için, tarihsel sosyal bilimlere yönelik bir meydan okuma veya reddiyedir demek belki de daha doğru olacaktır. Bu karşı çıkış bir yandan kapitalist sistem tarafından yaratılan eşitsizlikleri, diğer yandan bilimsel bilginin Avrupa merkezcilik gibi epistemolojik öncüllerini eleştirmeye yöneliktir. 1970'li yıllarda genel olarak modernleşme bir Batılılaşma çabası, ilâveten Amerikanlaşma olarak tanımlanmaktaydı (Wallerstein, 1998: 204). Bu nedenle de dünya-sistemleri analizinin yaklaşımı, bakış açısı daha çok Batılılaşmanın ve Amerikanlaşmanın kurduğu düzene de bir karşı çıkış, bir protestodur.

Immanuel Wallerstein, Dünya-sistemleri analizinin en önde gelen ismi olarak kendi çabalarını şöyle değerlendirmektedir: "Bazılarımız, tarihsel sosyal bilimlerin kavramsal çerçevelerine ve metodolojik önyargılarına bir meydan okuma olarak bir dünya-sistemi perspektifini ortaya koyduk" (Wallerstein, 1997: 143).

Dünya-sistemleri analizinin kurucusu olarak tanınan Wallerstein; Fanon, Braudel, Marx ve Freud gibi düşünürlerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Afrika'daki etnik sorunlar ile ilgili olarak saha araştırmaları yaparken oluşturduğu bilgi birikimini, daha sonrasında öğrencisi olduğu Fransız düşünür Braudel'in katkıları ile zenginleştirerek dünya çapında tanınan bir kuramcıya olmuştur[7] . Wallerstein çalışmalarında temel olarak Annales Okulunun ve özellikle Braudel'in tarih bilimi yöntemlerinin, terminolojisinin etkisi açık olarak görülmektedir, kendisi bu birikime ayrıca Latin Amerika üzerine çalışmaları ile tanınan Bağımlılık Okulu'nun çözümlemelerini de ilave ederek kuramını Dünya-Sistemleri Analizi olarak adlandırmıştır.

Kuramın önemli kaynaklarından olan Bağımlılık Okulu'nun tezi ve öncülleri temelde Marksist analiz yöntemlerine dayanmaktadır ve modernleşme teorisine karşı da bir eleştiridir. Her ne kadar klâsik anlamda bir Marksist olarak bilinmese de Braudel'in de Karl Polanyi'den etkilendiği belirtilmektedir (Burke, 2006: 96). Dünya-sistemleri analizinin dayandığı her iki kaynaktan sağlanan bu Marksist katkılar sonucunda, Marx'ın analize olan kuramsal düzeydeki etkisinin oransal olarak yüksek olduğu söylenebilecektir. Nitekim bu etkilenme daha sonra Wallerstein'de ve analizlerinde daha da belirgin olarak görülecektir (Wallerstein, 2005a: 37). Bu nedenle hem tarihsel sosyoloji okulu hem de post-Marksist yaklaşımlar, Dünya-sistemleri analizini kendilerinden olan bir okul olarak göstermektedirler (Ragin & Chirot, 1999: 276-311). Ancak Dünya-sistemleri analizi bu her iki akımın da ötesinde temelde farklı bir epistomolojik yaklaşıma sahiptir.

[7] *Wallerstein'in kapsamlı akademik geçmişi ve çalışmaları için bkz.* http://www.iwallerstein.com/

Analiz; temel hatları ile kapitalist modern dünya sistemine ve onun bu çerçevede biçimlenmiş bilgi yapılarına ilişkin tartışmaların çerçevesinde gelişmiştir. Analizde, standart sosyal bilimsel analiz birimi olarak genel kabul gören "ulus-devlet" kavramı yerine, "dünya sistemi" analiz birimi olarak kabul edilmektedir (Wallerstein, 2003a: 212).

Dünya-sistemleri analistleri; tarihçilerin ulusal tarihleri, iktisatçıların ulusal ekonomileri, siyaset bilimcilerin ulusal politik yapıları ve sosyologların da ulusal toplumları analiz etmesine kuşkuyla bakmaktadır. Bu araştırma nesnelerinin bir bütün olarak bakıldığında aslında herhangi birisinin gerçekten var olup olmadığını ve bu bulanıklık nedeniyle de analizin odak noktası olup olamayacağını sorgulamaktadırlar (Wallerstein, 2005a: 36).

Dünya-sistemleri analistleri, kendilerini sadece Nomotetik Pozitivizmin değil, Ortodoks Marksizm'in de bir eleştirmeni olarak görmektedirler. Ortodoks Marksizm'in 'ekonomik temel, daha az temel olan kültürel ve siyasal üstyapıyı kontrol etmektedir' öncülünü reddetmektedirler (Wallerstein, 2005a: 41-42). Ancak analiz bu öncülün yerine dünya-ekonomisinin biçimlendirdiği bir çeşit üst seviyede uluslar üstü ekonomik gerekirciliği öngörmektedir. Yani bir anlamda Marksist "ekonomik gerekirci" (ekonomik determinist) çerçeveyi, dünya ölçeğine taşıyarak kültürel ve siyasal altyapının bağımlılığını bu noktada muhafaza etmektedirler. Bazı yazarlarca analizin ısrarla Neo-Marksist olarak tanımlanması belki de bu nedenledir (Savchenko, 2007). Ancak kendisine, devletlerarası eşitsiz mübadelenin coğrafi düzeyde dağılımını yani bir diğer anlamda merkez-çevre hiyerarşisini temel alan bir sistem analizinin bu olguyu göz ardı etmesi de zaten beklenemezdi.

Büyük ölçekli ve 'uzun süre'li (yapısal zaman, *la longue durée*) tarihsel

toplumsal değişimi Dünya-sistemleri analizinin mi, yoksa pozitivist epistemoloji temelli analizlerin mi daha iyi açıkladığı hâlen üzerinde tartışmaların olduğu bir sorudur (Burke, 2006: 85). Ancak diğer taraftan Dünya-sistemleri analizinde, sosyal bilimlerin kategorik bir bölünmeye uğrayarak bu bilimlerin büyük bir bölümünün bir yüzyıl kadar önce sistemin ihtiyaçları doğrultusunda oluşturuldukları yani yeni oldukları ileri sürülmektedir ki, Analiz bu noktada mevcut sosyal bilimlerin yapısının değişimdeki sorunu açıklamakta yetersiz olduğu görüşündedir. Bu nedenle Analiz, sosyal bilimlerin içinde bulunduğu bu kısıtlı ve bağımlı durumdan dolayı yapılacak olan bir bilimsel değerlendirmenin; her biri dünya siyasal haritasının bir parçasını oluşturduğu iddia edilen sözde bağımsız devletlerin sınırlarını ve sınırlamalarını aşarak, bir bütünlük içerisinde tarihsel sistemin 'uzun süre'si bakımından yapılması gerektiğinde ısrar etmektedir.

Dünya-sistemleri analizine göre; insani oluş ve edimlerin üç varsayımsal alanı olarak betimlenen ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel alanlar, 'bağımsız' devletler içindeki işleyişlerin sonucu olarak oluşan kendine özgü ve özerk alanlar değillerdir. Bu alanlardan her birinin, diğerlerinden yalıtık ve partiküler bir biçimde ele alınmalarını zorunlu kılan epistemolojik gerekçe ve öncüller Dünya-sistemleri analizi tarafından kabul edilemez bulunmaktadır. Sistem içerisinde çeşitli türden seçim ve uygulamaların birbirleriyle iç içe geçerek bütünleşmelerinin düzeyi ve karmaşıklığı nedeniyle, hiçbir yararlı sosyal bilim modelinin, bahse konu 'alanları' yalıtması ve yalnızca bir tür değişkeni içselleştirmek suretiyle, epistemolojik anlamda gerçekliğe uygun anlamlı bir tablo ortaya koyması yine analize göre teknik olarak mümkün değildir.

Buna karşın ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel alanların ayrı ayrı

kavranmaları gerektiği yönündeki yaygın partiküler epistemolojik sava karşı bütünlükçü bir açıklama modeli olarak, Dünya-sistemleri analizi; faaliyetlerin, olayların içinde gerçekleştiği bir bütünleşik kurallar ve işleyişler mekânının yani tarihsel bir sistemin bulunduğunu, var olduğunu öne sürmektedir. Sistemin bütününü anlamaya yönelik bu yaklaşımı ile Dünya-sistemleri analizi kendisini geleneksel sosyal bilimsel anlayışa karşı bir mücadelenin de alanı haline getirmektedir. Bu nedenle Dünya-sistemleri analizi genel kabullere karşı bir protesto, bir sorgulama olmasının yanı sıra tüm belirsizliklere karşı, bütünleşik epistemoloji temelli yeni bir bilimin kurulması için de bir çeşit çağrıdır.

Yöntemsel olarak temelde Dünya-sistemleri analizi; analiz birimleri olarak devletlerin değil dünya-sistemlerin öne çıkarılması, *longue durée* üzerinde durulması ve disiplinler arası ve disiplinler üstü değil pek çok disiplinin iç içe geçtiği tek disiplinli bir yaklaşımın savunulması gibi köklü değişikler talep etmektedir. Wallerstein, geçmişin birçok teorisinden (kökenler) yararlanarak sonuçta kendi analiz birimlerini ortaya çıkarmıştır. Ancak analiz üzerindeki en büyük etkiler, öncelikle Karl Marx ve Fernand Braudel'in öğretilerinden kaynaklanmaktadır.

Braudel, bir analiz biriminin, yani epistemolojik nesnenin ne olması gerektiği sorununa çalışmalarında özellikle değinmiştir. Nitekim inceleye geldiği on altıncı yüzyıldaki Akdeniz'in kendi kavramlaştırmasıyla bir "dünya-ekonomi" oluşturduğunu öne sürüyordu. Braudel'e göre 'Dünya ekonomisi' *(economy of the World*) kavramı, bir bütün olarak dünya ekonomisini tanımlarken, kendi kavramlaştırdığı 'Dünya-ekonomi' (*World-economy*) sözcüğü ekonomik bir bütün oluşturmak kaydı ile dünyanın sadece bir bölümünün ekonomisini tanımlamaktadır. Ayrıca ona göre, bir dünya-ekonomide başat olan bir kentle veya kent-devleti ile temsil edilen bir "merkez" bulunmaktadır.

Günümüzde örneğin Washington D.C.'den ziyade New York böyle bir merkezdir. Bir tek dünya-ekonomi içinde iki merkez de eşzamanlı ve 'uzun süre' birlikte var olabilirler. Roma Dünya-İmparatorluğu'nun belirli bir döneminde Roma ve İskenderiye'nin, ortaçağ döneminde İtalyan kent devletlerinin gelişmeye başladığı süreçte 1300'lü yılların sonlarına değin Venedik ve Cenova'nın olduğu gibi. On sekizinci yüzyıldaki örnek ise, Londra ve Amsterdam'dır. Ancak bu iki merkezden biri her zaman sonunda tasfiyeye uğramaktadır. Bu bakımdan 1929'da dünya ekonomik bunalımı ile ilgili bir tereddütten sonra, dünya sermaye merkezinin Londra'dan New York'a taşınması da böyle olmuştur (Wallerstein, 2005a: 34-35,150).

Sosyal bilimler içinde yürütülen ve olgunluğuna 1945-70 yılları arasındaki dönemde ulaşan dört önemli tartışma alanı veya düşünsel okul oluşumu, Dünya-sistemleri analizinin temelleri için de gerekli olan teorik zemini hazırlamıştır. Bu tartışma alanlarından birincisi Marksist düşünce okulu içindeki Marx'ın "Asya Tipi Üretim Tarzı" (ATÜT) kavramının işlemselliğiyle ilgili olarak yürütülen tartışmalardır. İkinci tartışma alanı Latin Amerika için Birleşmiş Milletler Ekonomi Komisyonu (ECLA) çerçevesinde core-periferi (merkez-çevre) kavram çifti ile 'Bağımlılık Teorisi'nin geliştirilmesidir. Üçüncü olarak yine Marksizm'le ilişkili bir önemli tartışma alanı da Batı Avrupalı tarihçiler arasında yaşanan 'feodalizmden kapitalizme geçiş' sorunudur. Bu tartışmalar ile "kapitalizmden sosyalizme geçiş" tartışmalarının da bir sınanması yapılmıştır. Son tartışma alanı ise 'bütünsel tarih'e ilişkindir. "Bütünsel tarih" hakkındaki tartışmalarla, Annales tarih yazımı okulunun önce Fransa ve ardından da dünyanın pek çok bölgesinde popüler hale gelmesi analizin de bu alandaki tartışmalara yoğunlaşmasını sağlamıştır. Yukarıda sayılan akımlar içinden analizin yöntemleri üzerinde en doğrudan etki göstereni şüphesiz merkez-

çevre ilişkilerini inceleyen bağımlılık teorisidir: Bu teoriye göre bazı ülkeler (merkez) ekonomik açıdan başkalarına göre daha güçlüdür. Bu nedenle, elde ettikleri avantajla artı-değerin zayıf ülkelerden (çevre) merkeze akmasına imkân tanıyan koşullar altında ticareti yönlendirebilmektedirler. Bir anlamda uluslararası ticarî ilişkiler bu güç dengesi üzerine inşa edilmiştir (Wallerstein, 2005a: 28-36).

Belirtilen bu dört analiz-tartışma alanından hiçbiri aslında bütünüyle Analize özgü, orijinal fikirler değildir. Ancak tartışmalar, ABD'nin hegemonik güç olduğu bir devrede artan oranda yoğunlaşmaya, berraklaşmaya başlamışlar zamanla sisteme karşı eleştirel bir tartışma zemini haline gelmişlerdir. Dünya-sistemleri analizine de kaynaklık eden bu tartışmalar bir bütün olarak, 1968 dünya gençlik hareketleriyle birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç; geleneksel-tarihsel sosyal bilimlere ve kapitalizmin jeo-kültürüne karşı bir "epistemolojik meydan okuma" olmuştur.

Dünya sistemleri teorisi; özellikle merkez-çevre modelinden oldukça yoğun olarak etkilendiği Bağımlılık Okulu'nun ülke ölçeğini kendisine bir inceleme birimi olarak temel almasından oldukça farklı bir şekilde, dünyayı bütünleşmiş olarak ele almakta ve üç kademeli bir analiz (politika- ekonomi- uygarlaşma) üzerinden dünyayı incelemektedir. Bu inceleme sonucunda, dünya çapında birbirinden farklılıkları görülen üç temel yapının olduğu tespiti yapılmaktadır. Analize göre bu yapılar merkez / yarı-çevre ve çevre olarak tanımlanmaktadır. Bu yapılar gerek işleyiş sistemleri ve gerekse gelişme süreçleri bakımından birbirinden farklılaşmaktadırlar. Ulus-devletler ise bu sistem içindeki temel kurumlardan birisidir. Bu nedenle sistemin genel bütünlüğünden bağımsız veya yalıtılmış bir durumda değildir.

Buna karşın hemen tüm sosyal bilimlerin tercih edilen analiz birimi genellikle ulus-devletler olagelmiştir. Sosyal bilimler, genelde incelemelerini bir ulus-devletin

sınırları içinde yaparak ona ilişkin sonuçlara ulaşmışlar ve kuramsal çerçevelerini bunun üzerine inşa etmişlerdir. Diğer tarafta "dünya-sistemleri analizi" ulus-devleti yapısal önemi açısından bir anlamda geri plana iterek, onun yerine kendisine standart analiz birimi olarak bir "dünya-sistemi"ni almaktadır. Bir dünya-sistem aslında küresel düzeyde tüm dünyanın sistemi değildir, ama kendi içinde bir dünya olabilen kendine yetebilen bir sistemdir. Ve bir dünya-sistem, geçmişte çoğunlukla olduğu gibi, bütün yerküreden daha küçük bir alanda bulunabilmektedir. Bu nedenle dünya-sistem tanımlamasında onu küresel dünya kavramından ayrıştırmak için araya tire konulmaktadır.

Sonuçta "Dünya-sistemleri analizi" şunu anlatmaktadır: içinde iş gördüğümüz, kurallarının bizi kısıtladığı ve dayatılan toplumsal gerçeklik aslında bir tür dünya-sistemidir. Günümüzün dünya-sistemi ekonomik bir sistem olduğu için "Kapitalist Dünya-ekonomi" olarak adlandırılmaktadır. Sistemin yapısal ve kurumsal özelliklerinin tam anlamıyla yerkürenin tümünde görülmesi ve fiziksel olarak dünya çapında bir bütünleşmesinin tamamlanması, ancak 20'nci yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmiştir. Yayılma ve sonrasında gerçekleşen süreç iki aşamalı olarak Dünya-Sistemleri Analizi uzmanlarınca "genişleme" ve "derinleşme" olarak kategorize edilmektedir (Wallerstein, 2001: 19).

"Dünya-sistemleri" temelde "dünya-ekonomileri" ve "dünya imparatorlukları" olarak ikiye ayrılmaktadır ve bu sistemler kendilerine ilave edilen temel veya geçiş dönemi yapısı olan "mini sistemler" ile birlikte "tarihsel sistem"leri meydana getirmektedirler. Tarihsel sistem; adında hem tarihin hem de sistemin bulunmasından da anlaşılabileceği gibi sürekli evrim geçiren bir yaşamı, bir başlangıç ve bitişi ve bir andan diğerine hiçbir zaman aynı olmamayı içerebildiği gibi, tanımlı ve devamlılık

gösteren özellikleri de içerebilmektedir (Wallerstein, 2005a: 36).

Tarihsel sistem tiplerinden "mini-sistemler" tanımı ile geçmişte pek çok örneği görülen, bazen paranın bile bulunmadığı karşılıklı bir mübadele sistemine dayanan, çok küçük bir coğrafya da yaşayan, zaman zaman da devletsiz olan topluluklar, halklar tanımlanmaktadır. Bu tanım altında tarihte küçük krallıklardan, kabile topluluklarına kadar geniş bir yelpazede gözlemlenebilen yapılar belirlenmektedir. Bir anlamda "mini-sistemler" kapitalist dönem öncesinde en yaygın olarak görülebilen yapıdır. Belki de aslında temel yapı olarak tanımlamak daha doğru olabilecektir, çünkü her iki dünya-sistem de çöküşleri sonucunda sayısız mini-sistemleri ortaya çıkartabilmektedirler.

İkinci tarihsel sistem olan "Dünya-imparatorluk" ta artı değerin paylaşılmasında yeniden-bölüşümcü mübadele söz konusudur. Bu sistemde pazarlar işlemez veya işlevsizdir, özel mülkiyet kavramı kurumsal olarak çok zayıftır veya geliştirilmemiştir. Tarihten bu sistemlere örnek olarak, bölüşümcülüğün yapısal olarak görüldüğü Osmanlı İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, Çin İmparatorluğu verilebilecektir. Bu sistemde her kademede yaratılan artı-değer devletin en üst tepesine kadar ulaşmakta ve oradan tekrar en alta doğru genelde statülere dayalı bir mekanizmanın işleyişi çerçevesinde bölüştürülmektedir.

Geçmişte oldukça kırılgan olarak var olup, daha sonra askeri güç altında birer "Dünya-İmparatorluğuna" dönüşmüş, dönüştürülmüş veya yok edilmiş olan "Dünya-ekonomiler" de, artı-değerin pazarda gerçekleşen bir mübadelesi söz konusudur. Sistemdeki devletler bu durumun devamlılığını sağlamak için vardırlar. Ancak bu sistemler devletin güçlenmesi sürecinde oluşan askeri bir gücün baskısı sonucunda potansiyel olarak dünya-imparatorluğuna dönüşme eğilimindedirler. Bu durumun

tarihte görülebilen tek istisnası ise günümüzdeki kapitalist dünya-ekonomisi sistemi olmuştur (Wallerstein, 2005a: 37).

Günümüzde içinde bulunduğumuz modern dünya-ekonomi "kapitalist" bir dünya-ekonomisidir: Tarihsel kapitalist bir toplumsal sistem olarak bu sistem; toplumsal süreçlerin metalaşmasına ve sınırsız sermaye birikimine izin veren, zamanla ve mekânla sınırlı, tümleşik üretim etkinliklerinin yeridir (Wallerstein, 2006: 16). Tekellerin çok olduğu yere artı-değer akışında da bir yoğunlaşma olmaktadır. Ancak sadece pazarların ve özel mülkiyetin olması bir "tarihsel kapitalizm"in tespiti için yeterli değildir. Bu sistemde meta zincirleri, coğrafi bakımdan anlam ifade eden hiyerarşik bir yapıda oluşmuşlar ve eşitsiz bir mübadele üzerinde temellenmişlerdir. Bu meta zincirleri coğrafi olarak çok sayıda ve farklı çıkış noktasından hareketle, ortak ve belli bir merkeze yönelik olarak veya birkaç alana (merkeze) doğru birleşme eğilimindedirler (Wallerstein, 2006: 26).

A) KAPİTALİST DÜNYA-EKONOMİSİNİN TARİHÇESİ

Modern dünya-sistemi olan tarihsel kapitalizm; kökenleri, coğrafyası, zamansal gelişimi ve çağdaş yapısal krizleriyle bir bütün olarak anlaşılmak zorundadır. Geçmişine bakıldığında "tarihsel kapitalizmin" kökenleri, 16'ncı yüzyıla kadar geri gidebilmektedir. Bu sistem başlangıçta yalnızca Batı Avrupa'da ve kısmen Kuzey Amerika'da var olabilmiştir. 19'ncu yüzyılın ilk yarısına kadar bu bölgelerden genişlemesini, yayılmasını hızla sürdürmüş ve ancak o zaman küresel bir sistem olarak anılmaya başlamıştır. Özelliklerinin tam anlamıyla tarihte ilk kez olarak yerkürenin tümünde görülmesi ve fiziksel entegrasyonun tamamlanması ise 20'nci yüzyılın ikinci yarısında 1970'li yıllarda mümkün olabilmiştir (Wallerstein, 2001: 19).

Kapitalist dünya-ekonominin, Dünya-sistemleri analistlerince belirlenen

yapısal özellikleri; ana hatları ile merkez-çevre ve yarı çevreden oluşan coğrafi bir bölünmenin, *long duree*'nin (uzun zaman), devletlerarası bir sistemin, döngüsel izleklerin (hegemonik, Kondratiev ve lojistik) ve seküler eğilimlerin (ücretlerin maliyetler içindeki oranlarının artması, hammadde maliyetlerinin yükselmesi, vergilerin yükselmesi) içinde yer aldığı bir çerçevededir. Bu arada, dünya-sistem içindeki seküler eğilimler, sistemin coğrafi bir ***genişleme*** (ki 1970 itibariyle kendi sınırlarına dayanmıştır) sonucunda, sistemde bulunan kurumlar içerisinde artan oranda metalaşmaya, artan sanayileşmeye ve Weberci bir bürokratikleşmeye (Robinson, 2011) yani diğer bir ifade ile ***derinleşme***ye yol açmaktadır.

Kapitalist dünya-ekonomi yapısal bir bütün olarak aslında birçok kurumun bir toplamıdır; bu kurumların birleşimi ise kapitalist dünya-ekonominin süreçlerini açıklayan temel unsurdur. Ayrıca kurumlar, bir ağ yapısı (network) üzerinde birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Bu sistemde temel kurumlar; pazarlar, pazarlarda rekabet eden firmalar, devletlerarası bir sistem içinde olan devlet, hane halkları, sınıflar ve "kimlikler" veya diğer bir deyişle statü-gruplarıdır. Bunların hepsi, kapitalist dünya-ekonominin çerçevesi içinde ilk defa yaratılmış veya sisteme özgü özellikte yeniden üretilmiş olan kurumlardır. Yeniden üretilen kurumlar, aynı ya da benzer isimler verilen önceki tarihsel sistemlerde var olmuş olan kurumlarla bazı benzer özellikler taşımaktadırlar. Ancak Analizde bir bulanıklaşmaya meydan vermemek açısından; modern dünya-ekonominin kurumlar kümesinin bağlamsal olarak sisteme özgü kurumlar olarak düşünülmesi, geçmişlerinden kopuşun öncelikle kabul edilmesi zorunlu bir gereksinimdir (Wallerstein, 2005a: 47).

Örneğin, bu kurumlardan birisi olarak pazarlar, her tür toplumsal ilişkiyi metalaştırmadan ve sonsuz sermaye birikimine önem vermeden, günümüz kapitalist

ekonomidekilerden çok farklı olarak geçmişte de binlerce yıl var olmuştur. Wallerstein'e (2005) göre bu açıdan günümüzdeki pazarlar kavramı ile kast edilmekte olan ve hatta kapitalist sistemin aslî unsuru olduğu iddia edilen bir ideal serbest-pazar sistemi değildir. Teorik olarak bir ideal serbest pazar ekonomisi ya da bir tam rekabet piyasası, girdilerine tam karşılıklarını vereceğinden sonuçta bir tekelleşmenin ortaya çıkmasına izin vermeyecektir. Bu nedenle de "serbest pazar", sermaye birikimine dolayısı ile günümüz sistemine aslında uygun değildir. Buna karşın tekeller, daha çok veya sürekli sermaye biriktirmek için günümüz sisteminde gereklidir, ancak yine bir çelişki olarak bu tekeller bir yandan varlıklarını sürdürebilmek için de bir pazara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu çelişkili durumu giderecek denge noktası sermaye birikimini azamileştireceğinden, temelde tercih edilen tam tekel (monopol) olma durumu olmasına rağmen, kapitalizm işleyebilmek için asgari olarak oligopollere (kısmi-tekeller) ihtiyaç duymaktadır. Burada kapitalizm hakkında iki mitolojik ögeye işaret etmek gerekmektedir. Bunlardan birisi üretim mallarındaki serbest akış, ikincisi ise pazara siyasi mekanizmanın müdahale etmemesidir. Wallerstein bunun gerçekte olmadığını, olanın ise kapitalizm malların sınırlı olarak serbest dolaşımı ve siyasi mekanizmanın pazara yönelik seçici müdahaleleri olduğunu belirtmektedir. Devletin pazara müdahalesi doğrudan doğruya vergilendirme veya sermaye, işgücü, mal dolaşımı üzerinde en düşük veya en yüksek fiyat limitini belirlemesi ile gerçekleşmektedir. Genelde ise girişimciler pazarda sık sık kendi devletlerinin müdahalesini değişik formlarda da olsa talep etmektedir.

Kısmi-tekeller;

• Bir "icadın" haklarını belirli sayıda yıl için saklı tutan bir patentler sistemi,

• İthalat ve ihracat üzerindeki devlet kısıtlamaları (korumacı tedbirler),

• Devlet sübvansiyonları (destekler) ya da vergi indirimleri,

• Güçlü devletlerin zayıf devletlerin korumacılık karşıtı tedbirler geliştirmelerini önlemek üzere güçlerini kullanması,

• Belirli ürünlerin (genelde silah) büyük ölçekli alıcıları olarak aşırı yükseltilmiş fiyatları ödemeye istekli, devletlerin rolü,

• Üreticilerin üzerine bir yük getiren devlet müdahalelerinin küçük üreticilere daha büyük zararlar vererek onları piyasadan silebilmesi ile kısmi-tekellerin korunabilmesi

sayesinde yaratılabilmektedir.

Kısmi-tekeller, kaybedenlerin serbest pazar doktrinini savunarak politik mücadele vermesi, başka devletlerin yeni üreticileri desteklemesi, büyük sermaye birikimcilerinin basitçe sermayelerini daha önde gelen ürünlere ya da bütünüyle yeni, önde gelen sanayilere kaydırma istekliliği sonucu zaman zaman bozulabilmekte ve bu durum da sisteme kendi içinde bir dinamizm kazandırmaktadır.

Kısmi-tekel oluşumları yasal, fiziksel olarak ve mülkiyet bakımından güçlü devletlerin patronajına bağlı olduklarından dolayı merkezlerde konumlanmakta ve bu hiyerarşik yapı sayesinde siyasi olarak güçlü bölgelere daha güçsüz bölgelerden eşitsiz bir şekilde, artı-değer akışı başlamaktadır. Bu artı-değer akışları; İspanyol ve Portekizlilerin tarihte gerçekleştirdikleri gibi yağmadan, merkez ve çevre arasında eşitsiz bir mübadele sistemi oluşturma, çevre devletlerde özelleştirme uygulamaları sırasında rüşvetle kamu şirketlerinin satın alınarak yağmalanması yöntemlerine kadar farklı yöntemler sonucu ortaya çıkmaktadırlar.

Bu durum sonuçta merkezler ve çevreler arasında coğrafi bir karşılığı da olan ilişkisel bir alan yaratmaktadır. Merkeze özgü üretim ve diğer süreçlerinin büyükçe bir

kesimi bu türden ülkelerde oluşma ve sınırlı sayıda birkaç devlette bir araya gelme eğilimindeyken, benzer şekilde çevresel süreçler daha çok sayıda ülke arasında meydana gelme ve çevreye özgü üretim süreçlerinin büyükçe bir kesimini bu ülkelerde meydana getirme durumundadırlar. Bazı devletlerde ise merkeze özgü ve çevresel ürünlerin eşit sayılabilecek bir karması üretilmektedir. Bunlara da yarı-çevre ülkeler denilmektedir. Bunların ileride merkeze kaymak ve bunu başarabilmek için potansiyel olarak güçleri olmasına karşın, özel olarak bu bölgelere özgü bir yarı-çevresel üretim süreci veya süreçleri yoktur. Kısmi-tekellerin kendilerini düzenli zaman aralıklarıyla tüketmesi nedeniyle bu gün merkezde bulunan bir üretim süreci yarın kendisini çevresel bir süreç içerisinde gösterebilmektedir[8]. Kısmi-tekellerin ortaya çıkışlarının sektörlerde yoğun olduğu dönemlerde yükselmelerin, düşüşleri sırasında ise durgunlukların gözlenmeye başlaması önemlidir (Kondratiev A ve B dönemleri). Ayrıca bunlara paralel olarak giden ama daha uzun süreçlerle dalgalanan ve merkezdeki devletlerin öncülüğünü simgeleyen hegemonya süreçleri de vardır (Wallerstein, 2005a: 47-52).

Ancak eğer feodalizmden kapitalizme "geçiş" ne ilerici ne de "devrimci" ise ve bugün de bir sistemden bir diğer sisteme geçiş bir zorunluluksa, bunun kaçınılmaz olarak sosyalizme geçiş olmayıp, geçişin yönünün "belirsiz" olduğu sonucuna varmak mümkündür (Wallerstein & Balibar, 2007: 168).

Karmaşık yapılı bir bütün olarak kapitalist dünya-ekonomisi bir çelişkiler ve gerilimler sistemidir. Bu çelişkiler, yine sistemde süregelen kriz ve çatışmaların da ana kaynağıdır. Sistemde yol ayrımına gelindiği durumlarda yoğunlaşan krizlerin,

[8] *Endüstrilerin kayması olgusunda görülen bu durum örneğin 18'nci yüzyılda yalnızca İngiltere'ye özgü olan tekstil sektörünün günümüzde diğer ülkelerde de başat sanayi haline gelmesidir.*

kurumsal çatışmaların ve gerilimlerdeki artışın sistemi sonunda tüketme eğilimi bulunmaktadır. Bu eğilimi anlayabilmek için krizlerin üzerinde durulması gerekmektedir.

B) KAPİTALİST DÜNYA-EKONOMİSİ'NİN DİNAMİKLERİ

1) DÖNEMSEL DALGALAR

Wallerstein'e göre Kapitalist Dünya-Ekonomisi, en azından son birkaç yüzyıldır, iki tür konjonktürel dalgalanma ile karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan biri Kondratiev dalgaları diye tabir edilen, tarihsel olarak 50-60 yılı kapsayan dalgalardır. Diğeri ise daha da uzun sürdüğü belirlenen hegemonik döngülerdir. Kapitalist Dünya-Ekonomisinde krizler de bu döngülere paralel olarak hegemonik ve sistemik olarak ikiye ayrılmaktadır. İlk olarak Rus bilim adamı Kontradiev tarafından tespiti yapılan ve kuramlaştırılan "uzun dalgalar teorisi", ekonomik düzen içerisindeki krizler ve bunalımların ortaya çıkma dönemlerini incelemektedir. Bu sorunlu dönemlere ilâveten sistemde ayrıca hegemonun belirlenmesi süreci içinde normalde görülenlerden çok farklı, mevcut eğilimden uzağa savrulan hareketler olmaktadır. Ancak bu hareketlerin, sistemin gelişme aşamalarına ilişkin olmaları nedeniyle şimdiye kadar görülen sapmalar sistem tarafından emilebilmişlerdir. Muhtemel bir aksi durumda bu hareketlerin yapısal ya da sistemik bir krize yol açarak sonucunda sistemde bir çökmeye yol açma ihtimalleri de vardır.

a) UZUN DALGALAR

Uzun dalgalar teorisini ilk olarak ortaya atan Rus ekonomi Profesörü Nikolay Dimitriyeviç Kondratiev, 1920'lerin başlarında Moskova İktisadi Araştırmalar Enstitüsünde yöneticiyken. 1924'te, "İstatistiksel ve Dinamik Kavrayış ve Ekonomik Dalgalanmalar" başlığı ile temel tezlerini açıklayan bir makale yayınlamıştır. 1925

yılında da fikirlerini bir kitap haline getirmiştir.

Kondratiev, tezinde kapitalist bir ekonomide Marx'ın tespit ettiği kısa dalgaların yanı sıra ortalama olarak 40-60 yıllık bir süreci kapsayan uzun dalgaların yaşandığını savunmaktaydı. Bu dalga teorisine göre her 25-30 yıllık iktisadi büyüme/yükseliş hemen ardından enflasyonla birlikte ekonomik bir durgunluk başlamakta, ani şoklar ve borsaların çökmesi yani bir iktisadi küçülme/düşüş ile evre sonlanmaktadır. Kondratiev'in tanımladığı bu "uzun dalgalar"ın ortaya çıkış nedenini teknolojik dönüşümlerle açıklamayı deneyen Schumpeter;

- 1780-1840 yılları arasında sanayi devrimini,
- 1840-1890 arasında çelik ve buhar motorlarının sanayiye uygulanmasını,
- 1890-1950 arası elektrik, kimya ve motor alanındaki yeniliklerin gerçekleşmesi süreçleriyle kesişen üç uzun dalgayı saptamıştır.

Kondratiev dönemsel dalgalanmalarını Marksist bir bakış açısıyla inceleyen Ernest Mandel, 1980 yılında "Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları" adlı kitabını yazmıştır. Mandel'e göre ekonomik sistemdeki bu dalgalanmalar kâr oranlarındaki düşüşlerle açıklanabilecektir. Ancak Mandel, ekonomide olağan kabul edilebilecek olan dalgalanmalarının ötesinde, büyük yıkımlara ve toplumsal dönüşümlere yol açabilen bu uzun dalgaların salt ekonomik kavramlarla açıklanamayacağını da söylemektedir. Ona göre, ekonomideki büyüme hızının gösterdiği dalgalanmalarla siyasal dalgalanmalar arasında –tam bir paralellik olmasa da- belirgin bir ilişki bulunmaktadır. Kâr oranlardaki düşüş, şiddetlenen sınıf mücadelesi, savaşlar, devrimler gibi toplumsal olaylarla birlikte gerçekleştiğinden derin krizlere yol açmaktadır (Mandel, 1980: 77-87).

Dalgaların izlenmesinde temel olarak kabul edilen kâr marjıdır. Genelde Marksist gelenekten, diğer çeşitli iktisadi ekollerden gelenler ve Dünya-Sistemleri teorisyenleri kâr marjını temel gösterge kabul etmektedirler. Ayrıca fiyat seviyelerini, gösterge olarak kabul eden yaklaşımlar da bulunmaktadır. Dünya-sistemleri teorisyenleri bir dünya-sistemi ölçeğinde kâr marjını belirgin gösterge olarak kabul ederek, Kondratiev dalgalarının evrelerinin bir haritasını çıkarmaya çalışmışlardır (Wallerstein, 2000: 211).

Kondratiev Evrelerinde; büyüme/yükseliş dönemleri A Evresi, küçülme/düşüş dönemleri ise B Evresi olarak adlandırılmaktadır. Döngülerin evreleri ve yılları ise Dünya-Sistem analistlerine göre ana hatları ile;

- A Evresi 1789-1814
- B Evresi 1814-1850
- A Evresi 1850-1873
- B Evresi 1873-1897
- A Evresi 1897-1920
- B Evresi 1920-1945
- A Evresi 1945-1967
- B Evresi 1967- ?

olarak belirlenmektedir (Wallerstein & Hopkins, 1996: 8-10).

Kondratiev çevrimlerinin kesin süreleri bulunmamakla birlikte bu çevrimlerin şimdiye kadar 50-60 yıl sürdüğü gözlemlenmiştir. Bu çevrimlerin kesin süresini belirleyen etkenler; B evresinden kaçınmak için devletlerin aldığı politik önlemlere ve yeni bir A evresi için gerekli olan fark yaratacak sanayilerin B evresindeki durumuna bağlıdır (Wallerstein, 2005a: 55).

Dünya-sistemleri analizinin dalgalara ilişkin yaklaşımını diğer Kondratiev analizlerinden ayıran husus bu dalgaların izlenmesinin bir dünya-ekonomisi çerçevesinde, bütüncül bir bakış açısı ile yapılmasıdır. Wallerstein'e göre dünya ekonomisi, bir önceki Kondratiev B devresinden 1945 yılında çıkmış ve yeni A evresinde ise çok hızlı bir yükseliş göstermiştir. 1967-73 dönemleri arasında en yüksek noktaya ulaşmış ve sonra yeniden düşmeye başlamıştır. Ancak bu son B evresinin düşüşü önceki B evrelerine göre oldukça uzun sürmüştür. Bunun nedeni ABD Hazinesi ve Merkez Bankası, Uluslararası Para Fonu ve onun Batı Avrupa'daki işbirlikçileri ve Japonya gibi güçlerin piyasaya dünya ekonomiyi destekleyici düzenli ve etkili müdahalelerde bulunmalarındadır. Bu müdahaleler hemen 1987 (hisse senedi krizi), 1989 (tasarruf ve kredi çöküşü), 1997 (Doğu Asya finansal krizi), 1998 (Uzun Vadeli Sermaye Yönetimi fiyaskosu) olarak sıralanabilecektir. Bu güçler, önceki Kondratiev B evrelerinden öğrendikleriyle sistemin dinamiklerini yenebileceklerini düşünmüşler ve müdahalelerle B sürecini uzatmışlardır. Bu çaba ve sonuçları ekonomi çevrelerinde Amerikan Merkez Bankası Başkanı Greenspan'a atfen "*Greenspan etkisi*" olarak da adlandırılmaktadır (Walker, 2010: 10-11).

Kondratiev B evresinde, üretici faaliyetlerden elde edilen kâr oranlarında bir düşme gözlemlenmektedir. Bunun sonucu olarak da yüksek kâr elde etme beklentisi içindeki kapitalist, temelde spekülasyonlarla işleyen finansal alana yönelmektedir. Finansal kapitalizmin 1970'lerden sonra gözle görülebilir bir hızla büyümesinin altında böyle bir eğilimin olduğu söylenebilecektir. Sermayedar ayrıca üretim faaliyetlerinin devam etmesi ancak kârlılığının daha da düşmemesi için, işlerini merkez bölgelerden dünya sistemin başka bölgelerine taşımakta, böylece elde ettiği daha düşük personel maliyetleri avantajı ile üretimin merkezdeki finans-işlem

maliyetlerini karşılayabilmektedir. Bu tespit, merkez ülkelerde sanayi alanında yoğun olarak görülen kalıcı bir işsizlik sorunu ortaya çıkarken, merkez firmalarına ait fabrikalarının neden Çin'de, Hindistan'da, Brezilya'da çalışmaya devam ettiğini de açıklamaktadır (Wallerstein, 2008).

Yapısal eğilimler zaman zaman döngüsel modellerle çatışabilmektedir. Kapitalizmin, bir dünya ekonomik sistemi olarak temel yapısal özelliği bu yapılar ve sürekli kâr artış eğilimi ile eşleşen karmaşık ancak belirgin olan sıkı kurallar sistemine dayalı olarak işlemesidir. Tüm sistemlerin yapısal dengesinde olduğu gibi, burada da görülebilen problem, zamanla eğrilerin denge noktasından uzaklaşmaya başlaması, sapmaların ortaya çıkmasıdır. Sonuçta, bunların tekrar denge noktasına gelmesi ise mümkün değildir. Sistemi denge noktasından uzaklaştıran faktörler nelerdir? Wallerstein'e göre 500 yıldan fazla bir süredir kapitalist üretimin üç ana maliyeti (personel giderleri, girdiler ve vergiler), en az muhtemel satış fiyatları kadar kesintisiz bir şekilde artmıştır. Bu durum, yüksek düzeyde sermaye birikiminin temeli olan tekelvâri üretimlerden yüksek kârlar elde etmeyi zorlaştırmakta, sürekli yukarı doğru olan eğilimi kırmaktadır.

b) HEGEMONİK DALGALAR

Sistemin işgücü eksenli bir sosyal kesitte merkez/çevre gerilimi olarak görünen ve eşitsizlik üzerine kurulu bir değiş-tokuşa dayanan yapılarının, zincirleme olarak görülen ritimlerle birlikte sistemin karakteristik özelliklerini yansıttıklarını belirten Wallerstein'a göre; sistemin sürekli olarak gelişmesi eğilimi uzun dönemde (*Long Duree*) belirsiz bir sona kadar sürmektedir. Sonuç olarak sistem ikili kargaşa veya niceliğin niteliğe dönüşmesi olarak tanımlanan bir duruma doğru sürüklenmektedir. Sistemin siyasi alandaki yapısı ise bağımsız devletler olarak kurgulanmış ve bu

ülkelerin uluslararası ağ veya sistemdeki üyelikleri ile sınırlanmıştır. Devletlerarası sistem, uygulamada bir güç dengesine dayanmaktadır. Bu güç dengesi tek başına hiçbir devletin, mevcut devletlerarası sistemde hâkim olamamasını, sistemi işgücü eksenini de kapsayacak bir dünya imparatorluğuna dönüştürme kapasitesine sahip olmamasını garanti eden bir mekanizmadır. Bu nedenle süper güç haline gelen bir devletin konumundan sistemi felç etmeden veya dönüştüremeden geçici bir süre ile olsa da faydalanmasını sağlamak üzere bir mekanizma olarak hegemonik süreçler ortaya çıkarlar.

Hegemonyanın itici gücü, dünya imparatorluğunun itici gücünden teknik anlamda oldukça farklıdır, hatta neredeyse tam olarak zıddıdır denilebilir. Wallerstein, hegemonyayı, devletlerarası sistemde birbirlerine rekabetleri süregelen büyük güçlerin arasındaki bir denge durumunun bozulması, bunun sonucunda da taraflardan birinin ekonomik, siyasi, askeri, diplomatik ve hatta kültürel alanda kural koyucu ve kendi isteklerini diğerlerine dayatıcı bir konuma geçmesi şeklinde tanımlamaktadır. Ancak daimi bir mutlak gücün varlığının devletlerarası sistemde mevcut olamayacağını da not etmektedir. Sonuçta hegemonya birbirleri ile rekabet halinde olan büyük güçlerden birinin gücü ele geçirmesidir. Ancak bu durum oldukça az rastlanan ve geçici bir durumdur. Hegemonya bir görüngü olarak belirli durumlarda ortaya çıkar ve Kapitalist Dünya-Ekonomisinin tarihsel gelişmesinde özel bir rol oynar. Bu kısıtlı tanımlama içerisinde hegemonya, Wallerstein'a göre; tarihte üç kez görülmüştür; bunlar 17'nci yüzyılın ortalarında ortaya çıkan Birleşik Eyaletler (Hollanda), 19'ncu yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık ve 20'nci yüzyılın ortalarında ABD olarak tanımlanabilecektir. 1625–72, 1815–73, 1945– 67 dönemleri ise hegemonik süreçlerin azami zaman sınırları olarak belirlenebilecek dönemlerdir. Bu üç hegemonik örneğin,

dört alanda ortak noktaları olduğunu belirten Wallerstein bunları sırayla açıklamaktadır. Birinci olarak her üç ekonominin de tarımsal üretim, ticaret ve finansal alanda kendi sınır noktalarının sonuna ulaşmayı başardıklarıdır. İkincisi ideolojik düzeyde kendi hegemonya dönemlerinde kendi çalışan sınıflarına dünya standartlarının üstünde bir hayat standardı sağlamış olmalarıdır. İdeolojik düzeyde liberalizmin savunuculuğu yapılırken kurumsal düzeyde de liberal parlamenter sistemin kurumları oluşturulmuş, idarede keyfilik önlenmiş ve sivil haklar garanti altına alınmıştır. Üçüncüsü ise küresel düzeyde etkin askeri bir güç oluşturulmuştur. Hegemonya için gereken askeri güç, öncelikle deniz-hava gücüdür. Ancak sonuçta her üç hegemon güç de, dünya ekonomisini dünya imparatorluğuna çevirme gayreti içinde olan rakiplerini karada bertaraf etmek için kara güçlerini de geliştirmek zorunda kalmışlardır (Wallerstein, 2005a: 92).

Tarihte görülen her üç hegemonik güç mücadelesi, 30 yıl süren dünya savaşları sonunda elde edilebilmiştir. Burada dünya savaşlarından kasıt, ağırlıklı olarak karada gerçekleşen savaşlarla sonuca ulaşan, hemen hemen tüm askeri gücün sonuna kadar kullanıldığı ve sonuçları ile arazi ve nüfus üzerinde yıkıcı etkileri olan savaşlardır.

Her bir hegemonya örneğindeki bu otuz yıllık savaşlar sırasıyla:

• (Alfa) dünya savaşı, 1618–48 arasında Birleşik Eyaletlerin, rakip İspanya'ya üstün gelmesi ile,

• (Beta) dünya savaşı, 1792–1815 yılları arasında Birleşik Krallığın rakip devlet Fransa'ya üstün gelmesi ile,

• (Gama) dünya savaşı ise 1914- 1945 yılları arasında ABD'nin Almanya'ya karşı üstünlüğü ile

sonuçlanmıştır.

Hegemonik süreçlerin dördüncü ortak noktası, uzun süreli enflasyon ve durgunluk dönemleri ile bu dünya savaşlarının ve hegemonya dönemlerinin birbirleriyle örtüşmesidir. Her bir dünya savaşı sonucunda ise büyük çaplı bir yeniden yapılanma gayreti görülmektedir (Westphalia, Avrupa Uyumu, BM ve Bretton Woods vb.).

Özet olarak her üç hegemonik süreçle ilgili olarak yapılabilecek olan ortak yapısal ögelere ilişkin tespitlerini Wallerstein şöyle belirlemektedir.

1. Önce tarım ve sanayi ürünlerinin üretiminde, sonra ticarette ve en son olarak da finans alanında sınır değerlere kadar büyüme, hegemonik gücün gerilemesi sürecinde yine aynı sırada daralma, küçülme gözlenmektedir.

2. Özellikle tam hegemon dönemde ideolojik ve izlediği siyasa olarak küresel liberal değerlerin ve yöntemlerin hegemonik güç tarafından savunulmasıdır. Dünya ekonomisinde mal, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımının, liberal parlâmenter sistemin kurumlarının, bürokratik kurumlar üzerinde siyasi kurumların üstünlüğünün ve özgürlüğün savunulması gibi. Ayrıca kendi milli işgüçlerine veya işçi sınıfına diğer dünya işçi sınıfı mensuplarının üstünde bir yüksek hayat standardının sağlanması da bu dönemde görülmektedir.

3. Üçüncü olarak küresel düzeyde hareket kabiliyetine sahip bir askeri gücün varlığı ayırt edici bir özelliktir. Bu güç öncelikli olarak deniz (günümüzde hava ve deniz) gücü olmak durumundadır. Ancak gelişen süreç içerisinde devletler hegemonyalarını pekiştirmek için yine de kara kuvvetlerini geliştirme çabası içerisine girmektedirler.

Wallerstein (2000) hegemonya dönemlerini takip eden uzun hegemonik boşluk dönemlerinde iki gücün çatışma için rakip olarak ortaya çıktıklarına işaret etmektedir.

Bir diğer tespit ise Lojistik dalgalar adı verilen 100-150 yıllık dönemlerle salınım gösteren para arzındaki ve fiyatlardaki yükselme ve düşüşlere ilişkin dalgaların, hegemonik dalgalarla gösterdiği paralelliktir. Bu anlamda 1450-1730 dönemi için 1600-1650 yılları arasındaki para arzında ve fiyatlarda bir yükselme, 1730-1897 dönemi için 1810-17 yılları arasında söz konusu değerlerde yine bir yükselme görülmüştür. Son hegemonik dönem olan 1945 sonrası için ise henüz bir tespit yapılmamıştır.

Hegemonik döngüler bakımından, Birleşik Devletler 1873'ten itibaren yükselen bir hegemonya mücadelesi içindeyken, 1945'te tam olarak hegemonik üstünlüğü elde etmiş ve bu üstünlüğü 1970'lerden itibaren yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Bu hegemonik gerilemeye ilişkin belirgin göstergeler Vietnam karşısında yenilmesi, Bretton Woods sürecinden geri adım atması ve nihayetinde İran'ın 1979 devrimidir. Bunun sonucunda daha önceden de örnekleri görüldüğü gibi, izleğe uygun olarak dünya-sistemi çok kutuplu bir döneme girmiştir.

Hegemonya döngüsüne ilişkin bu tespitlere ilâveten, nihai hegemonik güç mücadelesinin galibinin yeni küçük ortağı, bir önceki hâkim güç olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda eski hegemon Hollanda, İngiltere hegemon olduğunda küçük ortak olmuştur, benzer şekilde ABD hegemon güç haline geldiğinde ise küçük ortağı İngiltere'dir. Bir sonraki hegemon gücün muhtemel küçük ortağı ise ABD olacaktır. Ancak yükselme, geçici üstünlük ve hegemonik gücün uluslararası sisteme doğru dönüşmesi, sonra gerilemesi modelinin, siyaset mekanizmasının kapitalizmin işleyişinde (üretim şekli gibi) oynadığı merkezi rolün yalnızca bir yönü olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Günümüzün kan kaybeden hegemon gücü olan ABD, mal üretimindeki sınır

değerlerine ulaşmış olmasına rağmen hâlen ticarî ve malî sınır değerlerine ulaşmamış durumdadır. Büyük Britanya'nın çöküşü 1873 de başlamış olmasına rağmen orta sınıf bir askeri güce sahip olan Arjantin ancak 1982 de ona açıkça kafa tutmaya cüret edebilmiştir. Yarı çevre devletlerinin arasından sıyrılıp ekonomik güce kavuşan devletler de siyasi ve askeri hegemonya mücadelesine girişebilmektedirler[9] (Wallerstein, 2000: 253-263).

2) SİSTEMİN JEO KÜLTÜR VE POLİTİĞİ

Jeo-kültür, Dünya-sistemi içinde geniş ölçüde meşru oldukları kabul edilmiş normlara ve söylem tarzlarına gönderme yapan bir kavramdır. Devletlerarası sistemde güç kümelenmelerini ve manipülasyonları ifade eden jeopolitik adlı terime atıfta bulunulacak şekilde birleşik bir terim olarak Dünya-sistemi analistleri tarafından kullanılmaktadır. Wallerstein'e (2005) göre modern dünya-sistemi veya kapitalist dünya-ekonomisi, muhtemelen 14 üncü yüzyıl içinde bir dönem olan başlangıcından, 1789 Büyük Fransız İhtilali'ne kadar bir jeo-kültüre sahip olamamıştır. Modern dünya sisteminin siyasi tarihi, sistem tarafından içerilenler ve dışlananların ayrım çizgilerinin belirlenmesine dair bir siyasi mücadeleye ilişkin bir tarihtir. 1789 yılında *Ancien Regime*'in dışladığı kalabalıkların aydınlanma düşüncelerinden etkilenen elitlerin desteğinde ayaklanması sonucu Büyük Fransız Devrimi gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren ise tüm engellemelere karşın iki görüş kapitalist sistemin jeo-kültürünü oluşturacak şekilde yaygınlaşmış ve sistemin genel bir özelliği haline gelmiştir:

1) Siyasal değişimin kaçınılmaz olduğu ve engellenmemesi gerektiği olgusu,

[9] Örneğin; I. Dünya Savaşı'nın başında artık eski ekonomik ve siyasi gücünü yitirmiş Büyük Britanya'nın, yerini almak için daha önce bir yarı-çevre ülkeleri olan Almanya-ABD sistemde hegemonya mücadelesi vermişler ve toplamda otuz yıl süren iki dünya savaşının ardından sistemde kazanan hegemon güç ABD olmuştur.

2) Egemenliğin "halk" adı verilen tanımı muğlâk, sınırları ve nitelikleri belirsiz "bir şeyden" kaynaklandığı kökeninin monarklardan, dinden ya da meclislerden gelmediği düşüncesi.

1848-1914 döneminde tüm karşı çıkışlara rağmen hâkim olabilen baskın değerler sistemi, 'liberalizm'dir. Liberaller sömürgelerden gelen artı-değerin de avantajıyla sistem için tehlikeli olabilecek alt sınıfları tavizlerle uysallaştırmışlar, ortaya "liberal sosyalizm" adı altında yeni bir akım çıkabilmiştir. Wallerstein'e (2005) göre liberallerce gerçekleştirilen reformlar ana hatları ile şunlardır: Genel oy hakkının aşamalı olarak genişletilmesi, genel eğitime erişimin toplumun tüm kesimlerine yönelik olarak yaygınlaştırılması, çalışanların iş güvenliği, genel toplumsal sağlık hizmetlerinin ve bunlara kolay erişimin yaygınlaştırılması, yaşam süresi boyunca hane halkı gelirlerinde meydana gelen dalgalanmaların bertaraf edilmesi ve bir devletin yurttaşlarının diğer kimliklerini unutmak veya inkâr etmek kaydıyla "ulus" olarak adlandırılan yeni bir kimliğin kapsamına alınmasıdır.

1968 sonrasında sistemdeki geçici ideolojik uzlaşmalar (detant) çatırdayarak yerini köklü çatışmalara bırakmıştır. Özellikle dışlanan statü gruplarının ve etnik kimliklerin sisteme karşı yoğunlaşan bir mücadelesi başlamıştır[10] (Wallerstein, 2005a: 95-116).

3) SİSTEMDEKİ KRİZLER-ÇATALLAŞMALAR

Wallerstein'e göre hegemonya kavramı yalnızca bir merkezi tanımlamaktan daha fazla şeyler içermektedir. Bu kavram, belli bir merkez devlette ürünlerin çok

[10] Petrol krizleri-1970'ler, Borç krizleri-1980'ler, SSCB'nin dağılması ve Doğu Avrupa'nın bağımsızlaşması, Körfez Savaşları ve New York'ta terör saldırısı gibi

verimli bir şekilde üretildiği ve bu sayede de bu merkez devletin diğer merkez devletlerle büyük rekabete girebildiği; sonuçta bu devletin en üst düzeyde, serbest bir dünya pazarından en çok yararlanan taraf olduğu bir durum olarak tanımlanabilir. Tabii ki, böyle bir devlet bu verimlilik üstünlüğünün avantajını yakalayabilmesi için gereken, üretim faktörlerinin serbestçe dolaşmasının önüne iç ve dış siyasi engellerin konulmasının engelleyebilecek kadar da "güç"lü olmalıdır. Ancak bir hegemonya açısından problemli olan, bu üstünlüğün geçici olmasındadır. Bir devlet gerçek anlamda hegemonik olur olmaz bu konumdan gerilemeye, düşmeye başlamaktadır; ancak bu devlet güç kaybettiği için değil, diğer devletler de güç kazanmaya başladığı için hegemonyasını kaybetmektedir. Zincirleme bir şekilde örneğin tarımsal-endüstriyel verimlilikteki belirgin üstünlük sonuçta dünya ticaretinin ticarî dağılım alanlarında da egemenliğe yol açmaktadır. Bu ticarî üstünlük beraberinde finansal sektörlerin kontrolünün sağlanmasını getirmektedir (Wallerstein, 2005b: 52-53). Finansal kontrol merkezlerinin, kurumlarının, borsalarının sürekli merkezlere taşınması bu duruma örnek olarak gösterilebilecektir. Örneğin Hollanda hegemonik döneminde bu ülkede üstlenmiş olan sermaye kurumları, İngiltere'nin hegemon olması sonrasında bu ülkeye ve daha sonra ABD'ye taşınmışlardır. Hegemonik bir gücün kaybını anbean gözlemlediğimiz ABD'nin 1945- 1970 sonrası dönemi hegemonik sürece örnek olarak rahatlıkla gösterebilecektir. 1970'lerden sonra Amerikan hegemonyasının 1979 İran krizi ardından gittikçe belirginleşen zayıflığı ve dünya siyasetine tek başına yön veremeyeceğinin görülmesi üzerine önce G-7'ler daha sonra G-8 süreçleri en son G-20'nin kurumsal gelişmesi yaşanmıştır. Günümüzde G-20 ülkeleri hâlen dünya toplam ticaretinin % 95'ini kontrol etmektedirler.

ABD'nin hegemonik gerilemesinin ilk kuramsal çerçevesini kuran Dünya-

Sistemi kuramcılarından Arrighi de ABD'nin bir çöküş sürecine girdiğini, Irak'ın işgali ve diğer kaba kuvvet kullanımının aslında bu çöküşü engelleme amacı çabaları olduğunu iddia etmektedir (Arrighi, 2005a), (Arrighi, 2005b) (Silver & Arrighi, 2003).

Ancak Strange hegemonik gücün çok kolay bir şekilde çözülmeyeceği fikrindedir. Bu bağlamda Strange'e göre bir hegemonik gücün çözülmesinde bütünleşik düzeyde dinamikler etken rol oynamaktadır. Sadece bazı verilere bakarak çözülmenin belirlenmesi ise bu nedenle gerçekçi olmayacaktır. Bunun yanında hegemonik gücün limitlerine ilişkin tartışmalar ise halen sürmektedir (Strange,1996:194-196) (Strange, 1987).

Benzer bir eleştiri Hall'dan gelmektedir. Hall'a (1990) göre Birleşik Krallığın hegemonik gücü ile ABD'nin hegemonik gücünün nitelikleri biribirinden farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle Hall, ABD'nin hegemonyasının Birleşik Krallık döneminde olduğu gibi bir çöküşe geçmesinin zor olduğu görüşündedir (Hall, 1990: 12).

Ancak bir önceki dönemin hegemonu Birleşik Krallığın günümüzde sergilediği hızlı tükenme süreci, Dünya-Sistemi analistlerini haklı çıkaracak düzeyde göz açıcıdır. Birleşik Krallığın kendisinden önceki hegemonik güç olan Birleşik Eyaletlerin kaderini paylaşacağı günler sayılı gibi gözükmektedir. 2014 yılı 18 Eylül'ünde yapılan Bağımsız İskoçya referandumu hüsranla sonuçlansa bile, belki de bir sonraki başka bir referandumda daha net olarak görülebilecek bu çözülme süreci hegemon güçlerin düşüşünün yavaşlığına dair de bir fikir vermektedir. Sonuçta döneminin bilinen dünyasının her tarafında gemileri ile bayrak dalgalandıran Birleşik Eyaletler, zamanla nasıl güç kaybedip, işgallere uğrayıp sonunda günümüzün Hollanda'sı haline dönüştüyse, benzer bir akibet Birleşik Krallığı da beklemektedir. Bu nedenle ABD'nin

çöküşünün sadece yeni başladığı göz önüne alındığında benzer bir durumu görmek için uzun yıllar *longue durée* beklemek gerekebilecektir.

Bir diğer örnek olarak ticaretin kapitalist dünya sisteminde siyasi yapıyı nasıl belirlediği konusunda 1707 yılındaki İngiltere- İskoçya arası ilişkilerine bakmak yeterli olacaktır. Anılan tarihte ortaya çıkan ticarî gelişmeler, bağımsız bir İskoçya fikrine bile sistemin tahammül edemeyeceği yönündedir. Dönemin önemli bir akımı olarak II. James taraftarlarının saltanat iddiaları ve taht kavgası ise aslında kapitalist gelişme ve takiben sınıf çatışmasının sadece siyasi boyuttaki göstergesidir. İskoçya ve takiben İrlanda'nın kontrollerinin kaybedilmesi riskini İngiltere göze alamayacağı için bir Birlik kurulması amacıyla, öncelikle İskoçya üzerine muazzam bir baskı kurularak bu fikrin gerçekleşmesi sağlanmıştır. Bir birliğin varlığında İngiliz sermayesinin uzun vadeli çıkarları bulunmaktadır (Wallerstein, 2005b: 287-288). Bu sayede İngiliz sermayesi kendi ülkesinde sistem için gerekli olan istikrarı sağlayarak, Birleşik Eyaletlerin (Hollanda) hegemon gücünü kaybetmesi sürecinde bu ülkeden çekilmeye başlayan sermayeyi kendi ülkesine yönlendirmeyi başarabilmiştir.

Sistemik krizler genelde bir dizi iç çelişkiden kaynaklanmaktadırlar:

1) Dünyada ücretlerin düzeyinin düzenli olarak artması; sermayenin proleterleştirebileceği dünya kırsal nüfusunun gittikçe azalması.

2) Girdi maliyetlerinde ortaya çıkan ölçüsüz artışlar (Zehirli atıkların tahliyesi, hammaddeleri yenilenme maliyetleri, altyapı ve nakliye maliyetleri gibi).

3) Demokratikleşmenin ve sosyal düzenin sağlanmasının bir bedeli olarak vergilendirme maliyetlerindeki artışın sınıflar arası çatışmayı da hızlandırması.

4) Güney-Kuzey kutuplaşması, yasa dışı göç sonucu merkezlerde "tehlikeli sınıflar"ın, yeni halkların ortaya çıkması ve sosyal ayaklanmaların yoğunlaşması.

Sistemik krizin göstergeleri ise şunlardır:

1) Kapitalizmin üretim faaliyetlerinden finansal sektöre kayarak spekülasyonlarla kâr arayışına girmesi,

2) Sistem-karşıtı hareketlerin örgütlenmesinde görülen artış,

3) 11 Eylül 2001'deki Dünya Ticaret Merkezi saldırısında görüldüğü gibi hegemon güç ABD'nin kendi topraklarında yapılan bir eylemle vurulabilmesi (Wallerstein, 1998: 93-116).

Sistemler, bir denge durumundan uzaklaştıkları oranda[11] çatallaşma noktalarına da ulaşmakta, sonuçta ya başka sistemlere dönüşmekte veya yerlerini başka sistemlere bırakmaktadırlar (Wallerstein, 2001: 19-40). Krizlerin etkisi, siyasi düzeyde devletlerin zayıflaması ile kendisini göstermektedir. Devletlerin kendi meşruiyetlerini ve nüfuslarından gereksinim duydukları itaati, kurallara uyma yönündeki genel desteklerini sağlayabilmeleri için ekonomik açıdan güçlü olmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Diğer bir deyişle devlet, yönetenlerin kendi iradelerini ülkenin içinde ve dışındakilerin iradesine karşı hâkim kılabilmeleri için ekonomik, siyasi ve askeri düzeyde güçlü olmak durumundadır. Devletin güçlü olması dünya-ekonomisinde merkezi konuma gelmesini de sağlamaktadır. Ancak gerçekten güçlü olan bir devlet genellikle demir yumruğunu nadiren gösterme ihtiyacı hissetmektedir (Wallerstein, 2005b: 323). Bu bağlamda bir ulus-devlet içerisinde ki ayrılıkçı ve diğer sistem karşıtı hareketler, genellikle devletin zayıflama sürecinde ortaya çıkmaktadırlar. 1968 devriminin belli başlı bir sonucu olarak yaş grupları, cinsler ve "etnik gruplar" gibi statü grupları arasındaki güç ilişkilerinde ortaya çıkan değişmeler,

[11] ki bu durum uzun vadeli yapılar için genelde sık olarak rastlanılan bir olgudur,

bu unsurları dünyanın gündemine getiren, seslerini duyuran hareketlerinin kendilerinden çok daha kalıcı olduklarını kanıtlamıştır. 1968 devriminin yatışmış olduğu 1973'ten sonra bile, genellikle hâkim statü gruplarının (daha yaşlı kuşaklar, erkekler, "çoğunluklar" gibi) buyruklarına, tabi konumdaki statü grupları (genç kuşaklar, kadınlar, "azınlıklar") tarafından 1968 öncesinde olduğundan daha az itaat edildiğini güvenle söylenebilecektir. Hâkim statü gruplarının bu azalan gücü merkez ülkelerde özellikle daha belirgindir, ama değişik ölçülerde yarı-çevre ve çevre ülkelerde de bu durum gözlemlenebilmektedir. Wallerstein, dünyanın hiçbir yerinde gerçek anlamda homojen bir ulus-devletin gerçek anlamda oluşamadığına dikkat çekerken, hemen bütün devletlerde azınlıkların olduğunu ve her zaman da olacağını, asıl ortaya çıkan sorunun bir ulus-devletin bu gerçekle yüzleşme biçimi olduğunu belirtmektedir. Ezilen statü gruplarının haklarının en geniş biçimde verilmesinden; çok kültürlülükten yana bir tavır koyan Wallerstein, dünyanın birçok yerinde sistem karşıtı, ulusal kurtuluş hareketlerinin oluşmasının kökeninde de tâbi grupların bu haklar mücadelesi olduğunu vurgulamaktadır.

Dezavantajlı konumdaki statü gruplarının –toplumsal cinsiyetin, kuşağın, etnik kimliğin, ırkın, cinselliğin– talepleri kapitalist sistemdeki ekonomik ve hegemonik krizler derinleştikçe daha da artacaktır denilebilir. Ancak devletlerarası sistem kendi mevcut durumunun korunmasında çözümler bulmakta oldukça yaratıcıdır. Sonuçta ulus-devletlerin meydana getirdiği düzenin yani *status quo*'nun korunması sistemik bir eğilimdir, tercih edilendir. Bu bağlamda Enleo (1980), bir ulus-devletin içindeki etnik hareketleri dizginleyebilmek için kendi ekonomik gücünün yeterli gelmediği durumlarda, ülkenin sorunlu bölgelerine yabancı sermayenin gelmesini ister istemez teşvik ettiğini ve hatta bu bölgelerde düzeni sağlamak amaçlı yabancı sermaye ile

teşvikler üzerine pazarlık yaptığını belirtmektedir. Devlet-etnisite bağlamında hem ulus yapısının hem de etnisitenin yerel olamayacağının bir göstergesi olarak uluslararası sermayenin sorunu çözmek için nasıl devreye girdiğine dair bu tür örneklere sadece gelişmekte olan ülkelerde değil örneğin Büyük Britanya- İskoçya ilişkisinde de rastlanmaktadır. Enloe (1980), örnek olarak İskoç Milli Partisi (SNP) nin geliştiği veya İngiltere tahtı için bir tehdit haline geldiği 1970'li yıllarda etnik çatışmalardan bunalan İngiltere'nin Kuzey İrlanda için General Motors firmasıyla, İskoçya için de Chrysler firmasıyla belirli bölgelerde yapılacak yatırımlara yönelik pazarlıklar yaptığını belirtmektedir. Bu duruma benzer bir metodun Malezya'daki Çin kökenli etnisitenin yatıştırılmasına yönelik olarak kullanıldığı da tespit edilmiştir (Enleo, 1980: 268-284). Konumuz açısından buna benzer örnekler olarak, her biri turizm yatırımı ve sermaye akışına yol açan bir çeşit yatırım aracı olarak düşünülebilecek olan uluslararası spor etkinliklerinin ve olimpiyatların, sistem tarafından bu amaçla kullanıldığı söylenebilecektir. Örneğin, Quebec işçi sınıfının sistem karşıtı hareketlerinin giderek yoğunlaştığı 1967 yılında Montreal'de Expo67 fuarının, ayrılıkçı parti PQ'nun Quebec'te iktidara geldiği 1976 yılında ise yine Montreal'de yaz olimpiyatlarının düzenlenmesinin sadece basit bir tesadüf olması mümkün müdür? Bu organizasyonların bölgede düzenlenmesinin sistemin Quebec'e verdiği bir çeşit rüşvet olduğu söylenebilecektir.

Yakın döneme ilişkin örnek olarak ise, 2014 kış olimpiyatlarının düzenlenmesinin Rusya'ya verilmesi ve bu organizasyonun hâlen etnik sorunlar açısından sancılı bir bölge olan Kafkasya'daki 1864 Çerkes direnişinin sembol şehri Soçi'de yapılması gösterilebilir. Sonuçta, uluslararası sistem tarafından bu tür destekler etnik anlaşmazlıklarda bir çeşit havuç (ödül) görevini görmekte, bölgenin

ekonomik-sosyal yapısı üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Ekonomik anlamda zayıf bölgelere sunulan bu fırsatın; burjuvazi tarafından maksimum fayda ile değerlendirilmesi çabası ve yine elit-burjuvazinin etnik kimlik tercihi arasındaki çıkar çatışması ve açmaz, etnik ayrımcılık taleplerini belirli zamana kadar da geriletebilmektedir.

Ekonomik gelişmenin ve değişmenin bölge hane halklarının yapısı ve kimlikleri üzerinde etkisi ise oldukça çarpıcıdır. Hane halklarının göçler ve şehirleşme sonucunda değişen sosyo-kültürel yapıları, artan kültürel asimilasyon, ekonomik durumları esasen dünya ölçeğinde oldukça kırılgan zeminde süregelen kimliklerinin var olması mücadelesi veren etnik grupların çözülmesine de zemin hazırlamaktadır.

4) DEVLETLERARASI SİSTEM VE DEVLET

Dünya-Sistemleri Analizi'ne göre; devletlerarası sistem bir yapı, devlet ise bir kurumdur. Daha önceki dünya-sistemleri veya daha geniş kapsamda tarihsel sistemlerdeki diğer devlet kurumundan farklı olarak Kapitalist Dünya-Ekonomisi'nde bir kurum olarak devletin rolü, Pazar'daki bazılarının avantajını diğerlerine karşı arttırmaktır; bir diğer ifade ile Pazar'ın "serbestliğini" belirli bir kırılma seviyesine kadar azaltmaktır. Doğal olarak bu müdahalenin sonuçlarından fayda sağlayanlar ve zarar görenler olacaktır.

Devletin, avantajları arttırmada kullanabileceği birçok yol ve araç vardır: gelir aktarımı, belirli metaların ya da emeğin pazar imkânlarının sınırlanması, örgütlenme haklarının kısıtlanması, legal sınır geçişlerine dair kuralların değiştirilmesi ve hatta gizli savaş yöntemleri ile bir şekilde başka devletin içişlerine karışma biçimleri ve en nihayetinde savaş da kullanılan mekânizmalardan birisidir. Devlet, belirli bir toprak parçasının sınırları içinde kavramsal olarak egemenliği olan, meşru zor kullanımını

tekeline alan ve düzenlemeler yapan bir kurum olarak üretim unsurlarının akışına etkin bir biçimde müdahale etme konusunda göreli de olsa güçlü bir konumdadır. Bir bütün olarak Kapitalist Dünya-Ekonomisi'ndeki yapısal işbölümünün siyasal payandası işlevini görense, devletlerin üretim unsurlarının akışına müdahale edebilme konusunda sahip oldukları bu güçleridir (Wallerstein & Balibar, 2007: 154).

Devletler ancak bir devletlerarası sistem çerçevesi içinde var olabilmektedirler. Devletlerin göreli güçlerinin ölçüsü, otoritelerini kendi ülke sınırları içinde etkin bir biçimde icra edebilmelerinin yanı sıra, Dünya-Sistemi'nin rekabetçi ortamında da ne kadar buyurgan, güçlü olabildiklerine bağlıdır. Devletlerin hepsi kuramsal olarak egemendir, ama güçlü devletler zayıf devletlerin içişlerine çok daha kolay "müdahale" edebilir ve gerçekte olan da budur. Güçlü devletler zayıf devletlerle ilişki kurarken, güçlü devletlerin firmaları açısından yararlı ve kârlı olan üretim faktörlerinin akışına, sınırlarını açık tutmaları için zayıf devletlere baskı yaparlar, ancak burada bir karşılıklılık yoktur. Güçlü devletler zayıf devletlerle ilişki kurarken, güçlü devletlerin kabul edilebilir bulduğu kişileri iktidara getirip iktidarda tutmaları için zayıf devletlere baskı yaparlar; bunun yanı sıra, diğer zayıf devletlerin güçlü devletlerin siyasi ihtiyaçlarına uygun davranmalarını sağlayacak bir baskı kurarken, güçlü devletlerle birlikte hareket etmeleri için de zayıf devletlere baskı yaparlar. İlişkinin bir boyutunda güçlü devlet aralarındaki uzun vadeli bağlantıyı güçlendirecek kültürel pratikleri - dil politikaları; üniversite öğrencilerinin nerelerde okuyacağı meselesi dâhil eğitim politikaları; medyanın işleyiş düzeni - kabul etmeleri için zayıf devletlere her türlü baskıyı yapar. Dış politika, güçlü devlet zayıf devlet ilişkisinin niteliği ve gücü oranında güçlü tarafından da zayıfa dayatılmaktadır (Wallerstein, 2005a: 88-89).

Kapitalist sistemde faaliyet gösteren şirketler için devlet faaliyetleri "sınırsız

sermaye biriktirme" güdüsünün tatmini anlamında hayatî öneme haiz olduğu için kapitalizm egemen devletlere ve devletlerarası bir sisteme ihtiyaç duymaktadır. Bahse konu devlet faaliyetleri;

• Malların, kişilerin ve sermayenin hareketlerinin düzenlenmesi,

• Mülkiyet haklarına ilişkin kurallar,

• İstihdam ve çalışanların haklarına ilişkin kurallar,

• Şirketlerin hangi oranda (Zehirli atıkların yol açtığı maliyetler, materyallerin tükenme maliyetleri, nakliye ve ulaştırma maliyetleri gibi) maliyetleri içselleştireceğine ilişkin kurallar,

• Devletin emrindeki bürokrasiye ve alt yapı hizmetlerine ilişkin maliyetleri karşılamak için vergi mevzuatlarının düzenlemesi,

• Bir devletin, kendi ülkesinin bir şirketi lehine başka bir devletin üzerindeki etkileme kapasitesi olarak

belirlenebilecektir.

Tüm devletler, Liberal Kurama göre ülke nüfusunu teşkil eden "eşit" yurttaşlardan oluşmasına karşın sınıflar arası mücadele, hem ülke içinde hem de dışında devam etmektedir. Devletlerarası sistemde devletlerden güçlü olanlar fiilen uygulanabilecek yasal kararlar alma yeteneğine haiz olan merkez ülkelerdir. Çevre ülkelerde, devletin güçsüzlüğü ve vergi mevzuatlarındaki zayıflıkla bağlantılı olarak vergi toplayamama sonucu hizmet götürmekte zorlanması olgusu birbirlerini olumsuz olarak etkileyerek toplum nezdinde devletin meşruiyetini de azaltmaktadır. Güçsüzleşen devletler de ise mafya tipi örgütlenmeler (hırsızlık ve rüşvet) ortaya çıkarak devletin genel yasal yapısını ve işleyişini bozmakta, onun görevlerini ifa etmesini engelleyerek devletin yerine zaman zaman şiddet ve güç kullanan unsurlar

ortaya çıkmaktadırlar. Zayıflık, bir sonuç olarak yerel eşrafın (baronlar, savaş ağaları, derebeyleri vb.) gücünü artırarak sermaye birikim zincirlerini uluslararası yasaların dışına, sistem dışına taşırmaktadır. Günümüzde artan oranda özellikle Meksika, Kolombiya gibi ülkelerde yaygın olarak görülen durum budur.

Devletler tarafından ulus yaratma sürecinde kullanılan bir kavram olarak kullanılan "ulus", bir hayal, imge veya mittir ve devlete hâkim sınıf tarafından çerçevesi biçimlendirilerek, bir halka dayatılmaktadır. Tarihsel olarak devletler "ulus-devlet" haline gelirken üç temel araç kullanmışlardır:

• Devlet okulları sistemi,

• Zorunlu askerlik hizmeti,

• Kamuya açık resmi törenler (Billig, 1995: 50-59).

Dünya-sistemleri analizi bağlamında; devlet, geçmişteki benzer adı taşıyan kurumlardan yapısal olarak farklı ve modern bir kurum olan, günümüz hâkim sistemi olan kapitalist dünya-ekonomisi sistemi tarafından icat edilen ve sistemin temel kurumlarından olan ulus-devlettir. Ulus-devlet, genelde ortak bir dil, ortak bir din ve ortak bir genel kültür paylaşan halka dayalı belirli bir siyasal kurum olarak Batı-Avrupa'da kapitalist sistemin bir gereksinimi olarak başlamış ve zaman içinde evrim geçirerek gelişmiştir. Bu süreçte merkezi hükümetler içlerindeki nüfusun, halkların kimliklerini İngiliz, Fransız ve İspanyol olarak biçimlendirmek için bölgeciliğe, azınlık dil ve dinlerine karşı ulus çerçevesini temel alarak mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Bu süreçte Kelt, Sakson ve Angle kabilelerinin İngilizceyi kabul etmeleri sık savaşlar ve ilişkiler sonucunda gerçekleşmiştir. Ancak yine de tüm asimilasyon çabalarına karşın Basklar, Yahudiler ve Çingeneler gibi azınlıklar farklılıklarını korumayı başarabilmişler (Weatherford, 2008: 193) veya dünya-sistemlerine göre belli

bir amaçla asimile edilmemişlerdir. Dünya-Sistemleri Analizine göre Ulus-devletin, farklılıkların altını çizmek için daima bir "zenci"ye ihtiyacı vardır. Bazen bu zenciler, yeni ulusa ortak olarak ad vermelerine rağmen, İngiltere örneğinde olduğu gibi Alman kökenli Angle ve Sakson kavimlerinden de olabilmektedirler. Tüm farklılıklar, standart dil ihtiyacı çerçevesinde geçmişte Londra İngilizcesi, Kastilya İspanyolcası, Paris Fransızcası ve İstanbul Türkçesi uğruna yok sayılmaktadır. Bu süreçte lehçeler ve ağızlar bile standart dil uğruna yok sayılırken etnik yapılara ait farklı dillerin hemen hiç şansı bulunmamaktadır (Billig, 1995: 27). Genel olarak ulus-devlet içerisindeki topluluklar yeni ulusal standartlara uyma konusunda dünya genelinde benzer baskılara maruz kalmışlardır. Ulus-devlet, mevcut halklara karşı kendi etnisitesini yani ulusunu inşa etme çabasındayken ulus çerçevesine veya kalıbına uymayan, dışında kalan etnik halklar da asimilasyon veya dışlanma baskısı altında bir var olma mücadelesi içerisine girmişlerdir (Weatherford, 2008: 192).

Kapitalist dünya-ekonomisinin hâkim hale gelmesinden önceki dönemlerde devlet kurumu içinde farklı diller konuşan, giyinen ve farklı kültürlere sahip birçok halkı her biri kendi alanında, bölgesinde kalmak kaydı ile yönetmek iktidarlar için olağan bir durumken, özellikle 15 nci yüzyılın son çeyreğinde, Ferdinand İspanyası dönemi ile birlikte yeni bir türdeşlik geliştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda ulus ana çerçevesi altında dil, din ve ırklar bir pota içerisinde eritilmiştir. İspanyol tebaasından olmak artık tek başına bir şey ifade etmezken gerçek bir İspanyol olmak için İspanyolca konuşmak, Avrupalı soyundan gelmek ve Roman-Katolik inancına sahip olmak gerekir hale gelmiştir. Bu standartlara uy(a)mayanların ise kendi topraklarında ikincilleştirilmeye maruz kalma veya genelde sömürgelere kaçıp gitme haricinde bir seçenekleri ise kalmamıştır. Bu bağlamda İsabella ve Ferdinand ikilisi, modern ulus-

devlet çağını açan ve uluslaşma mekanizmasının ilk uygulamalarını gerçekleştiren kişiler olarak görülebilirler (Weatherford, 2008: 197-198).

Güçlü devletlerin diğer devletler üzerinde uyguladığı baskılar zamana bağlı olarak farklı yöntemlerle kendisini gösterebilmektedir, bu merkez devletler çok daha sık bir şekilde diğerlerinin uyması gereken kuralları da koyabilmektedirler, onların "iç işleri"ne müdahale edebilir ve kendi ülke firmaları adına daha kolay kanunlar çıkarttırabilirler. Son dönemde merkez devletlerce gerçekleştirilen Libya müdahalesi ve bunun öncesinde Irak ve Afganistan'a yapılan askeri ve ekonomik müdahalelerde örnekleri görüldüğü gibi yağma- sömürü düzeninin korunması her dönemde bu devletler için esastır. Bu durumun yanı sıra devletler sistemine dâhil bile edilmeyen, egemen olamayan topraklar ya da sömürgeler tarihte var olmuştur[12]. Ulusal kurtuluş hareketleri adı verilen sistem karşıtı hareketler, bu topraklarda egemen devlet statüsü kazanabilmek için bağımsızlık mücadeleleri vermiştir. Ancak mücadelenin kazanılması durumunda bile devletin tanınması hiçbir zaman garanti değildir, sistemdeki denge ve taleplerin oluşturduğu duruma bağımlıdır.

Sistemde devletlerarası rekabet ve güç dengesi, iki yolla çözümlenebilmektedir; birincisi dünya-ekonomisinin bir dünya-imparatorluk haline dönüştürülmesi[13]. Bu durumda kapitalist sistem çalışamaz hale gelebilmekte ve yapısal olarak dönüşmektedir. Bunun nedeni sermayenin sınırsız birikimi olgusunun askeri ve siyasi güç tarafından alt sıralara itilmesidir, ikinci olarak dünya sisteminde hegemonya adı verilen "şey"in bir devlet tarafından geçici olarak ele geçirilmesidir

[12] *Sömürge: Egemen olmayan ve normalde kendisinden uzak olan başka bir devletin yönetimi altında bulunan idarî birimler.*

[13] *Dünya-imparatorluk: dünya-sisteminde tek bir siyasi otoritenin oluşması.*

(Wallerstein, 2005a: 71-94).

Devlet mekanizmasının, dünya çapındaki işbölümü modelinin yenilenmesinde düzenli aralıklarla kullanılması gerekmiştir. Devletlerin ticarî akışlara müdahale etme gücünde zamanla farklılaşmalar ortaya çıkmış, merkez devletler çevre devletlerden daha güçlü hale gelmişler ve bu farklılaşmış güçlerini devletlerarası akış serbestliğini bu farklılaşma seviyesini korumak için kullanmaktadırlar. Özellikle merkez devletler, tarihsel olarak, paranın ve malların emekten daha "özgür bir biçimde" akması için, zaman içinde ve dünya çapında düzenlemeler yapmışlardır. Bunun nedeni merkez devletlerin, bu yolla "eşitsiz mübadele"nin avantajlarından faydalanmalarıdır. Aslında eşitsiz mübadele sadece, dünya çapında artığa el konulması sürecinin bir parçası, yansımasıdır.

Dünya sisteminin yayılması veya genişlemesinin tarihini bu çerçeve içerisinde bir bakış açısı ile formüle etmek mümkün olursa söylenebilecek olan sistem tarafından benimsenen temel politikanın "açık kapı" (*open gate*) politikası olduğudur. Özellikle 19'ncu yüzyıl sonrasında o dönemde kapitalist sistem-dışı yapılar olarak mevcut olan Osmanlı ve Çin dünya-imparatorluklarının kapitalist sistem tarafından çökertilmesi ve sisteme dâhil edilmesi sürecinde bu politika yoğun olarak uygulanmıştır. Bu uygulamaların temel araçları ise, anılan imparatorluklar içerisinde bir kırılgan-zayıf nokta olarak ortaya çıkan, icat edilen veya çıkarılan etnik yapılardır. Etnik unsurlar önce kendi varlık iddiasında bulunmuşlar ve bu varlık iddiasını kendilerini toplumun diğer unsurlarından *farklılaştırma* üzerine kurmuşlardır. Ancak dünya-imparatorlukları zaten farklılıkları kabul eden veya legalize eden (çoklu hukuk sistemleri ve özellikle Osmanlı *millet* sistemi düşünüldüğünde) yapılardır. Bu nedenle bu farklılaştırma, etnik unsurlarca hemen diğerlerini, *ötekileri* dışlama sürecine

dönüştürülmüştür. Bu dışlamanın temel uygulaması ise, artan bir ivme ile yoğunlaşan alan hâkimiyetinin sağlanması üzerine kurulmuştur. Alanda hâkimiyetin kurularak diğerlerinin dışarı atılması yöntemi özellikle Yunanistan ve Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması sürecinde gözlemlenebilecek bir olgudur. Burjuvalaşmış etnik elitlerin, dış ülkelerin burjuvasından aldıkları destek sayesinde tanınma konusu, kısa sürede sorunsuz olarak çözülmüştür. Bu yöntemle Kapitalist sistem, ülkeler içindeki etnik yapıları kullanarak ve içinde bulundukları sistemle (dünya-imparatorlukları) problemlerini sürekli olarak geliştirerek, hatta bazen bu problemleri bizzat icat ederek, kendi nihai amacı olan kapıyı açmaya çalışmıştır. Sonuçta her iki Dünya-İmparatorluğu'nun da içerisinden sayısız ulus-devlet ortaya çıkarken, aynı süreçte eski sistemler yıkılmıştır. Çin için, hâlen Taiwan bu nedenle bir sorundur ve Hong Kong yıllar sonra Çin'e geri dönmek zorunda kaldığında artık ne Hong Kong ne de Çin eskisi gibidir. Ancak rakip sistemlerin tasfiyesi süreci sona erdiğinde yöntem bu kez de ulusların birbirleri ile mücadelelerinde etkin olarak kullanılmaya başlanmıştır. Belirli bir erginliğe ulaşmış, coğrafi açıdan uygun alanlar, bölgeler ulus yapılarından hızla çözülerek sistemin gerekleri doğrultusunda yeniden kodlanmışlardır. Yani yeni bir ulus-devlet haline dönüşmüşlerdir. ABD, Kanada, İrlanda, Norveç, Polonya, Macaristan, Estonya, Litvanya, Belarus, Ukrayna, Belçika, Çekoslovakya gibi yeni uluslar oluşturulmuştur. Bu bağlamda ABD'nin bağımsızlık savaşı veya kurulma aşaması bir Fransız- İngiliz hegemonik çekişmesi olarak okunabilecektir.

Eşitsiz mübadelenin ihtiyaç duyduğu devletlerarası sistem ve unsuru olan ulus-devletlerin çerçevesi, çevrenin artı-değerinin merkeze gelinceye kadar ki aktarım zincirinin kırılmamasını garanti etmektedir. Çevre ülkede bulunan üreticinin yarattığı

artı- değer sistem içinde, bir grup kişiler ve şirketler dizisinin elinden geçmektedir. Zincirdeki farklı grupların yani mülk sahibinin, tüccarın, ara tüketicilerin bu aktarım sırasında aldıkları paylar ise tarihsel olarak bir değişime tabidir. Ancak Kapitalist Dünya-Ekonomisinin işleyişinde bu paylar garanti değildir, değişkendir. Bu artı-değerin aktarım zinciri genellikle ulusal sınırları aştığında, burjuvalar arasındaki paylaşımda bir çekişme söz konusu olmaktadır. Merkez devletlerdeki burjuvaların lehine olarak bu duruma müdahale etmek üzere devreye devlet işlemleri süreci girmekte ve bu anda "eşitsiz mübadele" gerçekleşmektedir. Bir diğer ifade ile eşitsiz mübadele, aslında artı-değere el konulması sürecinin bütünü içinde yer alan bir süreç ya da mekanizmadır. Bu alt sistemin sonuçtaki toplumsal-coğrafi çıktılarından birisi de farklı devletlerde, eşit olmayan bir burjuvazi-proletarya dağılımının oluşmasıdır. Merkez devletler ulus düzeyinde, çevre ülkelere göre daha yüksek oranda bir burjuva ve ücretli proleter yüzdesine sahiptirler (Wallerstein & Balibar, 2007: 155).

Dünya-Ekonomisi'nin farklı konumlarında olan devletlerin politikalarındaki farklılıkları kavrama açısından; kapitalist bir Dünya-Ekonomisindeki devletlerin siyasal çatışmanın esas arenası olduğunu ve Dünya-Ekonomisinin ulusal sınıf bileşiminin farklılıkları üzerinden işlediğinin göz önüne alınması gerekmektedir. Bu çerçeve içinde, ulusal üretimin dünya-Ekonomisindeki işlevini ve toplumsal bileşimini değiştirmeye yönelik olarak herhangi bir devletin veya süper gücün siyasal mekanizmasını kullanmanın, kapitalist dünya sistemini kendiliğinden değiştirmeyeceğini kavramak da mümkün olmaktadır. Sonuçta merkez ve çevre tanımı, yalnızca burjuvazinin artığa el koyma sisteminin ana hatlarını belirlemek üzere kullanılan şemalardır. Kapitalizm, proleterin artı-değerine burjuvanın el koyduğu bir sistemdir. Artı-değerine el konulan proleter sınıf, coğrafi olarak burjuvadan ayrı bir

ülkede bulunduğu zaman, el koyma sürecini etkileyen mekanizmalardan biri, devlet sınırlarından değer akışının kontrolünün yönlendirilmesidir. Bu durum, merkez, yarı-çevre ve çevre kavramlarıyla şemalaştırılan "eşitsiz gelişme" şekillerine yol açmaktadır (Wallerstein & Balibar, 2007: 156).

Ancak bütün bu gelişmeler basit bir ulus-devlet ve ulusun inşası değil, aslında sisteme ilişkin bir değişimin dayattığı bir sonuçtur. Ulus-devletin ortaya çıkışı ve dayattığı uygulamalar daha büyük bir yapısal bir değişimin, dünya-sistemindeki, sistemsel değişiminin kapitalist dünya-ekonomisinin ortaya çıkışının, ***genişlemesi***nin ve ***derinleşmesi***nin bir ürünüdür.

5) HANE HALKLARI

Makro-düzeyde dünya-sistemleri analizinde analiz birimi dünya-sistemiyken benzer biçimde mikro-düzeyde analiz birimi de alışılagelenin aksine birey değil, hane halklarıdır. Bunun en temel nedeni, bireyin statü, gelir dağılımı ve kimliğinin bir bütün olarak bir hane halkından farksızlaşamamasıdır. Bir hane halkı üç kişi ile on kişi arasında salınan ve ancak mutlaka bir aile olması da gerekmeyen bir analiz birimine verilen genel addır. Bu anlamda hane halkı kavramı, daha bilinen aile kavramına nazaran bireye, barınma ve beslenme gibi hayatın temel ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla organize olmuş birincil bir sosyal düzenleme olarak analize daha uygun bir yapıdır (Sönmez, 1998).

Kapitalizm, öncelikli olan genel kuralların ayrımsız olarak bütün insanlara "eşit" şekilde uygulandığını iddia eden bir evrenselcilik ideolojisiyle işleyebilmekte ve bu da devletler düzeyinde meşruiyet adı verilen bir onay görmektedir. Bu "eşitlik" iddiası; iş ya da okul (liyakat düzeni-meritokrasi adı altında), hane halkı ve devlet gibi çeşitli düzeylerde genel sistemin meşruiyetini sağlamak amacıyla yoğun olarak

kullanılan evrenselcilik ideolojisinin bir yansımasıdır. Ancak bu evrenselcilik ve eşitlik sonuçta sadece bir iddiadır ve arka planda gerçekte var olan ırkçılık ve cinsiyetçilik ayrımıdır, ideoloji ile toplumsal gerçeklik arasındaki bu karşıtlık sistemin işleyişini de güçleştirmekte, insanların umutları ve sabırları tükendikçe bu durum sistemde zaman zaman bir meşruiyet krizine yol açmaktadır. Sınıflar arası eksenel iş bölümü nasıl ki ülke içinde gelir dağılımından kaynaklanan kutuplaşmalara, devletlerarasında da benzer kutuplaşmalara yol açıyorsa ırk, etnik köken ve cins farklılıkları da kutuplaşmaya varan düzeyde gerçek eşitsizlikleri de içinde barındırmaktadır (Wallerstein, 2005b: 66-68).

6) IRK, ULUS VE SINIF KAVRAMLARI

Dünya-Sistemleri Analizinin yaklaşımına göre 19'ncu yüzyıl boyunca sistemin jeo-kültürünün tematik altyapısını milliyetçilik/etnisite, ırkçılık ve cinsiyetçilik temel temaları oluşturmuştur. Milliyetçilik dâhil etme ve dışlama nitelikleri ile pastanın kitlelere paylaştırılmasındaki tercihleri meşrulaştıran bir tema olarak kullanılırken, buna eklemlenen etnisite ve ırkçılık da emperyalizmin haklılaştırılmasına yönelik olarak hizmet etmiştir. Cinsiyetçilik teması ise kadınların sistemden dışlanmasını meşrulaştırmış ve bu dışlama sayesinde pastadan pay paylaşımı sonucunda alınan payın erkek nüfus için daha yüksek olması gerektiği yanılgısının toplumda yaratılmasını sağlamıştır.

Bir halkın kim olduğunun tanımlanması süreci; analiz sürecinde temel alınan kriterlere göre sonuçta farklılıklar gösterebilen, kültürden, dile ve geleneklere kadar bir dizi karmaşık ve bulanık bir kavramlar setinin de kullanımını içermektedir. Buna karşın ırk, ulus ve etnik grup terimlerinin yoğun günlük kullanımına kıyasla "halk" terimi ise daha az kullanılan veya kullanıldığında daha genel anlamlar yüklenebilen

bir kavramdır. Geçmişliğin zamansal boyutunun ne olduğunun tespiti bu nedenle halklık kavramının sınırlarını belirlemede de önemlidir. Aslında bir geçmişin varlığı veya tanımlanması, bir kimliği oluştururken diğer yandan kişilerin birbirlerini ötekileştirme için diğerine karşı kullandıkları bir araç olarak işlev görmektedir. Bu nedenle geçmişliği; genetik olarak sürekli olan gruplar (Irklar), tarihsel toplumsal-siyasal gruplar (Uluslar), kültürel gruplar (Etnik Gruplar) açısından tanımlamak sonuç olarak gerçek anlamda bir farklılık yaratmamaktadır. Bütün bu kategorilerin hepsi aslında sadece bir halkı veya nüfusu belirlemekte kullanılan temel kavramlardır, hepsi bir açıdan geçmişe yapılan atıf veya daha doğrusu geçmişliğin değişik açılardan yeniden icat edilmesinin bir sonucudur ve bu anlamda hepsi aslında bilinçli bir siyasal tercihin yansımasıdır. Tek bir mantıksal kategorinin 3 toplumsal kategoriye ayrılmasının nedeni, Wallerstein'e (2005a) göre Kapitalist Dünya-Ekonomisinin tarihsel yapısından kaynaklanan bir olgudur. Bu 3 terimin her biri Kapitalist Dünya-Ekonomisinin temel özelliklerinden biri ile eşleşmektedir.

IRK kavramı, dünya ekonomisindeki eksenel işbölümüyle yani merkez- çevre zıtlığıyla ilgilidir.

ULUS kavramı, bu tarihsel sistemin siyasal üst yapısıyla yani devletlerarası sistemi biçimlendiren ve ondan türeyen egemen devletlerle ilgilidir.

ETNİK grup kategorisi, sermaye birikiminde ücretsiz emeğin büyük payının korunmasını sağlayan hane yapılarının yaratılmasıyla ilgilidir.

IRK KAVRAMI;

Kapitalist Dünya-Ekonomisinin başlangıç döneminde, coğrafi- genetik dağılım sonucunda ortaya çıkan genetik tipler günümüze göre daha homojendirler. 18. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan göçler sonucunda ve sosyal hareketliliğin artması ile birlikte bu durum önemli ölçüde değişmektedir. Kapitalist Dünya-Ekonomisi,

Avrupa'daki başlangıç noktasından yayıldıkça, merkezi ve çevresel üretim süreçlerinin yoğunlaşmaları coğrafi olarak giderek daha oransız hale geldikçe, "ırksal" kategoriler de belirginleşmeye veya belirginleştirilmeye başlamışlardır.

Burada önemli olan nokta "ırklar" adı verilen birden fazla sayıda gruplandırmaya ilişkin bu kodlamanın toplumsal bir tanımla, bir bakış durumuyla ilgili olduğudur. Sistemde kutuplaşma arttıkça kategori sayısı da giderek azalmaktadır. 20'nci yüzyılda ırkçılık sorunu neredeyse artık sadece beyaz ve beyaz olmayanlar arasındaki ayrıma kadar indirgenmiştir. Bu nedenle ırk ve dolayısıyla ırkçılık tanımlaması, eksenel işbölümüyle ilişkili olan coğrafi yoğunlaşmaların bir dışa vurumu, itici gücü ve sonucu olarak yapılmaktadır.

ULUS KAVRAMI

Ulus kavramı ise dünya sisteminin devletlerarası siyasi yapılanmasından kaynaklanmaktadır. Modern milliyetçilik kuramcılarının çalışmaları bir sonraki bölümde ele alınacağı gibi devletin bir yapı olarak ortaya çıkışının, ulustan önce olduğunu ispatlamıştır. Birçok bölgede, yeni egemen devletlerin kurulmasını talep eden milliyetçi hareketler, modern devletlerarası sistemin işlemeye başlamasından sonra ortaya çıkmıştır. Bir anlamda bu talepler aslında mevcut devletlerarası sisteminin yapısına karşı değişiklik talepleri, sisteme bir meydan okumadır.

Ulus kavramının, devlet açısından araçsalcı kullanım yönünü gösterebilecek en önemli faktör, otorite kavramı ile olan doğrudan bağıdır. Bir diğer ifade ile devletlerin kendi otoritelerini güçlendirmeye ve daha fazla güç kazanarak ülke içinde çeteleşmenin, çok başlı otoritelerin ortaya çıkmasını önünü kesmeye çalışırken izledikleri yollardan birisi de, nüfuslarını bir "ulus" haline dönüştürmektir. Devletlerarası sistemde her özel egemen devletin kuruluşu sonrasında buna tekabül eden bir "ulus", bir "halk" üzerinden yaratılmaktadır. Bu sistemde öncelikle genç

devletlerin zaman zaman sistemle bir kaynaşma sorunları olduğu görülmektedir. Devletler bir kez egemen olarak tanındıktan sonra bu kez kendilerini iç parçalanmalar, mafyalaşmalar ve dış saldırılar tehdidi altında bulmaktadırlar. "Ulusal" duyguların yani ulusçuluğun gelişmişlik seviyesine göre bu tehditler de azalabilmektedir.

Ulusçuluk, genelde karşıtlıkları oluşturan taraflardan birisini temel alıp bunlar arasında ilişkiler kurmakta ve bunları kaynaşmış bir bütüne dönüştürmektedir (Wallerstein, 2005a: 68). Ancak Uluslar, gerçekte bir toplumsal yaratımlar olmaları nedeniyle bir mittirler ve devletler sonuçta ulusların inşasında merkezi bir öneme sahiptir. Bir ulus yaratma süreci, genel hatları ile bir tarih, uzun bir kronoloji ve var olduğu iddia edilen bir tanımlayıcı karakteristikler kümesi kurmayı veya hatta icat etmeyi içermektedir. Günümüzde "çok-uluslu" olduklarını iddia eden ancak gerçekte etnik kimliklerin üzerinde bir "birleşik-devlet" kimliği yaratmaya çalışan Kanada, İsviçre gibi devletler dâhil olmak üzere devletler için ulusçuluk, bir statü-grubunun kimliğinin ve mevcut dünya-sistemin muhafaza edilmesi açısından hayatidir. Çünkü doğrudan devletlerarası sistem içine yerleşmiş egemen devlet yapıları üzerinden temellendirilmektedir. Bu nedenle ulusçuluk, devletlerarası sistemi veya devletler yapısını destekleyen bir nevi çimento olarak adlandırılmaktadır (Wallerstein, 2005a: 87-88).

Ulusun içindeki, mevcut farklı grupların ana akıma doğru homojenleşme eğilimleri devletler tarafından kendi güvenlikleri açısından da coşku ile teşvik edilmektedir. Ancak bu homojenleşme eğilimleri devletlerin bu teşviklerinden veya ulusa alternatif olan etnisiteyi baskı altına almalarından daha çok doğal bir seyir izleyerek, kültürlerin ve halkların etkileşiminin yüksekliği oranında daha hızlanabilmektedir. Bu doğal sürecin bir ölçüde desteklenmesinde ve ortak ulusal

duyguların kışkırtılmasında ise siyasi iktidarın doğrudan çıkarları vardır, buna ilâveten devletin gücünü kullanmakta fayda gören her grubun ulusçu duyguları kışkırtmakta da ayrıca çıkarı bulunmaktadır. Politikaların etkisini arttıran idarî tek biçimlilik yani standart bir yapı devletlerin işleyişindeki etkinliğin arttırılması açısından yine devletin yararınadır. Ulusçuluk bu nedenle devlet düzeyinde tüm standartların (tekbiçimliliklerin) bir dışa vurumu, itici gücü ve sonucudur denilebilecektir. Modern devletlerin devlet olmaları ile ulus olmaları arasında ise kaçınılmaz, açık ve doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır.

Wallerstein'e (2005a) göre mevcut tüm uluslar, ya da günümüzde ulus olduğunu iddia eden bütün gruplar geçmiş dönemlerin bir yerlerinden kendi köklerini bulmaya ve geçmişlerini inşa etmeye çalışmaktadırlar. Geçmişlik veya köken arayışı bir yönüyle bir gerçeğin bulunma çabası iken, bir bakımdan da aslında mitolojik bir yanılsamanın toplum bilincinde inşa edilmesi durumudur. Mevcut durumda devletlerin uluslaşmaya çalışmaları, insanların da kendi devletleri içerisinde bu ulusun, ana akımın bir parçası olmaya çabalamaları, modern dünyanın tarihi boyunca özellikle de son iki yüzyıllık süreçte sürekli tekrarlanan bir olgudur. Ulusların geçmişine ilişkin bir kısmı gerçek, bir kısmı ise mitolojiden oluşan antik referanslar ise zamanla taleplere göre değişmektedirler. Bu mitlerin bazıları belirli referansların üzerinde ısrarla dururken, öteki referanslar ise belirli grupları sistemden dışlamak üzerine kurulmuştur. Eğer insanların bir bölümü farklı bir dil konuşmayı tercih ediyorsa, bu dilde farklı edebiyat geliştirme eğilimindeyse, diğer gruplarla bazı kültürel yakınlıklarını vurgulayarak akrabalık iddiası ileri sürüyorlarsa; belirli bir coğrafya da, onların iki bin yıl önce var veya yok olmalarının aslında hiçbir önemi bulunmamaktadır.

Irksal sınıflandırmalar, ana amaç olarak merkez-çevre zıtlığını koruma ve ifade

etmenin bir tarzı şeklinde ortaya çıkmış olmalarına karşın, ulusçu sınıflandırmalar köken olarak, hiyerarşik düzenin yavaş yavaş fakat düzenli değişimi içinde devletlerarasındaki rekabeti ifade etmenin bir tarzı olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu sınıflandırma ırksal sınıflandırmaya göre devletlere daha ayrıntılı avantajlar ve çeşitli imkânlar sağlamaktadır. Irk ve ırkçılık, merkez ve çevre bölgelerinin birbirleriyle olan mücadelelerinde bölgeler-içi bir birleşik alan-zemin yaratırken; ulus ve bu ulusun milliyetçiliğinin (ulusçuluğunun) ise bunları daha ayrıntılı bir sıralama için bölgeler-içi bir şekilde böldüğü söylenebilecektir.

Sonuç olarak Dünya-Sistemleri Analizi açısından ırk, ulus ve etnisite kavramları özetle;

Dünya ekonomisindeki eksenel işbölümü mekânsal bir işbölümüne de yol açmıştır. Merkez ve çevre, farklılaşmış üretim maliyetleri yapılarıyla ilgili olan bağıntısal kavramlardır. Bu küresel, mekânsal farklılaşmanın aldığı siyasal biçim aslında "Avrupa'nın yayılması"nın da bir yansımasıdır. Farklı üretim süreçlerinin, mekânsal olarak uzak alanlarda yerleşmesi, bu bağıntının kaçınılmaz ve değişmez bir özelliği değildir. Ancak merkez- çevre ilişkisinin korunmasındaki siyasal faydalar ve etmenlerin yanı sıra hammadde üretiminin, çevresel süreç ve koşulların etkisi altında olması oranında, coğrafi yapının etkisiyle yer değiştirmesinde karşılaşılan kısıtlardan kaynaklanarak mekânsal farklılaşma bir yapısal özellik gibi ortaya çıkmaktadır. Buna ilâveten sistemde siyasal sınırların kontrolü ile meta akışının denetim altına alınması zorunluluğunun bir sonucu olarak her bir devletin kendi iç dinamiklerinin ayrı siyasi içyapılar oluşturması da devletlerarasında bir farklılığa yol açmaktadır. Bu farklılık da eksenel işbölümünü sürdüren ve yöneten devletlerarası eşitsiz sistemin sürdürülebilmesine imkân sağlamaktadır. Sistemde merkez- çevre farklılaşmasındaki

uçurumun genişlemesi yönünde süregelen ve artan bir eğilim bulunmaktadır. Bu eğilim küresel, mekânsal farklılaşmanın aldığı siyasal biçim olan "Avrupa'nın yayılması"nın bir görüngüsü, yansıması olarak da bilinmektedir. Sonuçta kapitalizmin yayılmasını, coğrafi alanda süreklilik eğilimi gösteren bir "Genişleme" hareketi olarak da tanımlayabiliriz.

Bu durumun yansıması olarak da;

• Irk ve dolayısıyla ırkçılık, eksenel işbölümüyle ilişkili olan coğrafî yoğunlaşmaların bir dışa vurumu, itici gücü ve sonucudur,

• Ulus, dünya sisteminin siyasi yapılanmasından doğmaktadır,

• Devletin ortaya çıkışı, ulustan önce olmaktadır,

• Etnik azınlık olma durumu sayısal değildir, çoğunluk da azınlık olabilir. Durum daha çok toplumsal güç dengesi ile ilişkilidir. Etnik grup kavramı pratikte "ulus" kavramı kadar devlet sınırları ile bağımlıdır,

• Bir devlet tek bir ulus ve birçok etnik grup içerme eğilimindedir denilebilecektir (Wallerstein & Balibar, 2007: 131-137).

ETNİSİTE/PROLETARYA

Tekrarlayacak olursak, halklık kavramının en önemli özelliği tanımındaki değişkenlik ve kavramın yerine kasıtlı olarak ırk, ulus ve etnik grup terimlerinin sıklıkla kullanılmasıdır. Bunlardan etnik grup terimi, zaman içerisinde özellikle 1968 devrimi sonrasında azınlık teriminin de yerini almıştır. Bir halk'ın oluş ve davranış biçiminin kökeninde, ya ayırt edici genetik özellikler (ırk), ya toplumsal- siyasal tarihi (ulus) ya da geleneksel normlar ve değerler (kültür) olduğu var sayılmakta ve kavram bu çerçevede sınırlandırılmaktadır.

Etnisite olgusu da, tıpkı ulus-devlette olduğu gibi kapitalist dünya-ekonomisine içkin bir olgudur ve yine sistemin bir ürünüdür. İlişkisel olarak ulus-

devlet ve etnisite arasındaki çatışma süreklidir ve yapısaldır. Etnisite yapısal bir unsur olarak ulus-devlet içerisinde her zaman var olacaktır. Bir anlamda etnisitenin varlık nedeni, ulus-devlete karşı olmaktır. Her etnisite nihaî olarak kendi ulus-devletini kurmak istemekte veya içsel olarak buna istemese de zorlanmaktadır, ancak bir ulus-devletin ortaya çıkışı ihtiyarî veya tesadüfî değildir. Dünya-sisteminin dinamiklerinin bir ürünüdür, sonucudur. Bu yaklaşıma göre bir etnisitenin bir ulus-devlet olarak ortaya çıkma ve dünya sisteminin bir parçası olma sürecinde sonuca ulaşılabilmesi, etnisitenin "kendin"de olan gücü ne kadar yüksek seviyede olursa olsun, ancak süreç dünya-sistemi dinamiklerinin bir sonucu ise söz konusu olabilecektir. Eğer değilse; etnisitenin yarattığı fiili durumun ve sorunun sistem tarafından yok farz edilmesi, dışlanması veya yaptırımlara maruz kalması ihtimalî söz konusudur. Bu duruma verilebilecek olan örnekler ise azımsanmayacak kadar çoktur; Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında ortaya çıkan durumda dünya-ekonomisinin yapısal eğilimi Avrupa Birliğinin arka bahçesi olarak Orta Avrupa'nın, Avrupa'nın diğer bölgeleri ile hızlı bir şekilde bütünleşmesi (entegrasyonu) yönündeydi. Bu duruma engel teşkil eden Sırbistan'ın Kosova bölgesindeki sorunlar uluslararası bir müdahaleye yol açarken, uluslararası destekle yeni bir devlet, güç kullanımı yolu ile ortaya çıkarılmıştır. Benzer bir süreci yaşayan, ancak bir ulus-devlet olarak dünya-sisteminin desteğini almış olan Gürcistan ile çatışma sonucunda bağımsızlıklarını ilân eden Abhazya ve Güney Osetya ise birkaç devletin destek tanımalarıyla yetinmek zorunda kalmışlar ve hâlen dünya genelinden tecrit edilmiş bir şekilde Gürcistan'ın bir parçası olarak kabul edilmeye devam edilmektedirler. Öbür yandan kapitalist Rusya ile yıllardır sıkıntılı bir ilişki yaşayan Çeçenistan'ın bir süreliğine de olsa Rusya'dan bağımsız bir devlet olduğunu günümüzde belki hiç kimse hatırlamamaktadır. Kıbrıs'ta

bulunan Türk etnisitesinin devlete ve adaya hâkim Kıbrıs (Rum) ulus-devletinde yaşadıkları ve şimdiki durumu ise Türkiye'de oldukça bilinen bir durumdur. Bu bağlamda benzer bir durumun belki gelecekte bir anda "de facto" olarak ortaya çıkacak Quebec devleti için ve benzer durumda olan diğer devletler için de gerçekleşmesi söz konusu olabilecektir.

Sonuçta bir etnik grup veya bir halk, doğmaya çalışan yeni bir ulustur. Eninde sonunda ya doğacak ve bağımsız bir devlet olarak dünya sahnesinde yerini alacak ya da çözülecek ve içinde bulunduğu ulus içerisinde eriyecektir (Weatherford, 2008: 159). Ancak hangi sonucun alınacağı dünya sisteminin dinamiklerine bağlıdır.

Geçmişliğin zamansal boyutu halklık kavramı için çok önemlidir ve bu kavramın kendinde içkindir. Bu anlamda bir geçmiş ile bu geçmişe dayalı kimlik, kişilerin bir diğerini veya kendini tanımlarken aynı anda diğerine karşı ileri sürdüğü bir iddiadır, bir araçtır. Geçmişlik;

• bireylerin toplumsallaşmaları,

• grup dayanışmasının korunması,

• toplumsal meşruiyetin oluşturulması ya da ona meydan okunması

için merkezi bir öge olarak sistemde belli amaçlarla kullanılmaktadır. Geçmişlik için ilk anda "törel" bir görüngü olduğu tespiti yapılabilecektir. Bu törel görüngü bir anlamda siyasal ve her zaman-mekân için de çağdaş bir görüngüdür, bu nedenle de değişkendir. Gerçek dünya da meydana gelen değişimlere bağlı olarak sürekli ve çağdaş siyasette geçerli olacak şekilde içeriği, kapsamı değişmektedir. Bu anlamda Wallerstein'in (2007) verdiği örnek ise gerçek geçmişin "taşa", ancak toplumsal geçmişin yani gerçek geçmişi anlayış, algılayış biçimimizin "kuma" yazıldığıdır.

Wallerstein'e (2007) göre sistemde sınıf ve halk sanki farklı eksenlerdeymiş gibi kasıtlı olarak farklı tanımlanmıştır; bu tanımlama tarihsel kapitalist dünya-ekonomisi sisteminin de çelişkilerinden birisidir. Azınlık veya etnisite olma durumu aslında sayısal bir kanıtla ilintili değildir, Suriye veya İran örneğinde görülebileceği gibi çoğunluk da zaman zaman veya ülkeden ülkeye değişen şartlarda azınlık durumuna düşebilmektedir (Wallerstein & Balibar, 2007: 89–106). Durum daha çok toplumsal güç dengesi ve statüler ile ilişkilidir. Bu toplumsal gücün ölçüldüğü yer ise kuşkusuz bir bütün olarak dünya sistemi değil, ayrı ayrı devletlerdir, bu durumda da halklar dünya ölçeğinde sistemin bir unsuru olarak varlığı görülmemektedir, çünkü etnik grup kavramı pratikte "ulus" kavramı kadar devlet sınırları ile bağımlıdır. Bir devlet, tek bir ulus ancak birçok etnik grup içerme eğilimindedir ki genelde sistemde görülen durum tam da budur. Bu durumda ezilen sınıflar ve etnik grupların özdeşlemesi sistemin dışlama mekânizmasının bir sonucudur. İşçi sınıfının belli etnik gruplarla veya statü gruplarıyla doğrudan bağlantısı ise en azından Quebec alanında ve belirli bir dönemi kapsayarak olsa bile genel kabul gören ve ispatlanan bir durumdur (McRoberts, 1979).

Aynı zamanda bir etnik grubun parçası olan işçi haneleri, ücretli işçilerin saat ücreti olarak, emeğin yeniden üretiminin hesaplanmış maliyetinden daha azını alabilecekleri şekilde kurulmuştur. Haneler, dünya işgücünün çoğunluğunu kapsayan, çok yaygın bir kurumdur. Belirli bir devletin sınırları içindeki işgücünün "etnikleşmesi", mesleki bir hiyerarşinin beraberinde veya içinde gelmektedir. Meslekler dar değil, geniş kategorilerde gruplandığı takdirde, etnik grup ile meslek arasında, her yerde, çok yüksek bir bağıntı olduğu görülmektedir. Farklı tür üretim ilişkilerinin, işgücünden, farklı davranış türleri talep etme ihtiyacı toplumsallaştırma,

öğretme yolu ile gerçekleştirilmektedir.

İşgücünün makul özgül tutumlar gösterecek şekilde toplumsallaştırılması ihtiyacını kurum olarak etnik grup- hane halkı-cemaat yerine getirmektedir. Esasen belli bir tarzda toplumsallaşmak bir etnik grubun kendi varoluşunun tanımında bulunmaktadır. Devletin kurumsal olarak sistemde yürütülen ayrımcılığı bir de toplumsallaştırma uygulaması olarak sergilemesi çelişkili bir durum olacağından, uyumlaştırma veya özgül tutumların benimsetilmesi toplumsal bir kimlik adına gönüllü olarak bir etnik grup tarafından kendiliğinden yapıldığında kabul görmektedir. Bu yolla kapitalizmin hiyerarşik gerçekliği, yasa önünde resmen eşitliğe zarar vermeden bir şekilde de meşrulaştırılmış olmaktadır. Etnikleşme ya da halk olma bir yapı olarak tarihsel kapitalizmin temel çelişkilerinden birini bu yöntemle çözerken, bunu dünyanın emekçi tabakalarının zihniyetlerini de kullanarak yapmaktadır. Halklık kategorilerinin değişkenliği de bu noktada önemli bir hale gelmektedir.

Kapitalizm tarihsel bir sistem olarak sürekli eşitsizliği ve bu eşitsizliği yeniden üretirken, iktisadi süreçlerin sürekli yeniden yapılanmasını da aynı zamanda gerektirmektedir. Ancak işgücünün genel toplumsal davranışı, sistemin meşruiyetini bozmadan değişmek zorundadır. Bu nedenle de etnik grupların yinelenen doğuşları, yeniden yapılanmaları ve kayboluşları iktisadi mekanizmanın işleyişinin esnekliği açısından son derece yararlı bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Halklık, tarihsel kapitalizmin bu anlamda çok önemli bir kurumsal yapısıdır. Asli bir dayanak olarak sistem daha fazla yoğunlaştıkça yani "*derinleştikçe*" de daha önemli hale gelmiştir. Bir anlamda devletin yanında en az onun kadar sistem açısından önemli bir dayanak haline gelmiştir. Modern dünya da sınıf tabanlı siyasal etkinliklerin büyük bir oranının halk tabanlı siyasal etkinlik biçimini almasının nedeni, halkların - nesnel sınıfla eksik de

olsa kurula gelen yoğun ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, doğrudan sistemin iç çelişkilerinden doğmaktadır. Halk tabanlı siyasal etkinlikten kopuk, kendi için bir sınıf etkinliği de bu nedenle oluşamamaktadır. Sonuçta sistemdeki halklık sistem tarafından ne tamamen yok edebilmekte ne de olduğundan daha düşük bir konuma indirgenebilmektedir (Wallerstein & Balibar, 2007: 89–106).

Hane halkları ve etnisite arasındaki bağıntının çok belirgin olmasının kökeninde, bir hane halkının normalde tek bir etnisiteye sahip olması yatmaktadır. Eğer hane halkının etnik yapısında evlilik vb nedenlerle herhangi bir karışma meydana gelirse, bu durumda sonradan haneye dâhil olan zayıf unsurlar değişme eğilimine girmektedirler. Eğer bu değişim biçimsel olarak gerçekleşemezse bile fiili olarak sonuçta olacaktır. Eğer bu durum gerçekleşmezse, sonuçta hanenin birliği ve varlığı tehlikeye girecektir. Hane halkının etnik kimliği birtakım kuralları ve davranış biçimini de beraberinde getirmektedir. Bu kurallar ve davranış biçimleri ise tıpkı işçi hanesinde olduğu gibi hane halkının belirli sınırlar içinde olmasını garanti etmektedirler. Eğer dünya ekonomisinde birtakım değişimler ortaya çıkar ve sonuçta bu kuralların ve biçimlendirmenin gerekliliği ortadan kalkarsa, hane halkı kendisini dönüşme, kurallarını değiştirme, hatta etnik sınırlarının değişimi konusunda birtakım dış baskılar altında bulacaktır (Wallerstein, 2000: 251). Bu anlamda, halkların "kendi kaderini tayin hakkı" esasta anlamsız ve muğlâk bir terime dönüşmektedir. Aslında Wilson-Lenin döneminde, "ulusal sorun"un çözümlenmesine yönelik bir yöntem olarak sıklıkla dile getirilen "kendi kaderini tayin" ilkesi, sonuçta liberal bireysel özgürlük ilkesinin ölçeğinin büyütülerek, devletlerarası sistem düzeyine taşınmasının bir sonucudur (Wallerstein, 2003b: 109).

Hane halkının toplam geliri ona katkıda bulunan insanların gelir çeşitlerinin bir

toplamıdır. Hane halklarının gelir türleri; ücret-gelirinden, hayatı sürdürmek için zorunlu olan şeylerin yapılması faaliyetine (ev işleri, bahçecilik vb.), küçük meta üretimine, rant'a, transfer ödemelerine kadar çeşitlilik içeren bir yelpaze olarak belirlenebilecektir. Dünya-sistemi analizine göre toplam ömür boyu gelirlerinin yüzde ellisini ya da daha fazlasını ücret-gelirinin oluşturduğu hane halklarına "proleter hane halkı", aksi durumda oluşan hane halklarına da "yarı-proleter hane halkı" denmektedir. Kapitalist dünya-sistemi içerisinde yer alan işverenlerin genel tercihi işçi ücretleri ve haklarının maliyete olumsuz yansıması nedeniyle yarı-proleter hane halkından birilerini çalıştırmaktır. Ancak proterleşerek daha iyi ücret kazanmak isteyen işçilerin baskısı, firmaların ürünlerini satabilmek için dünya ekonomisinde efektif talebe sürekli ihtiyaç göstermesi gibi nedenlerle işverenler sistem tarafından aksi yönde harekete zorlanmaktadırlar. Hane halkları gelir dağılımındaki konumuna göre belli bir sınıfa aynı zamanda da belirli bir statüye ve kimliğe sahiptir. Sistemin işleyişi, hane halklarında gerçekleşen, eğitim ve medya tarafından da desteklenen hiyerarşilerin, sistemin mitlerinin, retoriğinin ve teorize edilmesinin içselleştirilmesi gibi toplumsallaştırma mekanizmaları yoluyla gerçekleşmektedir. Diğer taraftan hane halkları negatif sosyalleştirmeye de neden olabilmektedirler ki o durumda da başkaldırı, rızanın geri çekilmesi ve ayaklanmalar meydana gelmektedir. Hane halkı ötesi kurumlar ise devletler, dinsel yapılar, etnik örgütlenmeler ve benzeri gruplardır (Wallerstein, 2005a: 57-62).

Hanenin ölçeği kapitalist sistem açısından yapısal önemdedir. Aslında tarihsel bir yapı olan hane halkı ilk insan topluluklarından bu yana görülmektedir ve bu halkların içinde yaşadıkları ekonomik sistemin temeli de "hane-halkı ekonomisi" olarak adlandırılır (Sahlins, 1981: 225). Ancak bu hane halkları zaman zaman 50-100

civarında bireyi kapsayan bir yapıya dönüşebilmekte ve bu da yine geleneksel bir yapı olan cemaatleri, komünleri ortaya çıkarmaktadır. İlkel toplumların akrabalık temellerine dayalı bu yapısal düzeni, aslında tüm dünya ölçeğinde görülebilen ve hâlen varlığını da sürdüren bir yapıdır. Kapitalist dünya-ekonomisinin tercihi ise bir hane halkının çekirdek aileden oluşmasından yanadır. Ancak bu çok nadir olarak görülebilen bir ölçek tipidir. Genelde hane halkları bir üst akrabalık veya etnik ilişki içinde cemaatlere, gruplara bağımlıdırlar ve bu grupların da toplumda sosyal ve sınıfsal bir konumları bulunmaktadır. Kapitalist dünya-ekonomisinin çözmeye çalıştığı, hedef aldığı asıl yapı daha büyük olan cemaat yapısıdır, çünkü bir toplumsal değerlerin yeniden ve yeniden üretim birimi olarak cemaat, kapitalist sistemle uyumsuz belirgin özellikler taşımaktadır. Bu özellikler alternatif bir yaşam biçiminin kurgusunu da temellendirmektedir. Sistem bu nedenle, cemaat unsurunun kendisini tamamen ortadan kaldırmaya ve çözmeye çalışmaktadır. Ancak bu çözülme hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmemektedir (Wallerstein & Balibar, 2007: 134).

Ulusal sınırların iki yanında kalan büyük nüfuslu cemaatler ve aşiretler, akrabalar arasındaki ilişkiler bu yapılardan yönelen başka bir tehdidi de gündeme getirmektedir. Bu tehdit, Ulus-devlet açısından genelde "ulusal sınırlar" kavramına ve kendi toprak egemenliğine doğrudan bir saldırı olarak algılanmaktadır. Sınır, akraba halkların arasında bir set, serbest hareketinin önünde bir engeldir, bir halkın hakkının sınırlanmasıdır. Herhangi bir verili arzın yüksek olduğu piyasalarda, arzın paylaşımını sınırlamak için devletlerin sınırlarında serbest hareketliliğin engellenmesi yönünde içeriden her zaman bir baskı oluşmaktadır. Buna karşın emek arzının az, pazardın durgun olduğu durumlarda, piyasada etkili olan bir azınlık göreli olarak daha zengin ve güçlü olabilmek adına sınırların açılması yönünde sürekli bir karşı-baskı

yapmaktadır. Bu nedenle devletlerin sınırlar üzerine politikalarının belirlenmesi süreci sistem içi mücadelelerde sermaye için önemli bir konudur. Bu mücadelede kapitalistler için olan sınırlar, kavramsal olarak aslında "ötekiler" için gereklidir (Wallerstein, 2006: 42).

Bir etnisite eğer devlet olmak istiyorsa yukarıda ele alınan sistemin şartlarını özellikle de egemenlik şartını yerine getirmek durumundadır. Eğer bu gerçekleşmezse etnisitenin kurduğu ulus-devlet de-facto olarak mevcut olabilen varlığı tartışmalı hale gelecektir. Sonuçta bu ulus-devlet de-juro olarak sistem tarafından dışlanır ve etkisizleştirilir, hatta parçalanır. Ancak şüphesiz tek etken bu egemenlik şartı değildir. Bu nedenle incelemeler de ülkenin içinde bulunduğu coğrafyanın da etnisite üzerinden okunması gerekmektedir. Coğrafyaya ilâveten başka bir etken ise terör konusudur. Genellikle yanlış bilinen bir husus, Quebec sorununda terörün hiçbir zaman gündeme gelmediği veya etkisinin çok az olduğudur, ancak "tarih" hemen her etnik çatışmada bazen kısa, bazen uzun da olsa bir şekilde süreç içerisinde "zor kullanma" olgusunun ortaya çıktığını göstermektedir. Nitekim Quebec'te de bu süreç 1970'li yıllarda FLQ örneğinde yaşanmıştır. Elbette Katalonya ve İskoçya gibi bu durumun yaşanmadığı farklı örneklerden de söz etmek mümkündür. Ancak bu iki örneğin zaman-mekân bağlamlarının analizi, çok eskiden yaşanan bu sürecin, bu iki örnek için farklı bir düzlemde "elitlerin burjuvaya dönüşümü süreci" ile ele alınması gerektiğini de gösterecektir.

Sonuçta, dünya işçilerinin etnikleştirilmesi yani hane halkının sınıf ve etnik boyutla aynılaşması veya çakışması, dünya ekonomisinin işleyişi açısından önem taşıyan belli başlı üç önemli sonuç doğurmaktadır. Bu sonuçlardan birincisi; etnikleştirme yöntemi sayesinde farklı gelir beklentilerine sahip, yeteri sayıda ve esnek

bir işgücünün sistem için yeniden üretilmesi mümkün olmuştur. Etniklik, büyük ölçekli coğrafi ve uğraşsal hareketliliğin kitlesel bir forma girmesini ve cazip hale gelmesini desteklemiştir. Örneğin Meksika'dan ABD'ye olan yoğun ve yasadışı göçün temelinde ABD'de oluşan ve gelişen Hispanik etnik tabanın yarattığı "umut" dalgasının kitleleri hayatları pahasına bu göçe eğilimli hale getirmesi olduğu söylenebilecektir. Günümüzde işgücü aleyhine değişen ve zorlaşan iktisadi koşulların baskısı altında kitlesel işçi dağılımını değiştirmek için işgücü göçü gereklidir. Bu nedenle gönüllü bireylerin bir kısmının yeni coğrafya da muhtemel zorluklara rağmen yerleşmede başı çekmeleri, sistem tarafından ev, araba, daha iyi hayat şartları gibi somut desteklerle ödüllendirilmektedir. Bu durum, etnik grubun diğer mensupları üstünde, denenmiş bir örneğe dayalı olan somut başarının herkes tarafından tekrarlanabilir olduğu algısı (veya yanılgısı) ile bir doğal yeni ülkelere doğru "çekiş gücü" oluşturmaktadır.

Etnikleştirme ikinci olarak, kendi içindeki mevcut toplumsal eğitme mekanizmasını kullanarak, işçilerin davranış kalıplarının yeniden biçimlendirilebilmektedir. Bu yolla, esasen maliyetinin büyük bir kısmı işverenlerce ya da devletlerce karşılanması gereken işgücü toplumsallaştırılmasının, tanımlanmış "etnik-haneler" içinde bedelsiz olarak gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır.

Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, etnikleştirilmenin genelde iktisadi hayattaki rollere ilişkin kademelendirmeyi kavramsal düzeyde katılaştırması nedeniyle ve biraz "geleneğin" de katkısı ile mevcut adaletsiz gelir dağılımının kitlelerin gözünde tolare veya kamufle edilmesini ve düzeni meşrulaştırmayı garanti eden toplumsal bir kodlamaya imkân sağlamasıdır (Wallerstein, 2006: 65).

Burada bir parantez açarak, Dünya-sistemleri analizinin temel

yaklaşımlarından olan etnik statü ve sınıf paralelliğinin önemli bir uygulamasından söz etmek gerekmektedir. Etnisite veya genel olarak adlandırıldığı şekilde milliyetçilik gibi çok disiplinli ve disiplinler üstü bir konu üzerine yapılacak bir çalışmada ortaya çıkabilecek sorunlu durum, verilen kavramsal çerçevenin açıklayıcı gücünün getirdiği tuzaktır. Ekonomik belirleyiciliğin sistemin temel dinamikleri nedeniyle hemen her konuda getirdiği açıklayıcı çerçeve, ister istemez diğer önemli fakat kuram çerçevesinde ikincilleşen ayrıntıların göz ardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Nitekim milliyetçilik kuramcıları, dünya-sistemleri analizine yönelik eleştirilerinde genellikle Wallerstein'in adının yanına onun doktorandı (öğrencisi) olan Michael Hechter'ın adını da eklemektedirler (Ragin & Chirot, 1999: 312). Bunun nedeni Wallerstein'in önermeleri doğrultusunda ve dünya-sistemleri analizi çerçevesinde eşitsiz kalkınma ve merkez-çevre analizini, Lenin'in "interkolonyalizm" tezi ile birlikte ele alan Hechter'ın, Kelt (İskoç, İrlandalı ve Galli) etnisitesinin İngiliz devleti ile olan ilişkisini bu modelle açıklamaya çalışmasıdır. Hechter analizinde, merkez (İngiltere) ve çevre (İskoçya-İrlanda ve Galler bölgesi) arasındaki ekonomik ilişkileri ve eşitsiz kalkınma modelini, çevre bölgelerde ortaya çıkan etnik milliyetçiliğin kaynağı olarak açıklamak amacıyla kullanmaktadır. Ancak model özellikle İskoçya bölgesindeki zenginliğin ve tabii diğer (Bask-Katalan vs.) çevre bölgelerdeki zenginliğin veya Güney İtalya'daki yoksulluğun sonuçta neden etnik milliyetçiliğe yol açmadığını açıklayamadığı için yoğun eleştirilere maruz kalmıştır (Özkırımlı, 2009: 129).

Bu noktada Quebec konusu incelenirken bir örnek model olarak iç-sömürgecilik (interkolonyalizm) modelinin neden doğrudan tercih edilmediğini ve bu doğrultuda şimdiye kadar ele alınan Dünya-sisteminin etnik statü ve sınıf paralelliği

tezini tartışmakta fayda görülmektedir.

Smith'e (1981) göre "göreli yoksunluk teorisinin" popüler bir türü olduğu söylenebilecek olan 'iç sömürgecilik' modeli, kısmen Andre Gunder Frank ve takipçilerinin Latin Amerika ve Batı ekonomileri arasındaki eşitsiz ilişki üzerine yaptıkları çalışmalardan esinlenmiştir. Modele göre eski olanlar veya modern olmayanlar 'çevre'de ve 'yapısal olarak azgelişmiş' şekilde karakterize edilmektedirler. Bu çevre ülkelerin durgun, bağımlı karakterinin kaynağında, kendi dinamik genişlemesini çevre ülkelerden elde edilen kaynaklara ve istismar edilen emeğine borçlu olan merkez- Batı ekonomilerinin ihtiyaçları olduğu iddia edilmektedir. Nitekim on altıncı yüzyıldan beri her alana yayılan ve bir anda hızlanan batılı kapitalist gelişme, Latin Amerika (ve diğer) kolonilerinin gerekli ve kalıcı 'azgelişmişliği' pahasına elde edilmiştir. Çoğu etnik gruplar bir devletin toprakları içinde belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır, bu etnik grupların durumları ise ayrılmaz bir şekilde kendi bölgelerinin durumuna veya ekonomik ilerlemesine bağlıdır. Bu demektir ki, çoğul bir devlette etnik gruplar arasındaki eşitsizlikler bölgeler arasındaki farklılıklara da yansımaktadır ve bu gerçek bir devlet içindeki egemen etnik grubun, ya da bu grubun seçkinleri tarafından azınlıklara karşı uygulanabilecek olan herhangi bir açık ayrımcılıktan bağımsız olarak sonuçta ekonomik bir hiyerarşinin ürünüdür. Michael Hechter, oldukça kapsamlı bir tarihsel süreç analizine dayanarak İngiliz ulusal kalkınması ve Kelt (İrlanda, İskoç, Gal) milliyetçiliğinin ortaya çıkması arasında bir paralellik aramakta ve bu paralellikle milliyetçi canlanmanın arka planını açıklamaya çalışmaktadır. Hechter, ayrıca sömürgelerde meydana gelen kalkınmanın 'emeğin kültürel bölünmesini', yani nesnel kültürel ayrımlarla belirlenmiş etnik grupların sınırları ile sınıfların sınırlarının üst üste çakıştığı bir tabakalaşmayı ürettiğini de iddia

etmektedir. Hetcher'ın kuramına göre büyük merkez- batılı devletler daha büyük pazarlar ve ucuz işgücünün kaynağını sadece kendi denizaşırı sömürgelerinde değil, kendi ana vatanı içindeki bölgelerde de aramaktadırlar. Ayrıca yüksek statülü meslekler çoğunlukla merkezin kültürüne mensup olan halkın istihdamı içindir ve tabakalaşma sisteminin en altında olan yerli halka ve onun kültürüne mensup olanlara bu meslekler kapalıdır (Smith, 1981: 29).

Bu sistemde, çevre ülkenin üyeleri arasındaki mevcut iş ve ticarî faaliyetlerin, kredilerin yeniden düzenlenip, merkezin üyeleri lehine tekelleştirilmesi eğilimi bulunmaktadır. Diğer bir deyişle kârlı bir ticarî potansiyel ortaya çıktığında; bankacılar, yöneticiler ve girişimciler doğrudan merkezden bölgeye gelirler ve sürece müdahil olurlar. Çevrenin ekonomisi, merkezin bir tamamlayıcısı olmaya zorlanmaktadır ve zamanla dış pazarlara bağımlı bir hale gelmektedir. Genellikle, bu ekonominin tek, ana ihracat kaynağı tarım veya madenciliktir. Çevrenin emek gücünün hareketi en son noktada, çevreye ait olmayan dışsal güçler tarafından belirlenmektedir. Tipik olarak işçilerinin hareketliliği ve kitle halinde göçleri, çevrenin birincil ihraç ürünlerinin fiyat dalgalanmalarına bağlı bir değişken olarak doğrudan bağımlıdır. Ekonomik bağımlılık sürekli olarak geliştirilen hukuki, siyasi ve askeri tedbirler aracılığıyla zamanla pekiştirilmektedir. Bir hizmetlerin göreceli eksikliği, düşük hayat standardı ve yüksek umutsuzluk, çevre grup üyeleri arasında kendisini alkolizm gibi göstergelerle de gösterebilmektedir. Dil, din ya da diğer kültür yapılarına dayalı olarak işleyen ulusal düzeyde bir dışlama mekanizması bölgede kurulmaktadır. Böylece merkez ve çevre arasındaki toplam ekonomik farklılıklar, nedensel olarak kültürel farklılıklar ile bağlantılı durumdadır. Kuram merkezdeki grupların, çevredekilerin kültürel faaliyetlerine geçmişte bir zamanda ve hiçbir şekilde izin vermemesi

durumunda, çevredeki grubun bağımsızlık arzusunun sonunda artan oranda bir saldırgan tavırla görüleceğini ve bunun sonucunda da milliyetçi kültürün kuvvetli bir şekilde yeniden doğacağını ileri sürmektedir. Ancak bu yeniden doğma antik geçmişe ait kültürlerin yeniden canlandırılması yerine, kültürün güncel siyasi amaçlara uygun olarak biçimlendirilmesi veya ekonomik eşitliği sağlamaya yönelik olarak yeniden üretilmesinin söz konusu olduğu kuram tarafından özellikle belirtilmektedir. Sanayileşmenin bir alan üzerinde eşitsiz dalgalar halinde görülmesi 'farklı ilgi alanlarına sahip, nispeten gelişmiş ve az gelişmiş grupların oluşmasına neden olmaktadır. Daha gelişmiş olan kendi 'merkez' grupları üyelerine yalnızca yüksek statülü roller vererek, zenginliğini ve gücün adaletsiz dağılımını korumaya çalışan hâkim grubun bu çabası, sonuçta bireylerin nesnel kültürel ayrımlar temelinde sosyal rollere atanmış olduğu bir "emeğin kültürel bölünmesi" zeminini yaratmaktadır (Hechter, 1975: 38).

Hechter'a göre, bu durum on altıncı yüzyıldan bu yana Britanya Adaları ve İngiliz kapitalizmi sürecindeki örneklerde görülmüştür, bağımlı, durgun olan ekonomiler bir 'iç sömürge' olarak İrlanda, Galler ve İskoçya gibi çevre bölgelerine dönüşmüştür (Hechter, 1975: 58). Bunun sonucunda da İrlandalı, Galli ve İskoçlar emeğin kültürel bölünmesi hiyerarşisinde düşük statülü rollere atanmışlardır. Sanayileşme sürecinde ekonomik ve kültürel iletişimin artması ile birlikte, bağımlılık daha da vurgulanmış, bu kültürel eşitsizliklerin, ya da 'çevreleşmenin' devam etmesi böylece garanti edilmiştir (Smith, 1981: 30).

Fakat son yüzyıl boyunca, İrlanda, İskoçya ve Galler arasında birtakım farklılıklar oluşmuştur. Büyük ölçüde kuzeyde yoğunlaşmış küçük de olsa bir sanayi bölgesine sahip olan İrlanda'nın, kültürel birliği engellenememiş ve etnik milliyetçiliği

susturulamamıştır. Buna karşın yirminci yüzyılın başlarında İskoçya ve Galler'de, sanayileşmenin daha belirgin olduğu dinamik endüstriyel alanlarla ve tarım bölgeleri arasında, bir bölünme eğilimi görülmüş ve bu nedenle Galler ve İskoçya'da tek bir bölgesel siyasi kimliğin gelişmesine sistem tarafından engel olunabilmiştir (Hechter, 1975: 270).

Galler ve İskoçya'daki kısmi sanayileşme bu bölgelerin ulusal toplumla yapısal bütünleşmesini sağlamasına karşın milli sendika hareketleri ve İşçi partisinin kurulmaları ve gelişmeleri döneminde, çevre bölgelerdeki sürekli ekonomik durgunluk, sınıf temelli siyasi organizasyonlara olan güveni sarsmıştır. Bunun sonucunda bu bölgelerde ulusal (Britanya geneli) seviyedeki hiçbir partinin, aslında çevrenin gelişmesi için yeterli kaynağa veya adanmışlığa sahip olmadığına dair yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. Sonuçta milliyetçilik, büyük ölçüde bölgesel kalkınmanın bu başarısızlığına bir reaksiyon olarak Kelt bölgelerinde yeniden canlanmıştır (Hechter, 1975: 264).

Özetle; İrlanda, Galler ve İskoçya'da ki etnik milliyetçilik, sömürüye dayanan sanayileşmeye ve emek ilişkili hiyerarşik kültürel bölünmeye karşı, merkezi bürokratik devletin bölgesel kalkınmanın sağlanmasındaki başarısızlığından ve hiyerarşik bölümlenmeden doğrudan sorumlu olduğuna dair bir inançtan kaynaklanan gerçek bir tepkidir. Bir diğer ifade ile aslında Kelt milliyetçiliği, bürokratik merkeziyetçilik ilkesine karşı çevrenin keskin bir eleştirisi olarak da anlaşılabilecektir. Smith'e (1981) göre de bu yaklaşım oldukça ikna edici bir argümandır, pek çok modern devletin çoğulcu doğasını ve bu devletlerin komşu bölgeleri işgal etmelerindeki eğilimi kavramaktadır, ayrıca merkezi elitlerin yararına olarak bu bölgelerin pek çoğunun ihmal edilmişliğini, doğrudan sömürülmesini şematik bir

şekilde yansıtmaktadır. İlâveten siyasi tahakkümü sağlamaya yönelik olarak ikincilleştirilmeye boyun eğmenin sürecini ve çevredeki nüfusun yoksullaşmasında ekonomik politikaların hangi yollarla kullanıldığını da belirgin bir şekilde aydınlatmaktadır. Ancak, yine Smith'e göre "iç sömürgecilik tezi"nde teorik düzeyde birçok problemlerle karşılaşılmaktadır. Öncelikle belirli bir bölgeyi bir "iç koloni" olarak tanımlayabilmek için gerekli olan bağımlılığın; değişken sayısını ve derecesini belirlemede teorik bazı zorluklar bulunmaktadır. Bölge bir 'hizmetlerin göreceli eksikliği'nden mi muzdariptir ve buna ilâveten bölge bir tek ana kaynağa mı bağımlıdır gibi soruların cevaplanması gerekmektedir. Eğer tanımlanan durum buysa, Smith'e göre yaklaşımın önemli örneklerinden olan İskoçya gibi gelişmiş bir 'bölge' her durumda Hechter'ın modelinin çerçevesine uyum sağlamamaktadır. Nitekim Hechter daha sonra bu sorunun farkına vararak modeline emeğin kültürel bölünmesinin alternatif bir modu olarak "segmental türü" dâhil etmiştir. Segmental tür; 'üyeleri kendi grubunun sınırları içinde tamamen etkileşim içinde olan' ve 'bu grup üyelerinin mesleki yapı içerisindeki belli bazı nişleri tekellerine almaları' durumudur. İskoçya gibi 'kayda değer kurumsal özerkliğe sahip ve 'etkileşimli etnik grubun oluşumunun maksimize edildiği' bir bölgenin durumu bu modelle daha doğru olarak yansıtılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla, Smith'in de işaret ettiği gibi Hechter açısından, İskoçya örneği, proleter bir ulus değildir; sonuçta bu bölgenin merkez tarafından sömürülmesi olgusu nispeten daha az görülmektedir (Smith, 1981: 31).

Smith'e (1981) göre, emeğin kültürel bölünmesinin bu alternatif tanımlaması ilk monolitik modelin sınırlamalarına göre daha belirli bir gelişme işareti vermektedir, ancak hâlâ 'İspanyol ulusal kalkınmasının kendine özgü karakteri' nden kaynaklandığı kabul edilen Katalonya ve Bask'ın durumunu veya Hırvatistan ve Slovenya örneklerini

açıklamakta başarısızdır. İlaveten Smith “emeğin kültürel bölünmesinin” etkilerinin, pekâlâ Hechter’ın modelinde bir önerme olarak sunulan 'merkez-çevre' mekânsal ilişkilerinden ayrılarak açıklanabileceğini düşünmektedir. Böylesi bir durumda Smith’e göre emeğin kültürel bölünmesinin, ayrılıkçı düşüncelerin farklı bölgeler arasındaki salt ekonomik veya mekânsal ilişkilerin etkisinde kaldığı düşünülen Quebec veya Galler gibi bölgelerdeki etkilerinin incelenmesi imkânı ortaya çıkmaktadır.

Ancak bütün bu önemli değişikliklere rağmen, Smith açısından modele ilişkin bazı sorunlar devam etmektedir.

İlk olarak, modelin Smith’e göre bir zamanlama sorunu vardır. İç sömürgecilik modelinde, dört yüzyıllık bir sürece yayılmış olan Britanya hâkimiyetine karşı; süreçte en doğrudan etken olarak sanayileşmenin gelişmesi ele alınmış olsa bile, Gal ve İskoç milliyetçiliğinin, neden 1960 yılından itibaren geniş bir siyasi destek kazandığı sorusuna cevap verilmemektedir. İkincisi, 'iç sömürgecilik' modelinin ancak sınırlı bir uygulanabilirliğinin olmasıdır. Bu modelin odak noktasını, modern endüstriyel kapitalizmin temelini oluşturan 'merkez' devletlerin içindeki etnik bölgeler oluşturmaktadır. Buna göre, etnik milliyetçiliğin ortaya çıktığı dönemde bölgelerine bazı batılı ticarî sızmalar olmasına rağmen kapitalizmle ilgileri az veya sanayileri olmayan Batılı olmayan bölgelerle ilgili ve açıklayıcı değildir. Son olarak, toplumsal hoşnutsuzluğun olduğu ve bastırıldığı bağımlı bölgelerde neden belirli bir etnik biçim ve içeriğin geliştiği tam olarak açık değildir (Smith, 1981: 32-33).

Smith’e göre, özerkliğe yönelik siyasi hareketlerin 'etnik doğa'sından ekonomik durumlar büyük ölçüde sorumlu olamazlar; bunu anlamak için diğer, daha alakalı faktörlerin göz önüne alınması gerekmektedir. Hechter modelinin akla yakın tarafı, çok sayıda etnik grubun tek, kolaylıkla tanımlanabilen bir toprağa sahip olması

ancak bu arazinin dezavantajları (veya avantajlarından), toprak ve iklim, ticaret yollarına mesafesi, mineraller, stratejik önemi, iletişim ağları ve benzeri değerlerinden yararlanmalarında bir sorun yaşadıkları gerçeğinden hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla milliyetçiler için de 'toprağın' önemini ortaya koymaktadır. Ancak, böylesi bir 'toprağa dayalı indirgemecilik' eşit olarak diğer önemli değişkenleri, tüm kültürel özellikleri ve tarihi göz ardı etmesi nedeniyle, sorunu açıklamada başarısızdır çünkü toprağın, yalnızca ekonomik potansiyelinin ve durumunun dikkate alınması Smith'e göre sorunludur. Toprak, tarih ile çok girift bir şekilde grubun kültürel mirası ve dış görünümünün bir parçası haline gelecek kadar bağlantılıdır (Smith, 1981: 34).

Yine Smith'e göre (1981), 'iç sömürgecilik' modeli, bölgeler arasındaki ekonomik ilişkilerin dünü ve bugününü önemli ölçüde aydınlatmasına karşın, bir bütün olarak etnik canlanmanın açıklanmasında sınırlı bir anlatıma sahiptir. Kültürel farklılıklara verdiği statik ve araçsalcı rol nedeniyle, birçok sorunlu özelliği açıklamadan bırakmakta ve tarihsel temelli ve politik milliyetçiliğin etnik yapılarına yeterli ağırlığı vermekte başarısız olmaktadır (Smith, 1981: 35). Bu noktada tez açısından ele alındığında Smith'in eleştirilerine sadece sınırlı anlatım yönünden katılmak mümkündür. Bizce Hetcher'in kaçırdığı nokta iç sömürgeciliğin geçiciliği olgusudur. Derinleşme süreci sonunda iç sömürge durumu yerini kültürel ve sosyal yeknasaklığa bırakmaktadır.

Hetcher'ın modeline bir diğer eleştiri ise Amerikalı sosyolog Cynthia H. Enloe'den gelmektedir. Enloe'ye (1980) göre tüm etnisite-devlet ilişkilerinin yapısı ve bu ilişkilerin her biri, devlet-etnisite dinamiklerini ve bunların uluslararası ekonomik sonuçlarını kavramada faydalı bir referans noktasıdır. Bu durumda örneğin, iç sömürge

modelinin Fransız Kanadalılar ve Kanada Devleti, ya da Bretonlar ve Fransız devleti arasındaki ilişkiyi yakalayıp yakalayamadığını belirlemek, yeterli olamayacaktır. Belli bir anda, dönemin Kanada Devleti'nin temellerini kavramak için bağımlılık ilişkilerini, ittifak, egemenlik, bu ilişkilerin Kanada'da Fransız, İngiliz, Hintli, Eskimo, Ukraynalı, yerliler arasında nasıl olduğunu ve bu ilişkilerin nasıl Kanada Devleti'nin gücünü pekiştirdiğini veya zayıflattığını incelemek gerekmektedir. Aynı şekilde, Fransız Devleti (Bourbon, Jakoben ve de Gaulle'cü) tarafından hangi stratejilerin geliştirildiğini sadece Bretonların iç sömürgecilik açısından durumuna bakarak ortaya çıkarmak yerine, Fransız Devleti'nin; Parisli Fransızlar, Korsikalılar, Basklar, Alsaslılar, Oksitanlar ve şimdilerde, Cezayirliler, İtalyanlar ve Türklerle belirli bir izleğe sahip marjinalleştirme, eritme ve hükmetme sürecindeki ilişkisine bakmak gerekmektedir. Bir etnik grubun, "etnisite"sinin içeriği olan kendi ortak inanç ve değerleri asla durgun değildir; diğer bir ifade ile gerçekte böyle bir etnik grup yoktur ve bu nedenle içeriğin bir bütün olarak çok hassas izlenmesi gerekmektedir.

Bir devletin yapısal özerkliğini artırma yönündeki eğilimi, en üst basamaktaki payı yapılandırılmış, meşrulaştırılmış ve kaynaklara belirli bir erişimi olan, egemen hiyerarşik sınıf yapısına ısrarlı bağlılığı ile kısıtlanmaktadır. Etnisite-devlet ilişkileri, tıpkı sınıf-devlet ilişkilerinde olduğu gibi, pek çok devletin özerkliğini ve iktidarını da sınırlamaktadır. Dahası, yapısal olarak interaktif, ancak analitik olarak farklı bu iki ilişki tipi aktif bir biçimde devletin sürdürülebilmesi adına, uluslararası sermayenin ülkeye girişini teşvik etmekte, devletin elitleri için önemli teşvikler sağlayarak belirli bir etnik grubun, sınıfın veya "etnik-sınıf"ın devlet yapısı içindeki ayrıcalıklı konumunu korumakta ve garanti etmektedir.

Bu bağlamda Enleo'ye göre hangi etnik grupların, yabancı yatırımlara ve

imtiyazlara ülkeyi açmaya yönelik devlet politikalarını teşvik etmesi muhtemeldir?

Bunlar:

(1) içinde sınıfsal olarak katmanlaşmış,

(2) kendilerini diğer grupların meydan okuması altında gören ve sermaye/teknoloji kaynaklarını kendi toplumu içinde biriktiremeyen bu nedenle devletin sermaye ve teknolojisine bağımlı,

(3) başlangıçta devlet aygıtının kontrolünü elinde tutan, ancak hızlı bir büyüme için yetersiz kaynaklara sahip,

(4) devletin kontrolünü elinde tutan ve emek veya doğal kaynakların yabancı sermayeye ekonomik olarak cazip gelmesi için gerekli hukuksal düzenlemeleri yapan etnik gruplar olarak belirlenebilecektir (Enloe, 1980: 267-268).

Bunun yanı sıra Dünya-Sistemleri analizinin erken dönemlerinden kalan genel bağımlılık teorisini, genel hatları ile yine Quebec sorununa aynen uygulamada da bazı zorluklar bulunmaktadır. Örneğin; Quebec her ne kadar çevre ekonomilerle bazı paralellikler gösterse de, merkezlerle kültürel ve tarihsel ortaklığı oldukça fazladır. Yine bir çevre olarak etnik–zayıf, yerli burjuva sınıfı ve bu burjuvazinin devlete hâkim olan farklı bir etnik-burjuva sınıfı ile ilişkisi açısından bağımlılık teorisinin genel çerçevesine ilk anda uyan bir yapı gibi görünmektedir. Ancak, bu çerçevenin diğer özellikleri olan düşük seviyeli sanayileşmenin, yabancı (Fransızlara göre İngilizler yabancıdır ama aslında ikisi de yerli değildir sonuçta) burjuvazinin ve öncesinde pre-kapitalist sektörün yokluğu gibi nedenlerle Quebec'i klâsik bağımlılık teorisi kalıpları içerisine oturtmak bu anlamda oldukça zor görünmektedir (McRoberts, 1988).

Kanadalı sosyal bilimci McRoberts'a (1979) göre genel olarak Hetcher'in modeli, özellikle ekonomik ilişkiler üzerinde önemle durmaktadır. Bu ekonomik

ilişkiler temelde; merkez-çevre modelinin bölgelerarası ilişkilere uyarlanmasına ve işgücünün kültürel bölünmesine dayanmaktadır. Model farklı kültürel grupların, kamu siyasetinin oluşturulmasında kendi kültürel farklılarının korunması yönündeki taleplerini açıklayabilmektedir. Bu model çerçevesinde yapılacak bir uygulamada sonuç olarak Kanada genelinde, şimdiye kadar federal politik kurumların genel tutumlarına bakıldığında Frankofonlara, Anglofonlarla eşit bir statü verilmediği görülmektedir, günümüzde de çoğu Anglofon eyaletleri ve yönetimleri; eyaletin dil politikasında Fransızcaya resmi bir statü tanımamakta direnmektedir. Buna ilâveten, Kanada tarihinde çeşitli örnekleri görülebileceği gibi Federal seviyede kamu politikalarının oluşturulmasında, Anglofonların sayıca üstünlüğünden kaynaklanan bir tavırla Fransız kökenli Kanadalıların Britanya kökenlilerden belirgin bir şekilde farklı konumlara konulduğu görülmektedir. İşgücünün kültürel bölümlenmesinin 3 türü de kültür olarak birbirinden farklı Çevre ve Merkez bölge nüfusu arasında tespit edilebilmektedir. Ancak işgücünün kültürel bölünmesinin hiçbir zaman bölgelerarasındaki ayrımlarla çakışmadığı gerçeğini göz önüne almak gerekmektedir. Bölgelerarası göç olgusu çok kuvvetlidir ve çevredeki bireylerin merkeze göçleri, merkezde işgücünün kültürel bölümlenmesine mahkûm olacak olmalarına rağmen ekonomik nedenlerle sıklıkla gerçekleşecektir. Bu nedenle Hetchter'ın çalışmasındaki hali ile bölgelerarasında bir ilişkiden ibaret olan iç koloni modelini, işgücünün kültürel bölümlenmesinden dikkatlice ayrıştırmak gerekmektedir. İç Koloni, daha ziyade iki bölgenin merkez-çevre ilişkisi içerisine sıkıştıkları ve her birinin kesin hatları ile sadece bir kültürün (muhtemelen hiçbir zaman var olmayan bir durumda) üyesi olduğu durumla sınırlı, işgücünün kültürel bölümlenmesinin özel bir tipi gibi gözükmektedir.

McRoberts'a göre modeli, Quebec'in diğer eyaletlerle ilişkisindeki etraflı

olarak özetleyecek ve iç koloni modeli çerçevesinde karakterize etmeye çalışacak olursak, günümüz Quebec eyaleti oldukça karmaşık bir bölgelerarası ilişkiye sahiptir ve modelin öngördüğünün tam tersi bir durumun söz konusu olduğu görülebilecektir. Özetle, Quebec'in durumu, bir devlet içindeki bölgeler arasındaki görülebilecek ilişkilerin karmaşıklığını açıkça göstermemektedir. Quebec, ya da daha doğrusu Montreal, ekonomik refahın Ontario'da yüksek olmasına ve bu bölge sanayi merkezi olarak ortaya çıktıktan sonra bile uzun süre Kanada'nın finans merkezi olmaya devam etmiştir. Bölgelerarası ilişkilerin genel yönünün zamanla nasıl değişebileceğinin altını çizen bir değişimle Quebec ve Ontario rollerini değişmişlerdir. İkincisi, bir bölge aynı zamanda hem merkez ve hem de çevre olabilmektedir: Ontario ve Quebec ilişkilerinde çoğu zaman Quebec bir çevre gibi gözükebilirken, Quebec eyaletinin Doğu ve Batı Kanada ile ilişkilerinde ise bir merkezdir. Eğer çağdaş Quebec bir "iç sömürge 'olarak sınıflandırılmak istenirse, bu durum sadece Ontario ile olan ilişkilerinde gözlemlenebilecektir ki ancak bu durum da model Quebec'in özerklik iddiasını savunmak için kullanılabilecek bir kavram haline gelebilmektedir. McRoberts'a göre, Hechter'in kavramsallaştırdığı işgücünün kültürel bölünmesinin ikinci unsuru olan emeğin tabakalaşması, Quebec için daha kullanılabilir bir olgudur. On dokuzuncu yüzyıl boyunca Quebec Fransız nüfusunun büyük bir bölümü, homojen bir topluluk halinde Fransız kırsal topluluklarında yaşamış ve geçimlik düzeyde çiftçilikle kıt kanaat geçinmiş ve küçük ölçekli yerel kereste sanayisinde mevsimlik işlerde çalışmıştır. Emeğin kültürel bölünmesi kavramı, tıpkı bireyler arasındaki ilişkilerde olduğu gibi, bölgeler içine ve hatta bölgeler arasında da uygulanabilecektir. Temelde, Hechter'ın modeli milliyetçi hareketlerin doğuşunun yapısal koşullarını ileri çıkartarak arka planın anlaşılmasında önemli yarar sağlayabilecektir. Dilin korunması

açısından bakıldığında ise McRoberts'a göre, Quebec'in durumu Hechter'in ele aldığı Gal deneyimine göre daha etkileyicidir. Fransız dil kurumlarının asimilâsyona dayanması sürecinde oynadıkları rol, Büyük Britanya'nın denizaşırı kolonisi olarak Quebec'in ilk dönemlerine kadar izlenebilmektedir. Quebec örneği yine bu kurumların merkezle işbirliği yapmaları açısından, Hechter incelediği Kelt bölgelerindeki nüfus yapılarından belirgin bir şekilde farklıdır. Kanada tarihinde sıklıkla görüldüğü gibi, Britanya otoriteleri ilk dönemlerden itibaren ve özellikle konfederasyon kuruluşu sonrasındaki dönemde Frankofon Kanadalıların liderliğini, bölgesel otoritesini sadece tanımakla kalmamışlar, aynı zamanda yasal desteklerle bu otoriteyi güçlendirmişlerdir de.

McRoberts'a göre; Quebec'in, gerek Britanya sömürge metropolü veya Kanada'nın diğer bölgeleri (özellikle Ontario ile) ile olan dış ilişkilerinin, milliyetçi hareketlerin gelişme dönemleri ile paralelliğini tespit edebilmek oldukça zordur. Bunun yanı sıra, diğer bölgelerle Quebec'in ilişkileri açısından Quebec sorununa bakıldığında 'iç sömürgecilik' modelinden hareketle açıklamada ve modele uyumda yine zorluklar görünmektedir. Bir eyalet devleti olarak Quebec'in varlığı, bölgesel inisiyatif ve yönetim konusunda bu devlete belirli bir kapasite ve güç sağlamaktadır. Ayrıca, Quebec karmaşık bir eyaletler arası ilişkiler yapısı içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle Quebec bir açıdan çevre gibi dururken ve bu özellikleri gösterirken diğer taraftan merkezin de ayrılmaz bir parçasıdır. Quebec-Ontario ilişkilerinde Quebec bir çevre özelliği gösterse bile uzun dönemde farklı veriler açısından (örneğin, sanayi yapısına karşı finansal kurumların yerleşimi gibi) bakıldığında çelişkili sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Sonuçta McRoberts'a göre Hechter modelinin Quebec sorununun

açıklanmasına uygulanabilirliği açısından öncelikle iç sömürgeciliğin kavramları ile bir alt kavram olan 'emeğin kültürel bölünmesi' arasında ayrıştırma yapılmasının bir zorunluluk olduğu söylenebilecektir. Emeğin kültürel bölünmesi hem bölgelerarası ve bölge-içinde bir olgu olarak tespit edilebilir gibi görünmektedir. Quebec'in kendi içinde emeğin kültürel bölünmesini tespit etmekte bu yönde hiç bir zorluk yoktur. Aslında, bir 'iç sömürgecilik' örneği olarak bu emek, özellikle bölge içi kültürel bölünme ile de tarif edilebilmektedir, ancak Quebec ekonomisindeki segmentasyon ve hiyerarşinin tamamen Anglofon ekonomik egemenliğini kabul ettirme ve korumaya yönelik bilinçli bir Anglofon stratejisinden kaynaklandığı olgusu çok net değildir. Durum daha çok ekonomik bir 'metropol' olarak, Büyük Britanya'nın Fransa'nın yerini daha sonrasında da Büyük Britanya'nın yerini yine bir Anglofon ülke olan ABD'nin almasından kaynaklanan ve bu gelişme sürecinde doğan yapısal koşullarla yakından bağlantılı gibi görünmektedir. Quebec Anglofonları sistem tarafından kendilerine verilen şansı veya yapısal avantajlarını kullanmışlar, tahakküm için ayrıca bir stratejiye gerek kalmamıştır. Emeğin iç kültürel bölünmesinin tahmin edilen etkileri açısından ise, kültürel devamlılık ve kimlik yine yeterli bir açıklama olarak görünmemektedir. Fransızca Dil kurumlarının süregelen eğitim, din, sosyal ve medya gibi karmaşık yapısı ve (veya Fransızcanın dünya çapında bir kültür dili) öncelikle bu durumun ortaya çıkmasının belki de bir sebebidir. Aynı zamanda, emeğin iç kültürel bölünmesi olgusunun Quebec içindeki milliyetçi hareketlerin yükselişinde özellikle 1830'lar ve 1960'lar ve 1970'ler için kritik olduğuna ise McRoberts'a göre hiç şüphe yoktur. Bu dönemlerdeki Frankofon nüfusu içindeki bölünmelerin dönemin milliyetçiliğine katkı sağladığı görülmektedir. Milliyetçi hareketlerin zamanlaması, daha çok Quebec içerisindeki çatışmanın yoğunlaşması ile Frankofonlar arasında yeni

elit kategorilerinin ortaya çıkması ile çakışmaktadır. Bu yeni elitlerin (Vatanseverler hareketi içerisindeki liberal profesyonellerin veya yeni orta sınıf liderlerinin bağımsızlık yanlısı hareketleri) hem Quebec içindeki Anglofonların ekonomik gücüne, hem de mevcut Frankofon elitlerin statü ve etkilerine karşı saldırılarında olduğu gibi bir bağlantı görünmektedir. Elbette, milliyetçi hareketlerin diğer bölgelerle ilişkilerin yeniden tanımlanmasını içeren talepleri vardır, ancak bu taleplerin ön plânda olması, 'bölge-içi' çatışmanın milliyetçi hareketler ve talepler üzerinde ilk tetiklemeyi yaparak milliyetçi mücadelenin asıl amacı olan eyalet içerisindeki siyasi ve ekonomik gücün ele geçirilmesini bir ölçüde perdelemiştir (McRoberts, 1979).

BURJUVA ELİTLER

Toplumsal sınıf kavramı, antik Yunan dönemi metinlerinden esinlenilerek 18. yüzyıl Avrupa toplumsal düşüncesinde görülmeye başlanmış ve Fransız Devrimi'nden sonra yazılan eserlerde de yeniden ortaya atılmıştır. Döneminin önemli düşünürlerinden Marx'ın bu kavrama katkısı ise üç yönlüdür. İlk olarak, tüm tarihin aslında sınıf mücadelesinin bir tarihi olduğunu öne sürmüştür. İkinci olarak, “kendinde” bir sınıfın, mutlak olarak “kendi için” bir sınıf olması gerekmediği olgusuna işaret etmiştir. Üçüncü olarak, kapitalist üretim tarzının asli çatışmasının burjuva ile proleter arasında, üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar arasında olduğunu öne sürmüştür. Ancak sınıf ve sınıf çatışmasına ilişkin Marksist öncüllere yöneltilen akademik eleştiriler, Marksist cephe içinde entelektüel bir belirsizliğe yol açmış ve bu belirsizlik zamanla üç biçim almıştır. Tartışmalar ana hatları ile; "ulusal sorun"un önemine ilişkin tartışma, belirli toplumsal tabakaların özellikle de "köylü"nün ve "küçük burjuvazinin veya "yeni işçi sınıfı"nın rolüne dair tartışma, son olarak da küresel, mekânsal hiyerarşileştirme kavramlarının "merkez" ve "çevre" ve bunlarla ilişkili olan "eşitsiz mübadele" kavramının yararlılığına ilişkin tartışma olarak

belirginleşmiştir.

"Ulusal sorun" Marksist ve sosyalist hareketlerin ilgi alanına, ilk kez 19. yüzyılda, özellikle de 1848 ulusal ayaklanmalar döneminde Avusturya-Macaristan ve Rusya imparatorluklarındaki gelişmelerle girmeye başlamıştır. "Köylü sorunu" ise iki dünya savaşı sırasında, Çin Devrimi'yle öne çıkmıştır. "Çevre"nin bağımlı rolüne ilişkin tartışmalar ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürgelikten kurtuluş sürecinde belirgin bir mesele haline gelmiştir (Wallerstein & Balibar, 2007: 146).

Dünya-sistemleri analizi açısından burjuvazi sınıfının niteliklerini belirleyebilmek için öncelikle sınıfsal kutuplaşmanın niteliklerine bakmakta fayda görülmektedir. Marx tarafından ortaya atılan toplumdaki "sınıf kutuplaşması" ve gelişimi kavramı, sosyal bilimlerde özellikle 1945'li yıllardan itibaren, Batı ülkelerindeki sanayi işçilerinin yoksullaşması bir yana, büyükbabalarından çok daha iyi hayat şartlarında yaşadıkları iddiası karşısında unutulmaya terk edilmiştir. Marx'ın, sistemdeki mevcut sınıf kutuplaşmasının giderek arttığı iddiası bu anlamda bizzat tarih tarafından yalanlanmış gibi görünmektedir. Ancak Wallerstein, Marx'ın aslında bu durumu bir uzun dönem "*la longue durée*" sürecinde ele aldığını ve kutuplaşmanın tarihsel olarak yanlış değil doğru bir varsayım olduğunu belirterek, Kapitalist Dünya-Ekonomisinin bakış açısını kullanmak kaydıyla, bu varsayımın deneye dayalı olarak da ispatlanabileceğini iddia etmektedir (Wallerstein & Balibar, 2007: 160).

Wallerstein (2007), kapitalist dünya-ekonominin oluş süreci içinde göreli ve mutlak olarak sınıflar arasında bir kutuplaşmanın gerçekleştiğini iddia etmektedir. Eğer bir burjuva, 19. yüzyılın başındaki tanımı ile Avrupalı tipik bir sanayici olarak, bir proleter de yalnızca, bu sanayicinin fabrikasında çalışan kişi olarak ele alınırsa, kapitalist sistemin tarihinde bir sınıf kutuplaşması olmadığı tersine olarak toplumda

kutuplaşmanın azaldığı kanıtlanabilecektir. Maddi kutuplaşma olup olmadığını, nesnel ve öznel olarak gösterebilecek en iyi ölçü tüm bir hayatın toplam hesabıdır. Kuşaklar arası ve uzun vadeli olan bu tür hesapları karşılaştırmak gerekmektedir. Yapılması gereken, dünya ekonomisinin, her biri gruptakilerin tüm hayatlarıyla ölçülen paralel tabakalarını, birbirini izleyen tarihsel anlarla karşılaştırmaktır. Bir tarihsel anda, verili bir tabakada tüm bir hayat deneyiminin diğerinden daha mı kolay yoksa daha mı zor olduğu ve zaman içinde yüksek tabaka ile aşağı tabaka arasında artan bir uçurum oluşup oluşmadığının sorulması gerekmektedir (Wallerstein & Balibar, 2007: 161).

Bu çerçevede yapılacak bir araştırma sonucunda ortaya konulacak rakamlar, Wallerstein'e göre son dört yüzyıl boyunca Kapitalist Dünya-Ekonomisinde belirgin bir maddi kutuplaşma olduğunu açıkça kanıtlayacaktır. Yani Wallerstein, dünya nüfusunun günümüzden dört yüzyıl öncesinden çok daha az karşılık alarak daha çok ve uzun çalıştığını iddia etmektedir. Wallerstein'e göre; bir Batı ülkesinde vasıflı işçilerin atalarından daha iyi durumda oldukları gerçeği, günümüzde altta kalanların yaşam koşulları açısından veya örneklendirmek gerekirse; Çinli, Perulu ya da Endonezyalı geçici işçinin ve hatta Kanada ve ABD'de bulunan kaçak, göçmen, geçici işçilerin yaşam koşulları açısından geçerli değildir. Wallerstein kutuplaşmaya, toplumsal iki ucun belirginleşmesi, çok sayıda ilişkinin tek eksenli bir burjuva-proleter zıtlığına dönüşmesi olarak bakmakta ve sadece proleterleşmeyi değil, literatürde pek az tartışılan burjuvalaşmayı da gözlemleyerek var olan kutuplaşmayı incelemeye çalışmaktadır (Wallerstein & Balibar, 2007: 162).

Genelde proleter ve burjuva arasındaki ayrımın tanımlama ölçütleri gelir kaynakları yönünden belirlendiğinde; günlük gelirleriyle yaşayan, artı-değeri yaratan (proleter) ile bu sınıfın yarattığı artı-değere el koyarak veya miras kalmış kaynaklardan

elde edilen bir gelire bağımlı yaşayan (burjuva) olarak tespit edilmektedir. Bu durumda Wallerstein'e (2007) göre yüzyıllar boyunca giderek daha çok insanın, bu iki kategorili veya kutuplu sistemin içinde taraflardan birisi olarak yer aldığı kesinlikle öne sürülebilecektir. Tüm dünya da işçiler, genelde gelirlerin toplandığı küçük "hane" gruplarında yaşamaktadırlar. Akrabalık temeli olan, zorunlu bir ortak-ikamete dayalı olmayan bu grupların belli bir ücret gelirinden mahrum olması veya sadece aldıkları ücret gelirleriyle geçinmeleri az rastlanır bir durumdur. Bu gruplar küçük meta üretiminden, kiralardan, hediyelerden, transfer ödemelerinden ve (hiç de az olmayan) geçimlik üretimden gelen gelirleri, ücret geliri üzerine eklemektedirler. Böylelikle çok sayıda gelir kaynağını, kuşkusuz çok farklı oranlarda, çok farklı yerlerde ve zamanlarda birleştirmektedirler. Bu nedenle proleterleşmeyi ücret gelirine bağımlılığın toplam yüzde olarak artma süreci şeklinde düşünmek mümkündür. Örneğin söz konusu hanelerin zaman zaman ve kısa sürelerle de olsa, ücretlere %25 bağımlılıktan, daha yüksek oranda %50 bağımlılığa geçmeleri durumunda olabileceği gibi (Wallerstein & Balibar, 2007: 163).

Hanelerin ücretlerden elde ettikleri gelirlerin yüzdesi arttıkça, ücret düzeyi de yeniden üretim için gerekli olan asgari düzeye yaklaşacak şekilde sistemdeki denge gereği eşzamanlı olarak artmak zorundadır. Eğer hane gelirleri toplamı içinde ücret geliri küçük bir orandaysa, bu durumda işgücü arzı problemi yaşamayan işveren ücretli işçiye asgari ücretin de altında bir saat ücreti önerebilecektir veya dayatabilecektir. Bu nedenle, asgari bir hayat düzeyini yakalamak için gerekli geliri elde etmek için gereken ücret dışı işlerdeki çalışma, ücretli emekçiden işverene bir artı-değer aktarımına hizmet etmektedir. Bu tespit dünya ekonomisinin çevre bölgelerindeki inanılmaz derecede düşük olan ücret ölçeklerini açıklama imkânı vermektedir. Kapitalizmin

temel çelişkisi; kârını en üst düzeye çıkarma hedefiyle ücretler de dâhil olmak üzere, üretim maliyetlerini en aza indirmenin yollarını arayan kapitalistin bireysel çıkarının karşısında, sınıfın diğer üyelerinin kârlarını realize edemedikçe, ürettiklerini satamadıkça para kazanamayacak olmalarıdır. Burada bireysel çıkarlar ile sınıfın genel çıkarları arasında bir çelişki söz konusudur. Sistemin alıcılara olan bu ihtiyacı nedeniyle işçilerin, diğer alıcıların nakit gelirlerinin artırılması, katkı yapılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda gerçek alım gücünü artırma mekanizmalarının en önemlilerinden birisi işçilere haklar ve yüksek ücretler sağlayan proleterleşme olarak adlandırdığımız süreçtir. Ancak Proleterleşme, kapitalistlerin genel sınıfsal kısa vadeli çıkarlarına hizmet etse de, tikel düzeyde işverenlerin bireysel olarak çıkarlarına karşıdır ve bu nedenle proleterleşme, normal olarak, kapitalistler sayesinde değil ancak onlara rağmen gerçekleşmektedir (Wallerstein & Balibar, 2007: 164). Bu nedenle proleterleşme talebi daha çok işçilerden gelmektedir. Çeşitli yollarla örgütlenen ve böylece taleplerinden bazılarını elde edebilen işçiler, gerçek bir ücret-tabanlı asgari ücret eşiğine ulaşma fırsatını yakalayabilmekte ve bu nedenle kendi çabalarıyla proleterleşmektedirler.

Benzer şekilde, dünya-sistemleri analizinin bakış açısından burjuvalaşmanın kamuoyunun inandırıldığından oldukça farklı olduğu görülebilmektedir. Tıpkı çok sayıda kaynaktan (ücret bunlardan sadece biridir) elde edilen gelirleri birleştiren hanelerde yaşayan işçiler gibi, kapitalistler de (özellikle büyük olanları) aslında birçok yatırım, kira, ticarî kârlar, "normal" üretim kârları, malî vurgunculuk gibi kaynaklardan gelen gelirleri birleştiren işletmelerde yaşamaktadırlar (Wallerstein & Balibar, 2007: 165).

Kapitalizmin temel amacı olan sonsuz sermaye birikimi döngüsü içinde sistem,

bir burjuvanın sadece sürekli olarak biriktirmesini istemekte ve bu buyruğa karşı gelenleri eninde sonunda iflasa sürükleyerek ve sistem dışına atarak cezalandırmaktadır. Birikimi arttıkça, bu birikimi kendi refahı için harcamak isteyen burjuva aslında “bir aristokrat gibi yaşamak" yani iyi yaşamak istemektedir. Fakat "soylu yaşamak" için insanın geniş anlamda getirimci gelirinin olması, yani elde etmek için az çaba gerektiren, siyasal olarak "güvence altında" ve "miras bırakılabilir" gelir kaynaklarına sahip olması gerekmektedir. Kapitalist aslında "feodal-aristokratlar"dan biri olmaya özenir, bunu tercih eder. Bu nedenle "doğal" olan, gerçekte var olan rantiye gelirinin sürekli artması talebidir, öyle ki çalışmaya ihtiyaç kalmasın, dolayısıyla her ayrıcalıklının "dilediği" şey rantiye statüsünden girişimci statüsüne geçmek değil, aslında bunun tam tersidir. Eğer kapitalistler yine de giderek daha fazla burjuvalaşıyorlarsa bu durum onların iradelerine karşın gerçekleşmektedir. İşçilerin, kapitalistlerin iradesi sayesinde değil onların iradelerine rağmen proleterleşmelerine paralel veya benzer bir durum burjuvazi için de söz konusudur. Sonuçta burjuvalaşma süreci kapitalizmin çelişkilerine, kısmen de işçilerin baskılarına bağlı olarak sürekli olarak ilerlemektedir (Wallerstein & Balibar, 2007: 166).

Nesnel olarak bakıldığında, kapitalist sistem dünya çapında yaygınlaştıkça artan rekabet sonucu daha akılcı yönetim metotlarını kullanmakta, daha çok sermaye yoğunlaşmasına neden olmakta, pazarda rekabet ise giderek daha çetin bir hal almaktadır. Bu nedenle "aristokratlaşma" yolunda yapılacak olan her muhtemel hata dünya pazarında ağır bir karşılık bulmaktadır; genel dünya pazarının baskısı "işletme"nin içsel bir tasfiyesinin de sürekliliğini beraberinde getirmektedir. Karl Marx'ın tarih yazımındaki teşhisi sonuçta burada doğrulanmaktadır; burjuva ve proleter şeklinde iki büyük sınıfta kutuplaşma; sistemde hem maddi hem de toplumsal

olarak mevcut bulunmaktadır (Wallerstein & Balibar, 2007: 167).

Kapitalizm, üretim olarak en üst seviyeye çıkarılmış, sürekliliği olan bir üretim artışı yaratmanın, yine "kendisiyle" ödüllendirildiği tek üretim tarzıdır. Genelde hemen her tarihsel sistemde fazla üretimin bir kısmı ise mübadele için kullanılmıştır; ancak yalnızca kapitalizmde, tüm üreticiler birincil olarak ürettikleri mübadele değeri için ödüllendirilmekte veya tersi durumda cezalandırılmaktadırlar. Sistemde "pazar" adı verilen yapının aracılığıyla "ödüller" ve "cezalar" dağıtılmaktadır. Ancak pazar bir yapıdır, bir kurum değildir. Birçok (siyasal, iktisadi, toplumsal, hatta kültürel) kurumun devreye girmesi sonucu biçimlenen bir yapıdır ve iktisadi mücadelenin de yaşandığı esas sahadır. Bu sistemde sadece artı-değer, yine artı-değer için, en üst seviyeye çıkarılmakla kalınmaz; artı-değeri daha çok artı-değer üreterek sonuçta yine daha fazla sermaye biriktirmek için kullananlar, daha da çok ödüllendirilirler. O halde sürekli yayılma, bu sırada sistemin bireyselci öncülü tarafından sürekli olarak olanaksız kılınmasına rağmen, esasta sisteme içkin ve zorunludur (Wallerstein & Balibar, 2007: 147).

Eğer artı-değerin tümü ya da büyük çoğunluğu "şirketlere" sahip olanlar ya da kontrol edenler tarafından tüketilmiş olsaydı, kapitalizm diye bir sistem mümkün olamazdı. Aslında, belki de çeşitli kapitalizm-öncesi sistemlerde olmuş olan da hemen hemen bu olabilir. Kapitalizm, artı-değeri daha yeni yatırımlar için kullanan sermaye içinden bir kesimi ödüllendirme işlevi olan yapı ve kurumları içermektedir. Pazarın yapısı sermaye birikimi yapmayanların zamanla, sermaye biriktiricilere, iktisadi anlamda yenilmelerini sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle, kendilerinin yaratmadıkları artı-değerin bir bölümünü alan ve bunun da bir bölümünü sermaye birikimi yapmak için kullananları "burjuvazi" olarak adlandırabiliriz. Burjuvayı

tanımlayan asıl özellik belirli bir meslek ve hatta yasal mülk sahipliği statüsü değil; burjuvanın, ister birey olarak, ister bir ortaklığın üyesi olarak, yaratmadığı artığın bir kısmını elde eden ve bu artığın bir kısmını yeniden üretim malzemesine yatırma konumunda olan olduğu gerçeğidir. Bunu mümkün kılan çok geniş bir örgütsel düzenlemeler dizisi sistemde vardır; klâsik "hür teşebbüs sahibi" modeli belki de bunlardan yalnızca birisidir. Belli anlarda, belli devletlerde hangi örgütsel düzenlemelerin hâkim olacağını belirleyenler; bir bütün olarak dünya ekonomisinin genel gelişme durumu ve sınıf mücadelesinin sonuç olarak aldığı biçimlerdir. Bu yüzden, tüm diğer toplumsal kavramlar gibi burjuvazi de durağan bir görüngü değildir. Aralıksız yeniden yaratılma ve bu nedenle biçim ve bileşim olarak sürekli değişme süreci içinde olan bir sınıfın genel adlandırılışıdır (Wallerstein & Balibar, 2007: 148).

Bir burjuva olmanın başlıca yolu pazarda başarı göstermektir. Başlangıçta başarı elde edilecek bir konuma gelinebilmesi için çeşitli yollar bulunmaktadır. Bunlardan birisi diğerlerinden daha fazla çaba göstererek işçi/ezilen sınıfın mensuplarından bir şekilde farklılaşmak, diğeri yetenek sayesinde seçilme veya potansiyelini resmi eğitimdeki başarı yoluyla ispatıdır. Burjuvaların çoğu veraset yoluyla burjuva olmaktadırlar, ancak imkânları eşitsiz ve bazen de düzensizdir. Bir burjuva olmak herkeste olmayan bazı becerileri, kurnazlığı, acımasızlığı, sertliği, hırsı, gayretli çalışmayı vs. gerektirmektedir. Doğal olarak ve her zaman için, burjuvaların belli bir yüzdesi pazarda başarısız olabilmektedir. Ancak başarılı olmuş büyük bir grup da her zaman sistemde vardır (Wallerstein & Balibar, 2007: 149).

Bu başarının elde edilmesi yönündeki sürekli baskı, başarıyı statüye dönüştürme çabasına yol açmaktadır. Sonuçta bu çabanın siyasal ve toplumsal sonuçları olacaktır. Elde ettiği statü, burjuvaya geçmişte elde ettiği başarısının

ödüllerinin korunmasını sağlamaktadır. Burjuvazi için sorun, kapitalizmin dinamiğinin kaynağının geçmiş sistemlerde olduğu gibi siyasal ya da kültürel kurumlarda değil, ekonomide yerleşmiş olmasıdır. Bu nedenle, statü edinme arzu ve iddiasında olan statüsüz yeni burjuvalar bir grup olarak sistemde her zaman var olmuşlar ve olacaklardır. Çok fazla sayıda insanın sahip olması durumunda yüksek bir statünün değeri kalmayacağından, yeni zenginler her zaman, kendilerine yer açmak için diğerlerini yerlerinden etme çabası içerisindedirler. Açık hedef tabii ki, eski başarılıların edinilmiş statülerine dayanan ama artık pazarda bir varlık gösteremeyen en altta kalan parçasıdır.

Sonuçta, burjuvazinin her zaman üç parçası vardır denilebilecektir: "yeni zenginler", "eski başarılarının üstüne yatanlar", ve pazarda hâlâ yeterince varlık gösterebilen burjuva çocukları veya mirasçıları. Bu üç alt-grup arasındaki hiyerarşik ilişkilerde, en güçlü grup olarak her zaman belirleyici olan üçüncü kategoridir. Hem her zaman en büyük grup olan ve genelde diğer iki kategorinin toplamından da büyük olan bu çekirdek grup, asıl burjuvazi veya aristokrat- elit gruptur. Burjuva sınıfının homojenliğinin ve göreli istikrarının ana kaynağını sağlayan da bu “aristokrat” geleneksel kökendir. Ancak "yeni zenginler" ve "eski başarılarının üstüne yatanlar" gruplarının, burjuvazi içerisindeki yüzdelerinin arttığı anlar da zaman zaman görülebilmektedir. Bu gruplardan özellikle yeni zenginler, genelde hem iflasların çoğaldığı, hem de sermaye yoğunlaşmasının arttığı, iktisadi daralma anlarında yani “Kondratiev dalgalarının B” dönemlerinde sayıca güçlü olarak ortaya çıkmakta sınıf içerisinde yeni bir hâkimiyet mücadelesi başlamaktadır. Böyle zamanlarda, burjuvazinin sınıf içi siyasal kavgasının oldukça şiddetli hale gelebildiği görülmektedir. Bu durum terminolojik olarak sıklıkla, "ilerici" unsurlarla "gerici"

unsurların savaşı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda "ilerici" elit gruplar, kurumsal "haklarının" ve imkânlarının pazardaki varlık açısından tanımlanmasını ya da yeniden tanımlanmasını talep edenler, "gerici" elit gruplarsa önceden edinilmiş ayrıcalıklarını veya sözde "geleneklerinin" korunmasını vurgulayanlardır. İlerici elit grupların veya değişim isteyen grubun temsil ettiği veya sahip olduğu girişimcilik işlevi, tarihte de yeterince örnekleri görüldüğü gibi kalıtsal olarak elde edilememektedir (Gold, 1972: 6). 1640-60 İngiliz Devrimi, bu tür elit-burjuvazinin sınıf içi çatışmasının çok açık bir örneği olarak tarihte görülmektedir. Bu tür sınıf içi siyasal mücadelelerin analizini zorlaştıran ve sonuçlarını belirsiz hale getiren ise, burjuvazinin en büyük parçasının yani aristokrat-elitin çatışma sürecinde bile hem "sınıf" hem de "statü" ayrıcalıklarını sürdürmeye devam etmesidir (Wallerstein & Balibar, 2007: 150).

Elit terimi, sosyal bilimlerdeki güncel kullanımını ve popülerliğini, kapitalist toplumda toplumsal sınıfların gelişimi üzerine Marx'ın teorilerine bir alternatif açıklama arayışında olan Pareto ve Mosca'nun çalışmalarına borçludur. Zamanla, elit kavramı sosyal bilimlerde ve popüler medya da geniş bir kapsamda kullanıma sahip olmuştur (Gold, 1972: 4).

Wallerstein tarafından geliştirilen yeni zenginler ve eski başarılarının üstüne yatanlar tanımlamaları, Pareto'nun "aslanlar" ve "tilkiler" arasındaki güç mücadelesi ile simgelediği elitler içindeki güç mücadelesinin âdeta bir yansıması gibi görünmektedir. Bir diğer elit teorilerinden etkilenilen tespit ise elitlerin dünya çapında dolaşımıdır (Wallerstein, 2004: 362). Belki de Analizin kaynaklarından birisi olarak elit teorilerini de saymak gerekebilecektir. Ayrıca Wallerstein, Michels'in örgütlerdeki elit hâkimiyetini kuramlaştırdığı "oligarşinin tunç yasası"ndan hareketle işçi sınıfı ve sistem karşıtı hareketlerin içinde örgütlenme olgusuna ve bu hareketin iktidarı ele

geçirmesine oldukça kuşkucu, ancak daha makro sistem düzeyinde yaklaşmaktadır (Johnson, 2008: 387).

Elitlerin daha dar anlamda bir tanımı ise belirli bir alanda en yüksek konumda bulunan seçkin kişileri, özellikle yöneten azınlığın ve bu azınlığın geldiği "çevreyi" belirlemektedir (Gold, 1972: 4). Aristokrat büyük grup veya köklü-mirasçı elitlerin grubu tipik bir biçimde değişim karşısında siyasal olarak kararsız veya daha bocalar durumdadır ve sistem dengeleri doğrultusunda sürekli olarak diğer gruplarla "uzlaşma" arayışındadır. Bu tür burjuvazi sınıf içi çatışmalar; iktisadi daralmaların (Kondratiev B dönemleri) dayattığı sistemde görülen ve sıklıkla tekrarlanan "sarsıntıların", krizlerin ve sermaye birikimini yenileme imkânı veren sistem mekanizmasının bir parçası, yansımasıdır. Tıpkı Pareto'nun aslanlar ve tilkilerinde olduğu gibi sistemde bir çeşit kan değişimidir. Bu tür çatışmalar; bir yandan sistemi ve dolayısıyla sınıfı uyum sağlayamayanlardan ayıklarken, toplumsal-siyasal yapıları da değişen veya daha doğru bir ifade ile esasen değişmiş olan iktisadi etkinliklerin ağıyla daha uyumlu hale sokarak sürekli bir yapısal değişim için gerekli sistemin ideolojik-meşruiyet mekanizmasını düzenlemektedir. Ancak elitlerin tanımlanmasındaki problemlerden birisi de yöneten grubun mensuplarının farklı mesleksel kökene ve iktidara gelmelerinde de farklı kanalların mevcut olmasıdır. Bu durumda güç arayışında olan herhangi bir grup, potansiyel olarak bir elit grup ya da gücüne saygı duyulan ya da kurumsallaşmış iktidarın belirli yapıları ile benzer bir pozisyonda duran kişilerin bir toplamı olan bir hâkim sınıf olarak ifade edilebilecektir (Gold, 1972: 4). Ancak dünya sistemi analizi çerçevesinde hâkim sınıf şüphesiz bir şekilde burjuvazidir. Bu nedenle bir hâkim sınıfın burjuvazi ile ilişkileri ve bağlantıları bu anlamda esasen bu farkı ortadan kaldırıcıdır veya bir süre sonra arada fark

kalmamaktadır.

Pareto elitlerin değişmesine neden olan güçleri yeterince açıklıkla tanımlamamıştır. Yeni elitlerin ve sosyo-kültürel ortamlarının ilişkisi üzerinde önemle duran Mosca, Pirenne ve Schumpeter'in çalışmaları ise bu ilişkiyi yansıtmaya, tanımlamaya çalışmaktadır (Gold, 1972: 6).

Pirenne ve Mosca'nın tespitlerine göre üretim sisteminde meydana gelen bir başkalaşma, değişim seçkinlerin de dolaşımındaki değişiklikleri tetikleyebilmektedir. Schumpeter'in elitler teorisi de yine üretim sistemine bağlı olmakla birlikte ilave olarak (Kondratiev) döngülerindeki salınımların, ekonomik ve sosyal kaynakların (girişimciler) yeni kombinasyonlarının gelişmesi ve icatçı-ekonomik liderliğin ortaya çıkması ile arasında bir uyumluluk eşzamanlılık görmektedir. Schumpeter özellikle okuyucularını "girişimcilerin teknik anlamda bir sosyal sınıf olmadıkları", konusunda uyarmasına karşın yine de girişimcilik işlevinin sonunda başarılı bir girişimci ile ailesi için belirli sınıfsal konum ve statünün kazanılmasına yol açacağını vurgulamaktadır (Gold, 1972: 6).

Ancak Wallerstein'e göre durumun ilerleme olarak adlandırılması yanlıştır veya doğru değildir; ilerleme terimi genel olarak temel toplumsal dönüşümleri ifade etmektedir. Sonuçta bu nedenle gerçek ilerleme olan temel toplumsal dönüşümler, Wallerstein'e göre burjuvazinin evrilen karakterinin bir sonucu değil, proletaryanın evrilen karakterinin sonuçları olmalıdır. Bu anlamda, kapitalist üretim tarzında artı-değere el koyanlar ve bu artı-değeri yaratan ama yabancılaşan burjuvalar ve proleterler vardır. Sonuçta bu anlamda "kutupluluk" sistemde yapısaldır.

Bu tespit bize şu alt tespitleri yapma imkânı verebilecektir: Üreticiye ücret ödenmesi, proletaryanın tanımlayıcı özelliği olmaktan çıkmaktadır. Üretici, değer

yaratmaktadır. Bu değerin durumunun ne olacağı sonuçta mantıksal olarak üç olasılıkla belirlenebilecektir: üretici hepsine sahip olabilir yani elinde tutar, bir kısmına sahip olabilir, ya da hiç bir kısmına sahip olamaz. Hepsine birden sahip olmamanın iki durumunda da, bir kısmını ya da hepsini başka birine (ya da bir "şirkete") "aktarırsa" karşılığında ya hiçbir şey ya mal ya para ya da mal artı para alacaktır (Wallerstein & Balibar, 2007: 151).

Diğer taraftan üretici hayatı boyunca kendi ürettiği değerin hepsini gerçek anlamda elinde sürekli tutarsa kapitalist sisteme katılmamış olacaktır. Ama Kapitalist Dünya-Ekonomisinin sınırları içinde, bu tür bir üretici bulunmadığına veya zor olduğuna göre genelde tüm üretim süreçlerinin kapitalistleştiği söylenebilecektir. Daha yakından incelendiğinde kendi "geçimi için üreten çiftçi"nin veya köylünün bile aslında bazı yollarla, birilerine artı-değer aktardığı görülmektedir (Wallerstein & Balibar, 2007: 152). Bu anlamda bir burjuvazinin yaygınlaşması taban bulması olgusundan söz etmek mümkün olmaktadır. Burjuvazinin yaygınlaşması ve değer sisteminin veya yaşam tarzının bir taban bulması jeo-kültürel derinleşmenin bir sonucudur.

Bu doğrultuda yapılacak bir analiz bizi iki önemli sonuca götürecektir. Eğer elit kesim burjuvalaşmışsa ki, bir süre sonra eninde sonunda sistemin dinamikleri nedeniyle kapitalizmin derinleşmesi sürecinde burjuva sınıfının bir parçası haline gelecektir, elitin kültür ve sembolleri modern dünya-sisteminin yani kapitalist dünya-ekonominin genel kültürel yapısına uyumlu olacaktır. Kaba hatları ile bu kültürel yapı;

• dünyevileşmiş bir din anlayışı (her türlü dini formun Protestanlaşması),

• mesajın kolay iletimine uygun, standart hale gelmeye elverişli ve kolay öğrenilebilen bir dil (genellikle yapay özellikleri ağırlıklıdır),

• sanat formlarında metalaşmaya uygun, pazarlanabilir ögelerin hâkim olması veya bu yönde bir değişime uğraması olarak belirlenebilecektir.

Bu tespitler sonucunda elitlerin tanımında ikili bir sınıflandırma ortaya çıkmaktadır. Burjuvalaşmış ve burjuvalaşmamış elit tanımları: burjuvalaşmış elit bu anlamda Hroch'un tespit ettiği millet aşamasına gelmiş elitin durumuna, burjuvalaşmamış (belki geleneksel elit) ise A ve B evrelerindeki elitlerin durumuna uygun düşebilir (Hroch, 1985: 25-41), ancak bu noktada bir farka işaret etmek gerekmektedir. Elitlerin burjuvalaşması veya burjuvalaşmaması kendilerinden veya kendiliğinden kaynaklanan bir durum değildir. Bulundukları bölgenin coğrafi konumu, ekonomik şartlar (dünya sisteminin talep ettiği yer altı, yer üstü zenginlik ve kaynakları vs.) gibi dışsal faktörlere ve uzun dönemdeki gelişmelere bağlıdır. Ne kadar uzun bir süre veya dönemden bahsedilmektedir, bu soruya en güzel cevabı Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı Chou En-lai, Henry Kissinger'ın Fransız devrimine ilişkin görüşlerini sorması üzerine adeta *Long Duree*'yi mükemmel bir şekilde özetleyen bir şekilde vermektedir "Konuşmak için henüz çok erken" (Watkins, 2003: 8).

Etnisite açısından da durum benzerlik gösterir. Coğrafya'dan ekonomiye, içinde bulunulan devletin (burjuva sınıfının) gücüne, dünya-sistemi içindeki konumuna göre bir etnisitenin sistem içerisindeki durumu çok farklı bileşenlerden oluşmaktadır. Sistemin mevcut şartlarında hegemonik gücün konumu veya coğrafyası bu dışsal faktörlerin belirlenmesinde ve bunların bölge üzerindeki etkisinde önemli bir girdidir. Yani kısacası merkezin (hegemonik gücün) bulunduğu coğrafyaya yakınlık hatta sınır komşuluğu elitlerin bulunduğu coğrafya ve ekonomik şartlar üzerinde bir etkide bulunmaktadır. Bu etki olumlu veya olumsuz sonuçlara yol açabilecektir, ancak

kesin olarak söylenebilecek olan belki de merkeze coğrafi olarak yakın olanın hiçbir zaman artık eski dönemlerindeki gibi olamayacağı, bir şekilde eski gücüne dönemeyeceğidir. Bu konuda örnek olarak Hollanda- İngiltere, Fransa- İspanya verilebilecektir. Hollanda'nın merkez olması İngiltere'de etkide bulunduğu gibi komşusu olan Fransa üzerinde de bulunmuştur. Fransa'nın bir diğer komşusu İspanya'nın aynı zamanda Hollanda ile hegemonik güç olma savaşında olduğu göz önüne alındığında, Fransa ve İngiltere'de elitlerin burjuvalaşması sürecinin neden diğer ülkelere göre daha kısa sürdüğü ve buna bağlı olarak iki ülkenin uluslaşmasındaki sürecin kısalığı açıklanabilecektir. Benzer bir durum belki günümüzde Quebec için de söylenebilecektir.

Emek biçimi siyasal olarak da büyük farklılık yaratmaktadır. Çünkü üreticilerin gerçek geliri arttıkça ve resmi yasal haklar geniş bir kesime yayıldıkça, sonuçta bir noktaya kadar, proleter sınıf bilinci de yayılmaktadır. Bu bir noktaya kadardır, çünkü "haklar" ve gelir artışının belli bir düzeyine gelindiğinde, "proleter" aslında başkalarının artı-değeriyle yaşayan bir "burjuva" halini almaktadır ve bunun en doğrudan etkisi de sınıf bilinci üzerinde olacaktır (Wallerstein & Balibar, 2007: 153). Nitekim 20. yüzyıl bürokratı/meslek sahibi gibi belli grupların yaşam seviyelerindeki niteliksel kaymalar ve sisteme destek vermeleri nedeniyle zaman zaman da orta sınıf olarak adlandırıldıkları görülmektedir.

Özetleyecek olursak Dünya-Sistemleri analizi, genel bir dünya sisteminin dinamiklerinin ve işleyişinin anlaşılması açısından sağladığı güçlü kavramsal şematik yaklaşımı sayesinde bu tezin açıklamaya çalıştığı devlet-etnisite ilişkisinin anlaşılmasına yönelik önemli bir bütüncül çerçeve sunmaktadır. Ancak etnisite gibi çok boyutlu bir konunun değerlendirilmesinde dünya sistemleri analizinin en önemli

problemi, etnik hareketlerin gerçekleşmesi sürecindeki öncü rolü rahatlıkla gözlemlenebilen etnik elitlerin yerinin çok net olmamasıdır. Diğer bir ifade ile elitlerin dünya sistemi analizi açısından doğrudan burjuvazi içerisine dâhil edilmesi, kapitalizmin derinleşmesi sürecindeki etnisite içerisindeki gelişme veya değişim anını elitlerin üzerinden yakalamaya imkân vermemektedir. Eğer etnisitenin var olmaktan ayrılığa kadar olan iddialarının gelişiminde kendi toplumsal iç dinamikleri yerine dünya sisteminin doğrudan etkisinin olduğu ileri sürülüyorsa -ki bu tezle bu amaçlanmaktadır- bu durumda kapitalizmin derinleşmesi sürecinin bir göstergesi olarak elitlerin burjuva sınıfına dâhil olma sürecinin paralelliğinin yakalanabilmesi gerekmektedir. Bu durumda oldukça genellemeci bir yaklaşımla tüm elitler eşittir burjuva demek ise "bu anın" net olarak tespitini zorlaştırmaktadır. Kendi etnisitesinin konumundan farklı olarak burjuvalaşmış veya bir noktada burjuvalaşması engellenmiş olan elit ya sistemin destekçisi durumuna düşecek veya sistem karşıtı bir hareket olarak etnik kalkışmanın öncüsü rolünü (işçi sınıfının lideri veya aydın-elitler olarak) üstlenecektir. Ancak bir pazarlık kozu olarak etnik elitlerin liderliğinde etnik taleplerin ileri sürülmesi süreci aslında etnisite açısından zamana karşı verilen bir var olma mücadelesidir. Sistemin derinleşmesi durumunda pazarlığın genel burjuva sınıfının çıkarları doğrultusunda etnisite aleyhine gelişmesi ise kuvvetle muhtemeldir. Bir diğer ifade ile etnisitenin elitleri güçlü konumlara sahipse bu durum etnisiteye de yansıyacaktır. Eğer elitler zayıf veya bir süreliğine de olsa yok edilmişse bir etnik hareketin, seferberliğinin gerçekleşmesi zordur.

Bu amaçla etnik hareketlerin tarihsel olaylar dizisi iki ana dalga boyu üzerinden incelenecektir. Bunun nedeni ise farklı üç ana gruptan oluşan burjuva sınıfının içindeki çatışmanın görülebilmesidir. Sınıfın homojenliğini ve göreli

istikrarını sağlayan, “aristokrat”-geleneksel kökenliler sınıfın genelinde hâkim olmasıdır. Ancak "yeni zenginler" ve "eski başarılarının üstüne yatanlar" gruplarının, burjuvazi içerisindeki yüzdelerinin arttığı anlar, toplumsal değişim dönemlerinin de bir yansımasıdır. Burjuva içinde iflasların çoğalması ve bir kesimin elinde sermaye yoğunlaşması durumları Kondratiev B dönemlerinde bir arada yaşanmaktadır. Gene bu dönemlerde "ilerici" elitler[14] ve "gerici" elitler[15] arasında bir iktidar mücadelesi olduğu görülmektedir.

Dünya-sistemi analizinin elitlerle ilgili tespiti, makro düzeyde bir (burjuva) sınıf-(elit) statü çakışmasının olduğu yönündedir. Kapitalist dünya-ekonominin, Dünya-sistemleri analistlerince belirlenen yapısal özelliklerinin çerçevesi içerisinde; seküler eğilimlerin, sistemin coğrafi “genişlemesi” ile birlikte sistemin kurumlarında artan oranda metalaşmaya, sanayileşmeye ve Weberci bürokratikleşmeye yani ***derinleşme***ye yol açması çalışmanın ana çerçevesini de ortaya çıkarmış olmaktadır. Bu bağlamda Quebec sorunu sistemik bir genişlemenin ve derinleşmenin bir yansıması olarak ele alınmak durumundadır. Kondratiev A ve B süreçlerindeki elitlerin kendi içerisindeki çatışmaları ve krize dönüşen ilişkileri incelendiğinde, aynı zamanda Quebec sorunu içerisindeki genişleme ve derinleşme dinamiklerinin tespiti yapılabildiği takdirde bütün bu gelişmelerin aslında sistemin dinamiklerinin bir sonucu olduğunu göstermek mümkün olabilecektir.

Fransız tarihçi ve düşünür Renan’ın “unutmanın” bir ulusun oluşturulmasındaki önemine yaptığı vurgu, milliyetçilik yazınında belki de en çok

[14] Yeni haklar ve statü talep edenler.

[15] Edinilmiş ayrıcalıklarının korunmasını isteyenler.

alıntılanan metinlerdendir. Ancak alıntılarda bir ulusun oluşabilmesi için hep acıların (Saint Bartelemeo gibi) unutulmasının öneminden bahsedilirken, diğer önemli bir nokta olan kimliklerin de unutulması gerektiği yönündeki Renan'ın talebi pek vurgulanmaz. Renan açıkça bir Fransız vatandaşının, Burgundian, Alan, Taifale veya Visigot kimliklerini hatırlamamasını istemektedir (Renan, 1990: 11). Ulus-devletin istediği de, tıpkı Renan'ın bu tespiti doğrultusunda, ulus adına ulus yararına tüm etnik kimliklerin unutulmasıdır. Etnik kimlikten vazgeçildiği oranda, yani etnisite ana ulusal nüfus yapısı içerisinde erimeyi kabullenebildiği ölçüde sorun da çıkmayacaktır.

Tezin bu noktasından itibaren, unutmayı reddeden ve kendisine özellikle "motto" olarak "*Je me souviens*" (hatırlarım)ı seçen bir etnisiteye geçebiliriz. Bir sonraki bölümde Quebec ve tarihçesi çerçevesinde tezin örneklendirilmesi gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: KAPİTALİST SİSTEMİN GENİŞLEME SÜRECİ İÇERİSİNDE KANADA VE QUEBEC'İN ORTAYA ÇIKIŞI

Kanada denildiğinde ilk akla gelen şey muhtemelen Kuzey kutbuna oldukça yakın bir bölge de geniş topraklara sahip bir ülke ve onu oluşturan siyasi harita üzerindeki eyaletleri olacaktır. Bu toprak parçasının dünyanın ilk şekil aldığı dönemde orada olmadığı ve Kanada ismi ile anılmadığı ise kesindir. Sonuçta zihinlerimizde tanımladığımız Kanada ve sorunlu eyaleti Quebec genel hatları ile nedir? Aşağıdaki bölümde bu tanıtım yapılmaya çalışılacaktır.

Kuzey Amerika bölgesinde Atlantik okyanusu kıyısından, Pasifik okyanusuna kadar geniş bir coğrafyayı kapsayan toprak parçasında egemen olan devletin adı Kanada'dır. Bu devletin bir eyaleti olan Quebec ise coğrafi olarak devletin Atlantik kıyısındaki topraklarının kuzey ve doğu bölümünü kaplamaktadır. Genellikle İngilizce ve Fransızca konuşulan Kanada'da, Fransızca tek resmî dil olarak sadece Quebec'te kabul edilmiştir. Eyaletin başkenti St. Lawrence nehri kıyısında kurulmuş orta büyüklükte tarihi bir şehir olan Quebec City (Ville de Québec)'dir. Eyalet toplam olarak 1667441 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir. Eyaletin yüzölçümü Kanada'nın %15'lik bir bölümüne tekabül etmektedir. Ancak yerleşim bölgelerinin yaklaşık olarak %80'i, Samuel de Champlain'in 1608 yılında Québec City'i kurmasından bu yana bölgenin ulaşım sistemi konusunda büyük bir önem taşıyan Saint Lawrence Nehri kıyısında yoğunlaşmıştır. Quebec Kentleşme ve Yerleşim Dairesinin 2012 rakamlarına göre nüfusu 100 binin üzerinde olan 10 yerleşim yeri eyaletin nüfusunun yarısını barındırmaktadır (Laurendeau, 2012). Halkın %48'i ise kırsal alanda ve küçük şehirlerde yaşamaktadır. Quebec'in, Kanada eyaletleri olan New

Brunswick, Ontario eyaletlerinin yanı sıra, Amerikan eyaletleri olan Maine, New Hampshire, Vermont ve New York ile de ortak sınırı bulunmaktadır (Latouche, 1988).

Kanada geleneksel olarak iki halklı bir toplum olagelmiştir. Bir yanda Fransız Kanadalılar ve kökenleri Britanya adalarına dayanan İngiliz, İskoç, İrlandalı ve Gallilerden oluşan bir toplum. Son grup, nüfus sayımlarında maksatlı olarak tek bir etnik grup içinde adlandırılmıştır. 1867 sonrası Konfederasyon sürecinde Quebec kendi hükümetlerine ve eyalet meclisine sahip olmuş, kültürel ve sosyal düzenlemelerde kendi özerkliğine dayalı olarak düzenlemeler yapmıştır. Diğer yandan federal düzeyde Quebec kökenli politikacılar Kanada yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Buna karşın Quebec'in kendi bölgesinde yaşayan yerli halklarının hakları konusunda aynı ölçüde cömert olmadığı söylenebilecektir (Keating, 1997).

Quebec, bölgenin yerli halklarından Algonkian dilinde "daralan nehir" anlamını taşımaktadır (Gougeon, 1994: 4). Quebec'in nüfusu Mart 2012 ayı itibariyle 8 milyon civarındadır. Kanada'nın yüzölçümü olarak en büyük eyaleti olmasına rağmen Quebec nüfusu, genel Kanada nüfusunun %23'ünü oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Quebec, hızla genç nüfusunu kaybetmektedir. Gelecek kırk yıl içerisinde Quebec'in nüfusunun eksi büyüme göstereceği öngörülmektedir. Esasen 20 yıl önce yedi milyon olan eyalet nüfus artışının en önemli dayanağı göçmenlerdir (Laurendeau, 2012).

Quebec eyaletinde nüfusun büyük bir çoğunluğu Fransızca konuşmaktadır. Kuzey Amerika'da bulunan 10 milyon civarındaki Fransız kökenli nüfusun yaklaşık %50'si de Quebec'te yaşamaktadır. Bu insanların çoğu Fransa'dan on yedinci ve on sekizinci yüzyılda değişik dönemlerde bölgeye göç etmiş olan yaklaşık 8500 kişilik bir topluluğun torunlarıdır (Rozen, 1990).

Quebec'in, çeşitlilik gösteren ekonomisi zengin doğal kaynakların yanı sıra, büyüyen bilgi teknolojileri ve havacılık sektörü ile diğer çeşitli endüstri kollarına dayanmaktadır. Quebec'in ihracatının %70'i ABD'ye yapılırken, ihracatta ikinci sırayı Birleşik Krallık ve Çin paylaşmaktadır (Laurendeau, 2012).

Quebec eyaleti 17 yönetimsel bölgeye bölünmüş durumdadır. Bu bölgeler:

• Bas-Saint-Laurent

• Saguenay–Lac-Saint-Jean

• Capitale-Nationale

• Mauricie • Estrie

• Montréal

• Outaouais

• Abitibi-Témiscamingue

• Côte-Nord

• Nord-du-Québec

• Gaspésie-Îles-de-la-Madeleine

• Chaudière-Appalaches

• Laval

• Lanaudière

• Laurentides

• Montérégie

• Centre-du-Québec

Eğitim, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri, sportif ve kültürel faaliyetler bölgelerdeki çok katmanlı yönetim kademelerinin sorumluluğu altındadır. Bunun yanında ayrıca her bölgede özel olarak teşkilatlanmış dini kökenli eğitim kurumları

veya özel eğitim kurumları da varlıklarını ve faaliyetlerini sürdürmektedirler. Özellikle Roma Katolik Kilisesine bağlı eğitim kurumlarının ve Parish yapısının küçük yerleşim birimlerinden başlayarak büyük şehirlere kadar bir ölçekte Fransız kültürünün korunması ve yaşatılmasındaki önemli katkıları olduğu görülmektedir. Bu kurumlar, Frankofon-Kanadalının hayatının şekillenmesindeki etki ve rollerini, onyedinci yüzyıl başından 1960 yılındaki sekülerleşme sürecine yani sessiz devrime kadar sürdürmüşlerdir (Geoffroy, 2008).

Quebec için çoğunlukla yapılan tanım İngilizce konuşulan bir kıtadaki Fransız kültür adası şeklindedir (Gold, 1972: 25). Ancak etnik köken, genel olarak Kanada toplumunda sadece kültürel bir kavramdan ibaret değildir, bireyleri farklılaştıran yapılar içerisinde en belirgin olanıdır. Etnik kökenler veya bağlar, Kanada toplumunda sıklıkla insanlar arasında bir farklılaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda her etnik grubun, statü hiyerarşisi içerisinde bir yeri ve karşılığı olduğu söylenebilecektir (Hiller, 1986: 82).

Kanada'nın bir parçası olan ancak Kanada ulusuna paralel olarak oluşturulmaya çalışılan Quebec yurttaşlık politikası biraz değişik bir bakış açısına sahiptir, burada devlet var olan bir olgu değil hedef, bir amaçtır. Henüz ufukta gözükmese bile gelecekteki milli bağımsızlığın bir parçası olarak ulus tanımının sınırları milliyetçi elitlerce mümkün olabildiğince geniş tutulurken, Quebecli olmak kavramsal olarak milli bağımsızlığın bir mücadele alanı ve parçası olarak görülmektedir. Ancak eyalet devletinin vatandaşlarının de facto olarak bir Quebec ulusunu meydana getirdiği savlanırken, ulusun inşası sürecinde devletin bağımsızlığı ile yurttaşlığın tanımına bir paralellik hedeflenmektedir (Juteau, 2002).

Sürekli gelişen ve değişen dinamik bir toplumsal yapıya sahip olan Kanada'da

etnik kimlikler de bu süreçte değişen bir kapsama sahiptir. Ülke içi ve dışarıdan gelen göçlerin oranlarındaki yükseklik, toplumsal yapının sürekli olarak belirgin değişimini de beraberinde getirmektedir. Göçlerin farklı ülkelerden farklı ölçeklerde gerçekleşmesi toplumdaki etnik farklılaşmaların da belirginliğini arttırmaktadır, örneğin Doğu ve Batı Quebec nüfuslarındaki göçmen alımı sonucu farklılaşma bu nedenle belirgin olarak Quebec içerisindeki nüfus yapısında da bir farklılaşmaya yol açmaktadır.

Buna karşın Kanada'da coğrafi alanın büyüklüğü, nüfus dengesizlikleri, etnik bağlantılar, farklı ekonomik gelişmeler nedeniyle bölgelerin varlığı ulusal birliğe dayalı bir toplumun teşkilinde geciktirici bir etkide bulunmaktaysa da, ulusal birliğin sağlanması konusundaki ısrarın ve kuşaklar boyunca kendilerini Kanadalı ve ülkelerini Kanada olarak tanımlayan bir toplumun kolay teslim olmayacağı da gözlemlenmektedir. Bu çerçevede topluma karşı bölgesel taleplerin, iddiaların giderek düşük seviyede ifade edilmesi, federal devlete bağlılığın giderek artmaya başlaması da önemli bir gelişmedir. Bu bağlamda, Kanada toplumu olarak tanımlanabilecek bir toplumun daha somut bir şekilde ortaya çıkmaya başladığı da söylenebilecektir (Hiller, 1986: 37).

Kanada genelinde doğal nüfus artış hızının olduğu dönemlerde tüm eyaletlerde belirgin bir nüfus çoğalması görülmektedir. Buna karşın doğal nüfus artış hızındaki dönemsel ve belirgin olan sert düşüşler, Kanada'nın genel göçmen politikasını da etkilemiştir, bu nedenle ülke sürekli göçmen alan bir konumdadır. Benzer bir durum nüfusun hızla yaşlanması olgusunda da görülmektedir. Bu durum da Kanada'nın nüfus yapısına doğrudan etki yapan bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin nispeten diğer bölgelere göre daha düşük göçmen yerleşimi gerçekleşen Atlantik bölgesinde

nüfus daha durağan ve oturmuş özellikler göstermektedir (Hiller, 1986: 30-31).

Kanada için etnisite kavramı genellikle kültürel kökeni başka (yani Fransa veya İngiltere olmayan) yabancı bir ulus-devlette olan bir bağlantı anlamına gelmektir. Aynı zamanda bu yabancı kökenle yerel unsurların birlikteliği de söz konusudur, örneğin Kanadalı Japon, Kanadalı İtalyan gibi. Bu durumun bir başka yansıması da Kanada hükümetince yıllar boyunca gerçekleştirilen nüfus sayımında etnik kökenin ne olduğuna dair sorular sorulmasıdır. Nitekim bu durum Kanada toplumundaki etnik dağılımın hâlen varlığını ve önemini devam ettirmesinin bir işareti olarak yorumlanabilecektir. 1981 yılından itibaren ise çok kökenliliğin yanında ayrıca salt Kanadalı kimliğinin olup olmadığı sorulmaya başlanmıştır ki, bu durum Kanadalılığın giderek ortaya çıkmaya başlaması olarak da yorumlanabilecektir (Hiller, 1986: 141).

Kanada kimliğinin ortaya çıkmasına koşut olarak gelişen bir Kuzey Amerikan kimliğinden ve kültüründen de söz etmek mümkündür. Kanada'nın İngilizce konuşulan bölgelerinin yanı sıra tarihçilere göre İngiliz ve Amerikan etkisi ile Quebec 1960 öncesindeki dönemde bile, Kuzey Amerikan prensiplerini esasen içselleştirmiştir. Bunun yanı sıra Quebec'teki şehirleşme ve sanayileşme süreci diğer Kuzey Amerikan bölgelerinden de çok farklı değildir.

Quebec'te Amerikan Liberalizminin etkisinin Frankofon tüccar kesim üzerinde 19'ncu yüzyılın sonunda başladığı belirtilmektedir. Bu etki Frankofon girişimcilerin değerler sistemini ve hayat tarzını doğrudan belirlemiş ve bu kesim özellikle geleneksel mirasın kendilerine ayak bağı olmasını reddetmişlerdir. İkinci olarak kilisenin etkisine rağmen özellikle kadın hakları, kürtaj ve etik kuralların dayatılmasına karşı bir direniş 1914-1945 döneminde yoğunlaşmış ve bu karşı çıkış kadınların sosyal hayatta kendiliğinden aldıkları rollerle biçimlenmiştir. Son olarak da

Quebec, Kuzey Amerika'nın diğer kesimlerinin de etkisinde kaldığı sosyo-ekonomik biçimlendirmenin geliştirdiği ortak tarihin bir parçasıdır. Bu sosyo-ekonomik biçimlendirme; sanayileşme, şehirleşme, iç ve dış göçler, kitle tüketimi kültürü olarak sayılabilecektir. Bu nedenlerle Quebec, Kuzey Amerika'nın diğer bölgelerinden ayrı tutulmamalıdır. Zira Quebec en az bölgedeki diğer halklar kadar Kuzey Amerikalıdır (Turgeon, 2004: 59).

Diğer taraftan, iki Avrupalı büyük güç olan Fransız ve Britanya, sömürgenin yani Kanada'nın kuruluşundaki etkileri ile toplumun da biçimlendirilmesinde de belirgin bir rol oynamışlardır. Bu ikili etki daha sonrasında neredeyse yerini tamamıyla tüm Kuzey Amerika genelinde de görüldüğü gibi tek hâkim olarak Amerikan kültürüne bırakmıştır (Hiller, 1986: 45).

Verili bütün bu çerçeve içerisinde Quebec, Kanada'dan ayrılma konusunda en uzun soluklu siyasi mücadelenin verildiği etnik bir harekete de ev sahipliği yapmaktadır. Quebec'in milliyetçilik hareketinin, ayrılık konusundaki yaşadığı iki referandum denemesinin de yarattığı hayal kırıklığına rağmen, örneğin Gal veya İskoç milliyetçiliği ile kıyaslandığında Batı dünyasında görülen en güçlü milliyetçi hareket olduğu söylenebilecektir. Quebec örneğinde ayırt edici olan yerinden yönetime verilen halk desteğinin kurumsal kapasitenin kullanımı ile siyasi bir baskı gücüne çevrilebilmesidir (Meadwell, 1993). Bu güç sayesinde Quebec 1976 ve 1995 tarihlerinde gerçekleştirilen iki referandumla Kanada'dan ayrılmaya çalışmıştır. Quebec'in bir ulusal sorun olarak ortaya çıkışı süreç olarak ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

Öte yandan Quebec'in bölgesel ve etnik taleplerinin sürekli olarak gündemde durması, Kanada genelinde bölgeciliğin bir yaklaşım olarak gelişmesindeki en önemli

etkenlerden birisidir (Hiller, 1986: 118). Grant'a (2000) göre bunun en önemli nedenlerinden birisi Quebec'in etnik kimliğinde ısrar etmesinin Kanada'nın iki büyük eyaleti olan Quebec ve Ontario arasında ortak bir zemin oluşturulmasını engellenmesidir (57-58).

Ancak, dünya-sistemleri analizi çerçevesi içerisinde Quebec etnik sorunu ele alındığında, sorunun genelde milliyetçilik kuramları tarafından kabul edildiği gibi bir etnik milliyetçilik ve ayrılıkçılık meselesi olmasının da ötesinde; Kanada'nın ve Amerika'nın ve tabii ki tarihsel olarak da Kapitalist sistemin bir sorunu ve ürünü olduğu görülebilecektir. Bağımlılık teorilerinin ve diğer etnisite ile ilgili yaklaşımların kendi iç kısıtlarında anlamsız gibi görünen, "bağımsızlık hedefine bu kadar yaklaşmış olan bir bölgenin (Quebec'in) neden bir türlü sonuç alamadığı" sorusu daha önceki bölümlerde gerçekleştirilen tartışmaların ışığında şimdi sorulması gereken bir sorudur.

Kanada toplumu hâlâ kendi bağımsızlığını elde etme peşindedir. Çünkü Kanada, tarihsel olarak kısa olan geçmişi içerisinde daima kendisinden daha eski ve daha baskın, güçlü toplumlara bağımlı bir durumda olmuştur. Bu dış toplumlar kendi askeri güçlerini, büyük nüfuslarını, sanayi ve ekonomik-teknolojik-eğitim güçlerinin yoğunlaşmasını uluslararası konum ve güce dönüştürmeyi başarabilmişlerdir (Hiller, 1986: 45). Buna karşın Kanada bir ulus-devlet olarak aynı oranda bir uluslaşma gelişimi gösterememiştir (Grant, 2000: 34).

Bu sorunun cevaplanmasında bir ön tespit olarak; iki farklı ulus-devlet olan Kanada ve Amerika'nın ekonomi, ulaşım ve enerji sistemlerinin aşırı iç içe girmişliğinin ve Kanada'nın, Amerika ile artan oranda kurmuş olduğu coğrafi ve siyasi düzeydeki bağımlılık ilişkisinin aranması gerekir. Aslında sömürgeleştirilmiş bir coğrafyada zorla ayrı bir devlet haline getirilen Kanada'nın kendi tercihlerinin çok

ötesinde bir durumun içinde kaldığı söylenebilecektir. Bu tespit tabii ki Amerika istemediği için Quebec bağımsız olamaz demek değildir. Daha doğru bir ifade ile belki Amerika istese dahi mevcut iç içe girmiş girift ticarî ve diğer bağlantılarla ortada olan mevcut durumun (status quo) hem Kanada'yı ve Quebec'i hem de Amerika'yı kilitlemiş olduğudur.

Dünya-Sistemleri Analizinin Merkez-Çevre[16] sistematiği içerisinden bakılırsa Quebec'in bağlı ve içinde bulunduğu ulus-devlet olan Kanada, dünya-ekonomik sisteminin "Merkez"inde yer alan sınır komşusu ABD'nin arka bahçesinde bir ülke olarak yoğun siyasi, kültürel ve ekonomik baskı altındadır. Bu teorinin ifade ettiği benzer durum, sosyolojide " yayılma" (*diffusion*) terimi ile de karşılanmaktadır. Bu yaklaşıma göre merkez toplum, çevre toplumu gelecekte uygun bir zamanda ve gerektiğinde içinde eritecektir (Hiller, 1986: 46-47).

Bu bağlamda Quebec, gelişim süreci içerisinde nasıl bir sorun olarak adlandırılır hale gelmiştir? Tarihsel olarak ekonomik ilişkiler açısından Quebec'in durumuna baktığımızda, 1870'lerden itibaren Büyük Britanya'nın dünya sistemindeki liderlik rolünü en azından bölgesel düzeyde de olsa ABD'ye kaptırması ile birlikte ticaret güzergâhlarında önemli bir kayma meydana geldiği görülmektedir. Kanada'nın geçmişinde ekonomisi 1850 yılına kadar kürk ve tahılın Avrupa metropollerine St. Lawrence Nehri yoluyla ihracı, Great Lakes alanından su ürünlerinin elde edilmesi ve orman ürünlerinin tomruk vs. nakledilmesindeki avantajları nedeniyle su yollarına en

[16] İngilizcesi Core-Periphery olan bu terimin neden Merkez-Çevre olarak çevrildiğini anlamak ayrı bir çalışma konusu olmalıdır. Üç boyutlu bir kavramın Çekirdek-Çeper olarak tanımlanmasının daha doğru olduğu düşünülmektedir. Merkez-Çevre sonuçta iki boyut üzerinden bir tanımlama ile diğer boyutların ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Ancak genel Akademik eğilime uyularak tez içerisinde Merkez-Çevre tanımlaması kullanılmaya devam edilecektir.

çok da St. Lawrence nehrine bağlı durumdadır. 1850 yılında demiryolu ağının gelişmeye başlaması ile birlikte bu ağırlık demiryolu hatlarına kaymıştır (Wallace, 1940: 153-167).

Ancak hegemonik gücün bölgesel yer değiştirmesi sonucunda ortaya çıkan güzergâh kayması ile birlikte Kanada-ABD ticareti ön plana çıkmıştır, St. Lawrence Nehri de Amerikan sanayisinin ve teknolojisinin ihtiyaçlarını karşılama amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu durumun 1950'lerde farkına varan Kanadalı sosyolog Harold Innis dünya-sistemi teorisine oldukça benzer, fakat ondan önceki bir dönemde ortaya attığı "Zımba" (staples) teorisi ile merkez ve çevre arasındaki bu ekonomik ihtiyaç zincirini görmeden Kanada toplumunun anlaşılamayacağını iddia etmektedir (Hiller, 1986: 47).

Merkezdeki eksen kaymasının sonuçları Kanada açısından dramatik olmuştur. Eski düşman ABD hemen yanı başında yeni bir ekonomik ve teknolojik merkez olarak ortaya çıkmıştır. Kanada ve ona bağlı olarak Quebec ekonomisinde, Britanya'nın geçmişten gelen rolü önemli ölçüde azalırken tersine ABD'nin rolü ve önemi ise artmıştır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan yeni teknolojik gelişmelerle birlikte, örneğin gemilerin tahta yerine çelikten yapılmaya başlanması ve diğer etkenlerle, bölgenin ekonomik merkezinde ABD'de kıyı şehirlerinden, demir ve kömür kaynaklarının yoğun ve ucuz olarak bulunduğu Chicago, Detroit ve Cleveland alanına bir kayma meydana gelmiştir. Bu bölgelerin hammadde ihtiyaçları deniz yoluyla St. Lawrence nehri üzerinden karşılanmaya başlanmıştır.

Amerikan sermayesi yatırımları, önceki dönemdeki Britanya yatırımlarından yapısal olarak farklı bir şekilde "doğrudan yatırım" olduklarından ve özellikle üretim faaliyetleri üzerinde yoğunlaştıklarından yukarıda sayılan yeni üretim merkezlerine

coğrafi ve dil/kültürel olarak yakın olan tamamlayıcı yatırım bölgelerine ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Coğrafi ve kültürel olarak bu merkezlere daha yakın olan Ontario eyaleti, uyguladığı gümrük tarifeleri ile bu sermayeyi kendi bölgesine çekmeyi başarabilmiş ve tamamlayıcı sanayi üretiminde Amerikan sermayesi tarafından özellikle tercih edilen bir bölge haline gelmiştir. 19'ncu yüzyıl ortalarında yakaladığı bu avantaj, Ontario'ya Quebec'le arasındaki gelişmişlik farkını açma imkânı sağlamıştır.

Quebec'in ticarî olarak üstünlüğünü sağlayan St. Lawrence deniz ulaşım yolunun Montreal Limanı üzerinden yaptığı mal aktarımı, Büyük Britanya'nın bölge ile ilişkilerinin zayıflaması oranında önem kaybetmiştir. Bu durum Quebec ekonomisine ciddî bir darbe indirmiş ve eyalet için ekonomik bir geriye gidiş dönemi başlamıştır. Ayrıca bu sorunlara ilâveten, Federal devletin uyguladığı ekonomik politikaların; St. Lawrence Denizyolu inşası, Federal araştırma fonlarının ve faaliyetlerinin Ontario'da yoğunlaştırılması, Kanada-ABD arasındaki otomobil anlaşması, 1960'larda Quebec'te işlenen petrolün Ontario'ya girişinin yasaklanması gibi uygulamaların sonuçta Quebec'in ekonomik gerilemesinde önemli olduğu belirtilmektedir (McRoberts, 1988: 23).

Quebec'in, Kanada'nın bir eyaleti ve azınlığı durumuna düşmesindeki bir diğer etki Kanada (Fransız) toplumunun kendi içindeki elitlerin, Britanya kökenli işgalci elitler ile geliştirdikleri sınıfsal dayanışmadır. Fransız kökenli Kanadalıların, uzun bir dönem kendi etnisitelerine mensup olan geleneksel elitlerinin yönetimi altında donmuş bir toplum olmasının arkasında Britanya kökenli elitlerin doğrudan bir tercihi ve katkısı bulunmaktadır. Britanya kökenli elitler, gerek 1774 Quebec yasası ve gerekse sonrasındaki düzenlemeleri ile sürekli olarak Quebec'in geleneksel elitlerini kollamışlardır. Erken dönemlerdeki geleneksel elitin kapitalist gelişme ile dönüştüğü

küçük burjuvazi, kendilerini ve toplumu yabancı işgalci ile farklılaştıracak ve bu yolla kendi varlıklarını garanti edecek olan kurum ve araçlara kavuşmuş olmanın getirdiği avantaj nedeniyle, bu durumu benimsetmiş, benimsemiştir. Sonuçta her iki elitten (Britanya ve Fransız kökenli) Kanadalıların ittifakıyla Quebec genelinde 1960'lı yıllara kadar süregelen bir "status-quo" ortaya çıkmıştır (McRoberts, 1988: 39).

Nitekim 1930- 1960 dönemini kapsayan pek çok çalışma sonuçta, bir bütün olarak Kanada genelinde ve kısmi olarak Quebec eyaletinde, yüksek ekonomik rütbeli Frankofon-Kanadalıların yönetime katılımlarının zayıf ve bu unsurların yukarı doğru hareketliliklerinin de önünün kesilmiş olduğunu göstermektedir. Bu yöntemlerle, Fransız-Kanadalı toplumunun tarım ekonomisinin ağırlıkta olduğu kırsal yerleşim birimlerinde kendi halinde yaşayan, kapitalist üretim ve yaşam tarzına nispeten "kapalı bir toplum" olmaya zorlandığı söylenebilecektir (Belanger, 1967: 8). Ancak 1945 sonrası hızlandığı görülen şehirleşmeye paralel olarak toplumsal yapıdaki değişimle bu durum ortadan kalkmıştır.

Genel olarak Quebec sorunu, geçmişinin uzunluğunun sağladığı bol malzemenin avantajıyla çok çeşitli yönleriyle araştırmacılar tarafından ele alınabilmiş ve milliyetçilik literatüründe özellikle 1980 ve 1990'lardaki dünya da ilgi uyandıran ayrılma referandumlarının medyatik etkisiyle sıklıkla temas edilen bir konu olmuştur. Bu çalışma çerçevesinde de faydalanılan Quebec'in tarihçesi ve sorunu üzerine mevcut yazın ana hatlarıyla:

• Quebec'in, Kuzey Amerika coğrafyasında diğer toplumlardan yalıtılmış ve milliyetçi karaktere dayalı bir toplum olduğunu gösteren (örnek olarak Elizabeth Armstrong'un yaklaşımı),

• Quebec'in bir iç sömürge olarak ekonomik anlamda Kanada ve Amerika

tarafından sömürülen bir bölge olduğunu belirten (örnek olarak Hetcher'ın yaklaşımı doğrultusunda McRobert'in analizi),

• Sorunun sosyal değişim ve gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıktığını öne süren (Modernist Gellner tarzını benimseyen toplumsal gelişme ve milliyetçiliğin gelişimi modeli örnek olarak Hughes, Gold ve Belangier'in çalışmaları),

• Sorunun gelişimini Anayasal çerçevede ele alan (Vaughan)

yaklaşımlar şeklinde sınıflandırılabilecektir.

Bütün bu yaklaşımlar Quebec sorunu üzerinden 1970'ler sonrasında yoğun olarak sistemde kendisini gösteren sorunlu devlet-etnisite ilişkilerini açıklamaya çalışmışlardır. Her biri kendi alanından ve bakış açısından sorunun anlaşılmasına önemli katkılar sağlamış bu çalışmalara, bir önceki bölümde detayları ile tartışılan Modernist ve etno-sembolist yaklaşımlar da dolaylı olarak dâhil edildiğinde, Quebec sorunu geniş bir kesimin üzerinde fikir belirttiği bir konu haline gelmiştir. Ancak tüm bu çalışmaların ortak noktası, Quebec'in özel durumunun önemli oranda dünya tarihinden, özellikle de dünya sistemi olarak kapitalizmin tarihinden yalıtılarak incelenmesidir. Sorun bir dünya-sistemi analizi içerisinde bütüncül (holistik) bir yaklaşımla ele alınmadığı için, bütün ve parça arasındaki ilişkiyi görememek ve tikel olanla yetinerek analiz yapamamak riski ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde, yukarıda bahse konu olan tartışmalardan da yararlanılmakla birlikte, yöntemsel olarak Quebec sorunu, Frankofon ve Britanya kökenli elitlerle ilişkisi üzerinden dünya ekonomisi sisteminin iki ana döngüsü olan hegemonik ve Kondratiev dalgalarına paralel olarak ele alınacaktır.

I) BİRİNCİ HEGEMONİK DÖNGÜ (BİRLEŞİK EYALETLER HEGEMONYASI) SÜRECİNDE YENİ FRANSA

Birleşik Eyaletlerin (Hollanda), 1618-1648 otuz yıl savaşları sonrasında İspanya'ya karşı kazandığı hegemonik mücadele, Kapitalist Dünya-Ekonomisi Sistemi'nin tarihinde görülen ilk hegemonik çatışmadır. Bu nedenle Wallerstein tarafından Alfa Dünya Savaşı olarak da adlandırılmaktadır. Dönemin önemli gücü olan İspanya, Avrupa'nın denizci-liman şehirlerinin ticaret birliğinden türemiş küçük bir cumhuriyet olan Birleşik Eyaletler tarafından yenilgiye uğratılmıştır (Wallerstein, 1984: 40-41). Hegemonik ilk örnek olarak deniz gücüyle öncelikle Atlantik üzerinde egemen olan Birleşik Eyaletler, yaklaşık olarak 1620-1672 yılları arasında tarım-sanayi, ticaret ve finans alanlarında gücünün sınırlarına ulaşmıştır.

Bu savaş süresinde önemli cephelerden birisi de denizaşırı sömürgelerdir. Birleşik Eyaletlerin iki önemli denizcilik kurumu hegemonik mücadelede söz konusu dönemdeki katkıları ile ön plana çıkmaktadır. 1621 yılında kurulan Geoctroyeerde West-Indische Compagnie'nin [Batı Hindistan Şirketi-WIC] görevi İberya yarımadasındaki düşmanlara (Portekiz ve İspanya) ait sömürgelerin ve deniz ikmal yollarının ele geçirilmesiydi. Diğer şirket 1602 yılında kurulan Verenigde Oost-Indische Compagnie [Doğu Hindistan Şirketi-VOC] ise esas amaç olarak ticareti geliştirme ve yeni sömürgeler elde etmeye yönelik faaliyet göstermekteydi. Bu görevlendirme nedeniyle WIC âdeta askeri bir görev gücü olarak davranarak Küba'ya gitmekte olan bir İspanyol filosunu ve mallarını 1628 yılında ele geçirmiş ve Portekiz sömürgesi olan Brezilya'yı 1630 yılında işgal etmiştir (Jacobs, 2005: 2-8).

Henry Hudson tarafından, 1609 yılında Hudson nehri bölgesinin Birleşik Eyaletler adına keşfedilmesi üzerine Kuzey Amerika ile ilgilenmeye başlayan Birleşik Eyaletlerin karşısına bölgede rakip olarak, 1606 yılında önce Virginia ve sonrasında

Massachusetts bölgelerinde yerleşimler kurmuş olan İngilizler çıkmıştır (Jacobs, 2005: 31). Bölgeden yapılan kürk ticaretinin Avrupa'da bir pazarı olması nedeniyle oluşan cazip kârlılık, WIC ve Birleşik Eyaletleri bölgede bir sömürge kurmaya yönlendirmiştir. "New Netherland" adı altında 1614-18 yılları arasında imtiyaz sahibi bir şirket olarak kurulan sömürge yönetimi yerini 1621 yılında kurulan WIC'e bırakmış, sömürgenin başkenti olarak ise Manhattan yerlilerinden satın alınan bölgede 1625 yılında inşa edilen New Amsterdam kalesi olmuştur (Jacobs, 2005: 34-36, 43).

1665 yılında gerçekleşen İngiliz kuşatmasında savaşmadan teslim olan New Amsterdam şehrinin adı, yeni sahiplerince New York olarak değiştirilmiştir. Bölge, 1673 yılında yeniden Birleşik Eyaletlerin egemenliği altına girmiştir.[17] Ancak, 1674 yılında Westminster anlaşmasıyla Birleşik Eyaletlerin Kuzey Amerika'daki en önemli sömürgesi, Birleşik Eyaletler'in Surinam'daki egemenliğinin tanınması karşılığında, İngilizlere geri verilmiştir. Esasen on yedinci yüzyılda Birleşik Eyaletlerin, sermaye üretiminde gerekli olan yeterli ekonomik iç ve dış güce sahip muhtemelen tek Avrupa devleti olması, Kuzey Amerika'daki sömürgenin elden çıkarılmasında bir sorun yaratmamıştır (Wallerstein, 1984: 77).

Bu dönem sonrasında Kuzey Amerika'da, İngiliz ve Fransızlar geleceğin savaşlarının tarafları olarak yalnız kalmışlardır. Birleşik eyaletlerin hegemonik gücünün giderek *sönümlenmesi*nin arkasından ortaya çıkan hegemonik boşluk dönemlerinde ise bu iki ulus hem kıta Avrupa'sında hem de Amerika'da sıklıkla karşı karşıya gelmişlerdir. Nihayetinde 1673 yılında ekonomik gücünü, 1713 yılında ise askeri gücünü önemli ölçüde yitiren bir zamanların hegemon gücü Birleşik Eyaletler,

[17] Bu dönemde New Orange olarak adlandırılmıştır.

1795 yılında Fransız devriminin Avrupa'ya sıçraması sürecinde yıkılarak, yerine Batvia Cumhuriyeti'nin kurulması ile ortadan kalkmıştır. Birleşik Eyaletlerin, Kuzey Amerika bölgesinden İngilizler lehine çatışmasız olarak çekilmesi, Fransız Kuzey Amerikan sömürgelerinin geleceğini de doğrudan etkilemiştir. İngilizlerin ve sonrasında Britanya kuvvetlerinin, Amerika'nın iç bölgelerine doğru deniz yoluyla ilerlemelerini sağlayacak olan göller bölgesinde ve Ohio vadisinde hâkimiyet kurulmasının önünde tek engel olarak sadece Fransız kuvvetleri kalmıştır.

A) KUZEY AMERİKA'DA YENİ FRANSA (1534-1763)

Breton kökenli Fransız kâşif Jacques Cartier 1534 yılında, Kuzey Amerika'nın Saint Lawrence nehri civarındaki bir bölgeyi keşfederek, "Nouvelle-France" (Yeni Fransa) adını vermiştir. Bölgeye ilk olarak 1608'den itibaren Fransız göçmenler yerleştirilmeye başlanmış, ardından bölgedeki ilk yerleşim yeri olarak Quebec şehri bir kürk ticareti istasyonu olarak kurulmuştur (Johnston, 1912: 11-15). 1660'ların başında Fransa'dan alınan yoğun desteğe rağmen bölgenin nüfusu 3 bin kişi ile sınırlı kalırken, coğrafi olarak da Quebec şehrinden Montreal'e kadar olan Saint Lawrence Nehri vadisi içinde sıkışmıştır. Günümüz Newfoundland bölgesini de içine alan ve Acadia olarak adlandırılan bölgede yerleşim durumu Nouvelle-France bölgesinden daha da kötüydü, yaklaşık 300 kişilik bir nüfus bölgenin güney kıyılarına serpilmiş olan küçük balıkçı yerleşimlerinde yaşamaktaydı (Choquette, 1997: 4).

Bu noktada ilginç olan husus genelde Fransız sömürgelerine Fransa'dan istenmeyen halkların (öncelikle Protestan veya diğer mezheplerden) yerleşimleri teşvik edilirken ve bu yolla Avrupa'nın nüfus yapısı düzenlenmeye çalışılırken, Quebec bölgesine yerleştirilen Fransızlar bir istisna olarak Roma- Katolik kilisesine mensup olanlardan seçilmişlerdir. Ancak bölgeye gelenlerin büyük bir bölümünü

hapishanelerden bölgeye gelme kaydıyla salınan mahkûmlar ve sürgünler oluşturmaktadır. Britanya kolonilerinde özellikle New England bölgesinde önemli bir nüfusa sahip olan Fransız Protestanları Huguenot'lar aradaki mezhep farkı ve Fransız otoritesi ile sorunları nedeniyle Yeni Fransa'dan mümkün olabildiğince uzak durmuşlar ve bu nedenle bölge mezhep açısından yeknesak bir yapıyı koruyabilmiştir (Moogk, 2000: 90-91).

Yeni Fransa, yaklaşık 20 yıl boyunca mevcut iklim ve coğrafi koşulların da tarımı önemli ölçüde engellemesi nedeniyle hiçbir toprağı işlenmeden Quebec şehri civarındaki bölgede var olmuştur. St. Lawrence nehri çevresinden başlayarak ortaya çıkan yerleşimlerin ortak ana güzergâhı yine nehir yolu ile ulaşım olduğu için gelişme nehir bölgesi ile sınırlı kalmıştır (Creighton & Creighton, 2002: 16). Fransa'dan uzaklığın da etkisi ile ortaya çıkan bu fiziksel yalıtım, buna ilâveten bölgenin sert iklim koşulları, Fransız metropolünden oldukça farklı bir kimlik olarak "*Canadienne*" (Kanadalı) kimliğinin gelişmesini sağlamıştır. Bu durum, bölgede konuşulan farklı dillerin bir karışımı olarak Quebec Fransızcasına da yansımıştır. Ancak bu farklılıklar Güney Amerika'da görüldüğü gibi ana vatana yani Fransa'ya karşı bir milliyetçilik hareketine hiçbir zaman dönüşmemiştir (McRoberts, 1988: 41).

Bazı istisnalarıyla Fransa, bu yeni Fransa'nın gelişmesiyle çok ilgilenmemiştir. Neredeyse keşfedilmesinden 75 yıl sonra ancak 1608 yılında sömürge olarak kabul edilmiştir. Bu dönemden Britanya işgaline kadar olan yaklaşık 150 yıllık süre içerisinde bölgedeki yerleşimci sayısı 10.000 Fransız ile sınırlı kalmış, bu nüfusun da üçte birini askeri personel oluşturmuştur. Bu nüfus azlığına karşın, İngiliz göçmenlerin yerleştiği Kuzey Amerika'nın New England bölgesinden farklı olarak bu bölgede kaçak ve sürgün veya rejim muhalifi neredeyse hiç bulunmamaktadır. Ayrıca bir diğer

fark da Quebec bölgesinin, Fransa'nın politik veya toplumsal olarak doğrudan bir kopyası gibi olmasıdır (McRoberts, 1988: 40).

1620'lerden sonra Kuzey Amerika bölgesine gelen Hollandalıları takiben giriş yapan İngiliz ticaret şirketleri ile Fransızlar arasındaki çatışmalar kısa sürede başlamıştır. 1618-48 yıllarında Avrupa'da geniş ölçekli olarak meydana gelen ve otuz yıl savaşları olarak adlandırılan süreçte İngiltere, 1627 yılında Fransız Protestanları Huguenotları desteklemek üzere Fransa'ya karşı savaşa girince, çatışmalar Kuzey Amerika'daki sömürgelere de sıçramıştır. Güneyden, Fransız bölgesine giren İngilizler 1629'da ilk kez Quebec'i işgal etmişler ve 1632 yılına kadar da ellerinde tutmuşlardır. 1629 yılında İngilizlerin yenilgisi ile sonuçlanan savaş sonrasında kendi iç karışıklıkları nedeniyle de barış yapmak zorunda kalan İngiltere tarafından, Saint-Germain-en-Laye anlaşmasıyla Quebec City ve çevresindeki haklar ve mallar Fransızlara geri verilmiştir. Bu tarihten itibaren Fransızlar sömürgeye kuvvet aktarımına hız vermişler ve yeni göçmenler göndermeye başlamışlardır. 1663'de "Yeni Fransa" sömürge yönetimi kurulmuş ve Quebec City de sömürgenin başkenti olmuştur. 1690 yılında ise İngiliz kuvvetleri şehri yeniden ele geçirmeye çalışmışlarsa da başaramamışlardır (Manning, 2009: xii).

Buna karşın bölgede diğer bir Fransız sömürgesi olan Acadia (günümüzde ABD'nin Maine, Kanada'nın Prince Edward Island, Nova Scotia, New Brunswick eyaletleri) bölgesindeki sahil eyaletleri 1710 yılından itibaren Britanya kuvvetleri[18] tarafından işgal edilmiş ve bu durum 1713 tarihli Utrecht anlaşması ile Fransa tarafından da kabul edilmiştir (Manning, 2009: 4).

[18] *1707 yılında İngiltere ve İskoçya arasında "Birleşik Krallık'ın kurulmasından sonra İngiliz terimi yerini Britanyalı'ya (orijinali British) bıraktı.*

İngilizler Quebec'in batısındaki bölgeyi, Hudson Bay şirketi aracılığıyla 1670'lerden itibaren bu şirketin yönetiminde sömürgeleştirmişlerdi. Fransızlar ile İngilizler arasındaki bir başka çekişme bölgesi olan Ohio vadisi üzerindeki Fransız iddiaları ve Fransızların Kuzey'de Louisbourg'dan güneyde New Orleans bölgesine kadar olan cephede kale inşaatlarına başlamaları da olası bir çatışma için zemin hazırlamıştır. Çünkü aynı bölgede İngilizlerin imtiyaz verdikleri Ohio Company isimli bir şirket faaliyet göstermektedir (Manning, 2009: 5).

İki büyük Avrupa devleti yeni sömürge bölgesi Kuzey Amerika'da bu şekilde konumlanırken 1650'lere gelindiğinde, yaşayabilecek bir toplumsal sistem olarak tarihsel kapitalizmin temel yapıları Avrupa ölçeğinde kurulmuş ve derinleşmeye başlamış durumdadır. Ancak Amerika kıtasının dünya-ekonomisine, o dönemdeki adıyla New Amsterdam (New York) hariç olmak üzere, dâhil olabilmesi Wallerstein'e göre ancak 1660'lardan sonra gerçekleşmiştir (Wallerstein, 2005b: 269).

1663 yılı istatistiklerine göre Saint Lawrence nehri civarında yaklaşık 3035 Avrupa kökenli yerleşimci yaşamakta ve bölgenin yerli kabileleriyle ticaret yapmaktaydılar. Söz konusu Avrupalı nüfus önemli ölçüde bekar erkeklerden oluşmaktadır[19]. Bölgedeki yerli kabilelerin yerleşimcilere karşı saldırılarının artması üzerine, 1665 yılında Fransa Kralı XIV. Louis bir alay askeri Quebec bölgesine göndererek kürk ticaretinin güvenliğini temin etmeye çalışmıştır. Fransa'nın bu dönemde Quebec'ten sağladığı tek fayda esasen bu kürk ticaretidir (Verney, 1992: 3-4).

Sömürge burjuvazisi olarak tanımlanabilecek kesim genelde kürk ticareti ile

[19] *Nüfusun %63'ünü veya 1928 kişiyi kadın ve erkek toplamı oluştururken, bu toplam içinde erkek nüfus yaklaşık 1200 kişi civarındadır.*

uğraşmakta ve bölgenin ticareti doğrudan Fransa tarafından kontrolü altında tutulmaktaydı. 1746 yılı itibariyle Yeni Fransa (Quebec)-Fransa arasındaki ticaretin %47'si Fransız şirketlerinin kontrolü altındayken, ticaretin yalnızca %27'si kökeni Yeni Fransa olan şirketlerce yapılmaktaydı. Benzer bir durum nitekim New England için de geçerliydi (McRoberts, 1988: 44).

"Nouvelle-France" bölgesinin üst tabakası veya Fransız soyluları genelde Paris ve çevresindeki bölgelerden gelirken, Alplerden gelen soyluların ise genelde asker olarak istihdam edildikleri görülmektedir. Diğer taraftan yönetim ve ticaret burjuvazinin genel olarak kökeni Paris bölgesine ve güney-batı Fransa'ya özellikle Bordeaux şehrine, daha küçük bir kesimi ise Fransa'nın daha yoksul olan Masif bölgesine[20] dayanmaktaydı. Soyluların özellikle üst düzey yönetimde görev alanlarının Fransa ile yeni sömürge arasında ikili bir hayatı tercih ettikleri ve bölgeyi çok da vatan olarak benimseyemedikleri söylenebilecektir (Choquette, 1997:108).

Dönemin Roma-Katolik Kilisesi, sömürge yönetiminde doğrudan söz sahibiydi ve kilise mensupları toplumun elit kesimi içinde yer almaktaydılar. Sömürge kanunları Kilisenin aşar vergisi toplama hakkını garanti altına almıştı. Buna ilâveten yerel yönetimlerin gelişmemiş olması nedeniyle *parish* (kilise bölgesi) dini ve sosyal-politik bir ünite olarak tekti. Seçilmiş bir konsey tarafından yönetilen bu toplulukların başkanı ve belki de tek eğitimli mensubu kilise papazıydı. Bu nedenle bazı araştırmacılar tarafından yeni Fransa bir çeşit "sanal teokrasi" olarak tanımlanmaktadır (McRoberts, 1988: 41).

Parish, ideal Hıristiyan toplumunun ikinci anahtar kurumu, belirli bir alandaki

[20] Flaine, Samoens, Les Carroz, Morillon ve Sixt-Fer-à-Cheval

tüm ailelerden oluşan büyük bir birimdir. Fonksiyonları öncelikle dini olmasına rağmen, aile hayatı dışındaki herhangi bir sosyal faaliyetin veya tüm faaliyetlerin de merkezidir (Quinn, 1963: 13).

Parish tarihsel açıdan Quebec kırsalının dini ve lâik konulardaki sorunlarının aktif olarak çözümüne katılan ilk yerel, özyönetim kurumu olmuştur. Kırsal bölgelerdeki aile dışındaki sosyal hayat *parish*in çevresinde oluşmuştur. Kilise kendi çevresinde örgütlenmiş toplum oluşturur ve bu örgüte üyelik yaş, cinsiyet ve medeni duruma dayalıdır. Bu üyelikler aynı zamanda kilise törenine katılım ve dindar bir hayat sürdürülebilmesi için nüfusun doğal bölümlenmesinin de bir yansımasıdır (Hughes, 2009: 10).

Ancak kilisenin karşısına özellikle XIV. Louis döneminden itibaren monarşist otoritenin çıkmaya başlaması ve Gallican yasaları[21] sömürgede de aynı Fransa'da olduğu gibi sömürge valisi ve yöneticilerle, kilise mensupları arasında çekişmeleri su yüzüne çıkarmıştır. Kilise yerli halka alkol satışının kısıtlanması veya Katolik olmayanların bölgeden uzaklaştırılması gibi uygulamalarda söz sahibi ve etkin olurken diğer konularda ise aynı başarıyı gösterememiştir. Buna karşın kilisenin tartışmasız hâkim olduğu alanlar toplumda eğitim ve sosyal yardımlaşma hizmetleri olarak oldukça belirgindir (McRoberts, 1988: 42).

Fransız döneminde Kanada, XVIII. yüzyılın başına kadar kendi haklarına sahip, Kanada doğumlu kuşaktan kendi yöneticilerini işbaşına getiren ve vergi konusundaki muafiyetleri, senyörel hakların ve kilise ayrıcalıklarının halkın üzerindeki hafif yükümlülükleri sayesinde, ana vatan Fransa'dan daha iyi hayat

[21] *Anglikanizmin, yani Papalığa karşı ulusal otoritenin önceliğini kabul etmenin bir çeşit Fransız versiyonu. Bkz: http://en.wikipedia.org/wiki/Gallicanism*

şartlarına sahip olan bir sömürgeydi. Fransa doğumlu rahip ve memurlarla, Kanada doğumlu meslektaşları arasında anavatanda veya sömürgede doğmanın getirdiği bir üstünlük ve farklılık bulunmamaktaydı[22]. Erken dönem Kanadalıların Katolik kilisesi ile ilişkileri aile hayatının da bir parçasıydı, özellikle düşük mevkideki rahipler de genellikle Kanadalıların kendi içinden atanmaktaydı. Benzer şekilde toprak sahiplerinin avam-halkla ilişkileri de sorunlu veya her iki sınıf arasındaki temel farklılık, sosyal ve ekonomik şartlar açısından Avrupa'ya göre çok da belirgin değildi. Sonuç olarak Avrupa ile kıyaslandığında daha özgürlükçü ve sınıf farklılıklarının daha az olduğu bir toplum bölgede gelişmekteydi (Armstrong, 1974: 1).

Buna karşın, bu dönemde dinin toplumdaki öneminin abartılmaması gerekmektedir. Çünkü sayısal gerçekler farklı bir tablo ortaya koymaktadır örneğin bu sanal teokraside gerçekte din adamlarının halk arasındaki itibarı beklenenin aksine çok yüksek değildi ve papazların halkın saldırılarına karşı korunması için özel yasal tedbirler alınması gerekmişti. Ayrıca her *Parish*te de din adamı bulunmamaktaydı. 1730 itibariyle *Parish* başına düşen papaz sayısı %20 oranındaydı (McRoberts, 1988: 42).

XVIII. yüzyıl başı itibariyle toplumsal, ekonomik hayattaki gelişmeler ve göçmenlik kısıtlamalarının da varlığı nedeniyle bölge, güneye yani New England'a nazaran daha az gelişmiş durumdadır. 1663 yılına kadar yeni Fransa doğrudan kürk ticareti tekellerinin kontrolü altındaydı ve bu tekeller bölgedeki çiftçi yerleşimlerinin gelişmesini engellemek için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Kürk ticareti haricindeki her türlü ticaret yine Fransız ekonomi politikası veya Fransa'ya aşırı

[22] Özellikle İspanyol kast sisteminde İberya yarımadasında doğmak (*Peninsulares*) bir ayrıcalık olarak görülürken, sömürge doğumlu (*Criollos*) olmak ikincil bir konumda olma nedeniydi.

ekonomik bağımlılık nedeniyle kısıtlı veya yasaklanmıştı. Bu nedenle bölgenin ekonomik gelişmesi oldukça kısıtlı bir seyir izlemiş, bir Fransız kolonisi olarak Quebec, ana vatanla aşırı bir ekonomik bağımlılık yapısı geliştirmişti (McRoberts, 1988: 40).

Bunun yanında nüfus artışının yavaş olmasının da etkisi ile bölgede askeri olarak Fransa ve Kanada (Yeni Fransa) güney komşularına göre oldukça zayıf durumdaydılar. Kanadalıların 1750 itibariyle Kanada doğumlu yerleşimcilerden oluşan 13000 kişilik bir milis gücü bulunmaktaydı (Manning, 2009: 8). Kanada'nın 70000 kişilik nüfusuna karşın 1763 yılı itibariyle New England bölgesinin 1,5 milyonluk nüfusu bulunmaktaydı (McRoberts, 1988: 40).

Kanadalı milislerin pek çoğu bölgede savaş deneyimine sahip, yerli savaş taktiklerini, yaşantısını benimsemiş ve bölgeye intibak etmiş olan kişilerdi. Bunun yanı sıra 3000 kişilik Fransız takviye kuvvetlerinin komutanları da genelde Kanadalılardı. Buna ilâveten Fransızların yerli bölge halkından aldıkları destek İngilizlere göre daha fazlaydı. Ancak 1759 itibariyle Fransız kuvvetlerinin çatışmalarda hep kaybetmeleri, lojistik sorunların üstesinden gelinememesi gibi nedenlerle Kanada'nın bölgedeki üstünlüğü de kaybedilmeye başlanmıştır (Manning, 2009: 9).

Diğer taraftan New England bölgesinde yaşayan Amerikan milisleri ise şehirlerde yaşayan kişilerden veya çiftçilerden oluşmaktaydı. Atlantik kıyısında yoğunlaşan bu yerleşimcilerin kırsal alanla bir ilişkileri de yoktu (Manning, 2009: 9). 1759'da Kuzey Amerikan eyaletlerindeki Britanya milis kuvvetlerinin sayısı toplam olarak 16 835 kişiye ulaşmıştı (Manning, 2009: 10).

Bu iki sömürge yönetimi arasında bir güç mücadelesi olarak görülebilecek olan

bölgesel çatışmalar, aslında kapitalizmin yayılması ve genişlemesi sürecinde Hollanda hegemonyası sonrası dönemde hegemonik zirveyi ele geçirme için amansızca yarışan İngilizler ve Fransızlar arasındaki mücadelenin Kuzey Amerika bölgesindeki bir yansıması olarak görülebilecektir. Bu ülkeler genel olarak, boş arazileri kendi ülkeleri adına ve lehine ele geçirme, bir diğerinin güçlenmesini engelleme çabaları ile bu mücadeleyi 1750'lere kadar sürdürmüşlerdir. Ancak genelde her iki rakip arasındaki asıl hesaplar kıta Avrupa'sında görülmekteydi (Wallerstein, 2005b: 275).

Rakipler arasında kızışan hegemonik mücadelenin bir sonucu olarak artan gerilimin yol açtığı Fransız-Yerli savaşı olarak da adlandırılan savaş ilk kez 1754'de Amerika kıtasında başlamış ve daha sonra 1756'da Avrupa'ya sıçramıştır. İngilizler için Kuzey Amerika'daki yedi yıl (1756-1763) savaşının asıl hedefi Quebec'in işgali ve Fransız varlığının bölgeden silinmesidir (Manning, 2009: 3).

1759 ve 1760'da sırasıyla Quebec şehri ve Montreal İngiliz'lerin eline geçmiştir. Fransa ve Britanya'nın çatışmaları yedi yıl süren bu savaşta zirveye taşınmıştır. 1763 Paris Antlaşması, Britanya ve Fransa arasındaki savaşı bir süreliğine sona erdirirken Fransa, Fransız Kanada'sı üzerindeki tüm haklarını da kaybetmiş ve Quebec'teki Fransız kökenliler veya "Kanadalılar" bir halk olarak yeni Britanya yönetimi altında etnikleşmişlerdir. Fransa'nın bu tarihten sonra kendisini toparlaması oldukça uzun bir zaman alacaktır (Wallerstein, 2005b: 293). Yedi yıl savaşları Kuzey Amerika ve Avrupa ölçeğinde yaklaşık 1 milyon kişinin hayatına mal olması nedeniyle gerçek ilk dünya savaşı olarak da nitelendirilmektedir (Manning, 2009: 2).

Bütün bu gelişmeler Kanada'nın, dünya güçlerine (İngiliz ve Fransız) eklemlenmiş bir sömürge olma durumunda ise bir değişiklik yaratmamıştır. Erken dönemlerdeki Anglo-Saxon yerleşimcilerin kendi toplumlarını ana vatanın bir uzantısı

olarak algılamaları nedeniyle, Kanada'nın yerli halkları ötekileştirilerek dışlanmıştır, yeni Britanya sömürgesi de bu dışlama mekanizması üzerinden yeniden inşa edilmiştir (Hiller, 1986: 45). Yerli halklar içerisinde, elbette işgal sonrası dönemde bölgede Britanya kökenlilerden daha eski bir halk olan Fransız Kanadalıları da saymak gerekecektir. Ancak işgal halkın yaşam tarzında doğrudan bir değişikliğe neden olmamış, Kanada toplumu diliyle, kültürüyle, ekonomisi ile ayrı bir toplum olarak Britanyalılar yanında varlığını sürdürmeye devam etmiştir, bu durum Quebec ve Geri Kalan Kanada için yaklaşık 200 yıl "normal" olarak tanımlanan bir durum olmuştur (Bothwell, 1998: 22).

II) İKİNCİ HEGEMONİK DÖNGÜ (BİRLEŞİK KRALLIK HEGEMONYASI) SÜRECİNDE BİR SÖMÜRGE KANADA

Quebec şehrinin Britanyalılar tarafından ele geçirildiği 1763 tarihinde, Quebec şehri ve civarında yaşamakta olan ve Fransızca konuşan yaklaşık 65000 kişi vardı (Bosher, 2000: 14). Teslim anlaşması sonucunda Fransız devletinin memurları Kanada'dan ayrılırken arkalarında, çoğunluğu Kanada doğumlu olan bir halkın liderleri olarak feodal toprak sahiplerini bırakmışlardı. Bu gruptan bazı senyörler yeni durumu tıpkı kilise gibi hemen kabullenerek, daha sonra 1774 tarihli Quebec Yasası'nın Londra'da biçimlendirilmesi sırasında kulislerdeki gayretleri ile önemli rol oynamışlardır. Kilise ise bu süreçte Kanada toplumunun haklarını savunmaktan ziyade kendi pozisyonunu yeni düzene uydurma çabası içerisine girmiştir. Kilise, kendisine bağlı Frankofon Katolik Kanadalı halkın, yeni Britanya rejimini kabul etmesinin en rasyonel çözüm olduğunu göz önüne alarak bir yol haritası belirlemiş ve bu doğrultuda yeni bir etnik kimliğin inşa sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Armstrong, 1974: 2).

Dönemin Kanada'sında askeri ve ticarî olmak üzere iki farklı işgal peş peşe

gerçekleşmiştir. İşgal St. Lawrence nehrinin ulaşım konusundaki stratejik öneminden dolayı, 18'nci yüzyılda Amerikalı ve Batı Avrupalılara önemli ticarî fırsatlar sunmakta, geçmişte Fransız döneminde olduğu gibi bu bölge bir çiftlikler bölgesinden daha fazla olarak bir ticarî sisteme dönüşmekteydi. Ancak Amerika'dan kaçan ticarî burjuvazisinin işgalden 25 yıl sonra gelişine kadar olan zaman süresinde, bölgenin yeni Anglofon halkının neredeyse tamamını Britanya ordusunun askeri unsurları oluşturmuştur (Creighton & Creighton, 2002: 22).

Britanyalılar oldukça ağır ve yıpratıcı bir savaş sonrası ele geçirdikleri Quebec bölgesinde, ilk dönemler sert yöntemlerle otorite kurmaya çaba göstermişlerdir (Wallerstein, 2006: 38). İşgal sonrasında 1763 Kraliyet Fermanı ile senyörel sistem kaldırılmış ve İngiliz kilisesi koloninin tek yasal dini otoritesi olarak tanınmışsa da Britanya krallığı Katolik mezhebinin Britanya yasaları çerçevesinde serbestçe uygulanmasını garanti etmiştir. İngiliz kanunları, temsili meclisi ve dili kurumsal düzeyde koloninin yeni kurumları durumuna gelmiş, Fransız Kanada'nın gelişmekte olan kapitalist kültürel kurum ve yapıları ise yıkılmıştır (McRoberts, 1988: 44). Eyaletin hükümetinin atanmasında, mahkemelerin kurulmasında ve yasama görevlerinin yerine getirilmesi gibi hususlarda karar alma sömürge valisinin yetkileri arasında yer almıştır.

İşgalin ilk sonuçları, Kanadalılar açısından durumun beklenenden daha kötü olduğunu göstermiştir. Halkın tepkisine neden olan uygulamalarıyla yeni yönetimin Kanadalılar ile ilişkisi sorunlu bir sürece girerken, Kanadalılar arasında da kendi kurum ve haklarının dolayısı ile halk olarak varlıklarının İngiliz Protestanlığı'nın doğrudan tehdidi altında olduğu kanısı güçlenmiştir (Armstrong, 1974: 3).

Bunun yanı sıra işgal ile birlikte esasen küçük bir topluluk olan Kanadalı

tüccarlar Fransa'ya gitmişler, kalanların da Fransa ile olan ticarî bağlantıları Britanya kanunlarının yasaklaması nedeniyle işlemez duruma gelmiştir. Bu küçük grubun, Britanya'nın gelişkin ticarî ağı ile rekabet etmesinin imkânsızlığı nedeniyle yeni sömürgenin tüm ticarî etkinlikleri Britanya kökenlilerin eline geçmiştir (McRoberts, 1988: 45). Burjuva tüccarlar, embriyonik bir grup olarak ne kadar farklı olursa olsun, yerleri kolayca İngiliz tüccarlar tarafından Quebec'in fethinden sonra doldurulmuştur (Gold, 1972: 27). Bu bağlamda dönemin Kanadalı kültürü için söylenebilecek olan net bir tanımlama, bu bölgenin "kapitalizmin önceki aşamasında kalmış" olduğudur (Hughes, 2009: 210).

Quebec'in profesyonel meslek sınıfının tarihsel yükselişi de bu gelişmelere paralel olarak hemen işgal sonrasında Yeni Fransa'nın burjuvaları, ticaret erbabı ve aristokratik elitlerinin sosyal kargaşa içinde konumlarını kaybettikleri döneme rastlamaktadır. Örneğin Senyörlerin pek çoğu aynı zamanda ticarî faaliyetlerle de uğraşmaktayken, işgal sonrası dönemde halk içerisindeki elit konumlarını koruyabilmeleri için önlerinde sadece profesyonel serbest meslek sahibi olma seçeneği kalmıştır (Gold, 1972: 81).

İşgal sonrası ortaya çıkan önemli sorunlardan birisi de Kanada'nın %93'ü Katolik ve Fransız olan bir halkı barındırması nedeniyle Katolik ve Protestan kuralları arasındaki çelişkilerin gözle görülür bir çatışmaya dönüşmesidir. Bu sorunların artmasında önemli bir etken de Britanya yönetiminin uyguladığı kamu görevlilerinin hükümetçe tanınmış kiliselere mensup olma zorunluluğu nedeniyle Kanadalıların, kamu yönetiminde görev alabilmelerinin, hatta eyalet meclisinde bulunmalarının

imkânsız bir duruma gelmesi olmuştur[23].

Ancak Britanya tarafından atanan sömürge valilerinin Kuzey Amerika'da yükselen siyasi tansiyonu da dikkate alarak akılcı bir tutumla bazı uygulamalardan vazgeçerek Kanadalıları kazanmaya yönelik yaklaşımları[24] sonuç vermiş ve Kanadalıların yeni yönetimle sert bir sürtüşmeye girmesini geciktirmiştir. Kraliyet fermanının düzenlemeleri, 1774 yılında yerini Kanadalı senyörlerin de katkısı ile bu sorunları çözümleme iddiasında olan Quebec yasasının yeni düzenine terk etmiştir (Armstrong, 1974: 4).

Britanya yönetimi, işgal altındaki Kanada toplumunun sadakatini sağlama konusunda Kanadalı elitlere güvenebileceği konusunda senyörler tarafından ikna edilmesi sonucunda, Britanya Parlâmentosunca Haziran 1774 tarihinde "*Quebec Act*" isimli kanun kabul edilmiştir (McRoberts, 1988: 45). Quebec yasasının temelde iki amacı olduğu söylenebilecektir; birincisi Quebec'te bir yönetim kurarak bölgede eskiden beri yerleşik olan Frankofon Katolikler ile yeni yerleşimci İngilizce konuşan Protestanlar arasında 1764'lı yıllardan itibaren süren çatışmayı çözmek, ikincisi ise Quebec'in sınırlarını Ohio Vadisine kadar genişleterek bu bölgede kürk ticaretine engel olan çiftçileri kontrol altına almaktır. Kral III ncü George'un nihayetinde ikna edilmesiyle Frankofon halk taleplerine kavuşurken, Katolik ibadetinin İngiliz Kilisesinin kurallarının genişletilmiş bir yorumu çerçevesinde yerine getirilmesine izin verilmesi, Fransız (Roma-Dutch) medeni kanununun kabulü, Katolik kilisesine aşar

[23] *Mahkemelerde ve kamu görevlerine girişte yeminler "Test Act" doğrultusunda Protestan inancına göre yapılıyordu.*

[24] *Jüri üyesi olma hakkının yemin ettirilmeden defacto olarak tanınması, sadece Britanya kökenlilerden oluşan meclisin hiçbir zaman toplantıya çağrılmaması gibi inisiyatif kullanmalar bu kapsamdadır.*

(tithe) toplama izni ve kamu görevlilerinin Papalık karşıtı yemin etme mecburiyetinin kaldırılması da sağlanmıştır. Bu düzenlemelerin yanı sıra bu kanunla sorunlu Ohio Vadisi Quebec eyaletinin de bir parçası olmuştur. Her ne kadar Quebec'te yaşayan köylüleri ilgilendiren bir durum olmasa da bu düzenleme, Kuzey Amerika'da dönemin en önemli ticarî malı olan kürk ticareti için hayati önemdedir (Wallerstein, 1989: 206).

Kanadalıların eyalet meclisinde görev alamama sorunu kanunda yapılan yemine ilişkin düzenleme ile ortadan kaldırılmış, bu döneme kadar gelen valilerin eyalet meclisini toplantıya çağırmayarak çözmeye çalıştıkları bir sorun böylece çözülmüştür. Yasanın adının Quebec olarak belirlenmesi özellikle önemlidir çünkü Jacques Cartier'den bu yana bölge Kanada olarak adlandırılmakta ve bölge halkı kendisini Kanadalı (Canadien) olarak tanımlamaktaydı. Britanya hükümeti bölgeyi Quebec olarak isimlendirme yaklaşımı ile Kanada ismini ve Kanadalı kimliğini reddederek bölgenin tarihi ve coğrafi tanımını yeniden yaparken, halkın kimliğini de Quebeckli (Quebecker) olarak yeniden düzenlemiştir. Bu düzenlemeler sonucunda Kanadalılar-Quebeckliler için Katolik kilisesinin belirlediği bir etnik kimliğin doğal ve merkezi bir kurumu olarak Kilise ön plana çıkmıştır. Yeni yasa bunların yanı sıra bölgede bulunan Fransız kökenli toprak sahiplerinin de senyoraj haklarını garanti altına almış ve mevcut toprak sisteminin devamını sağlamıştır. Bu sayede bölgedeki (Acadia ve Quebec) Fransızlar kendi dillerinde eğitim görme, kendi kilise sistemlerine ve bu durumun getirdiği ekonomik kurumlarla kendi düzenlerini kurma imkânına sahip olmuşlar ve alıştıkları sistem içerisinde yaşamalarına Britanya yönetimince izin verilmiştir. Britanya yönetiminin bu cömertliğinin altında yatan muhtemel neden, 1689'lardan itibaren New England bölgesinde kendini gösteren huzursuzlukların bir isyana dönüşme tehdidinin Britanya yönetimi tarafından görülmesidir. 1763 sonrası

Kuzey Amerika'da artan düzenleme ihtiyacı 1763 Kraliyet Fermanı ve peşi sıra yapılan birtakım düzenlemelerle giderilmeye çalışılmışsa da bir başarı elde edilememiştir. Quebec yasasının katkısı ile Britanya'ya henüz katılmış olan ve etnik yapısı ve dini gelenekleri ile sorunlu bir bölge olan Quebec eyaletinin Britanya Amerika'sının güney eyaletlerindeki kısa sürede patlayacak olan isyanlara katılmasının başarılı bir şekilde engellendiği söylenebilecektir (Armstrong, 1974: 5).

Bu süreçte elitlerin değişiminin ilk örnekleri de bölgede görülmeye başlanmıştır. Gerçek aristokrasinin yok olmasından veya Fransa'ya kaçmasından sonra iki grup bölgede değişmeden tutunabilmiştir: Çiftlikleri ile baş başa kalmış, lidersiz yerleşimciler ve Fransız döneminde hayal bile edilemeyecek kadar güçlenmiş bir kilise (Gold, 1972: 27). Yeni Fransa'dan miras kalan senyörlerin bir aristokrat sınıf olduğu ise söylenemeyecektir. Pek çoğu hayatlarını sürdürebilmek için bir meslek sahibi olmak veya iş hayatına atılmak zorundadır. Ancak bu unsurlar aynı zamanda Quebec'in yeni serbest meslek sahipleri sınıfının da temelini atmışlar, bu yolla da toplum içinde yüksek statüler elde ederek, siyaset ve diğer etkili alanlarda güç sahibi olmuşlardır (Pasquero, 1997).

Sosyal konumları ve Fransız rejimi tarafından senyörlere tanınan fief[25] ayrıcalıkları, 1774 Quebec Yasası ile korunmuş dahi olsa, bu durum kırsaldaki senyörel sistem üzerindeki güç ve statü kaybını durduramamıştır. Bazı fief sahipleri haklarını ve topraklarını tüccarlara satarak, devrederek büyük şehirlere göç etmeyi tercih etmişlerdir. Birçok burjuva, tüccar bu senyörel hakları satın alarak konumlarını korumaya veya desteklemeye çalışmışlardır. Bu unsurların senyörel bölgelerdeki

[25] Toprağın gelirinden pay alma veya topraktan kira alma hakkı.

yerleşimcilerle ilişkileri sınırlı ve yerel güçleri toprakların güçlü bir şekilde kontrolünden ziyade etki ve itibara dayanmaktadır. Senyörlerin konum ve rollerinde meydana gelen gelişmeye paralel olarak 1854 yılında çoğu bölgede senyörel haklar ortadan kaldırılmakla birlikte, pek çok toprak sahibi senyör bu topraklardan kira geliri elde etmeyi 1940'lı yıllara kadar sürdürebilmiştir (Gold, 1972: 81-83).

Quebec'in profesyonel meslek sınıfının tarihsel yükselişi ise hemen işgal sonrasında Yeni Fransa'nın burjuvaları, ticaret erbabı ve aristokratik elitlerinin sosyal kargaşa içinde konumlarını kaybettikleri bu döneme rastlamaktadır (Gold, 1972: 81). 1774 sonrası dönemde geleneksel Kanadalı elitler ve özellikle Kilise, Kanada toplumunun yönetiminde Yeni Fransa dönemine göre daha etkin bir rol üstlenmişlerdir. Sonuçta kendilerine karşı durabilecek olan Frankofon lâik liderler, askeri ve yönetim bürokrasisinin olmaması din adamlarının toplumdaki yerlerini de sağlamlaştırmıştır. Bu sayede Kilise, Britanya müdahalesinin de katkısı ile Kanada toplumunun doğal lideri haline gelmiştir (McRoberts, 1988: 45).

Hemen işgal sonrasındaki dönemde Kilise, gelecekteki Frankofon etnik seçkinleri yetiştirecek olan klâsik eğitim kolejlerini açmıştır (Gold, 1972: 28). Daha sonraki yıllarda bu kilise okulları her iki Quebec ve Acadia bölgesindeki elitlerin yetişmesinde önemli oranda ekonomik destekte bulunmuş ve toplumsal sistemin önemli bir insan kaynağı görevini üstlenmiştir. Bu sistem aynı zamanda Fransız kimliğinin bölgede çoğunluk konumunda kalarak sürdürülebilmesine de imkân tanımıştır. Burada kültürlerin gücünün ölçekle bağıntısı üzerine bir tespit yapmak ve bir soru sormak anlamlı olacaktır. Eğer bu bölge halkı Fransızca yerine daha farklı veya dünya çapında daha az bilinen bir dili konuşuyor olsaydı, Britanya devleti bu yeni azınlığına karşı bu kadar hoşgörülü olur muydu? Quebec Act ile 1774'ten itibaren

bölgede gücüne yeniden kavuşan Katolik kilisesi Quebec eyaletindeki hemen tüm sosyal etkinliğin kurumsal yönünü teşkil etmiştir. Kilise, kırsal Fransız toplumu ve kentli İngiliz- Montreal toplumu arasında bir aracı haline gelmiştir (Gold, 1972: 27). Bir anlamda devletle halkı muhatap ettirmeden Fransız kimliğini korumanın bir ara yolu bulunmuştur. Resmi dil İngilizce olduğu için ortaya çıkan uyum zorlukları, halkın bir yönetime/ devlete olan ihtiyacı Kilisenin devreye girmesi ile bu yolla aşılmıştır. İşgal öncesinde 175 yıl boyunca Kanada kimliğinin önemli bir ögesi olmuş olan Katolik Kilisesi neredeyse Fransız Kanada'sı ve sonrasında Quebec bölgesi ile özdeşleşmişti. Bu anlamda diğer ülkelerdeki milliyetçi kimliğin şekillenmesindeki rolünden farklı olarak Katolik kilisesi Kanadalıların halk olmalarının da bir kaynağı haline gelmişti (Armstrong, 1974: 36).

Ancak Britanya açısından Amerika kıtasındaki durum hızla kötüleşmekteydi. 1776 yılında başlayan ve altı yıl süren savaş sonunda, bölgedeki on üç Britanya kolonisinin milis güçleri tarafından yenilgiye uğratılan Britanya geri çekilmek ve 1783 yılında Paris antlaşmasıyla 13 koloninin bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştı. Bağımsızlık savaşı sonrasında Amerikan güçleri Kuzeye kadar ilerleyerek Quebec bölgesini de işgal etmişlerdi. Amerikan kuvvetleri Quebec'e geldiklerinde Quebec halkının Britanya Kralına karşı ayaklanmasının sorunsuz olacağını umut ediyorlardı, ancak sürpriz bir şekilde halkın, benimsemese dahi yönetime ve kurallara uyum konusunda kilise tarafından yönlendirilmesinin bir sonucu olarak Krala sadık bir halkla karşılaştılar. Özellikle din adamlarının kışkırtması ile Kanadalılar kuvvetli bir İngiliz destekçisi olarak Amerikalılara karşı aynı safta yer aldılar. Din adamlarının toplum üzerindeki bu etkisinin sonucunda Amerikan kuvvetleri, Kanada'dan (Quebec) çekilmek zorunda kaldılar (Armstrong, 1974: 6).

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda on üç koloninin en büyük destekçisi bölgedeki eski bir oyuncu olan Fransa'ydı. Fransa 1763 Paris antlaşmasıyla Britanya'ya vermek zorunda kaldığı Kanada'nın öcünü yine bir başka Paris antlaşmasıyla bir şekilde aldı. Ancak Fransa ve Britanya arasındaki mücadele henüz bitmemişti ve eğer 1789 Fransız devrimi olmasaydı, Fransızlar muhtemelen uzunca bir süre bölgedeki mücadeleyi sürdüreceklerdi. Devrim sonrası bölgedeki Fransız nüfusla, kıta Avrupa'sındaki ana vatanın bağlantısı hem ideolojik hem de kültürel düzeyde kesilmiştir. Bu da gayet doğaldı çünkü Yeni Fransa'nın halkı kilisenin ve bu kurumun yetiştirdiği elitlerinin önderliğinde ve kontrolünde kendi kaderlerini belirlerken, kıta Avrupa'sındaki akrabaları kiliseye sırtlarını dönmüşlerdi. Bu belirgin farklılık ilk olarak kendisini 1812 yılındaki Amerika-Kanada savaşında gösterecekti.

A) 1789-1814 YILLARI ARASI

Onsekizinci yüzyılın sonundan itibaren Birleşik Krallık hegemonik bir güç olarak yükselmeye başladığında, önemli buluşların yapıldığı bir ülke olarak ekonomik büyümesi %2,7 olurken, bu krallığın bir parçası olan Kanada'nın genel ekonomik büyümesi %2,6 olmuştu. Ülkenin genel ekonomik durumu bu büyümeyi desteklemekten ziyade Birleşik Krallığın genel ekonomik durumunun sağladığı faydanın büyümeye yaptığı katkı sayesinde bu gerçekleşmişti (Sabillon, 2005: 46). Bu durum aynı zamanda Kanada'nın bir sömürge olarak Birleşik Krallığa olan ekonomik bağımlılığını da göstermekteydi.

1783 Amerikan bağımsızlık mücadelesinin sonuçta Britanya'ya karşı başarılı olmasının, Quebec üzerindeki etkileri çarpıcı olmuştur. Amerikan devriminin sonuçlanmasının akabinde Kanada, krala sadık olan göçmenlerin sığındıkları ve Kuzey Amerika'daki en önemli askeri üslere sahip bir bölge haline gelmiştir. Bu

durum, bölgenin nüfus yapısına doğrudan etkisi nedeniyle Britanya işgalinden daha derin bir etki bırakmıştır. Quebec'in batısına yerleşen kraliyet yanlıları Atlantik eyaletlerine (Nova Socatia, New Brunswick) yerleştirilenlere göre hem sayıca az, hem de daha alt sosyal statüye sahiplerdi. Ancak yine de bu göçmenler güney eyaletlerinden kovulmalarına neden olan Büyük Britanya'ya sadakatlerini, İngiliz kanunları ve kurumlarına olan bağlılıklarını da beraberlerinde bölgeye getirmişlerdi. Böylece daha ilk günden itibaren kraliyet destekçisi olan göçmenler ile 150-170 yıldır bulundukları topraklardan kendi kimliklerinin ve haklarının silinmesi tehdidi karşısında kalan Kanadalılar arasında sürtüşmeler başlamıştır (Armstrong, 1974: 6).

Kraliyet yanlıları açısından, Kanada'nın mevcut durumu olan Katolik kilisesinin hâkim olduğu bir rejim ve günlük yaşantıda hâkim olan Fransız kanunları ve temsili olmayan bir yönetim altında yaşamak zorunda olmak kabul edilemez bir durumdu. Buna karşın Kanadalılar açısından ise kraliyet yanlısı *loyalistlerin* Protestanlığı, temsili meclis, İngiliz kanunlarının hâkimiyeti ve "*habeas corpus*" hakları gibi talepleri kendi varlıkları açısından bir tehditti (Armstrong, 1974: 7).

Bağımsızlık savaşı sonrasında daha önce kanunla tanımlanmış olan Quebec eyalet sınırları önemli ölçüde değişmiştir. Louisiana eyaletine kadar olan toprakların önemli oranda kaybı sonucunda Quebec Eyaletinin sınırları daralmış ve eyalet sadece günümüzdeki Ontario Eyaleti ve Quebec City-Montreal çevresindeki yerleşimlerden ibaret bir duruma gelmişti. Bu durum Quebec haritasının Britanya yönetimince yeniden tanımlanmasını da zorunlu hale getirmişti.

1791 yılında *Constitutional Act* (Yapılandırma Kanunu) Birleşik Krallık Parlâmentosunca kabul edilerek, 1774 yılında kurulmuş olan Quebec eyaleti feshedilmiştir. 1791 Yapılandırma Kanunu, Kanada'da İngiliz ve Fransız

prensiplerinin uygulanmasını sağlayan ve iki halkın dostane bir şekilde bir arada tutulmasını amaçlayan ikili bir yapı kurmuştur. Bu kanunla Kanadalıların, ayrı medeni kanun ile feodal haklar dâhil olmak üzere tüm hak ve imtiyazları garanti altına alınırken, Roma-Katolik Kilisesi de aşar vergisi toplamadaki imtiyazını korumuştur. Britanya kökenliler ise temsili kurumlar ve İngiliz kanunları ile serbest toprak mülkiyeti hakkını almışlardır. Bu iki sistemin bir arada yürüyebilmesini temin etmek için de Kanada coğrafi olarak ikiye bölünmüştür (Armstrong, 1974: 7).

Genel olarak "Kanada" diye adlandırılan Kuzey Amerika'daki Britanya sömürgesi Aşağı ve Yukarı Kanada olarak ikiye ayrılırken, bu ayrımla Amerika'dan kaçan krallık yanlılarının yerleştirildiği Yukarı Kanada (günümüzde Ontario) ve Aşağı Kanada (günümüzde Quebec) eyaletleri kurulmuştur. Bu düzenleme ile eski Quebec Eyaletinin topraklarının Batı'da kalan kısımları Yukarı Kanada Eyaletine verilmiştir. 1812 Amerika-Kanada savaşına kadar devam eden bu durum, bölgedeki çatışma riskini bir ölçüde yatıştırmıştır.

Ancak her iki eyalet de etnik olarak tam anlamıyla türdeş bir topluluk yapısına sahip değildi. Örneğin Aşağı Kanada'nın en büyük şehri olan Montreal 19'ncu yüzyılın başında ağırlıklı olarak Anglofon nüfusuna sahipti. 1871 nüfus sayımına göre 48 bin İngiliz, İrlandalı ve İskoç kökenliye karşılık, 37 bin Fransız kökenli Montreal'de yaşamaktaydı (Hughes, 2009: xiii).

Kıta Avrupa'sında Britanya ile Fransa'nın hegemonik mücadelesinin son aşaması olan Napolyon savaşları sırasında Amerikalılar Britanya'nın gücünün Avrupa'daki yoğunlaşmasından istifade ederek, Kanada'yı ele geçirmeyi denemişlerdir. Amerikalıların bundan asıl amaçladıklarının Britanyalıları Amerika kıtasından kovarak henüz daha yeni gelişmekte olan kendi devletlerinin geleceğini ve

güvenliğini garanti altına almak olduğu söylenebilecektir (Katcher, 1990: 3).

Amerikan devriminde ve sonrasındaki işgalde daha önceden Britanya yönetimince öngörüldüğü gibi Quebec'in kilise ve senyörel kurum mensupları sadakatlerini ispat etmişlerdi (McRoberts, 1988: 46). Bu savaşta da aynı durum tekrarlanmıştır. Bunun sonucunda Amerikalılar gerek İngilizce konuşan, gerekse Frankofon Kanadalılardan bekledikleri ilgiyi ve desteği sağlayamadan çekilmek zorunda kalmışlardır. Sonuç Amerika açısından tam bir başarısızlık olurken, bu savaşın sonucunda Kuzey Amerika bölgesindeki önemli bir ticarî meta olan kürk ticaretinde belirgin bir düşüş görülmüştür (Wallerstein, 1989: 251).

B) 1814-1850 YILLARI ARASI

Quebec'in kürk ticaretinde 1821 itibariyle meydana gelen düşüş sonrasında, ters orantılı olarak nüfusun göçler vb. nedenlerle artması ve anavatandaki ekonomik gelişmeye paralel olarak Britanya'nın Kuzey Amerika sömürgeleri yeni zenginlik kaynakları bulma arayışına girmişlerdi (Linteau, 1983: 142). Savaş sonrasında Aşağı Kanada bölgesi hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştı. Atlantik bağlantısını sağlayan St. Lawrence nehri üzerinde bir liman kenti olarak Montreal, bölgenin hâlâ en önemli şehriydi ve ağırlıklı olarak İngiliz-İskoç burjuvazisi ticarî hayata hâkimdi. "*Château Clique*" üyesi İngilizce konuşan ve ağırlıklı olarak İskoç-İngiliz kökenli oligarşik bir sınıf Aşağı Kanada bölgesinde hemen hemen tüm faaliyetleri kontrol ediyor ve Britanya hâkimiyetine karşı belirecek birtakım istenmeyen hareketleri engelleyerek âdeta gönüllü bir sistem bekçiliği görevi yürütüyordu. Fransız kökenli senyörler ise Parlâmento'da hâkim ve genelde hükümet yanlısı bir tutum içerisindeydiler, ancak Parlâmento'nun çoğunluğunun talepleri genelde yönetim tarafından esasen dikkate alınmamaktaydı. Burjuvaziye "*Château Clique*" adı Eyalet valisinin St. Louis

bölgesindeki şatosundan ve yönetimle işbirliği içerisinde olmasından dolayı verilmişti. Meclisin genel görevleri ise sömürge valisi ve hazine tarafından yürütülmekteydi. Eyalet valisi, eyalet yargıçları, hükümet ve tüm memurlar, krallık tarafından atanırken, meclisin denetiminin de dışındalardı (Armstrong, 1974: 10). Fransız Kanadalılar ise genelde kırsal bölgelerde senyörel veya kilise köylerinde (Parish) yaşamaktaydılar. İlk dönemde Fransız Kanada'sından kalan yalnızca 24 senyörel bölge mevcutken, 1831 sayımında bu bölgelerin sayısı 208'e çıkmış ve bu bölgelerde yaşayan nüfus da 40.644 olarak tespit edilmişti (Greer, 1996: 29).

Yukarı Kanada'da (Ontario bölgesi) "Château Clique"in karşılığı "Family Compact" olarak adlandırılan toprak ağalarıydı. Bu unsurlar ağırlıklı olarak ABD'nin kurulmasından sonra Kuzeye kaçan Britanya kökenli unsurlardan oluşuyordu ve Britanya hükümeti ile yakın ilişkileri vardı. Savaş sonrası gelen bu kişilere Britanya hükümetince cömert bir şekilde toprak ve imtiyazlar dağıtılmıştı. Genelde yöneticilik geçmişi olan bu grup, gene Aşağı Kanada bölgesindeki karşılığı gibi Amerikan karşıtı ve Britanya tacına sadıktı. Bölgeye atanan Genel Valiler ve Britanya ordusunun da desteği ile bu unsurlar her iki eyalette de hâkim oldukları eyalet meclislerinden (*legal assembly*) istedikleri kanunları çıkartarak düzeni sürdürüyorlardı. Bu düzen içerisinde yerel bir unsur olarak Roma-Katolik Kilisesi de Britanya tacına sadakatinin karşılığı olarak Aşağı Kanada'da tek otorite olarak varlığını sürdürmeyi garanti altına alıyordu (Martin, 2006: 22-23). Neredeyse 1960'lardaki "sessiz devrime" kadar hiçbir güç kilisenin bu ayrıcalıklarına karşı çıkamadı. Kilisenin sinemaya ve diğer aktivitelere karşı çıkması, okul ve üniversite sisteminin kilise denetiminde olması, hastane ve diğer sağlık, sosyal destek hizmetlerinin hep kilise tarafından görülmesi sistemin istikrarı açısından bakıldığında geleneksel elitler için bir avantajdı. İşgal sonrası süreçte, 20-25

yıllık bir sürenin sonunda elit yapıda bir değişiklik meydana gelerek senyörler elit konumlarını avukat ve diğer profesyonel meslek sahiplerine devretmiş olsalar da arka planda kilise ve kilise okulları Fransız elitlerin yetişme kaynağı olarak varlığını uzun bir süre sürdürecekti. Kilisenin etrafında toplanmış bir kasaba hayatına sahip olan Aşağı Kanada eyaletinin nüfusu 1790 yılında 161,000 iken 1831 yılında 500,000 kişinin üzerinde bir rakama ulaşmıştı (Greer, 1996: 25).

Kilise Kasabaları *(Parish*), serbest meslek sahiplerinin ve yeni toplumsal kurumların etrafında geliştikleri bir alan sağlamış ve her kırsal bölge âdeta ayrı bir devlet, cumhuriyet haline gelmiştir. Kilise Kasabası, Fransız Kanada'sının en anlam taşıyan birimi olmuştur (Gold, 1972: 29).

Kilise Kasabaları ailelerden oluşmaktadır, bu ailelerin büyük çoğunluğu hemen hemen eşit seviyede kendi toprağına, çiftliğe sahiptir. Bu kilise kasabalarında genellikle herkes hem Fransız hem de Katolik'tir veya diğer bir deyişle olmayan ya yoktur ya da azdır. Bu nedenle de bir toplumun hem eğitim, hatta ürünün pazarlaması gibi dünyevi işlerle uğraşmak için de bir Katolik örgütlenme mümkün olabilmiştir. Bu aynılığın, homojen toplum yapılarının sayesinde Kilise Kasabalarının ağı, Quebec'in genelini birbirine bağlamayı, bütünleştirmeyi başarabilmiştir. Ancak Kilise Kasabalarının kendilerine yüklenilen tüm fonksiyonlarını yerine getirebilmesi onları oluşturan nüfuslarının sınıf ve etnik homojenliğine de doğrudan bağımlıdır (Hughes, 2009: 10).

1791 yılında kabul edilen Anayasa Kanunu ile Fransız Kanadası ilk defa seçimler ve temsili Parlâmento ile tanışmış oldu. Ancak bu Parlâmento'nun yönetim ve diğer eyalete ilişkin kararlarda bir etkisi ve kontrolü bulunmuyordu (Greer, 1996: 113).

Yeni gelişmekte olan Frankofon küçük burjuvazinin büyük bölümü doktor, avukat ve noterlerden oluşan Liberal profesyonellerden oluşmaktaydı. 1800'lü yılların başlangıcında toplumun liderliği rolünü üstlenmeye talip olacak kadar hızla gelişen bu sınıf, sadece kilise ile çekişmeye girmekle kalmamış, sömürgenin İngilizce konuşan ticarî sınıfı ile de çatışmaya girmiştir. İngiliz tüccarları geçmiş dönemden farklı olarak Britanya'nın ihtiyaçları doğrultusunda daha önce kürk ticaretine bağlı olan sömürge ekonomisini orman ve tahıl ürünleri ile zenginleştirmişlerdi. Napolyon ablukası ve sonrasında Britanya'nın ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen ve gelişen ekonomik ilişkiler, bankacılık kurumlarının da gelişmesi ile burjuvazinin büyümesinde etkin olmuştur (McRoberts, 1988: 48)

Yalıtılmış kırsal yerleşimlerde yaşayan bir etnik halk topluluğunun sözcüleri olarak yeni elitler; avukatlar, doktorlar, noterler ve rahipler olarak kilise okullarında yetiştirilmiş ve halkla ilişkide dil engeli nedeniyle İngilizcenin hiç bir zaman ulaşamadığı, tamamen kendisine sadık bir müşteri topluluğuna sahip olmuştur (Gold, 1972: 28). Fransız Kanadalılar Parlâmento'da kendi sözcüleri yoluyla, 1793 yılında Aşağı Kanada eyaleti genelinde kendi halklarının asimile edilmesini amaçlayan ve hâkim dil haline getirilmeye çalışılan İngilizce karşısında Fransızcanın ikincilleştirilmesini sağlayacak kanun çabalarını engellemişlerdir. 1815 yılında ise kökenleri itibariyle alt sınıflardan gelen avukatlar daha önce Parlâmento'da hâkim olan soylu-senyör sınıfının yerini alarak kontrolü ele geçirmişlerdir (Armstrong, 1974: 9).

Aşağı Kanada Eyaletinde bulunan "Kanadalıların Partisi" (Parti Canadienne) 19'ncu yüzyılın ilk başlarında Aşağı Kanada bölgesindeki Fransız kökenli liberal elitler tarafından kurulmuştu. Parti 1806 yılında yayın organı olarak "Le Canadien" adında bir dergi çıkarmaktaydı. Dergi yazılarından dolayı hükümet tarafından

kapatıldı ve aynı zamanda partinin liderleri olan editörleri de hapsedildi (Creighton & Creighton, 2002: 162).

Aşağı Kanada Meclisi içinde çoğunlukta olan Frankofon Kanadalılar; serbest ticareti, lâik okul sistemini geliştirmeye çalışırken, İngilizlerin hâkim olduğu ticarî hayatta vergilerin yükseltilmesini sağlamaya, buna karşın arazi vergilerinin azaltılmasını ve asimilasyonist politikaların uygulanmasını, kanal yapımını engellemeye çalışmaktaydılar (McRoberts, 1988: 49).

1822 yılında Britanya hükümeti Frankofon Kanadalıları kontrol altında tutabilmek için Aşağı ve Yukarı Kanada'nın birleşmesi yönünde başarısız bir denemede bulundu. Deneme ana hatları ile bölgede Fransız dilinin kullanımının sınırlanması, tüm gelirlerin kraliyet tarafından tam kontrolü ile yönetimde memur atamalarının bir takvime bağlanması gibi hususları içermekteydi (Armstrong, 1974: 10). Ancak Britanya'nın bu denemesi bölgedeki toplumsal huzursuzluğu daha da arttırmaktan başka bir işe yaramadı. Meclis ve Eyalet yönetimi sürekli bir çatışma içine girdiler. 1826 yılında "Kanadalıların Partisi" adını "Yurtsever Parti" (Parti Patriot) olarak değiştirdi ve eyalet yönetimine (sömürge hükümeti) karşı yürüttüğü mücadelenin stratejisini de sertleştirdi. Hareket Amerikan tecrübesinden etkilenerek kendi bölgesi için Britanya hükümetinden demokratik taleplerde bulunuyor, dekolonizasyon ve liberal tezleri talepler olarak ileri sürüyordu. Bu dönemde anılan hareketin destekçisi olan yayın organları ise Fransızca Le Canadien, La Minerve, Montreal Vindicator olarak sıralanabilir (Greer, 1996: 120-121). Hareket ilk başta etnik milliyetçi bir çizgi izlemekten daha ziyade ideolojik yönü ağır basan talepler ileri sürmüşse de zaman içerisinde etnik kimlik iddiası daha ön plana çıkmıştır. 1834 yılında Papineau isimli bir avukat ve arkadaşlarınca hazırlanan "92 Çözüm" adı verilen

talep listesinde partinin demokratik talepleri, daha sonra Aşağı Kanada Parlâmentosu'nca onaylayarak Birleşik Krallık Yönetimine yani Londra'ya iletilmiştir. Hareketin talepleri arasında Kraliyet tarafından atanan eyalet hükümetinin eyalet Parlâmentosu tarafından seçilmesi, bütçenin yine eyalet Parlâmentosunca düzenlenmesi gibi hususlar bulunmaktaydı. Ancak Britanya hükümetinin eyalet Parlâmentosunun taleplerini sert bir şekilde reddetmesi, partinin de radikalleşmesini beraberinde getirdi (Armstrong, 1974: 11).

Parti, 1837 yılında geçmişteki Fransız döneminin milis yapısının kalıntılarının yürüttüğü ayaklanmaya ve ayaklanmayı yürüten Yurtseverler Hareketine destek verdi. Ayaklanma ABD'de patlak veren 1837 banka krizinin hemen sonrasında başlamış, Quebec City ve Montreal'de bulunan bankalar kriz nedeniyle ödemeleri durdurmak zorunda kalmışlardı. Bunun yanında tarım üretiminde de 1805'li yıllardan itibaren kendini gösteren dalgalanmalar da kırsal alandaki huzursuzlukları körüklemekteydi (Greer, 1996: 21, Armstrong, 1974: 11).

1837 yılında Aşağı Kanada'da hükümet çalışamaz duruma gelmişti, halkın hükümete bir desteği yoktu ve Britanya mallarına karşı boykot uygulaması planlanmaktaydı. Papineau'nun takipçileri birbiri ardına mitingler düzenliyorlar, bu mitinglerde ayaklanma, bağımsızlık veya ABD'ye bağlanma yönündeki görüşler, söylevler dinleyicilerden yoğun bir destek alıyordu (Armstrong, 1974: 11).

Hareketin öncüsü olarak kabul edilen Louis-Joseph Papineau, Aşağı Kanada Parlâmentosu'nda 1815 yılında meclis başkanlığı da yapmış bir avukattı. Yurtseverler Hareketi kendilerini o dönemde İngiltere'ye karşı mücadele içine giren İrlanda'nın durumu ile eşleştirerek liderlerini de Kanada'nın O'Connel'i olarak tanımlamaktaydılar (Greer, 1996: 134). Bu hareketin içinde yer alan isyancılar ayrıca

kendilerini “Fransız” olarak tanımlamaktaydılar ki bu daha önce bölgede görülmemiş bir durumdu. Bu nedenle hareket bölgedeki ilk etnik milliyetçi hareket olarak tarihteki yerini aldı. Hareket gerçekte Frankofon halk içindeki etnik kimlik hassasiyetini ve potansiyel bir etnik çatışma riskini de bu anlamda yansıtmaktaydı. Bishai’nin de işaret ettiği gibi 1800’lü yılların ilk yarısında Kıta Avrupa’sındaki Fransız kimliğinin ülke çapındaki genel kabulü bile tartışmalıyken, Quebeclilerin kendilerini Fransız olarak tanımlamalarının kaynağında kendilerinin ve toplumlarının İngiliz sisteminden olan farklılığını vurgulama çabası olduğu söylenebilecektir (Bishai, 2004: 105).

Quebec liberal elitleri, kiliseye ve onun desteğindeki Britanya işgaline karşı rahatsızlıklarını yansıtmak için “Fransız” kimliklerini bir farklılaştırma aracı olarak ileri sürerlerken hedefledikleri daha geniş kapsamlı bir değişimdi. İlk anda 1791 Anayasasının gerçek manada bir parlâmenter rejim getirmemesine yönelik tepkiler ve demokratik yönetim talepleri, yerini elitlerin yönlendirmesi altında ilerleyen süreçte bağımsızlık ve kendini yönetme taleplerine bırakarak hareketin milliyetçi-etnik düzeyini de yükseltmiştir (Greer, 1996: 137).

Elitlerin mevcut duruma karşı bir iç savaşa yol açacak denli sert çıkışının altında muhtemelen 1812 savaşında Quebec açısından kaçırıldığını düşündükleri Amerika ile işbirliği fırsatının, kilisenin tutumu yüzünden Kanadalılar tarafından değerlendirilmemiş olmasının verdiği bir umut kırıklığı ve öfke de söz konusu olmuştur. Nitekim hareketin lideri Papineau bariz bir şekilde Amerikan yanlısıydı ve Amerika benzeri bir düzenin Kanada’da kurulmasını talep ediyordu, liberaldi ve kapitalizmle de herhangi bir sorunu yoktu. Ayaklanmanın bastırılması sonrasında da önce Amerika'ya sonra da Fransa'ya kaçmak zorunda kalmıştı (Fenwick, 1981).

Nitekim ayaklanmanın bastırılması sonrasında Parti Patriot'un mirascısı olarak

1847 yılında, dönemin Birleşik Kanada'nın günümüz Quebec bölgesinde Les Rogues (Kızıllar) adıyla yeni bir parti kuruldu. Parti açıkça Kanada'nın ABD'ye katılmasını, cumhuriyetçiliği savunmaktaydı. Parti destekçileri her kesimden aydın ve eski Patriot hareketi mensuplarıydı. Bu durum yukarıda belirtilen Frankofon aydınlar arasındaki Amerikan yanlılığının, dönemin Britanya yönetimine karşı geliştirilen eylem ve yaklaşımlarda ortak nokta olması ile açıklanabilecektir. Parti 1858 seçimleri sonrası kurulan 1 günlük koalisyon hükümetinde yer almıştır. Sonuçta Parti yöneticileri dönemin Montreal Piskoposu tarafından bu görüşleri nedeniyle afaroz da edilmişlerdir (Bouchard & Taylor, 2007).

1837 yılına gelindiğinde ilk önce Aşağı Kanada (Quebec) bölgesinde başlayan ayaklanmalar sonunda Yukarı Kanada (Ontario) bölgesine de sıçradı. Yukarı Kanada bölgesindeki ayaklanmalar daha çok Family Compact'a ve Amerikan bağımsızlığı sonrasında Amerikan eyaletlerinden kaçarak Kanada'ya sığınan sadıklara (loyalist) yönelikti. Yeni göçmenlere Birleşik Krallık toprak dağıtıyor ve desteklerde bulunuyordu, ancak bu imtiyazlar bölgedeki halkın tepkisini çekmekteydi. Buna karşın Aşağı Kanada'daki (Quebec) ayaklanma ise daha etnik kökenliydi. Yukarı Kanada bölgesindeki ayaklanma sonrasında tarihte ilk kez "Kanada Cumhuriyeti" ilân edilse de ömrü çok kısa sürdü. Britanya kuvvetleri ayaklanmayı kısa bir sürede kanlı bir şekilde bastırdılar. Ayaklanmacılar ABD'ye kaçmak zorunda kaldılar. Aşağı Kanada'daki ayaklanma ise diğerine nazaran daha uzun soluklu olarak bir yıla yakın sürdü. Sonuçta 1838 yılına gelindiğinde Aşağı Kanada (Quebec) Britanya kuvvetlerince âdeta yeniden işgal edilmiş ve bölgedeki tüm anayasal haklar askıya alınmıştı (Greer, 1996: 333). Yurtseverler Hareketi'nin başarısızlığının nedenleri arasında toplumun tüm kesimlerini içine alamaması, eyaletin şehirlerinde (özellikle

Montreal) yeterince örgütlenememesi ve kırsal bir milis hareketi olarak kalması, buna ilâveten dış dünya da herhangi bir ilgi ve heyecan uyandırmayı başaramaması sayılabilecektir (Greer, 1996: 350).

Hroch (1985)a göre milliyetçilik hareketleri, kültürel elitlerin geçmişlik arayışları ve kimlikleri belirleme çabaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kurgulanan bu kimliklerin siyasi bir niteliği olması öncelikli olarak şart değildir, ancak kurgulanma sonrasında ortaya çıkan bu nitelik sonuçta siyasi ve sınıfsal çatışmalara, taleplere yol açmaktadır. Milliyetçilik hareketleri devletleşmenin C safhasında, genel olarak küçük burjuvazinin milliyetçi hareketlere olan büyüyen ilgisi ve bu ilgi ile bağlantılı olarak milli bilincin diğer burjuva grupları içerisinde yükselmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ancak özellikle C safhasında milliyetçi hareketlerin ana unsuru ve beslendiği ana kaynak olmasına ve bu hareketlere süreklilik arz eden düzeydeki katkısına rağmen küçük burjuvaziye, modern bir ulusun yönetici sınıfı içerisinde yer yoktur. Buna rağmen küçük burjuvaziye mensup elitler, potansiyel olarak her zaman aktif milliyetçiliğin potansiyel bir kaynağı olmayı sürdürecektir (s.137). Papineau hareketi bu bağlamda Kanadalı etnik elitlerin küçük burjuva önderliğinde bir kalkışması olmasının yanı sıra kendi arasındaki ilk çatışmanın, bir elit bölünmesinin örneği olarak da verilebilecektir. Britanya yönetimine tamamen sadık olan geleneksel elitler ve kilise üyeleri harekete doğrudan doğruya karşı çıkma cesaretini gösteremedikleri için hareketin lideri olan Papineau'nun kilise düşmanlığı üzerinden geliştirilen hareket karşıtı bir propaganda ile hareketin geniş bir taban bulmasını da engellemişlerdir (Armstrong, 1974: 12).

1837 hareketinin Brass'ın modeli açısından açıklaması şu şekilde yapılabilecektir. Ekonomik kaynakların ve politik gücün belirli bir bölgede toplanması

veya bu kaynakların şehir-kır arasındaki dağılımında sorun olması olgusu bu dönem Kanada'sında gözlemlenebilmektedir. Yeni Kanadalı elitler genellikle ekonomik ve siyasal fırsatları kontrol eden hâkim bir grup olan Kilise ve geleneksel elitlerle, işgalci Britanya elitleri karşısında dezavantajlı bir durumda olan yeni serbest meslek veya profesyonel meslek sahibi grup içerisinden kültürel (seküler) ve ideolojik (liberal) olarak farklı bir kesim arasından doğmuştur. Bu meydan okumada, yeni etnik-elit grup üyeleri sonuçta eylemlerinde başarısız olmuşlardır. Yeni etnik-elit grup üyeleri, etnik tabakalaşma sisteminin mevcut durumunu bir bütün olarak protesto ederken aynı zamanda kendi etnik gruplarını da bu yönde seferber etmeye çalışmışlar, ancak seferberlik sonuçta geleneksel elitlerin katkısı ile sonuç vermemiştir. Ancak bu durum ülke içerisindeki elitler arasındaki güç dağılımında yeni bazı oluşumlara sebep olurken, nihayetinde etnik milliyetçiliği eyaletin siyasi yapısında gücü giderek artan bir odak konumuna getirmiştir (Brass, 1991: 46-48). Bu grup ağırlıklı olarak kendisini Kilise ve çevresindeki elitlerden farklılaştırabilmek için "Fransız" imgesini ve kültürel sembollerini yoğun olarak kullanmış ve bu çerçevede yeni bir Frankofon Kanada ulusu inşasını hedefleyen ayrılıkçı harekete, bir ayaklanmaya girişmiştir.

Ancak yenilgi sonrasında bu ayaklanmadan en kârlı çıkan taraf sonuçta Katolik Kilisesi olmuştur. Bu hareketin yarattığı olumsuz karmaşa ortamı sonucunda Kilisenin kendisinin gücünün uzun süre sorgulanmamasını garanti ederek, Britanya devletinin tam desteğini arkasına almasını sağladığı söylenebilecektir (Greer, 1996: 359). Elitler arası çatışmanın-çekişmenin bu ilk safhasında etnik-milliyetçi ve ayrılıkçı hareket hem bölge halkı içerisinde ve hem de legal siyasi zeminde önemli bir darbe almış, bir süreliğine olsa da Quebec'in gündeminden çıkmıştır. Ayaklanma sonrasında Katolik Kilisesinin muhafazakâr unsurları, özellikle siyasetten ve kolej eğitim sisteminden

liberal unsurları temizlemek için yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir (Gold, 1972: 28).

Kilisede yetiştirilen çiftçi çocukları, eyalet çapında faaliyet gösteren Kiliseler-*Parishler* ağının bir parçası olarak, yine kilise ile yaşamlarını bütünleştirerek tüm eğitim kurumlarını doldururlar. Bu durum Parish'e gelen cemaat görevlilerinin de toplumsal dolaşımını sağlar. *Parish* bu hayat tarzı bir ideal tip ve sembol olarak kasaba ve şehir hayatına da taşınır. Şehirlerde, *Parish* hayatı semtlerde, gettolarda sürdürülmeye çalışılır. Bu nedenle, Quebec'in veya Fransız Kanada'sının kentsel toplumunun yapısı; toplumla sürekli ve canlı ilişkide olan ağ yapısı içindeki bir ailenin, kilisenin, üniversitelerin, hastanelerin, manastırların ve nihayetinde *Parish*in çevresindeki bütünleşme olarak anlaşılmak durumundadır (Hughes, 2009: 11).

Din adamlarınca biçimlendirilen erken dönem öğretiler ve sosyal düşünce tarzı; bu güçlü konumun da katkısıyla Fransız Kanada'sının en eski ve uzun süreli hâkim ideolojik seti olmuştur (Belanger, 1967: 43).

Aslında 1800-1837 yılları Quebec Katolik Kilisesinin gücünün zayıfladığı bir dönemdir. Kilise bu süreçte iki temel tehdidin altındaydı; kendi kurumsal konumunun yasalarca güvence altına alınmamış olması ve Amerikan ve Fransız devrimleri sonrasında Quebecli aydınlar arasında da gelişme gösteren Liberal-devrimci akımların kiliseye karşı bir harekete yönelmesi. Kilise 1837 ayaklanmasındaki Kraliyet yanlısı tutumu ile kendisini ideolojik tehdide karşı net bir şekilde konumlandırırken ve buna bağlı olarak rakiplerine karşı bir zaferle çıkarken, yasal konumunu güvence altına almak için 1867 tarihli Konfederasyon yasasını beklemek zorunda kalacaktı. Bu yasa sonrasında kilise, Quebec'in temel kurumlarından birisi durumuna girmiştir (Linteau, 1983: 198;Quinn, 1963: 11).

Britanya hükümeti, ayaklanma sonrasında, ayaklanmaya yol açan nedenleri anlamaya yönelik bir soruşturma başlatarak, soruna bir çözüm üretmeye çalışmıştır. Bu amaçla bölgeye gönderilen Lord Durham "Report on the Affairs of British North America" isimli raporunu Britanya Hükümetine 1839 yılında teslim etmiştir. Durham'ın raporu her iki Kanada eyaletinin tek bir eyalet olarak birleştirilmesini ve bu yolla Fransız Kanadalıların İngiliz topluluğu içerisinde eritilmesini ve etnik bilinçlerinin törpülenmesini öngörüyordu. Durham'ın raporu doğrultusunda 1841 yılında Britanya Parlâmentosu "*Union Act*"ı yasalaştırdı. Bu yasaya göre her iki Kanada eyaleti "Province of Canada" adı altında birleştirildi. Ancak Durham'ın liberal önerileri Britanyalı parlâmenterler tarafından amacından saptırılıp, Anglofon Kanadalıların çoğunlukta olduğu bölgelerden temsile ağırlık sağlanmak suretiyle, Frankofon Kanadalıların siyasi temsil imkânı kısıtlandı. Yasanın amacı açıkça kısa vadede dil birliğinin, uzun vadede siyasi birliğin, toplumsal uyumun sağlanmasının ve kurumsallaştırılmasının ötesinde, Frankofonların siyasi olarak marjinalleştirilmesiydi. Bu yasa ile Fransız Kanadalıların anayasal zeminde haklarının tanınması mücadelesi başlamış oluyordu (Greer, 1996: 357). Bir diğer ifade ile Fransız Kanadalıların kimliği ve geleceği anayasal tanınma sorunu ile eşleştirildi, bağlantılı hale getirildi. Bu kısır döngü günümüze kadar Quebec mücadelesinin temelini teşkil etti.

İkili bir etnik yapı etrafında kutuplaşmış bir meclisin yönetiminin sürdürülemeyeceği kısa sürede ortaya çıktı. Meclis, iki toplum temsilcileri arasındaki kilitlenmelerle çalışamaz duruma geldi. Sonunda sağlıklı bir yönetimin bu sistem altında sürdürülmesinin mümkün olmadığı Britanya tarafından atanan valilerce de görüldü (Armstrong, 1974: 14). Bunun yanı sıra 1845-52 yılları arasında o dönemde Britanya sömürgesi olan İrlanda'da baş gösteren "patates kıtlığı" olarak adlandırılan

açlık salgını sonrasında İrlandalılar Britanya hükümeti tarafından değişik sömürgelere gönderildi. Bunlardan önemli bir bölümü[26] Kanada'ya yerleştirildi (Akenson: 184).

Bu durum Birleşik Kanada'nın nüfus yapısını önemli oranda değiştirdi. Göçmen sorunu esasen Quebec için bir tartışmalı ve gerilimi yükselten bir konu olmuştu. Loyalist (Sadıkların) Amerikan Devrimi sonrasında Kanada'ya gelişleri eski Quebec bölgesinin iki farklı din, dil ve kültürel yönetim altında ikiye bölünmesi sonucunda bir düzene kavuşmasını nispeten sağlamışdı. Ancak bu bölgeci uygulama ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen güçlü Anglofon göçmen dalgasının etkisi ile önemli oranda dengesini kaybetti. Nüfus üstünlüklerini yitirmenin getirdiği tehdit karşısında Fransız Kanadalılar arasında huzursuzluk yine tırmanmaya başladı (Behiels, Michael Derek, 1991).

C) 1850-1873 YILLARI ARASI

Kondratiev A devresine girilen 1850- 1873 yılları arasında Quebec bölgesinin tarıma dayalı olan ekonomisinin bölgenin artan nüfusunu besleyememesi yoğun olarak işsizliğe ve eyalet genelinde bir göç dalgasına neden olmuştur. 1850-1914 yılları arasında yaklaşık olarak yarım milyon Quebecli, sanayileşmiş olan ve daha fazla iş imkânı sunan ABD'nin New England bölgesine göç etmiştir. Bunun yanı sıra Quebec'in büyük şehirlerine de kırsal alandan yoğun göçler yaşanmıştır. Tüm bu göçlerde eski topraklara bir geri dönüş ise olmamıştır (Gold, 1972: 66).

Bunun yanında Amerikan iç savaşının (1861–1865) sonuçlanması, bu savaş sırasındaki düşmanca tutumu nedeniyle Britanya ile ABD arasında muhtemel bir

[26] *Örneğin 1871 yılında Kanada'da yapılan ilk nüfus sayımında tüm Kanada genelinde nüfusun %24,3'nün İrlanda kökenli olduğu tespit edilmiştir. Günümüz Ontario Eyaletinde İrlanda kökenliler nüfus içindeki oranları olan %34,5 ile en büyük etnik grubu teşkil etmektedirler (Akenson, 2010:184)*

hesaplaşmanın öncelikle Britanya'nın Kuzey Amerika sömürgelerini de tehdit etmesi, bu bölgelerin güvenliğinin acilen sağlanmasını kaçınılmaz hale getirmişti. Eylül 1864 yılında Prince Edward Adasının Başkenti olan Charlottetown'da Atlantik eyaletleri ve Kanada Birliği temsilcileri bir araya gelerek bir federasyon altında birleşmeyi görüştüler. Güvenlik sorununa ilâveten 1866 yılında Amerika ile Kanada arasında daha önce imzalanmış olan "Elgin- Marcy" anlaşması olarak da bilinen karşılıklı ticaret anlaşmasının, Amerika tarafından feshedilmesi, Britanya sömürgeleri arasında ticareti hayati bir zorunluluk haline getirmişti (Armstrong, 1974: 15).

1867 yılına gelindiğinde bu zorlayıcı nedenlerle Birleşik Krallık, Kuzey Amerika bölgesinde elinde kalan kolonilerini birleştirerek "Kanada Konfederasyonu" adı altında topladı ve bu konfederasyona yerinden yönetim yetkisini tanıdı. Kilise, konfederasyonun kurulma sürecini sonuna kadar destekledi ve Britanya tacına sadık kaldı. Bunun da ötesinde Fransız Kanada'yı geleneksel bir toplum olarak, devletin en az rol oynadığı bir konumda tutmayı da başardı (McRoberts, 1988: 53).

Ruhban sınıfının sosyal konumunun güçlenmesi ve sosyal hayatın kilise kontrolünde olması ister istemez ruhban sınıfının nüfusunun da artmasını beraberinde getirmişti. 1867 yılında temeli atılan siyasal yapı yani konfederasyon, kilisenin toplumdaki etkisini teşvik eder bir yapıdaydı. Örneğin eyaletlerin kontrolüne bırakılan eğitim, halk sağlığı, medeni ve mülk hakları Quebec'te mevcut farklı sosyal yapı nedeniyle kilisenin kontrolündeydi. Bu durum kiliseye doğrudan halkın günlük hayatına, federal devlet veya eyalet hükümetinden daha fazla düzeyde etki etme imkânı sağlamaktaydı (Linteau, 1983: 198).

Diğer taraftan Quebec toplumunun çerçevesinin alternatif bir yönde değiştirilmesi için mücadele verebilecek olan profesyonel meslek sahibi seçkinlerin

arasındaki siyasi rekabet yerel kaygılardan uzak ve dolayısı ile halktan kopuktu. Buna karşın hemen her yerdeki örgütlü yapısı ile halka ulaşmak için gerekli iletişim sistemine, personele sahip yegâne kurum ise kilise bürokrasisiydi (Gold, 1972: 29).

1840 yılında kabul edilen eğitim kanununa kadar devlet ve kilise okulları eğitim sisteminde birlikte mevcut olmuştu. Ancak bu kanun ile birlikte kilise okullarına tanınan vergi kolaylıkları ve diğer konularda sağlanan ayrıcalıklar, eğitim alanının tamamen din kurumlarının tekeline girmesine neden oldu. Konfederasyon sonrasında kurulmuş olan eğitim bakanlığı 1875 yılında yine kilisenin baskısı nedeniyle kapatıldı. Eğitim hizmetinin kontrolü Katolik ve Protestan kiliselerinin 1906 yılında oluşturduğu bir komiteye verildiyse de bu komite hiçbir zaman toplanamadı. Sonuçta Katolik komitesi, kendi başına düzenlemeler ve uygulamalar geliştirdi (McRoberts, 1988: 54).

Kilisenin ideal Hıristiyan toplum anlayışının temelindeki kurumlar aile, kilise ve okul üçlemesinden oluşmaktaydı. Kilise, her zaman ideal yüksek öğretimi kitlelerden daha ziyade elitler için bir ayrıcalık ve klâsik çalışmaların merkez alındığı bir eğitim sistemi olarak öngörmüştür. Önerilen eğitim sisteminin içeriği bir sanayi toplumunun ihtiyaç duyduğu muhasebeciler, mühendisler ve teknisyenlerden ziyade rahipleri, doktorları, avukatları ve diğer profesyonel insanları yetiştiren bir eğitime uygundur (Quinn, 1963: 12-13).

1871 nüfus sayımına göre Quebec'te 40 civarında dini grup bulunmaktaydı, ancak Roma-Katolik grup içlerinde belirgin bir şekilde toplumun genelinde hâkim olan dindi. Nüfus sayımına göre Quebec nüfusunun %85'i Katolik, %14'ün biraz üzerindekiler ise Protestan (yaklaşık 34 alt gruba bölünmüş olarak) din gruplarına mensuptular. Bu belirgin bölünmüşlük Protestan nüfusun sürekli olarak Quebec

dışındaki bağlantılarını canlı tutmasının temelini oluşturmuştur (Linteau, 1983: 195).

Quebec Katolik kilisesi, Roma-Katolik Kilisesi içerisinde "ultramontane fraksiyonu" olarak adlandırılan Papalığa tam bağlılığı ve Papalığın en üst hiyerarşik dini otorite olmasını esas alan bir eğilimin hâkim olduğu yapıdadır (McRoberts, 1988: 54). Protestan kiliselerinin Amerikan devriminde oynadıkları etkin rol nedeniyle hükümet ve bu kiliseler arasında (Anglikan kilisesi hariç olarak) hemen her zaman gerilimli bir ilişki olmuş, bundan kazançlı çıkan da Katolik Kilisesi olmuştur (Linteau, 1983: 196).

Britanya Meclisi tarafından 1867 yılında kabul edilen Britanyalı Kuzey Amerika Kanununa (*British North America Act*) göre dört Kuzey Amerika sömürge eyaletinin katıldığı "Dominion Canada" ismi verilen bir birlik kurulmuştur. Eyaletlerin özerklikleri özellikle Quebec'in Fransız medeni kanunu uygulaması gözetilerek garanti altına alınırken, eğitim eyaletlerin düzenlemelerine bırakılarak Quebec'te Katolik Kilisesinin eğitim üzerindeki tekeli korunmuştu. Buna ilâveten Quebec'in Avam kamarasındaki üye sayısı sabitlenirken diğerlerinin nüfuslarına göre dağılımı Quebec (65) üye sayısı esas alınarak yapılmıştı. Bu düzenleme ile Fransız Kanada'sının varlığı garanti altına alınmış oldu (Armstrong, 1974: 16).

1867 anayasasına hâkim olan mantık ve kullanılan dil açıkça "monarşik karakteri" anayasal çekirdeğe yerleştirirken, federal karakteri de belirgin olarak ikincilleştirmiştir. Bu anlamda Kanada kuruluşunda özellikle bir monarşik federasyon olarak inşa edilmiştir ve 1867 anayasanın temel özelliği de budur (Vaughan, 2003: 91-92).

Dominion Kanada'nın kuruluşundan yani 1867 yılından sonra Fransız Kanadalıların siyasi yaklaşımında üç temel alanda mevcut durumun korunması ve

hatta mümkünse genişletilmesi esas olmuştur:

•Diğer eyaletlerde Fransız-Kanadalı azınlıkların hakları,

•Yetkisini genişletmek için federal hükümet tarafından yapılan tüm girişimlere karşın, İngiliz Kuzey Amerika Yasası'nda eyalete tanınan yasama yetkilerini ve ayrıcalıkları korumak,

•Commonwealth içinde Kanada'nın özerkliğini genişletmek ve ülkenin İngiltere'nin dış politikasına angaje olmasını veya İngiltere'nin savaşlarına katılmasını engelleme.

Yukarıda belirtilen bu birbirinden oldukça farklı konularda, Fransız Kanadalılar tarafından benimsenen güçlü direniş, zaman zaman ülke genelinde ve politikalarında baskın olan Britanyalı[27] grup ile ciddî çatışmalara, ülkenin birlik ve federal yapısında ve ülkenin birliğinde önemli hasarlara neden olmuştur (Quinn, 1963: 6).

Birleşik Krallık Parlâmentosunca 1867 yılında kabul edilen Kanada'nın yasal çerçevesi 1982 yılına kadar Kanada'nın temel anayasal sistemini oluşturmuştur. Düzenleme ile Kanada'ya kendi kendini yönetme hakkı verilirken, kanunların son onay mercii Britanya meclisi olarak kabul edilmiştir. Esasen 1867 Anayasa kanunu hiçbir zaman bir bağımsızlık bildirisi olarak düşünülmemiş, Britanya Tacı ile ilişkilerin kesilmemesi konusunda Quebec temsilcileri bile, diğer katılımcılarla hemfikir olmuşlardır. Kanunun hazırlayıcıları Britanya Parlâmentosuna bağımlılıktan ve onun son otorite olmasından da herhangi bir rahatsızlık duymamışlardır. Bu anayasa ile Kanada, konfederasyon döneminden önce olduğundan biraz farkla pek çok alanda

[27] Kanada etnik yapılar içerisinde Britanyalı tanımını Britanya adalarından gelen herkes için kullanmaktadır. Bu nedenle İrlandalılar da Britanya (British) etnik grubu içerisinde tanımlanmaktadırlar.

kendi kendini yönetme hakkını özgürce kullanabilen, bir sömürge olarak kalmayı tercih etmiştir (Vaughan, 2003: 86).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KAPİTALİST DÜNYA-EKONOMİNİN DERİNLEŞME SÜRECİNDE DEVLET VE ETNİSİTE: KANADA V. QUEBEC

1860'lı yıllardan itibaren belirgin hale gelen Birleşik Krallığın hegemonik gücünün gerilemesi 1873 yılında tamamlanmıştı. Öyleki bir zamanlar "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" olarak tanımlanan Birleşik Krallığın, Kafkasya'daki Rus işgaline karşı yardım isteyen Çerkes halkına yapabildiği tüm yardım sadece peksimet gönderebilmek olmuştu (Çiçek, 2009). Geçmiş dönemde sömürge elde edememiş ve kendi coğrafyalarındaki iki önemli güç olan Almanya ve ABD'nin ise dünya ekonomisinin muhtemel yeni hegemon adayları olarak yıldızları parlamaya başlamıştı.

Bir yanda eskinin büyük güçlerinden olan Fransa'ya karşı kazandığı savaş sonrasında, 1871 yılında Paris'de Versaille sarayında taç giydirilerek Alman İmparatoru ilân edilen Prusya Kralı II. Wilhem'in döneminde adı konulan Almanya. Diğer yanda 1861–1865 döneminde kanlı bir iç savaşla bir ulus-devlet olarak iktidar temellerini sağlamlaştıran ve sonrasında da 1873 yılında kendi kıtasında eskinin büyük güçlerinden olan İspanya'ya karşı kazandığı savaş ile güç olduğunu kanıtlayan ABD artık hegemonik mücadelede taraf olacaktı.

I) ÜÇÜNCÜ HEGEMONİK DÖNGÜ SÜRECİ (ABD HEGEMONYASI)

A) 1873-1897 YILLARI ARASI

1867 anayasasının kendisine sağladığı çerçeve içerisinde kendisini yönetme hakkını kazanan Kanada, 1869-70 yılları arasında Hudson's Bay Şirketinin kontrolünde olan Manitoba eyaletini topraklarına kattı. 1885 yılında Pasifik okyanusu kıyısına kadar uzanan demir yolu hattı da tüm engellere rağmen tamamlandı. Bu

sayede eski Britanya sömürgeleri Kanada'nın Batı eyaletleri haline geldiler[28]. Batı bölgelerine açılmak bu bölgelere yönelik süreklilik taşıyan Amerikan tehdidi nedeniyle de bir zorunluluktu (Armstrong, 1974: 18).

Ancak bu bölgelere açılım kolay gerçekleşmedi, günümüzde Saskatchewan eyaleti içindeki bölgelerinde yaşayan Metisler, 1885 yılında Kanada hükümetinin bölgedeki bu düzenlemelerine karşı ayaklandılar ve liderleri Louis Riel'in yönetimi altında Batoche kentinde geçici bir hükümet kurdular (Quinn, 1963: 22). Manitoba'nın federal kuvvetlerce geri alınması hemen ve kolay olmadı, bir Fransız-Yerli melezi olan Riel tarafından kışkırtılan ve yönetilen yerlilerin ayaklanması iki kez sert yöntemlerle bastırılmak zorunda kalındı. Riel'in 1887 yılında Regina'da asılması Quebec'te sert protestolara neden oldu, Başbakan Macdonald protestocular tarafından katil olarak tanımlandı (Armstrong, 1974: 19).

Ancak dönemin Muhafazakâr Parti lideri ve Başbakanı Macdonald, Georges Etienne Cartier gibi muhafazakâr eğilimli ve Quebec'te etkili Fransız-Kanadalı politikacılar ile birlikte çalışmış, kurduğu hükümetlerde Quebec eyaletinden temsilcilere mutlaka kabinesinde yer vermesi ile tanınan bir siyasetciydi. Belki de bu yaklaşım nedeniyle 1867 ile 1896 döneminde Quebec halkı hem federal ve hem de eyalet siyasetinde Muhafazakâr Partiyi desteklemiştir. Parti, 1874 ve 1891 seçimleri hariç olmak üzere her federal seçimde Quebec sandalyelerinin çoğunluğunu ele geçirmiştir. Eyalet düzeyindeki seçimlerde de 1878, 1886 ve 1890 seçimleri dışındaki seçimler yine Muhafazakârlarca kazanılmıştır. Quebec'te Muhafazakârların güçlü olmasındaki önemli bir faktörün on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra

[28] *Manitoba 1870, British Columbia 1871 yılında Konfederasyona katılmışlardı. Ancak bu eyaletlerin güvenliği için ulaşım dönemin şartlarında demir yolu olmadan mümkün değildi.*

Roman-Katolik Kilisesinin Muhafazakâr Partiye olan açık desteği olduğu söylenebilecektir. Konfederasyonun kuruluşundan itibaren ilk yirmi yıl içinde Kilise'nin diğer büyük bir parti olan Liberallere karşı açık ve düşmanca muhalefeti Quebec içinde bu partinin bir ilerleme göstermesini önemli ölçüde engellemiştir. Liberallerin içinde o dönemde, 1848 yılında Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde yaygın olan devrimci fikirlerden etkilenmiş ve bu nedenle Quebec'te "kızıllar" olarak adlandırılan, kökeni "Parti Rouge"a dayanan radikal, kilise karşıtı bir fraksiyon da bulunmaktaydı. Kızıllar, Kilise ve devlet arasındaki her türlü işbirliğine karşılardı ve çoğunlukla din eğitimine karşı lâik eğitim sistemini savunmaktaydılar (Quinn, 1963: 20-21). Papineau'nun "Yurtsever Hareketinin" (Parti Patriot) ve daha sonra kurulan Kızıllar Partisinin (Parti Rouge) mirasçısı olarak Liberal Parti veya halk arasındaki adlarıyla "Kızıllar" bu devrimci fikirleri nedeniyle seçmenden ve Kiliseden destek görmüyordu (Armstrong, 1974: 19).

Hatta Kilise Liberal Parti ile arasındaki bu çatışmayı, 1871 yılında "Katolik Program" adı altında liberal değerlere ve adaylara karşı âdeta savaş ilân etmeye kadar götürerek, seçmenlerden bu unsurları desteklememelerini istemişti. Ancak 1876 yılında Kanada Anayasa Mahkemesinin, kilise görevlilerinin siyasi seçimlerde doğrudan müdahil olmalarını yasaklaması sonucunda kilise, Liberal Partiye karşı tutumunu biraz daha yumuşatmak zorunda kalarak, 1877 yılında hiçbir parti konusunda olumsuz görüş belirtmeme kararını kamuoyuna açıklamıştır (Armstrong, 1974: 20). Diğer taraftan bir süre sonra Liberal Parti kendi içindeki radikal, cumhuriyet yanlısı, laik unsurların etkinliğini 1887 yılı sonrasında Parti liderliğine gelen Wilfrid Laurier'in döneminde sınırlayarak, Kilise'nin çok da itiraz etmeyeceği bir çizgiye zaten gelmiştir (Clarkson, 2005: 7).

Quebec Kilisesi'nin eyalet siyasetindeki gücünün ana kaynağı bazı Katolik ülkelerdekinin aksine, din adamlarının özellikle belli bir sınıftan veya sınıfsal kökenden devşirilmemesidir. Ayrıca söz konusu grup yolsuzluk ve skandala karşı son derece özgür olmuş ve nadiren lüks yaşam suçlamaları ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Quebec din adamları her zaman hayatın her kesiminden gelmişlerdir. Bir elit grup olarak, doğum, servet, ya da sosyal statüsü ne olursa olsun herkesin üyesi olabildiği bir gruptur. Din adamları Quebec'te önemli rol oynamalarına rağmen, ortalama bir Fransız Kanadalı tarafından, hiçbir zaman ahlaki bir diktatörlük ve baskıcı bir güç olarak görülmemiştir. Kilisenin belki de en önemli yeteneği, Quebec halkının kendisine olan sadakatini korumak için kültürel yaşam mücadelesi ile yakın ilişki kurması olmuştur. Din adamları, kıtanın geri kalanından farklılığın kaynağı olan Fransız-Kanadalı kültürünün bir kahramanlarıdır. Bu farklılıklar Fransız Kanadalının asimilasyona karşı olan direncini de güçlendirmiştir. İrlanda ve Polonya'daki Katolik Kilisesi örneklerinde görüldüğü gibi Quebec Kilisesi'nin halk içindeki desteğinin nedenlerinden birisi de etnik kültürün hayatta kalmasına yapmış olduğu bu önemli katkı olmuştur (Quinn, 1963: 11).

Kilise bir güç odağı olarak eyalet ve Kanada içerisindeki etkisinin yanı sıra uluslararası gelişmelerle de ilgiliydi. Nitekim Kilise, 1849 yılında Quebec'ten topladığı Katolik militan gönüllüleri Garibaldi ayaklanmasına karşı savaşmak üzere Papalık güçlerine destek olmak üzere İtalya'ya göndermişti. Diğer yandan 1837 ayaklanması sonrasının kendisine sağladığı hukuki ve siyasi avantajları kilise mensuplarının sayısını zamanla arttırmak için kullandı. Quebec Katolik Kilisesi, 1848 ihtilali sonrasında Fransa'dan kaçmak zorunda kalan Katolik din adamları için de önemli bir sığınak olarak bu dönemde işlev gördü (McRoberts, 1988: 54).

Quebec Kilisesinin devrimler sonrasında Fransa'dan kaçan 40-45 civarındaki göçmen Fransız din öğretmeni- adamına sağladığı sığınma sonucunda, bu din adamları 19'ncu yüzyılın erken dönemlerinde kurulumuna başlanan Quebec genelindeki kilise okulları ve klâsik enstitülerin gelişmesinde temel etken olmuşlardır. Bu din adamları beraberlerinde devrimlere ve bu değerlere ilişkin korkularını da getirerek, Fransız Kanadalıların monarşiye olan sadakatinin perçinlenmesini sağlamışlardır. Dönemin Quebec'i, toplumun Fransız dili ve Katolik inancı ile birbirine bağlı olduğu türdeş bir toplumdu (Vaughan, 2003: 146).

1789 Fransız Devrimi ve 1848 yılında Avrupa'yı istila eden devrimler sonucunda ortaya çıkan durum, yeni ideolojilerin mutlaka kilise'ye karşı, laiklik yanlısı, ateizm, hukuk ve düzenin yokluğu kavramları ile sıkı bağlantılı olduğu konusunda Kiliseyi ikna etmiştir. Avrupa'da Kilise genellikle demokratik hareketlere karşı olumsuz bir tepki olarak geçen yüzyılda toprak aristokrasisi ile ittifaka girerken, daha çok ya da daha az olarak da mutlak tür monarşik hükümetlerden yana bir eğilim göstermiştir. Bu tutumda yavaş olsa da bir değişiklik ancak 1890 yılından sonra Papa Leo XIII'ün, Fransız Katoliklerine Cumhuriyeti desteklemeleri tavsiyesi sonucunda başlamıştır. Avrupa'da olduğu gibi Quebec Kilisesi de, geleneklere, düzene ve otoriteye itaati vurgularken buna karşın demokratik idealler konusunda daha çekimser kalmıştır (Quinn, 1963: 18).

Kilisenin gücüne karşı durabilecek tek yapı olan meclis ise %85'i kilisenin kontrolünde olan halk tarafından seçilmekteydi. Bu durum kilisenin gücünün toplumda aşırı biçimde artmasına neden olmuştur. Kiliseye karşı çıkmak bir politikacı için siyasi kariyeri açısından intihar sayılabilecektir. Kilise ayrıca kendisine sağlanan vergi muafiyeti nedeniyle ekonomik olarak da bir güçtü, bunun yanı sıra evlilik,

doğum ve ölüm kayıtlarının tutulması yine kilisenin görevleri arasındaydı. Quebec eğitim faaliyetleri tamamıyla kilise okullarının kontrolünde, kilise öğretmenlerin seçiminde ve atanmasında tek otoriteydi. Bu durum ister istemez 19'ncu yüzyılın sonunda kilisenin Quebec toplumunun temel unsuru olmasını da beraberinde getirdi. Bu etki eyalet toprakları içerisindeki genişlemede de görülebilecektir. Kilise ve çevresinde kurulan okulun merkez alındığı yeni yerleşimler kilise tarafından teşvik edilerek örgütlendiler ve diğer kurumlar (hastane vs.) bu çerçeve içerisine oturtularak resmileştirildiler (Linteau, 1983: 198-199). 1867-1897 yılları arasında Quebec nüfusunun büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktaydı. 1871 nüfus sayımı tarım sınıfı adı altında bu grubu tanımlamaktadır (Linteau, 1983: 153). Kırsal bir toplum olarak Quebec, Parish yapısı nedeniyle âdeta kilise ile iç içe geçmiş bir görünüm vermekteydi. Ancak Kilisenin etkisi sadece Quebec eyaletiyle sınırlı değildi, Kilisenin teşviki ile Manitoba ve Alberta bölgesindeki yeni yerleşimlerin kurulmasında da benzeri bir yöntem kullanılmıştır (Gold, 1972: 65).

Demokrasi yolunda Fransız Kanadalı tavrının kökenlerindeki Kilisesi'nin etkisi, on dokuzuncu yüzyıldaki Roma Katolik Kilisesinin politik teorisi ile doğrudan bağlantılıdır. Bir Fransız-Kanadalı Katolik, bir İngiliz Protestan'ın aksine olarak, dini doktrin ve uygulama gibi önemli bir alanda kararlar için yetkili birinin ne dediğine bakma veya bir otoritenin kendi adına karar almasını benimseme alışkanlığında olması nedeniyle, siyaset de dâhil olmak üzere her alanda bu eğilimini yansıtmaktadır (Quinn, 1963: 17-18).

Buna ilaveten Quebec halkının benimsediği belirli bir demokratik ideolojinin yokluğu, eyaletteki parlâmenter hükümetin düzgün işleyişini de olumsuz olarak etkilemiştir. Fransız Kanadalılar, İngiliz parlâmenter kurumlarının yapısının

Kanada'ya da neredeyse tam kopya olarak taşınmasını ilk dönemden itibaren kabul etmişlerdir. Ancak demokratik teorinin bakış açısından bakıldığında, parlâmenter hükümetin oldukça farklı bir yaklaşımla Quebec halkı tarafından benimsendiği söylenebilecektir. Teori gereği parlamenter sistem; hükümetin yönetilenlere karşı sorumlu olması anlamına gelmesine rağmen, Fransız-Kanadalı elitlerce temsili kurumlar, sömürge valisinin otokratik yönetimine karşı etnik grubun çıkarlarını ve kültürel değerlerini savunmak için değerli bir araç olarak görülmüştür. Başka bir deyişle Fransız Kanadalıların parlâmenter kurumlara ilgilerinin kökeninde faydacı bir amaç bulunmaktadır. Bu amaç otokratik veya değil, ama kesinlikle İngiliz olan hükümetlere karşı bu kurumları bir silah olarak kullanmaktır (Quinn, 1963: 17-18).

Tüm bu gelişmeler sonucunda Quebec halkı içinde milliyetçi duyguların hızlı gelişmesinin siyasi hayata yansıması, anayasal yolları kullanarak federal hükümetle Quebec'in hakları için mücadele etmeyi ilke edinen Ulusal Parti (Parti National-PN) isminde bir partinin kurulması oldu. Üyelerinin çoğunluğu genellikle eski Liberallerden oluşan PN içinde 1885 Manitoba olaylarından dolayı Federal Muhafazakâr partiye karşı tavır alan eski Muhafazakârlar da bulunmaktaydı. Quebecli milliyetçiler, bu olaylar nedeniyle Macdonald hükümetini "Ottawa'daki cellât" olarak isimlendirmekteydiler. Ulusal Parti bu ortamda gerçekleştirilen 1886 eyalet seçimlerinde, Muhafazakâr Parti'nin Quebec kanadını ağır bir yenilgiye uğrattı (Quinn, 1963: 23).

Özellikle Metis kabilesinin statüsü konusundaki Fransız ve İngiliz Kanadalılar arasındaki ortaya çıkan anlaşmazlık, Macdonald'ın partisinin düşüşünü de beraberinde getirmiştir. 1887 ve 1891 yıllarında yapılan federal seçimlerde ise bir Fransız Kanadalı, Wilfrid Laurier önderliğindeki Federal Liberal Parti, arkasına Quebec'in

güçlü yerel parti örgütlenmesini de alarak, 1874 yılından beri Quebec'i tek başına federal mecliste temsil eden Muhafazakâr Parti'nin koltuklarını ele geçirmeyi başardı ve federal mecliste de çoğunluğu kazandı. Sonraki altmış yıl boyunca gerek federal, gerekse eyalet seçimlerinde Muhafazakâr Parti Quebec'te halkın desteğini alma konusunda nadiren başarı gösterebildi (Quinn, 1963: 21-23).

Yeni İngiltere'den farklı olarak Yeni Fransa'da esasen yavaş gelişmekte olan kapitalizm ve burjuvazinin temellenmesi işgalle birlikte kesintiye uğramıştır. Kapitalizmin derinleşmesi süreci ve jeokültürel gelişimi bu nedenle Kuzey Amerika'nın diğer bölgelerine göre daha ağır bir seyir izlemiştir (McRoberts, 1988: 44).

Frankofon ve işletme sahibi işadamı sınıfının ancak 19'ncu yüzyılın ikinci yarısında adından söz edilecek hale geldiği tahmin edilmektedir. Genellikle bankacılık, ticaret, taşımacılık ve üretim sektörlerinde faaliyet gösteren bu grup, orta-sınıf bir burjuvaziydi. Eyaletin büyük burjuvazisini çoğunluğunu ise hâlen Anglofonlar teşkil ediyordu (McRoberts, 1988: 100).

19. yüzyılın sonlarında, Kanadalı işadamları dericilik, ormancılık ve gemi yapımında küçük ve başarılı sektörlerden başlayarak işlerini geliştirmekteydiler. Bu dönemde üç küçük Frankofon sermayeli Kanadalı banka Montreal'de kurulmuştu. Ancak bu tür girişimler, sermaye eksikliği nedeniyle gelişemediklerinden pek çoğu Anglo-Amerikan firmaları tarafından satın alındılar (Gold, 1972: 30).

Sanayilerin önemindeki göreli değişiklikler, bir ekonomideki gelişmelerin izlenmesi için ipucu vermektedir (Belanger, 1967: 32). Sanayileşme hareketleri Quebec'te 1867 öncesi dönemde de görülebilmekteydi, ancak 1870-1900 yılları arasında sanayileşmenin gelişmesinin belirgin hale gelmesi ile birlikte yeni bir sınıf

olarak işçi sınıfı daha gözle görülebilir bir şekilde ortaya çıktı. Özellikle yeni yoğun üretim tekniklerinin giderek daha fazla oranda kullanımının artması ve Kuzey Amerikan rekabet ortamının da bunu zorunlu kılması işçi sınıfının gelişim sürecini de hızlandırarak bir anda ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak 1825'li yıllarda Montreal gibi şehirlerde gelişen sanayi sektörü için ana işçi kaynağını şehir nüfusunun %40'ını oluşturan düşük gelirli ve eğitimsiz işgücü oluşturmaktaydı. Bunun yanında diğer iki önemli kaynak 1867-1896 döneminde İrlanda ve Britanya'dan, yüzyılın sonunda ise doğu Avrupa ülkelerinden gelen göçmenler ile kırsal alanın nüfus fazlasıydı. 1867 sonrası dönemde Frankofon Kanadalılar işçi sınıfının önemli bir bölümünü oluşturmaktaydılar, ancak onların yanı sıra işçi sınıfı içerisinde Britanya kökenli işçiler de bulunmaktaydı, işgücü piyasası özellikle Montreal alanında yoğunlaşmıştı. Buna ilâveten yüzyılın sonunda Doğu Avrupa ülkelerinden gelen Yahudi göçmenler özellikle giyim sektöründe istihdam edildiler. XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde Quebec bölgesinde bir sınıf olarak işçi sınıfının zor yaşam ve çalışma koşulları altında ortaya çıktığı söylenebilecektir (Linteau, 1983: 149-150).

Quebec'te ilk sendikal hareket olarak, 1827 yılında Quebec Şehrinde kurulan matbaa işçileri sendikası gösterilmektedir. Bu miladı takiben 40 yıl içerisinde değişik alanlarda sendikaların kurulması gerçekleştirilmiş, genelde sendikal hareketler eğitimli işgücünün olduğu piyasalarda yoğunlaşmıştır. Amerika ve Britanya'dan gelen göçmen işçilerin sendikal hayat deneyimi, Quebec'te sendika faaliyetlerinde belirgin bir rol oynamış, bazı Amerikan sendikaları Quebec'te de teşkilatlanmışlardır. 1867 sonrası işçi hareketlerinde meydana gelen gelişme ve üye sayısındaki hızlı artış da dikkat çekicidir. 1870 ekonomik durgunluk dönemi belirgin bir şekilde bu gelişmelerin

fitilini ateşlemiş özellikle 1880 yılından itibaren verimli bir döneme girilmiştir. Knights of Labor (KofL) isimli sendika 1869 yılında ABD'de kurulmuş ve gizli bir örgüt olarak çalışmış, 1881 yılından sonra faaliyetlerini açık olarak sürdürmeye başlamış ve faaliyet alanına Kanada'yı da almıştır. 1882 yılında da Montreal'de ilk temsilciliğini açmıştır. Sendika, 1886 yılından başlayarak Amerikan işçi hareketinin önemli bir örgütü olmuştur. İşçi hareketindeki bu gelişmeler, Quebec Roman-Katolik Kilisesi ile işçi hareketinin ilk olarak karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Montrealli bir din adamının kışkırtması ile hareket 1884 yılında Papalık tarafından kınanmıştır. Bunun sonucunda kilise ile sendika arasındaki gerilim yükselmiş ancak daha sonra bazı ruhban sınıfı üyelerinin sendikal harekete olumlu yaklaşmaları bu gerilimi düşürmüştür. Özellikle Katolik-İrlandalı bazı din adamlarının hareketin içerisinde yer almaları üzerine 1887 yılında Papalığın yasağı kaldırılmış ve bu olumlu gelişme üzerine sendikal hareket 1889 yılında 24 yeni şube kuracak bir gelişme göstermiştir. 1893-1894 yıllarında ise ikinci bir büyüme dalgası ile 15 yeni şube kurulmuştur. Ancak 1886 yılından sonra KofL Amerika'da güç kaybetmeye başlamış ve aynı yıl kurulan American Federation of Labor (AFL) rakip sendika olarak güç kazanmaya başlamıştır. 1860 yılında AFL Quebec temsilciliği faaliyete başlamıştır. Bu sendika kendisini uluslar üstü olarak tanımladığı için özellikle Quebec'ten KofL hareketinden üye kazanmaya başlamıştır. Milli Sendikal bir hareket olarak 1886 yılında sendikal hareketlere katılan Canadian Trades and Labour Congress (TLC) kurulmuş, bünyesine AFL ve KofL üyelerini de alarak hızla büyümüştür. Bütün bu sendikal gelişmelerin katkısıyla Quebec'te 1850-1896 yılları arasında 167 civarında grev meydana gelmiştir (Linteau, 1983: 179-183).

Bir etnik milliyetçi hareketin başarısı ve bunun sürdürülebilmesi, etnik grup

içindeki sosyal ve politik ilişkilere ve örgütlenme ile diğer etnik gruplarla siyasi ilişkilerin gelişmişlik durumuna bağlıdır. Bu bağlamda Liberal Parti'nin Metis bölgesinin işgalini ve merkezi hükümetle çatışmasını başarılı bir şekilde etnik taleplerle paralel hale getirdiği, bu yolla da rakibi olan Muhafazakâr Partiyi, Anglofon Kanadalı kimliği ile eşitleyerek bölgeden tasfiye ettiği söylenebilecektir. Quebecli elitler süreci iyi takip etmişler ve etnik grup içindeki diğer sosyal sınıfları kendi ideolojik tercihleri doğrultusunda etkilemeyi başarabilmişlerdir (Brass, 1991: 46-48).

İngilizce konuşan Protestan nüfusun hızla şehirleşmesi nedeniyle Quebec'in kırsalı neredeyse tamamiyle Katolik ve Frankofon Kanadalıların yaşadığı bir bölge haline gelmişti (Linteau, 1983: 196). Bu durum Quebec'in kırsalı ve şehirli nüfusu arasında ekonomik ayrımın yanında kültürel ve dil, din ayrımı belirginliğini de getirmiştir. Bu nedenle dönemin kırsal Quebec'ini tamamiyle Frankofon bir toplum olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim sınıflama içerisinde kalan kesimin yani kırsal Quebec'in, %90'ı Frankofondur. Ancak Quebec'in kendisi kırsal bir toplum değildir (McRoberts, 1988: 73).

Brass'a göre etnik grupların birinin kırsal (Frankofon), diğerinin (Anglofon) de şehir ekonomisine sahip olması, bir dezavantaj olarak etnik gruplar arasındaki makasın istenilenden daha fazla açılmasına neden olmaktadır. Bu durum sonuçta, devletçe yapılan kaynakların sektörel dağıtımında, sistemdeki siyasi güç üzerinde, yönetim ve eğitim dili alanlarında etnik gruplar arasında yoğun bir rekabete yol açmaktadır. Buna ilâveten gelişen işgücü piyasası, sanayi sektöründe sürekli büyümeye paralel olarak kentli proletaryanın taleplerini gündeme getirmekte ve Quebec'in gelişme sürecinde bu talepler işle ilgili pozisyonların farklı etnik gruplar arasında eşitsiz dağılımındaki sorunlardan dolayı belirli bir ölçüde etnik taleplerle

örtüşmektedir (Brass, 1991: 46-48).

Frankofonlar bölgedeki toplam işgücünün yüzde 90'dan fazlasını oluşturmalarına rağmen, alt düzey işlerde ve çeşitli mesleklere dağılmış olarak çalışmaktadırlar (Hughes, 2009: 46). Yerel elitlerin konum değiştirmelerinde genel olarak, elitler arasındaki mesleki bölümlenme düzeyi ve hâkim sınıfların konumu önemlidir. Ancak bu önem, güç ve ayrıcalık konumlarına doğrudan bağımlıdır (Gold, 1972: 5). Britanya kökenliler (İngiliz, İskoç ve Galli) Quebec'te finans, yönetim ve profesyonel mesleklerde kendi nüfuslarının fazlasıyla üstünde bir düzeyde temsil edilirken, Fransız kökenliler genellikle tarım ve düşük seviyede eğitim, beceri gerektiren işlerde istihdam edilmektedir. Daha ilk baştan itibaren, etnisite ve sınıf konumlandırmasının bir bileşimi olarak Fransız kökenli bir kişi, bir İngiliz kökenliden daha düşük düzeyde bir sosyal statüde konumlanmaktadır. Sonuçta etnisitenin, Kanada toplumundaki katmanlaşma içinde oldukça önemli bir bileşen olduğu söylenebilecektir (Hiller, 1986: 83).

Ancak diğer tarafta eyaletler arası ekonomik farklar bakımından bu eşitsizlik çok belirgin değildir. 1870 yılında Ontario (%5,48) ve Quebec'in (%5,53) olan büyüme hızları arasındaki benzerlik, uzun dönemde de aynı koşutluğu göstermiştir (Belanger, 1967: 31).

B) 1897-1920 YILLARI ARASI

Üçüncü dönem Kondratiev dalganın A evresine denk gelen 1897-1920 yılları arasındaki süreçte Quebec ekonomisi belirgin bir şekilde Kanada'nın diğer kesimi ile birlikte ABD ekonomisine ve dolayısı ile siyasetine eklemlenmeye başlamıştır. Bu döneme kadar Quebec seçmenlerinin büyük çoğunluğu, iki büyük Kanada partisi olan Muhafazakârlar veya Liberallerden birini kendi tercihleri doğrultusunda desteklemiştir

(Quinn, 1963: 27). Ancak Quebec Liberal Parti'si (QLP), yaklaşık kırk yıl boyunca eyalet seviyesinde 1897'den 1936'ya kadar hâkim parti olarak kalmıştır (McRoberts, 1988: 59). 1897 yılında Eyalet seçimlerinde Muhafazakârları yendikten sonra, 1936 seçimlerinde Union Nation partisine yenilinceye kadar Quebec'te iktidardaydı. Federal siyaset alanında da durum farklı değildi, Federal Liberaller 1891-1957 yılları arasında yapılan her seçimde Federal Meclisteki Quebec sandalyelerinin çoğunluğunu kazandılar. Liberallerin 1896 sonrasında Quebec seçmen desteğini sağlama başarısının arkasında çeşitli nedenler olduğu söylenebilecektir. Öncelikle yeni yüzyılın başında Liberal parti, o döneme kadar sürdürdüğü kilise karşıtlığı veya laiklik gibi eğilimlerini kaybetmiş ve artık din adamlarının çoğu tarafından politik yaklaşımı şüpheyle karşılanmayan bir parti konumuna gelmiştir. Bu dönüşüm büyük ölçüde, Parti ve Kilise arasındaki bir yakınlaşmaya kendisini adamış olan, Federal Liberal Parti lideri Laurier'in çabaları sayesinde gerçekleşmiştir (Quinn, 1963: 23-24). Bir diğer etken Montreal'in İngiliz ve Fransız iş dünyası elitlerinin siyasi işbirliğinin gücü, Federal Liberal Parti yönlendirmesi altında Quebec'in Kanada federal sistemi içerisinde özgül bir siyasi ağırlık kazanmasını sağlamıştır. Fransızların disiplinli seçmen davranışları ve Avam Kamarasında partilerin blok olarak, parti disiplini içinde oy kullanabilmesinin getirdiği avantaj Merkezi Kanada'nın (Quebec ve Ontario) işdünyasının tüm Kanada ekonomisini denetleyebilmesine ve ülkenin gelişmesini kendi tercihleri doğrultusunda yönlendirmesine imkan sağlamıştır. Quebec'ten gelen Fransız desteği ile Merkezi Kanada, Batı Kanada'nın öncesinde Montreal'in sonra da Toronto'nun üstünlüğüne karşı olan öfkeli protestolarını bastırılabilmiştir (Arnopoulos & Clift, 1984: 73).

İşverenler ve geleneksel ruhani liderler yaşamın önemli sorunlarına farklı

yönelimleri olan iki farklı kültür dünyasını temsil etmektedirler (Hughes, 2009: 210). Bir tarafta sendikalar tarafından veya hükümet ücret komiteleri tarafından yapılacak olan herhangi bir müdahale, sermayedar açısından kurumsal kontrolü elde etmeye yönelik ciddî bir tehdit olarak kabul edilebilmekteyken (Gold, 1972: 40), diğer yanda Fransız Kanada'da, ideolojiler, tarihçiler, dini ve siyasi liderler tarafından formüle edilmekteydiler. Fransız-Kanadalının kendisine ilişkin anlayışının ana unsurları Fransız kültürü ve dili ve Roman-Katolikliğidir (Belanger, 1967: 43). Ancak halka kendi değerlerini dikte etmeye alışık olanlar ve halkın kutsal sembollerini ve duygularını korumak isteyenlerin, kentli Fransız Kanadalıların ekmek kazanma uğraşısı üzerinde çok az etkileri olduğu görülmekteydi (Hughes, 2009: 210). Bu nedenle olsa gerek, dini liderler Hıristiyan Fransız Kanadalının ideal yaşam tarzını, kırsal yaşam biçimi olarak algılamayı, eşdeğer görmeyi tercih etmişlerdir. Bu düşünce şekline göre, dini çevrelerde kentsel hayat tarzı; kişiliksiz, soğuk ve materyalist bir hayat tarzının bütün olumsuzlukları ile birlikte bir yansıması olarak algılanmaktaydı (Belanger, 1967: 43).

Bu ideolojik çerçeve içindeki kırsal kesim Kanadalı elitlerin sanayileşme rüzgârına katıl(a)maması nedeniyle, kırsalın nüfus fazlası tekstil fabrikalarında çalışmak üzere New England bölgesine göç etmiştir. İlerleyen dönemlerde de Montreal ve Quebec Şehrinde, Anglofon Kanadalılar ve Amerikalılar tarafından kurulan fabrikalarda vasıfsız işçi olarak çalışmak üzere yoğun göçler olmuştur (Gold, 1972: 31).

Kilise ve devlet, toprağın korunması ile geleneksel Fransız-Kanadalı yaşam tarzına ve değer sistemine uyumlu olduğunu düşündükleri çiftçilik uğraşısını desteklemekteydiler (Belanger, 1967: 32). Din adamları ve serbest meslek

sahiplerinden oluşan elit grubun, Fransız Kanada'nın kaderinin tarıma dayalı olduğu konusundaki ısrarlı tutumu, sonuçta eyalette arazi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Daha önce kullanılmayan bakir alanlarda yeni yerleşim yerlerinin ve tarım alanlarının kurulması mevcut sistemin sürdürülebilmesi için zorunlu bir araç olarak gündeme gelmiştir. Tarımcılık felsefesi, eyalet hükümeti tarafından da teşvik ve finanse edilmiş, İkinci Dünya Savaşı'na kadar da eyaletin resmi politikası olmuştur (Gold, 1972: 30).

Yüzyılın başında, Quebec sanayi yapısı ağırlıklı olarak tarım'dır. Bu dönemde eyalet ekonomisine tarım % 65, ormancılık % 25, sanayi yüzde 4 oranında, balıkçılık ve madencilik yaklaşık yüzde 2'lik oranlarla katkıda bulunmaktadır. Bir diğer önemli durum, Anglofon yoğun sermayeli tekstil sektörlerinde görülen gelişmelere karşın, Frankofon yoğun sermayeli ayakkabı sanayinde bir gerileme görülmektedir (Belanger, 1967: 32). Bu dönemden itibaren İngiliz, Amerikan ve Anglofon Kanadalı girişimcilerin kârlı bir yatırım alanı olarak eyaletteki yatırımlara ilgi göstermeye başlaması, Quebec'in Liberal yönetimince de desteklenmiş ve teşvik edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Britanyalı ve Amerikalı kâğıt şirketlerine kamuya ait imkânlar âdeta hibe edilmiştir. Yabancı ve Anglofon-Kanadalı kapitalistlerin eyaletin büyük su gücü kaynaklarını istismar edercesine kullanarak elektrik üretmesi konusunda eyalet hükümetince destek verilirken, bir tezat olarak, komşu eyalet Ontario kendi eyaletinde kamuya ait elektrik sistemi kurmuştur.

Britanyalı ve Amerikan fabrikalarının Quebec'te imalat yapmalarını teşvik etmek amacıyla, eyalet vergi sisteminde muafiyetler geliştirilmiştir. Montreal ve diğer şehirlerde kamu hizmetlerinin özel şirketlerin tekeline ve kontrolüne verilmesi için mevzuat değişiklikleri yapılmıştır. Liberal Partinin, sermaye yanlısı bu politikaları sonucunda Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde endüstriyel gelişimde belirli ivme

yakalanmış olsa da, Quebec'in gerçek anlamda sanayileşmesi 1920-1936 arasında Liberallerin "kaba bireyciliğinin" en üst seviyede olduğu ekonomik liberalizminin yönetiminde gerçekleşmiştir (Quinn, 1963: 31). Yine bu dönemden itibaren Fransız Kanada'sında, yeni bir kimlik ortaya çıkmaya başlamıştır. Orta sınıf olarak tanımlanan bu sınıfın gelişmesi ile birlikte yeni milliyetçilik anlayışı da gelişmiştir (McRoberts, 1988: 55).

Bu akım, ana hatları ile sanayi yatırımları için yabancı sermayenin teşvik edilmesine dayanan Liberal politikalara karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu sanayileşme politikaları sadece Quebec sanayisinde sahiplik sorununa yol açmakla kalmamış, aynı zamanda çoğu Fransız-Kanadalı liderler için korunması gerektiği düşünülen kültürel dokuya, yaşama bir tehdit oluşturan, eski kırsal kültürün tahrip olmasına neden olan değişimin de önünü açarak, Quebec toplumundaki günümüz kültürel varoluş mücadelesini tetiklemiştir (Quinn, 1963: 28).

Dönemin Quebec milliyetçileri olarak tanımlanabilecek olan elitler, ana hatları ile üç gruptan oluşmaktaydı. En popüler olanı Le Devoir Gazetesi grubuydu. Le Devoir 1910 yılında Quebec'in meşhur ayrılıkçı lideri Papienau'nun torunu olan Henri Bourassa tarafından kurulmuş, günümüzde halen yayın hayatına devam etmekte olan etkili frankofon yayın organıdır (Petrie, 1980: 34). Le Devoir gurubu, Henri Bourassa'nın önderliğinde muhafazakâr-milliyetçi bir çizgideydi ve Kanada'nın Britanyalı bir kimlik taşımasına karşı çıkarak, daha sonraki yıllarda Başbakan Pierre Trudeau tarafından hayata geçirilecek olan iki dilli ve kültürlü Kanadalı kimliğini savunmaktaydı. Diğer bir hareket olan Association Catholique de la Jeunesse Canadienne Française (ACJS), ayrılıkçı lider Katolik Papaz Abbé Lionel Groulx önderliğinde 1904 yılında kurulmuştu. Hareket Le Devoir grubuna nazaran daha

milliyetçi yaklaşımı ile Katolik dinine dayalı bir kültürel temelden beslenen Fransız-Kanadalı ideal kimliğinin savunuculuğunu yapmaktaydı. La Ligue Nationaliste hareketi ise 1903 yılında Olivar Asselin tarafından kurulmuş sol-ilerlemeci, lâik tonda bir milliyetçi hareketti (McRoberts, 1988: 59).

Özellikle belirtilmesi gereken husus dönemin Quebec elitlerinin önemli bir bölümünün, yazar ve aydınlardan oluşan genellikle yüksek eğitim almış bir kesim olmalarıdır. Britanya ve aristokrat kökenli diğer Kanada aydınlarından farklı olarak, ağırlıklı olarak orta sınıf kökenlidirler ve genelde Katolik-muhafazakar bir dünya görüşüne sahiptirler. Ancak her iki kesimde de sınıf kavramı üzerine yazım oldukça azdır. Quebec aydın-elitleri arasında alt-orta sınıftan gelenler hemen hiç görülmezken, 1900-34 yıllarından itibaren az sayıda işçi sınıfı kökenli elit yazar olarak sosyal hayatta yerlerini almışlardır. Özellikle 1960 öncesi süreçte kırsal kökenli orta sınıf Quebec elitleri içerisinde hakim durumdadır (Pasquero, 1997).

1900'lerin başında Boer Savaşına katılım konusunda başbakan Laurier'in politikası ve Kanada donanmasının Britanya çıkarlarına hizmet amacıyla kurulması çabaları, Montrealli gazeteci ve eski parlâmenter Henri Bourassa liderliğinde yeni bir muhalif milliyetçi hareket oluşumuna yol açtı. Bourassa'nun milliyetçileri Quebec eyaleti üzerindeki Liberal kontrolü kırma konusunda başarılı olamasalar da, hareket 1911 Federal seçimlerine Federal Muhafazakâr Parti ile koalisyon kurarak katıldı ve Quebec'in altmış beş koltuğunun yirmi yedisi kazanarak Liberal Laurier hükümetinin düşüşünü sağladı. Diğer eyaletlerde de Muhafazakârlara karşı verilen önemli kayıplar ile birleştiğinde, Liberallerin Quebec'teki seçim kaybı sonuçta Laurier'i istifaya zorladı ve Federal Muhafazakâr Parti, Quebecli milliyetçi elitlerin desteği ile iktidara geldi (Quinn, 1963: 24).

Quebec'in, Konfederasyon dönemindeki gelişimi toplumsal açıdan oldukça durağan bir görünümde olmuş ve yavaş gelişen bir ekonomik seyir izlenmiştir. Ticaret ve iş dünyasında, eğitimde ve tarımda eski yöntemlerin kullanılmaya devamı teşvik edilirken, yeni buluşlara karşı kilisenin tutumu olumsuz olarak etkin olmuştur. Bu sakin ortam, Güney Afrika savaşı ve takip eden Birinci Dünya Savaşı gibi önemli dış olaylar, gelişmeler halkı etkilemeye başlayıncaya kadar da Quebec'te hâkim olan hayat tarzı olmuştur (Armstrong, 1974: 17).

Birinci Dünya savaşı sonrası dönemde Quebec ve Kanada genelinde Amerikan etkisinin artması sonucunda gerçekleşen sanayi devrimi kent ve kırsal dengesini, kentin lehine olmak üzere geri dönülmez bir şekilde değiştirmiştir (Hughes, 2009: Xiii).

New England bölgesine göçlerin hızı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yavaşlarken Quebec kırsalından yapılan göçler daha çok eyaletin şehirlerine doğru yönelmeye başlamıştır (Gold, 1972: 67).

Bu dönemde kilise görevlilerinin veya ruhban sınıfının toplumsal barış ve düzenin korunmasındaki rolü özellikle önemlidir. Mahalli yönetimde köyün rahibinin kararlardaki rolü kilise işletmelerinin ekonomideki rolüne eşdeğer bir şekilde belirlenmektedir. Burjuvazinin vergi kolaylıkları nedeniyle kilise kurumları üzerinden sermayesini yönetmesi, bankacılığın henüz gelişme aşamasında olduğu bir dönemde kilise- burjuvazi ilişkisinin sınıfsal ortaklığını da oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Quebec aydınlarının özellikle gazetecilerin kilise ve diğer küçük burjuva unsurları bağıntıları da konumlardaki geçişlilikler nedeniyle bahsedilmeye değerdir (Linteau, 1983: 149).

1901 yılında, Quebec nüfusunun yüzde 60'i kırsal topluluklar ve Parish

bölgelerinde yaşamaktadır (Belanger, 1967: 40).

Çoğu İngiliz kökenli Kanadalı, son yetmiş beş veya yüz yıl içinde Britanya Adaları'ndan Kanada'ya gelen göçmenlerin torunlarıdır. Sonuç olarak, bu Kanadalıların "ana vatan" olarak tanımladıkları Büyük Britanya ile duygusal bağı İkinci Dünya Savaşı'na kadar hep çok güçlü olmuştur. 1930'ların sonlarına kadar, pek çok İngiliz kökenli için Kanada yerine aslında İngiltere ana vatandı. Bu yakın bağlar sonucunda ortalama İngiliz Kanadalılar, Kanada ile İngiltere ilişkilerini zayıflatacak politikalara her zaman kuvvetli bir şekilde karşı olmuştur. İngiltere'ye duyulan bu yakınlık sonucunda İngiliz kökenli Kanadalılarda İngiltere'nin çıkarları ile Kanada çıkarlarını eşitleme eğilimi hemen tüm zamanlarda var olmuştur. ana vatan'ın savunulmasına ihtiyaç duyulduğu zamanda veya bir savaş tehdidinde Kanada'nın mutlaka İngiltere yanında yer alması gerektiğinde de ısrarcı olmuşlardır. Fransız Kanadalının İngiltere ile ilişkiler konusundaki tutumu da onun tarihsel geçmişindeki tecrübesine dayanmaktadır, sonuç olarak diğer ana dil grubu ile elbette taban tabana zıttır. Fransız asıllı Kanadalı üç yüz yılı aşkın bir süredir Kuzey Amerika kıtası üzerindedir ve Fransız Devrimi'ni reddetmiştir. Fransa ile bağlarını da bu anlamda çok uzun zaman önce koparmıştır. Onun için tek ana vatan Kanada'dır, ne Fransa ne de İngiltere. Kanada onun tek biat borçlu olduğu veya diğer bir ifade ile gerçekten bağlı olduğu tek ülkedir. Toplumların tutumlarındaki bu farklılıklar nedeniyle 1867 yılından itibaren Quebec halkının, Kanada'nın İngiltere ile yakın bağlar kurulmasına karşı güçlü bir şekilde muhalefet etmesi de, Commonwealth içinde Kanada'nın bağımsız ve özerkliği için mücadele eden grup olması da şaşırtıcı değildir (Quinn, 1963: 8).

Muhafazakârlar, Liberallere nazaran her zaman İngiliz bağlantısı ile gururlanan ve genellikle Büyük Britanya ile Kanada'nın bağlarını zayıflatmaya yol

açabilecek politikalara hep karşı çıkan gruptu. Örneğin, Muhafazakârlar 1910 yılında Laurier tarafından getirilen ayrı bir Kanada donanmasının kurulması konusunda öneriye karşı, bu adımın Britanya İmparatorluğu'nun çıkarlarını olumsuz etkileyebileceğini ve bütünlüğünü tehdit edeceği gerekçesini ileri sürmüşlerdi. Aynı nedenle Liberal partinin ABD ile karşılıklı ticaret anlaşması müzakerelerine de karşı çıkmışlardı. Muhafazakârların 1911 seçimindeki sloganları "Yankilerle ticarete ve Yankilere kamyona hayır" dır. Fransız asıllı Kanadalılar açısından, Muhafazakâr Partinin Britanya'nın emperyal politikalarını Kanada'ya pahalıya mal olsa bile desteklemesine karşı duyulan tepki, Birinci Dünya Savaşına Kanada'nın katılımı konusunda Liberal ve Muhafazakâr Partinin farklı tutumlarında da net olarak görülmüştür (Quinn, 1963: 25).

Borden Başbakanlığındaki Kanada Hükümeti, Britanya Hükümetine savaşta kendilerine Kanada'nın tam desteği olacağı güvencesini vererek, yurtdışına askeri birlik gönderme konusunda hazırlığa girişirken, hükümetin bu politikasına o dönemde muhalefette olan Laurier liderliğindeki Liberal parti de güçlü destek vermişti. Ortalama bir Fransız asıllı Kanadalı açısından zorunlu askerlik olmadığı sürece bu durum karşı çıkmasını gerektirecek bir sorun olarak görülmemişti. Ancak, savaşın uzaması sonucunda 1917 yılından itibaren gönüllülük sistemi Kanada'nın yurtdışı askeri taahhütlerini karşılamak için yeterli sayıda insan gücü sağlayamadı. Bunun üzerine Hükümet, Parlâmento'daki gücünün ve Anglofon Liberallerin de desteği ile zorunlu askerlik yasasını meclisten geçirdi. Bu yasaya karşı tüm Quebec'te gelişen rahatsızlık dalgası Kanada'nın iki büyük dil grubu arasında Riel sorunundan sonra yaşanan en büyük ayrışmaya yol açtı. Bu duruma sert bir tarzda muhalefet eden Laurier ve Quebecli Liberallerin tutumu, Liberal Partinin Quebec'te yeniden güçlenmesine

neden oldu. Ortalama Quebecli seçmen için, Liberal partinin Kanada'nın çıkarlarını gözeten tutumu "emperyalist girişimler"e karşı güçlü bir duruş olarak algılanmıştı (Quinn, 1963: 26).

1919 eyalet seçimlerinde bu tavrı nedeniyle Liberal parti, eyalet meclisindeki seksen bir koltuktan, kırk üçünü kazandı, Muhafazakâr Parti ise bazı seçim bölgelerinde aday dahi gösteremedi. Bu zafer sonrasında Quebec'teki Liberal iktidar 1930 yılına kadar ciddi anlamda herhangi bir meydan okuma ile karşılaşmadı (Quinn, 1963: 27).

C) 1920-1945 YILLARI ARASI

İki ana faktör Quebec'in 1920'lerden itibaren ekonomik gelişmesine etkide bulunmuştur.

1- Hidroelektrik santrallerinden sağlanan ucuz elektrik, üretim sektörünün gelişmesine olumlu etkide bulunmuştur. 1944 yılında Liberal Parti hükümeti daha önce değişik özel sektör firmalarının elinde bulunan elektrik üretimini tekel olarak Hydro-Quebec'in elinde toplamıştır. Bu sayede elektrik üretiminin bir plana bağlanarak geliştirilmesi sonucunda Quebec ucuz elektriği ile ekonomik gelişmesini hızlandırmıştır. 1963 yılında ise yine Liberal Parti hükümetince Hydro-Quebec devletleştirilmiştir.

2- Madencilik sektöründeki gelişme yine ekonomik büyümede etkili oldu. Asbest'in yanı sıra 1950'lerde demir yataklarının keşfi Quebec'in ABD ile ticaretini arttırdı. Düşük kaliteli demir cevheri demir yolu, deniz yolu ile ABD orta bölgelerindeki çelik imalathanelerine taşındı (McRoberts, 1988: 62-63).

1921 yılı itibariyle Kanada tarihinde ilk defa olarak Frankofonlar şehirli bir nüfus çoğunluğuna sahip olmuşlardır. Özellikle bu tarihten itibaren artan kırdan kente

göç nedeniyle kırsaldaki nüfus artışı yavaşlamıştır. 1931 yılı nüfus sayımına göre eyaletin en büyük şehri olan Montreal'de 620 bin Fransız kökenliye karşın, 265 bin Britanya kökenli yaşamaktaydı. Quebec, Ontario'ya nazaran daha geç şehirleşirken, Quebec içindeki Frankofonlar, Anglofonlara nazaran daha geç şehirleşmişlerdir (Hughes, 2009: xiii-xiv).

Tarım, eyalet ekonomisinde hâlâ bir rol oynamaya devam etse bile Liberal Partinin yoğun ve kesintisiz olarak uyguladığı ekonomik politikaların bir sonucu olarak, Quebec eyaleti, 1930'ların başında ağırlıklı olarak bir sanayi toplumu haline dönüşmüştü. 1935-1955 döneminde, Quebec toplam üretiminde tarımın katkısının azaldığı % 12,4 'den % 6,3'e indiği görülmektedir. Aynı dönemde tüm Kanada genelinde bu pay % 25,3 den % 16,5 'e bir düşüş göstermiştir. Bu rakamlar sonuçta bu döneme ilişkin olarak tarım ekonomisinin Quebec'te ve bir bütün olarak da Kanada genelinde artık daha az ağırlıklı hale geldiğini göstermektedir. Bu nedenle dönemin Quebec ekonomisi artık bir tarımsal ekonomi olarak tasvir edilemeyecektir (Belanger, 1967: 33). Eyalette bu dönemde alüminyum, gemi, uçak, asbest, tekstil, bot ve ayakkabı alanında üretim yapan tesisler kuruldu. Yine aynı dönemde eyalet, Kanada'nın en büyük kâğıt hamuru ve kâğıt üreticisi oldu, ucuz ve bol hidro-elektrik enerjisinin katkısı ile büyük kimyasal ve elektro-metalürji sanayi bölgede gelişti. Montreal bölgesi demir yolu ve deniz yolu bağlantılarının kesişme noktası olması nedeniyle üretim sektörünün tercih ettiği bir bölge olarak Quebec'in ana sanayisinin toplandığı bir bölgeydi (Quinn, 1963: 33).

1935-1955 dönemi için, sanayi üretimindeki büyüme oranları Quebec'te % 10,53, Ontario'da % 9,75 ve tüm Kanada'da %10,06'dır. Ancak 1926 yılından bu yana ortalama kişisel gelir, nüfus artışlarındaki fark da dikkate alınarak, Quebec'te

Ontario'ya göre daha düşük olduğu görülmektedir (Belanger, 1967: 31). Quebec, bu dönemde tekellerin etkin kontrolünde olan bir sanayi toplumu haline gelmiştir. Yüzyılın başından itibaren 1930'lara kadar Liberal Parti tarafından izlenen sanayileşme politikası, sonuçta Quebec halkının da hayat şartlarında bir yükselme sağlamakla birlikte aslında radikal dönüşüme kaynak sağlayan bir toplumsal dönüşüm programı olmuştur. Yeni ekonomik düzenin acil ekonomik faydalarına rağmen, sanayileşme Quebec halkının niteliklerinde ciddî birtakım sonuçlara yol açmıştır: birincisi, geleneksel kültür ve hayat biçiminin temel kurum ve değerlerine karşı ciddî bir meydan okuma görülmüş, ikinci olarak ortalama bir Fransız Kanadalının ekonomik durumunda radikal bir değişiklik meydana gelmiştir (Quinn, 1963: 34).

Sanayileşmenin getirdiği etki ile birlikte, şehirlere kırsal alanlardan olan kitlesel göçün sonucu, Fransız-Kanadalı elitlerin Quebec'in kendine özgü kültürel bir topluluk olarak hayatta kalması için gerekli olarak tercihi olan geleneksel yaşam biçimlerinin kabul ettiği eski- durağan ve kırsal toplumsal yapının sürdürülebilirliği de tehdit altına düşmüştür. Sonuçlar değişim düzeyini gösterme açısından oldukça dramatiktir; 1900 yılında Quebec halkının yüzde 60'ı kırsal kesimde yaşamaktayken, 1931 yılına gelindiğinde eyaletin nüfusunun yüzde 63'ü şehirlere konumlanmıştı (Quinn, 1963: 34).

Kısa bir sürede, Fransız Kanada'nın kırsal toplumsal yapısı ve ekonomisi geri dönülmez bir şekilde kent yaşamına uyum sağlamıştır (Gold, 1972: 306). Eyalet, hızla ve sarsıcı bir şekilde şehirleşmiş hale geldikçe, geleneksel Quebec toplumunun iki temel kurumu olan, aile ve cemaat nitelikleri ve işlevleri ile radikal olarak dönüşmek zorunda kalmıştır. Şehir yaşamı, Roman-Katolik toplumunun geleneksel değer sistemine taban tabana zıt olarak bu dünya da refahı, ahrette iyi olmaya tercih eden ve

sürekli kâr arayışı içerisinde olan sanayicilerin ve daha yüksek ücretler için sürekli bir mücadele içinde olan sendikaların bulunduğu yeni bir toplumun dünyasıdır (Quinn, 1963: 34-35)

En belirgin değişim ise bu göçler sonucunda Quebec çalışan nüfusunun mesleki niteliklerinde olmuştur. 1931 yılında Quebec erkek nüfusunun yüzde 27'si kırsal kesimde yaşarken, bu nüfus oranı yüzde 34 olan Kanada genelinin altında, fakat Ontario ile aynıdır (Hughes, 2009: xiii). Sanayileşme sürecinde yüksek ve orta eğitim kurumları ve demiryolları, yönetimin merkezden kırsal kesime uzanabilmesi için temel kurumlar olmuşlar, kırsal yerleşimler bu imkânlardan faydalanmak için aralarında yarışa girmişlerdir (Gold, 1972: 84). Ancak yine de Fransız-Kanadalıların, kentlerde bile bir süre için toplumsal ve bireysel düzeyde, geleneğin yönettiği bir çerçeve içerisinde kaldıkları söylenebilecektir (Belanger, 1967: 45).

Quebec eyaletinde sanayileşme sürecinde asıl sorun yaratan durum; yeni ekonomik düzenin gelişmesinde Fransız Kanadalıların ikincil bir rol oynaması olmuştur. Quebec, İngiliz ve Amerikan kökenli büyük kapitalistlerin sahip olduğu işletmelerin sermayesi, Anglofon-Kanadalı sanayicilerin iştirakleri ile bir modern sanayi toplumu haline gelirken, Fransız Kanadalı çoğunluğa düşen rol bölgeye gelen yabancı bir işveren için çalışmaktır. Amerikalı veya Anglofon sanayicilerin kendileriyle aynı dili konuşan ve kendisinden olan üst düzey yöneticileri, teknisyenleri ve "beyaz yakalı" personeli işe alması sonucunda Frankofon-Kanadalılar "mavi yakalı", Anglofon-Kanadalılar "beyaz yakalı" olarak toplumda sınıflanıp-kümelenmişlerdir (Quinn, 1963: 35).

Diğer taraftan, büyük sanayi işletmelerindeki Anglofonlar, üst düzeyin bütün mevkilerinde söz sahibi olmanın yanı sıra bu mevkilerin ileri teknik eğitim gerektiren

tüm işlevlerini de yerine getirmektedirler. Belli bir mevkide yoğunlaşmış olmaları da ayrıca onları işletme için önemli kılmaktadır. Diğer taraftan, Frankofonlar sanayide çalışan işgücünün ve işçi sınıfının büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Hughes, 2009: 46). Fransız-Kanadalı eğitim sisteminin büyük ölçüde bu tür doktorlar, avukatlar ve rahipler gibi cazip meslekler üretimine yönelik olduğu aşikârdır. Dolayısıyla bu eğitim sistemi, sonuç olarak işadamı üretmeye yönelik değildir (Belanger, 1967: 64).

Bu bağlamda işgücündeki kümeleşmeyi ortaya çıkartan bir başka faktörün kilisenin kontrolündeki yüksek öğrenim sisteminde ağırlıklı olarak klâsik eğitim çalışmaları üzerine bir eğitim müfredatında ısrar edilmesi sonucunda, bir sanayi toplumunda gerek duyulan elemanların; mühendislerin, yöneticilerin ve muhasebecilerin Frankofon toplumunca yetiştirilememesidir denilebilecektir (Quinn, 1963: 36).

Nitekim Quebec eğitim sisteminin, işadamı kariyerine karşı olumsuz tutumu ve destek vermemesinin sonucu olarak meslekler ile ilgili veriler Frankofon işgücü içerisinde liberal-sanat eğitiminin ağırlıklı olduğunu göstermektedir (Belanger, 1967: 69).

Fransız Kanadalının değiştirilen ekonomik durumu onu alışkın olduğu yaşam tarzından biraz daha yüksek bir standarda getirmiş olmasına rağmen, bağımsızlık ve güvenlikle ilgili eski hassasiyetleri de tahrip etmiştir. Statik kırsal toplumun istikrarının yerini, dinamik bir pazar ekonomisine özgü istikrarsızlıklar ve belirsizlikler alırken, bunun bir sonucu olarak dönemsel krizlerle görülen; sürekli işsizlik, düşen gelirler, yoksunlukta kendini gösteren ekonomik ve sosyal çöküntüler dönemi başlamıştır. Ayrıca güvenlik duygusunun ortadan kaybolması sadece sanayi sisteminin düzgün işleyişine bağımlı işgücü üzerinde görülen olumsuz bir durum

değildi, aynı zamanda bu etki hâlâ tarımda ve diğer sanayi-dışı sektörlerde bulunan büyükçe bir işgücü kitlesinde de gözlemlenebilmekteydi. Tarım artan oranda bir uzmanlık alanına dönüşürken, çiftçiler artık büyük ölçekte hem Kanada ve hem de dünya pazarı için üretim yapar hale gelmişlerdi. Şartlar uygun olduğu sürece bu durum bir anlamda daha yüksek bir nakit kaynağı ve refah, daha iyi yaşama standardı anlamına gelmekteydi. Ancak aynı zamanda bu durum çiftçi için kendi kendine olan yeterliliğini kaybetmesi, tüm gelirinin kendisinin hiçbir şekilde kontrol edemeyeceği ulusal ve dünya piyasalarında talep dalgalanmalarına bağlı olmasıydı. Küçük Fransız-Kanadalı esnafın ve işadamının uzun yıllarda kurabildiği ve geliştirdiği kendi işyerleri, büyük İngiliz sermayeli kuruluşların acımasız ve sıkı bir rekabetine karşı durmakta zorlanıyorlardı, bu eski köklü Frankofon şirketleri piyasanın eğiliminin tekelleşmeden yana olmasından dolayı bu firmaların ya daha büyük firmalar tarafından yutulması veya piyasadan silinmesinden endişe duymaktaydılar. Profesyonel meslek sahipleri ise ekonomik gelişme sonrasında elde ettikleri yüksek gelirden hoşnut olmalarına rağmen toplumdaki eski önemini ve öncü rolünü sanayileşme ile birlikte gelişen yeni yönetim grubuna karşı koruyamıyordu (Quinn, 1963: 36).

Bu bağlamda Hiller'in Pineo'dan aktardığına göre gerek İngiliz Kanada'da gerekse Fransız Kanada'da İngiliz kökenliler en yüksek konumda bulunurken, Fransız kökenliler İngiliz Kanada bölgelerinde Britanya (İskoç, İngiliz ve İrlandalı) kökenlilerden sonra gelmektedirler. Buna karşın Doğu Avrupalılar her iki Kanada'da daha düşük konumdadırlar. Elbette söylemeye gerek yok her iki bölgede de Zenciler Asyalılardan sonra en düşük konumdadırlar. Bu durumda gerek Fransız ve gerekse Britanya kökenlilerin kurucu ortak olarak ülkenin genelindeki statülerinin benzer olduğu söylenebilecektir. Ancak İngiliz-Amerikan kültürünün giderek baskın hale

gelmesi sonucunda Britanya kökenlilerin en üst düzeyde bulunduğu görülmektedir (Hiller, 1986: 85).

Bütün bu ekonomik canlılığa karşın, Quebec'in durumuna ilişkin olarak McRoberts tarafından döneme ilişkin yapılan saptamalar ise şöyledir.

1- 1930'larda yapılan bir araştırmada İngiliz azınlığın sosyal statü açısından en üstte, Fransız çoğunluğun ise en altta olduğu bulunmuştu. Benzer şekilde 1950'ler de yapılan araştırmada da aynı olgunun varlığının devam ettiği gözlemlenmiştir. Quebeclilerin genel hayat standardı 1920'lerle kıyaslandığında bir yükselme eğiliminde olmasına rağmen Frankofonlar ekonomik hayatta, gelir dağılımında en altta yer almaktaydılar.

2- Bölgelerarası ekonomik ve sosyal farklılıklar sonucunda toplum kesimleri arasındaki ekonomik gelişme makası önemli ölçüde açılmıştır. Bu nedenle tek bir Quebecliden söz etmek gerçekçi olmayacaktır.

3- Kanada'nın geri kalanı ile kıyaslandığında (Atlantik eyaletleri hariç olarak) Quebec gelir, bina standartları, işsizlik oranı vs. gibi göstergelerde en alt sıralarda yer almaktadır (McRoberts, 1988: 68-69).

Quebec halkının, yeni ekonomi içindeki ikincil rolünün, yaşamında bir şekilde getirdiği değişikliklerin etkileri göz önünde bulundurulduğunda, Liberal sanayileşme politikasının nüfusun çeşitli bölümleri içinde bir toplumsal muhalefet ve direniş dalgası ortaya çıkarması da kaçınılmazdı. Beklenen dalga ilk olarak 1930'ların sonunda Quebec siyasetindeki Liberal tahakkümüne bir meydan okuma olarak, yeni ve güçlü bir milliyetçi hareketin yükselişi ile kendisini gösterdi (Quinn, 1963: 36).

Eyaletin elitlerinin muhalif kesimi temel olarak iki ayrı kaynaktan doğmuştur: Birincisi kendilerini "La Ligue d'Action Française" olarak isimlendiren milliyetçi

elitlerden oluşan küçük bir grup; diğeri ise Kilise tarafından da desteklenen "Katolik Eylem" (Catholic Action) örgütleridir. Bu hareketlerden L'Action Française, 1911 federal seçimlerinde Lauriers Liberal Partisinin donanma oluşturulması politikalarına karşı kampanya düzenlemiş eski bir milliyetçi lider olan Henri Bourassa ve bir kaç takipçisi tarafından Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulmuştur. Savaştan kısa süre sonra, bu grup hareketin amaç ve kapsamını genişleterek; hedefi Fransız Kanadalıların tüm geleneksel hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek olan örgütlü bir milliyetçi hareket olarak ortaya çıktı. L'Action Française çok büyük bir üye tabanına sahip olmamakla birlikte hızlı bir şekilde 1920'lerin başında entelektüel çevrelerde nüfuz ve saygınlık kazanarak Fransız-Kanadalı toplumsal hayatında aktif rol oynayan kilise, siyaset ve eğitim çevrelerinden önde gelen kişileri de bünyesine çekmeyi başardı. Hareket 1918 yılında, "L 'Action Française" adında aylık bir dergi yayınlamaya başladı (Quinn, 1963: 37).

L'Action Française, doğrudan herhangi bir siyasi parti ile bağlantılı olmadan faaliyetlerine devam etti, ancak eyaletteki siyasi gelişmeler hakkında devrimci bir etkiye sahip milliyetçi bir ideolojinin formüle edilmesinde ve geliştirilmesinde daima önemli bir merkez oldu. Önceki milliyetçi hareketlerde de olduğu gibi, L'Action Française[29] diğer eyaletlerdeki Fransız Kanadalıların haklarının savunulması ve federal sistem içinde Quebec eyaletinin özerkliğinin korunması ile yakından ilgilenmekteydi, aynı zamanda İngiltere ile yakın bağlar kurulmasına veya İngiltere'nin savaşlarına Kanada'nın katılımına karşı çıkmaktaydı. Ancak bu hareketin milliyetçiliğin önceki biçimlerinden en önemli farklılığı, ekonomik sorunun

[29] Grup aslında "La Ligue des Droits du Français" olarak adlandırılıyordu, ancak 1918 yılında La Ligue d'Action Française olarak adını değiştirdi.

doğasından kaynaklanan sorunlara yani sanayileşmenin geleneksel kültürel sistemin üzerinde yarattığı tehdide ve Fransız Kanadalıların yeni ekonomi içinde oynadıkları ikincil derecede role ilişkin bir farkındalığa sahip olmasıydı (Quinn, 1963: 37).

Katolik eylem örgütleri içerisinde veya Kilise tarafından desteklenen örgütlerin en önemlisi 1921 yılında başlatılan bir Katolik sendikal hareketidir. Hareket aslında eyaletin farklı bölgelerinde dağınık birlikler altında bulunan sendikaları bir çatı örgütü altında birleştirmiş, özellikle kartellere, tröstlere ve zincir mağazalar sistemine ve kamu şirketleri gibi büyük işletmelere karşı çıkmıştır. Örgüt uluslararası sendikalardan ziyade Katolik sendikalarla, örgütlenmelerle işbirliğini tercih etmesine rağmen tıpkı diğer sendikal hareketlerde olduğu gibi toplu pazarlıklar ve toplu aktiviteler düzenlemekle işçilerin hakkının güçlü bir savunucusu olmuştur (Quinn, 1963: 40).

Confédération des Travailleurs Catholiques du Canada (CTCC) ilk olarak Katolik kilisesinin esas kaygısı olan uluslararası (Amerikan) sendikaların laikleştirici etkisinden Fransız-Kanadalı işçileri koruma adına ve bu kaygıyı gidermek üzere kurulmuştur. Bu nedenle öncelikli konusu işçilerin pazarlık konumlarını güçlendirmek yerine işçi kesimi içinde muhtemel laik eğilimleri bertaraf etmektir. Amerikan sendikaları eyalette yoğun olarak faaliyet göstermeye başlamışlardı ve kilise için asıl sorun bunların yabancı sendika olmasının da ötesinde dini konulara karşı nötr olmalarındaydı. Nihayetinde Kilisenin gözünde bu nitelikleri bile "materyalist ve kilise karşıtı" olarak tanımlanmaları için de yeterliydi (Quinn, 1963: 41).

Başka bir Kilise destekli mesleki gruplama olan çiftçi birliği 1924 yılında Union Catholique des Cultivateurs (U.C.C.) adı altında kuruldu. Bu örgütün amacı, çiftçileri sadece ruhsal düzeyde korumak ve geliştirmek değildi, aynı zamanda

çiftçilerin maddi refahının sağlanmasına çalışmaktı. UCC'in en önemli faaliyetlerinden biri eyaletin uzak-ücra bölgelerinde yeni tarım alanlarını açmak için kolonizasyon planlarına maddi destek sağlaması olmuştur (Quinn, 1963: 41).

Bunun yanında daha ziyade bir kooperatif olarak 1922 yılında örgütlenmiş olan çiftçi kooperatif hareketi (Coopérative Fédérée de Québec), kredi birlikleri (Caisses Populaires) ve Catholique de la Jeunesse Canadienne-Française (ACJC)[30] örgütleri de kilisenin önemli örgütleri olarak ortaya çıkmaktaydı (Quinn, 1963: 41).

Kiliseye bağlı gençlik kuruluşları, genellikle meslek kuruluşlarından farklı olarak daha milliyetçi gruplardı. Kuruluşundan (1904) itibaren tüm milliyetçi hareketlerde aktif bir rol oynamış olan ACJC, özellikle Katolik olmaktan ziyade daha çok milliyetçi bir grup olarak tanımlanabilecektir (Quinn, 1963: 42). Jeunesse Union Nationale, Jeunesse Rurale Catholique (JAC/JRC) veya Jacistes isimli örgütler gençlik içerisinde başarılı etkinlikleri ile Quebec genelindeki milliyetçi örgütlenmeyi gerçekleştirdiler. Bu örgütler aynı zamanda bir sınıfsallaştırma aracı işlevi ve okul görevi de görmekteydiler (Gold, 1972: 149). Otuzlu yılların başında daha özel amaçlı gençlik örgütleri olarak genç işçilere yönelik Jeunesse Ouvrière Catholique (JOC), genç çiftçilere yönelik Jeunesse Agricole Catholique (JAC) ve öğrencilerin içinde örgütlenen Jeunesse Etudiante Catholique (JEC) kurulmuştur (Quinn, 1963: 41).

Papa Pius XI tarafından desteklenen JOC, Fransa ve Quebec'te güçlü bir kilise örgütlenmesi olarak faaliyet gösterdi. Quebec'teki ilk birimi 1930'ların başında Montreal'de yoksul ailelere mensup gençlerden oluşturuldu. 1931 yılı sonunda örgütün genç kızlar kolu Jeunesse Ouvriere Catholique Feminine (JOCF) adı altında kuruldu.

[30] Eyalet çapında bir gençlik örgütü

1935 yılı itibariyle JOC üye sayısı 6 bin gençken, ikinci dünya savaşı sonrası bu sayı 42 bine ulaşmıştı, bu üyelerin yaklaşık 4 bin kadarı aktif militandı. Her iki örgüt de dönemin yükselen Marksist-işçi hareketlerine karşı kilisenin vurucu gücünü oluşturdu (Cole-Arnal, 1997).

Quebec'in sosyal, siyasal ve sanayi alanında etkide bulunmuş pek çok önemli isim, gençlik dönemlerinde Aşağı Saint Lawrence ve Doğu Quebec bölgesinden bu örgütlere katılan kişilerdi. Örgütler tarafından kurulması istenilen bağlantıların sayısı büyük ölçüde katılım düzeyine bağlı olduğu için Jacistes gibi örgütlerin eyalet düzeyindeki organizasyonları, bölge sınırlarını aşarak Doğu ve Batı Kanada genelinde geziler düzenliyordu. Geleceğin genç girişimcileri bu geziler sayesinde bağlantılar ve potansiyeller hakkında fikir sahibi oluyorlardı (Gold, 1972: 153).

Teoride bu çeşitli kuruluşların faaliyetlerinin sadece üyelerinin dini ve ekonomik çıkarlarını geliştirmekle sınırlı olması, üyelerini siyasete uzak olması gerekiyordu. Ancak uygulamada bu kuruluşlar ve üyeleri yabancı sanayicilere karşı sertlik düzeyi yüksek milliyetçi eleştiriler yöneltiyorlardı. Aslında, bu farklı grupların liderlerinin hemen hepsi aynı zamanda L Action Française üyeleriydi. Örneğin C.T.C.C. sanayicilere karşı çıkmaktaydı ama bu karşı çıkışın nedeni kapitalist oldukları için değil, Amerikan veya İngiliz kökenli oldukları içindi. Bu kuruluş sanayicilere karşı geliştirdiği tavrın aynısını sanayileşme ile birlikte gelen uluslararası sendikal hareketlere karşı da göstermekteydi. CTCC'nin yıllık toplantıları bu sendikalara karşı şiddet içeren saldırılarla karakterize edilmiştir. U.C.C.'nin temel eleştirileri büyük kereste, kâğıt hamuru, kâğıt ve enerji şirketlerinin potansiyel çiftlik arazilerinden yol geçirme faaliyetleri dolayısıyla ekonomideki tarım sektörünün payının daralması ve zorluğa düşen çiftçilerin oğulları için yeni çiftlik arazisi bulmakta

güçlük içine düşmeleriydi. Örgüt, 1926 yılında Lake St John ilçesinde bir kâğıt hamuru ve kâğıt şirketinin kendi ihtiyacı için enerji santrali kurma girişimi sonucunda, o bölgedeki çiftçilerin arazilerinin sellerden etkilenmesi üzerine açtığı aleyhte kampanya ile adını duyurmuştur (Quinn, 1963: 41-42).

L'Action Française'nın milliyetçi fikirlerine genel olarak Quebec halkının ilgisizliği ve yabancı sanayicilerin eyaletteki durumuna karşı olan kayıtsız tutumu, dünya çapında 1930 yılından itibaren başlayan ekonomik kriz ile birlikte aniden bir değişme göstermiştir. Quebec, diğer eyaletler ve ülkelerle aynı seviyede krizden etkilenmiştir. Kitlesel işsizlik, düşen gelirler, ekmek kuyrukları ve halkın tüm kesimlerini etkileyen yoksunluk. Sanayi üretimi hızla azalmış, çalışmak isteyen insanlar, iş bulamaz duruma düşmüşlerdi. İş konumlarını koruyabilenler ise oldukça büyük kesintilerle ve düşük maaşlarla buna dayanmak zorunda kalmışlardı. Çiftçiler ve küçük üreticiler için kendi ürünlerine pazarlar bulmak mümkün olamazken, aynı zamanda kendilerini tehlikeli bir finansal çıkmaz içinde bulmuşlardı. Birçoğu şehirlere göç etmek zorunda kalırken, profesyonel meslek sahipleri, tüccarlar ve diğer orta sınıf grupların gelirlerinde de ciddî azalmalar ortaya çıkmıştı. 1930 krizinin bir sonucu olarak milliyetçi aydınlar ve onların sanayileşmeye ve sistemin tüm yönlerine karşı derin hoşnutsuzluk içeren, karşıt fikirleri kitleler arasında hızla yayılmıştır. Sıradan bir Fransız-Kanadalı içinse, esasen ekonomik sistemin kontrolünün yabancı sanayicilerin elinde olduğu ve işletmelerin sahipliği ve ekonomik sistemin kontrolünün önemini öğrendiği dönemlerdeki deneyimi nedeniyle milliyetçi ideolojinin bu radikal yaklaşımını kabul etmek çok zor değildi (Quinn, 1963: 43).

Nitekim Brass'a göre, bir potansiyel olarak var olan milliyetçilik; ancak etnik grubun bazı üyeleri, rakip etnik gruplar tarafından işgal edilen ekonomik alanlara

yönelince kendisini belli etmektedir (Brass, 1991: 46-48). Bu bağlamda, Kapitalist sisteme karşı hoşnutsuzluk hızlı bir şekilde bu sisteme hâkim olan Anglofon'ların etnik kimliğine yönelik olarak cisimleşmiştir. Milliyetçi fikirler, depresyonun da etkisiyle halk arasında daha da hızlı yayılmaya başlarken, hemen arkasından daha radikal tonlardaki fikirler muhalifler arasında belirginleşmeye başlamışlardı. Le Devoir ve L'Action Française[31] dergileri, açıkça Quebec'in doğal kaynaklarını sömüren "les étrangers" yabancılara karşı sataşmalarını yoğunlaştırmışlardır (Quinn, 1963: 43).

Milliyetçi basın, doğaya karşı sorumsuzca bir şekilde genişleyen ve bir ekonomik güç sembolü haline gelen "elektrik tekelini (tröst)" eleştirilerinin odağına özellikle koymuştu. Bu özel endüstrinin seçilmesinin çeşitli nedenleri vardı. Bu sektör önemli bir doğal kaynak sömürüsüne dayanan ve eyaletteki diğer tüm endüstriler için itici güç sağlayan bir alandı, deyim yerindeyse sistemin lokomotifi veya itici gücüydü. Enerji şirketlerinin birbirleri ile yakın bağlantısının yanı sıra özellikle bankalar, sigorta şirketleri gibi malî ve diğer birçok büyük sanayi kolu ile iç içe geçmiş bir iş bağlantısı sistemi mevcuttu (Quinn, 1963: 43).

Depresyonun giderek derinleşmesi sosyal çalkantıların yanı sıra İngiliz karşıtı tepkiyi de hızla büyüttü ve "Quebec Fransız Kanadalılar içindir" günün moda sloganı oldu. Milliyetçi ve İngiliz karşıtı duygu, çalışanların ücretlerini keserek kendi kâr marjını koruyan yabancı işverenlere bağımlı olarak çalışan ücretli kesim arasında önemli ölçüde yaygındı (Quinn, 1963: 44).

Milliyetçilik fikirleri sadece işçi kesimi arasında değil, küçük burjuvazinin Frankofon esnaf kesimi arasında da kendisine yandaş bulmuştu. Satışlarda yaşanan

[31] 1932 yılında L'Action Nationale olarak adını değiştirdi.

keskin azalma etkisini en çok bu kesim üzerinde göstermişti. Bu firmaların böylesi bir ortamda büyük İngiliz sermayesinin firmaları ile rekabet etme şansı esasen azken, bir de kapılarına dayanan iflaslara karşı da bir yandan umutsuz bir mücadele vermekteydiler. Bu duruma tepki olarak bu firmalar sadece Fransız-Kanadalı firmalar tarafından üretilen malların satın alınması ve Fransız-Kanadalı tüccarlardan alımların yapılması konusunda eyalet halkını ikna edebilmek için L'Achat Chez Nous adında bir örgüt kurdular. Otuzlu yıllarda, çok kısa bir süre içinde gelişen L'Achat Chez Nous un şubeleri eyaletin hemen her yerindeydi (Quinn, 1963: 44).

Quebec burjuva sınıfı içerisinde çeşitli etnik bileşenler mevcuttu. Ancak Fransız kökenli Kanadalılar, bu sınıf içerisinde Quebec toplumunun nüfusuna oranla azınlıktaydı. Fransız kökenliler, genelde Kuzey Amerika'ya özgü bir durum olarak avukat kökenli işadamlarıydı ve daha çok orta düzey burjuvazi içerisinde, bölgesel bankalar ve işletmeler bazında faaliyet gösteriyorlardı. Küçük burjuvazi, Quebec hakkında çalışan tarihçileri Quebec toplumunun temel kurumlarındaki hâkimiyeti nedeniyle özellikle ilgilendirmiştir. Bu kurumlar meclis, şehir ve kasaba konsülleri, okul yönetimleri, fabrikalar (özellikle kilise bölgesinin ortak olduğu işletmelerin yönetim kurulları), yardımseverler ve dayanışma toplulukları, çeşitli gönüllü kuruluşlar olarak belirtilebilir. Bu kurumların yönetim kurullarının sayısal üstünlüğe dayalı bir seçim sistemi nedeniyle kolay olması küçük burjuvazinin bu kurumlarda hâlâ ağırlıklı olarak kırsala dayalı bir toplum olan Quebec toplumunda şehir düzeyinde de hâkim olmasını da sağlamıştır. Bir köyde veya Parish'te küçük burjuvazinin unsurları rahip, noter, doktor ve esnaf'tan oluşmaktadır. Bu unsurların ekonomik kaynakları güçlerinin de kaynağı haline gelmiştir. Benzer durum mülk sahibi ve kiracı ilişkisi nedeniyle şehir hayatında özellikle küçük şehirlerde gözlenebilmektedir.

Küçük burjuvazinin toplumdaki hâkim konumu ona toplumsal barışın korunması ve kurumsal düzenin sağlanmasında anahtar bir rol de sağlamıştır (Linteau, 1983: 147-149).

Hobsbawm'ın Quebec milliyetçiliğini küçük burjuva milliyetçiliği olarak tanımlamasının temelinde muhtemelen küçük burjuvazinin toplumdaki bu hâkim rolünü görmesi yatmaktadır (Hobsbawm, 1990: 171).

Milliyetçilerin fikirlerinden güçlü bir şekilde etkilenen nüfusun bir bölümü de eyaletin gençliğiydi. Okullar ve kolejlerden yeni mezun olmuş gençler, kendileri için ekonomik yapı içerisinde herhangi bir yer olmayan dünyaya girmeye çalışıyorlardı. Otuzlu yılların başında milliyetçi gruplar ve dernekler, bu avantajdan faydalanarak üniversite öğrencileri ve yeni mezunlar arasında hızla ve başarılı bir şekilde örgütlendiler (Quinn, 1963: 44).

Quebec halkı arasında milliyetçi fikirlerin hızla yayılması Liberal partinin kaderini de olumsuz olarak etkiledi. L'Action Française ve Katolik Eylem grupları yirmili yılların başından itibaren sanayi sistemine karşı kampanya başlatmışlardı, siyasi avantajlar sağlayan böylesi bir ortamdan siyasi partilerin faydalanmaması ve sahiplenmemesi ise esasen beklenemezdi. Milliyetçiler, sanayicilere verilen tavizler ve hibelere dayanan Liberallerin sanayileşme politikasını, eyaletin gerçek çıkarlarına karşı bir ihanet olarak görüyorlardı. Ekonomik refah döneminde olunsa, çeşitli milliyetçi grupların seçmenlerin sadece küçük bir kısmını etkileyebilmesi nedeniyle, Liberaller muhtemelen süreci güvenli bir şekilde yönetebilecek ve tüm eleştirileri karşılayabilecek güçte olan bir partiydi. Nitekim Partinin gücü, depresyon öncesindeki son seçim olan 1927 seçimlerinde eyalet meclisindeki seksen beş koltuktan, yetmiş beşinin Liberallerce kazanılması ile kanıtlanmıştı. Ancak, ekonomik sistemde

meydana gelen kriz, yaygın ekonomik huzursuzluk ve milliyetçi ideolojinin hızlı büyümesi gibi faktörlerin hepsi bir arada gerçekleştiğinde, Liberaller çok zor durumda kaldılar. Hükümet, eyaletin her tarafından yükselen; ciddî ekonomik durumu hafifletmek amacıyla etkin önlemler alması, yabancı sanayicilerin gücünü frenlemesi ve eyaletin doğal kaynakları üzerindeki kontrolün yeniden Fransız Kanadalıların eline geçmesi gibi taleplerle karşı karşıya kaldı (Quinn, 1963: 45).

Papaz Groulx ve L'Action Française milliyetçi hareketi savaş sonrasındaki kısa ekonomik kriz dönemini takiben siyasi bir zemin kazanmaya ve güç toplamaya başladı (Quinn, 1963: 50).

Bu büyüyen hoşnutsuzluk karşısında Quebec hükümeti, diğer eyaletlerde ve ABD'de görüldüğü gibi, belediye ve federal yetkililerle işbirliği içinde işsizlere doğrudan yardım için bir sistem kurmak ve ek istihdam sağlamak amacıyla kamu işlerine ek kadro vermek gibi çözümlere yöneldi. Eyaletin gelişmesi ve sanayileşmesini teşvik etmek çok şeyler yapmış bir parti için paradoksal olarak, Liberaller işsizliğin büyümesini önlemek ve şehirlerde biriken yoğun hoşnutsuzluğu azaltmak için bir tedbir olarak şehirde yaşayanların köylerine geri dönüşünü teşvik etmek zorunda kaldı (Quinn, 1963: 45).

Bu politika ve yaklaşım, milliyetçiler ve Kilise tarafından da desteklenen bir bakış açısı oldu. Din adamları ile işbirliği içinde hükümet eyaletin gelişmemiş sınır bölgelerinde yeni tarım alanları açmak için teşvikler ve malî yardım fonlarını da kapsayan iddialı bir yeni yerleşim yerleri kurulması programı başlattı. Hükümet ayrıca küçük ilçelerde bina, yol, okul gibi kamu işlerinde büyük miktarlarda para harcamak zorunda kaldı (Quinn, 1963: 45).

Hükümetin bütün bu çabalarına rağmen 1930 yılında yapılan Liberal Parti

kongresinde kendilerini L'Action Liberale Nationale (ALN) olarak adlandıran sol kanat, genç Liberaller parti yönetimine karşı bir isyan dalgası başlattılar. Bu isyana aslında partinin muhafazakâr ekonomi politikaları ve parti merkezinin örgüt üzerinde uyguladığı sıkı kontrolden duyulan rahatsızlık neden olmuştu. ALN lideri olan Paul Gouin, milliyetçi elitlerden Bourassa, Groulx ve L'Action Nationale (Française eski L'Action) üyelerinin fikirlerinden de büyük ölçüde etkilenmiş bir siyasetçiydi. Sonuç olarak hareketin üyeleri Taschereau yönetiminin yabancı kapitalistlerle arasında var olan yakın bağlarından rahatsız oldukları ve sanayileşmenin geleneksel Fransız-Kanadalı kültürünü tehdit ettiğini düşündükleri için parti yönetimine karşı harekete geçmişlerdi. ALN sonuçta 1935 eyalet seçimleri öncesinde Liberal Parti ile tüm bağlantılarını kopardı ve ayrı bir siyasi parti olarak teşkilatlandı. Yeni partinin bir kısım üyeleri, özellikle "elektrik tekeli" olarak adlandırılan enerji şirketlerinin birkaç yıl içinde kamulaştırılmasına yönelik yoğun bir kampanya yürüttüler. ALN ideolojik olarak, L'Action Nationale grubunun doğrudan etkisi altındaydı ve yeni partiye Union Catholique des Cultivateurs ve diğer Katolik Eylem grupları mensupları arasından da destek verilmekteydi. Bu gelişmeleri gözleyen bir başka grup, Quebec Liberal Partisinin önemli bir rakibi olan Quebec Muhafazakâr Partisiydi, 1897 seçimlerindeki yenilgi sonrasında Quebec Eyalet Meclisinin demirbaş ana muhalefet partisi olmuştu (Quinn, 1963: 48-49).

1933 yılındaki Quebec Muhafazakâr Partisinin kongresinde Maurice Duplessis partinin yeni lideri oldu. Duplessis kesinlikle milliyetçiydi, fakat radikal değildi daha ziyade amaçlarına ulaşmada pratik çözümlere odaklanan, yararcı bir siyasetçiydi. Sonraki olayların da gösterdiği gibi, Duplessis kendisine asıl amaç olarak Taschereau'nun Liberal hükümetini devirme, Muhafazakâr Partiyi iktidara getirmeyi

belirlemişti. Bu amaç haricinde radikal ekonomik ve sosyal reformlar ise listesinde yoktu. Pragmatik bir siyasetçi olarak Duplessis açısından Liberallere tıpkı Muhafazakâr Parti gibi aynı şiddetle karşı çıkan L'Action Liberale Nationale gibi sol bir grup ile ittifak yapmayı düşünmek mantıklı ve kaybedecek çok az şeyi olan Muhafazakâr Parti açısından ise bir sorun değildi. Muhafazakâr Partinin elinde geçmişten gelen pratik siyaset teknikleri bilgisi ve finansal destek, ALN'nin elinde de yeni siyasetçiler, yeni fikirler ve önemli bir halk desteği vardı. Duplessis-Gouin ittifakına kısa bir sürede birçoğu çeşitli Katolik eylem ve yurtsever örgütlerin liderleri olan ancak aktif siyasette az veya hiç rol almamış, şimdiye kadar partilerden bağımsız kalmış bir grup milliyetçi de katıldı (Quinn, 1963: 53).

ALN ve Quebec Muhafazakâr Partisi 1935 seçimlerine bir koalisyon olarak girdiler. ALN 26 sandalye kazanırken, Muhafazakârlar 16 sandalye kazanabildiler. Muhafazakâr Parti lideri Duplessis Eyalet Parlâmentosunda ana muhalefet lideri oldu ve Liberal Parti Hükümeti içerisindeki yolsuzluk soruşturmalarını kullanarak hükümeti erken seçime zorladı. Daha önceki seçim sonuçlarının getirisinin yüksekliğini de göz önüne alan Duplessis, ALN ile Muhafazakâr Partinin birleştirilmesini sağladı, bu birleşme neticesinde yeni parti Milli Birlik Partisi (Union Nationale- UN) adını aldı. UN, Quebec'te esasen sempati duyulmayan Federal Muhafazakâr Parti ile bağlantı kurmayı reddetti. UN, 1936 seçimlerini çoğunlukla kazanarak iktidara geldi, Liberal Partinin Quebec'teki hâkim parti dönemi artık sona ermişti. Liberal Partinin ağır yenilgisinin arkasında olan, sadece geleneksel hayat tarzını altüst eden ve ekonomik güvensizliği getiren bir düzene karşı çıkış değildi, aynı zamanda bu sistemde hâkim rol oynayan Anglofon sanayicilere karşı da bir protestoydu. Bu protestoya, yeni kapitalist ekonomiyi iyileştirme ve düzenleme ve

olumlu adımlarla Fransız asıllı Kanadalıların eyaletin zenginlik ve doğal kaynakları üzerindeki kontrolünün yeniden sağlanması için reform talepleri eşlik etmişti. Bu reformların kökeni, temelleri Papa Leo XIII ve Papa Pius XI tarafından atılan sosyal Katoliklik ilkelerine dayanmaktadır (Quinn, 1963: 72).

Yirmili yıllarda milliyetçi aydınlar, endüstriyel sisteme karşı yürüttükleri yoğun karşı kampanyaya rağmen, sosyal reformlar konusunda hiçbir somut ve tutarlı bir program geliştirememişlerdi ve ayrıca sanayicilere nasıl bir sınırlama getirileceği konusunda aralarında bir anlayış birliği de yoktu. Diğer bir deyişle, ekonomik sistemin güçlü bir eleştirisini yaparken sistemin olumlu yönde bir dönüşümünü sadece umut edebiliyorlardı. Otuzlu yılların başında, kitlelerde milliyetçi duyguların yayılması ile böyle yapıcı bir programın acil bir ihtiyaç olduğu ortaya çıktı. Bu ihtiyacı karşılayan ise, 1930'lar sonrasında kilise tarafından geliştirilen sosyal düşüncenin siyasi uyarlamaları oldu, bu kapsamda Katolik Kilisesi hiyerarşisi milliyetçi akıma ihtiyaç duyduğu sosyal hedef ve amaçlar konusunda çeşitli önerilerde bulundu. Roma Katolik Kilisesi'nin 1891 yılından sonra kilisenin bakış açısı içerisinden bir yaklaşımla, işgücü ve sosyal sorunları ele almaya yönelik geliştirdiği ve belirlediği temel esaslar, çok büyük ölçüde günümüzde Katolik düşüncenin temel ilkeleri olarak kabul edilmektedir. Papa Leo XIII tarafından, 1891 yılında yayınlanan "Rerum Novarum" isimli tamim kilisenin, sanayi toplumunun getirdiği sorunlara bir çözüm olarak sunulan sosyalizme ve ekonomik liberalizme yönelik katı ve dışlayıcı tutumunu belirlemiştir. Ekonomik liberalizm felsefesine karşı çıkarken Papa, ısrarla devletin ekonomiye müdahale etmesi, ücretliler ve diğer ezilen sınıfların yaşam standardını koruması gerektiğini vurgulamıştır. Piyasada alınıp satılan basit bir meta olarak emeğe yapılan muameleyi eleştirmiş ve işverenler tarafından işçilerin sömürülmesini de kınamış, belki de en

önemlisi kendi çıkarlarını geliştirmek için işçilerin örgütlenme hakkını savunmuştur (Quinn, 1963: 54).

Küçük de olsa hareketin önde gelen aydınlarının oluşturduğu Gouin, Hamel, Grégoire ve orijinal Muhafazakâr Parti- ALN koalisyonunun sol kanadını oluşturan diğer sol radikallerin, seçimlerin hemen sonrasında Duplessis'le anlaşamayıp ayrılışı ile Union Nationale bir ölçüde daha sağa kaymış oldu. Duplessis, Parti içinde tam bir kişisel egemenlik elde etmişti. 1933 yılında Muhafazakâr Partiye lider seçilmesinden ve 1959 yılındaki ölümüne kadar olan uzun dönemde onun parti liderliği yeni meydan okumayla asla karşılaşmayacaktı (Quinn, 1963: 76). Sol-milliyetçi radikal grupları Union National'den tasfiye eden Duplessis, parti üzerindeki tartışmasız kontrolünü de kullanarak kendi ekonomik felsefesi doğrultusundaki politikaları rahatlıkla uygulamaya koydu. Bu uygulamalarla, Liberaller ve Union Nationale arasında aslında ideolojik olarak çok az fark olduğu kısa zamanda görülebilir bir hale geldi (Gold, 1972: 169).

Duplessis'in yaklaşımı, bireysel girişimciliğin ve özel şirketlerin eyaletin refahı için gerekli ekonomik ilerlemenin asıl güçleri olduğuna ve bunların gelişmesinin ve genişlemesinin önünde bir engel olmaması gerektiğine dair güçlü bir inanca dayanıyordu. Ona göre hükümetin rolü bu anlamda iş dünyasını düzenlemek veya kontrol etmek değil, özel sektörü her zaman teşvik etmek, cesaretlendirmek ve onunla daima işbirliği içinde bulunmaktı. Hükümetin sanayide mülkiyet sahibi olması, hatta sosyalizme biraz benzeyen her şey bu bakış açısıyla kesinlikle reddedilmekteydi. Bu ekonomik felsefe, Duplessis'in kişiliğinin paradoksal yönlerini de göstermektedir: Union National'ın lideri birçok bakımdan çok dindar bir Katolik olmasına rağmen, uzun siyasi kariyeri boyunca kapitalizmin reformuna ilişkin hususlarda Papalık

önerilerinden çok az etkilendiği söylenebilecektir. Diğer bir değişle; Duplessis Papalık genelgesindeki sosyalizmin reddedilişini kesin çizgilerle benimserken, aynı metindeki ekonomik liberalizme ilişkin eleştirileri görmezden gelmiştir (Quinn, 1963: 76).

Sanayici ve çiftçiler Union Nationale tarafından ayrıcalıklı ve tercih edilen sınıflar muamelesine tabi tutulurken, partinin tutumu eyaletin önemli bir mesleki grubu olan sanayi işçilerine karşı oldukça düşmancaydı. Bu durum sanayileşmenin ikinci aşamasında görülen hızlı büyüme döneminde, eyaletin tarihinde ilk defa güçlü ve militan bir sendika hareketinin ortaya çıkması ile daha belirgin olarak görüldü. Bu yeni gelişmeye karşı Union Nationale'ın gösterdiği tepki partinin Duplessis liderliğinde uygulanan ekonomi politikaları ile sağa yönelimi konusunda güçlü kanıtlar sağlamaktaydı, parti çok sıkı bağlarla sanayicilere bağlı hale gelmişti (Quinn, 1963: 86).

Quebec'te yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde iktidarda olan Union National genel çizgisi itibariyle milliyetçi ve özerklik yanlısı bir partiydi, fakat ayrılıkçı değildi. Parti, eyalet özerkliğinin genişletilmesi, korunması ve Quebec'in Kanada Konfederasyonu içerisindeki gücünün artması üzerine politikalarını belirlemiştir. Partinin güçlü ve tek lideri olan Duplessis, Kanada'yı bir eyaletler birliği olarak tanımlamaktaydı (Anderson, 2007).

Quebec'te muhafazakârlık tanımı her zaman için milliyetçi bir ton taşımıştır. Bu bağlamda Union Nationale; Katolik Kilisesi, Anglofon elitler ve Ottawa'daki Federal Muhafazakâr Parti ile bir çeşit örtülü "saldırmazlık anlaşması" çerçevesinde bir düzen kurmuştu. Bu anlaşma çerçevesinde Federal Muhafazakar Parti (Progressive Conservative Party- PCP) Quebec'te örgütlenmedi. Ancak bu düzen, Quebec'in sosyal yapısındaki değişimlere paralel olarak zaman içerisinde sorgulanır hale gelince, UN

yeniden 1966-70 sürecinde iktidara gelmiş olsa bile kendi içindeki milliyetçi ve federalist kanatlar arasındaki çatışmanın sonucunda kapanmak zorunda kaldı (Hepburn, 2010).

Quebec'te erken dönem sanayileşmede sendikal örgütlenmeler nispeten az görülmüştü. Nitekim sanayileşmenin ikinci aşamasının başladığı 1935 yılında, Union Nationale'in ilk defa iktidara gelmesinden hemen önce, sendika üyeliği sanayideki ücretlilerin sadece yüzde 9'unu kapsamaktaydı, yani yaklaşık 50,000 kişilik bir rakama ulaşmaktaydı. O dönemde çoğu sendika kilise destekli olan Confédération des Travailleurs Catholiques du Canada (C.T.C.C.) veya Trades and Labour Congress of Canada (T.L.C.) bağlı idiler. TLC, ABD kökenli Amerikan İşçi Federasyonunun (FLT) bir şubesiydi. Sendikal hareketin büyümesindeki en önemli faktör Amerikanın militan sendikalarından Sanayi Örgütleri Kongresinin (Congress of Industrial Organizations - CIO) sanayi alanındaki sendikası ile tüm Kanada'da örgütlenme faaliyetine geçmesi oldu. İlk defa, eski sendikaları tarafından ihmal edilmiş işçi sınıfının önemli bölümü CIO'nun Kanada şubelerinde organize oldular. 1940 yılında ise tamamen Kanada sendikalarından oluşan, üçüncü bir merkezi emek örgütü, Kanada İşçi Kongresi (Canadian Congress of Labour -CCL) oluşturuldu (Quinn, 1963: 86).

Artan şehirleşme sonucunda işgücü arzındaki artışa paralel şekilde yeni gelişen işçi sınıfının temsilcisi olarak Quebec'te boy göstermeye başlayan militan ve grevci uluslararası (Amerikan) sendikaların, kendi işletmelerinde faaliyet göstermesi tüm işverenlerin korkulu rüyasıydı. Bu duruma da bir tepki olarak Quebec düzeyinde uygulanan liberal işçi politikaları, sendikaların gelişiminin yavaş ve zor bir süreçte gerçekleşmesine neden olmuştur. Ancak Quebecli işçilerin büyük çoğunluğu 1930'ların başlarında bile tam olarak örgütlenememişti. Kanunların ve eyalet

yönetiminin işverene sağladığı bu avantaj sayesinde, bölgedeki işverenler, rekabet halinde oldukları komşu Ontario eyaletine göre daha ucuz, yumuşak başlı ve bol emek ile düşük işgücü maliyetleriyle önemli bir desteğe sahip olmuşlardır. Quebec eyaletindeki sendikaların çalışmalarının yasal bir statüye kavuşabilmesi ancak 1942 yılında yapılan yasal düzenlemeler sonucunda mümkün olabilmiştir. İlgili mevzuatta sendikalara ve pazarlık sürecine ilişkin birtakım düzenlemeler 1925 yılında yapılmış olmasına rağmen, bunlar işçilerin konumunu güçlendirmek veya sendikal hareketin büyümesine ivme kazandırmak için yeterli düzeyde değildi (Quinn, 1963: 32-33).

1935-1955 döneminde, Quebec imalat sanayinin ekonomi içindeki katkısı % 57,5'den % 62,5'e yükselmiştir, aynı dönemde tüm Kanada'da görülen katkı artışı ise % 45,8'ten 51,9% 'e bir gelişme göstermiştir (Belanger, 1967: 33).

Bu dönem aynı zamanda sendikal büyüme için de önemli bir dönemdi. 1946 yılında sendikaların üye sayısı 208.000'e yükseldi, bu rakam 1935 yılındaki rakamlara göre dört kat daha fazlaydı. Savaş sonrası dönemde sendika üyeliği azalan bir ivme ile de olsa süreklilik gösteren endüstriyel genişlemeye paralel olarak büyümeye devam etti, 1951 yılında eyalette 260.000 sendikalı işçi bulunmaktaydı. Bu rakam tüm endüstriyel ücretlilerin yaklaşık yüzde 32'sini oluşturmaktaydı (Quinn, 1963: 86).

Ç) 1945-1967 YILLARI ARASI

Geçmişi bir sömürge olan Kanada'nın bağlı olduğu devletin konumundaki değişim ilk olarak Fransa'dan Britanya'ya geçiş olarak gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin bir dünya gücü olarak ortaya çıkması sonuçta Kanada'da sömürge olarak bağlantısında ikinci bir değişime neden olmuştur. Bu durum Kanada'nın, Britanya ve Commenwealth ile olan bağlarını zayıflatırken, ABD kültürel ve ekonomik gücü ile Kanada'yı yeni tip bir sömürge konumuna sokmuştur. Bu yeni

tip sömürge, eskisine göre daha az yapısal, daha dolaylı fakat daha güçlüdür (Hiller, 1986: 46).

Savaş sonrası Kanada'nın tüm enerjisi Quebec dâhil olmak üzere ekonomik-politik gelişmeye odaklanmıştır. Bu dönemde Quebec'i hariç tutan, geri kalan Kanada diye bir ayrımı fark edilebilir bir seviyede yapmak güçleşmektedir. Bu dönemin özelliği, Quebecli Fransız Kanadalıların Federal Hükümette siyasaların oluşturulmasına, ekonomik tercihlere ve hatta Kanada'nın kültürünün şekillenmesine özellikle Liberal partinin iktidar olduğu dönemlerde belirgin bir şekilde damgalarını vurmuş olmalarıdır. Bu nedenle eğer Quebec bir gün Kanada'dan ayrılırsa, Kanada'nın geri kalan bölümü (Rest of Canada- ROC) geçmişliğini yeniden oluşturarak kendisini her yönden yeniden tanımlamakta çok zorlanabilecektir (Clarkson, 1995: 251).

İngiliz Kanada'nın siyasi ve kültürel elitleri, ikinci dünya savaşı sonrası ana vatan Britanya'nın etkisinin azalması ile birlikte hızlı bir şekilde yükselen Amerikan şehirli-orta sınıfın cazibesine kapılarak Amerika'ya yönelmişler, kültür, spor ve diğer sosyal hayat, okul sistemi dâhil olmak üzere ABD'nin kültürel hegemonyası altına girmiştir (Clarkson, 1995: 254).

Büyük kent merkezlerine, kırsal kesimden gelen nüfusun hareketliliği toplumdaki kentleşme derecesinin ve bağlı olarak ekonomideki üretim yapısındaki değişimi de göstermektedir (Belanger, 1967: 40). Montreal'in gelişme hızı 1951-56 döneminde yüzde 18,6, 1956-61 döneminde ise 20,9'dur. Özellikle ikinci dönemdeki artış hızının hükümet politikaları sonucu olduğu söylenebilecektir (Hughes, 2009: xiv). Diğer yandan 1901-1961 dönemi boyunca, Quebec nüfusu 1.648.898 kişiden, 5.259.211 kişiye bir artış göstermiştir (Belanger, 1967: 40).

Şehirleşmenin hızla artması beraberinde sosyal hizmetler alanında tekel olan

kilisenin personel ihtiyaçlarında da bir büyüme meydana getirdi. Bu süreçte Kilise bürokrasisinde hızlı bir büyüme görüldü. Fransız üniversiteleri, kilise bağlantılı bürokrasi, birkaç Frankofon kurum, Radio Canada Frankofon Kanadalıların kendilerine iş bulabileceği yerler olarak ortaya çıkmaktaydı (McRoberts, 1988: 97).

Eksenel değişim elbette sadece kültürel hegemonik alanda değildi, Büyük Britanya'nın savaş sonrası içinde bulunduğu ekonomik zorluklar Kanada'nın bu deniz aşırı pazardan hızla uzaklaşarak yanı başındaki Amerikan pazarına yönelmesine yol açmıştır (Clarkson, 1995: 252).

1945 öncesi dönemlerde Kanada'nın yüksek gümrük vergileriyle geliştirdiği korumacı yaklaşımı sonucunda palazlanan sanayi üretim sistemi, genelde kendi iç pazarına yönelikti. Ancak gümrüklerin zamanla yüksek seviyedeki yabancı (Amerikan) kontrolündeki yatırımlarla geçirgen hale gelmesi ile iç pazardaki tekel durumu nispeten kırıldı. Amerikan kontrolündeki sendikal hareket, sınıfsal çıkarlarını ve yüksek hayat standartlarının faydasını gözeterek bu durumu kabullendi. Federal ve eyaletler seviyesindeki düzenlemeler ile Amerikan yatırımlarının Kanada'nın doğal kaynaklarına ve üretim sektörüne yönelmesi teşvik edildi. Artan oranda Amerikan doğrudan yatırımları, yerel seviyedeki işletmelerde kıtasal bir alt sistem oluşmasını sağladı (Clarkson, 1995: 253).

Amerikan sisteminin teknik standartlarının askeri ve kültürel (medya) araçlarında Avrupa'ya nazaran tercih edilmesi sonucunda Kanada kendisini kıtasal bir ekonomik sistemin parçası olarak konumlandırdı. Altyapı projelerinin (Trans-Canada Highway, Trans-Canada Air Lines gibi) millî amaçlarla geliştirilmesinin yanı sıra Amerikan ihtiyaçlarını cevap vermek üzere geliştirilen projeler (St. Lawrence Denizyolu, Columbia Nehri Barajı gibi), Kanada'nın siyasi, ekonomik ve toplumsal

olarak Amerika ile bütünleşmesinin de önünü açmıştır (Clarkson, 1995: 253).

Bu bütünleşmenin bir sonucu olarak Kanada, Amerika'nın ekonomik ve kültürel bir periferisi olmanın da ötesine geçerek, Amerikan askeri sisteminin coğrafi bir uzantısı olarak da konumlanmıştır (Clarkson, 1995: 252). Amerika ile birlikte Birinci ve İkinci Dünya Savaşları (Wallerstein, bu süreci 30 yıl savaşı olarak tanımlamaktadır), Kore savaşı, Küba krizi operasyonları ve son dönemde de Afganistan operasyonlarına katılan Kanada, NATO üyeleri içerisinde bu nedenle daha farklı bir konuma sahiptir.

Amerika ile dünyanın en uzun 8891 km (Alaska sınırı dâhil) sınırına sahip olan Kanada'yı bu coğrafi durumu doğal bir NORAD (North American Aerospace Defense-Kuzey Amerikan Hava Savunma Sistemi) üyesi yapmış ve askeri güvenliğini Amerika'yla bütünleştirme zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. NORAD Komutanı her iki ülkenin kuvvetlerinin de komutanıdır (NORAD, 2012).

İkinci dünya savaşı sonrasında Duplessis hükümeti ve Union Nationale tarafından biçimlendirilen, ancak kökeni daha önceki dönemlere dayanan ekonomi siyasası Quebec'in bugünkü bağımlı durumundan doğrudan sorumludur. Aslında Quebec'in kendisi istekli ve gönüllü olarak ABD'ye bağımlılığı kabullenmiş, başta Duplessis rejimi olmak üzere Quebec hükümetleri de bu ekonomik yapıyı ve bağımlılığı geliştirecek teşvikleri uygulamışlardır (Rocher, 2004: 409). Ancak Quebec sadece Amerika'ya bağımlı değil tüm Kuzey Amerikan ekonomisinin bir parçası olarak diğer Kanada eyaletlerine de bağımlıdır.

Quebec'in ekonomisi ve Kuzey Amerikan ekonomisi arasındaki bağımlılık ilişkisi iki boyutludur. İlki eyaletler arasındaki ticaretin, zaman içerisinde Quebec'in uluslararası ticaretle ilişkisinin artması oranında azalsa da, Quebec ekonomisi

açısından göz ardı edilemeyecek önemdedir. İkinci boyut ise Quebec'in ABD ile ticaret ilişkisinin özellikle ihracatının hızla gelişmesidir. Bunun sonucunda ortaya çıkan durum Quebec'in ABD'nin krizlerinden veya ekonomisindeki yavaşlamalardan özellikle hammadde talebindeki dalgalanmalardan doğrudan etkilenmeye açık bir durumda olmasıdır (Rocher, 2004: 408).

Bağımlılık ilişkilerinin ve bölgeler arası ekonomik ilişkilerin giderek arttığı bu dönemi sistemin Quebec eyaletinde "derinleşme"si olarak tanımlamak mümkündür. Bu ***derinleşme*** aşamasında seküler eğilimlerin de itmesi ile meydana gelen toplumsal değişimler tetiklenmekte ve sistemin lâik değer yargıları, bürokrasisi, sanayileşmenin gelişmesi hep birbirini izleyen tepkisel değişimlere yol açmaktadır. Eyaletin genel nüfus yapısı, esasen bu dönemde derinleşmeye aşamasına uygun bir duruma gelmişti. 1961 nüfus sayımına göre Montreal'de Frankofonların nüfusu 1.353.000 iken Anglofonların nüfusu ancak 378000'e ulaşabilmişti. Eyalet genelinde Frankofon şehirli nüfus 3 milyonun üzerindeyken, 1.232.000 Frankofon kırsal kesimde yaşamaktaydı (Hughes, 2009: xiii).

1940 ve 1950'lerde ana hatları ile Union Nationale tarafından temsil edilen muhafazakâr-milliyetçi ideoloji yeni gelişen orta sınıf aydınlarının tepkisi ile karşılaşmaya başlamıştır. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrası dönemde Quebec'in sosyal ve ekonomik problemlerinin çözümünde daha fazla devlet müdahalesi isteyen bu aydınlar (işçi sendikaları ile Frankofon işletme sahipleri) halk desteği arayışına girmişlerdir (McRoberts, 1988: 90). Değişimi başlatan eylemsel etki öncelikle üç ana gruptan gelmiştir. Bu üç grubun içinde de hukuk kökenli yeni elitler hâkimdir, Duplessis rejimine karşı harekete geçen kentsel yöneticilerden, sendika yöneticilerinden ve aydınlardan (genellikle Cite Libre grubu) gelmiştir. Organize-

beyaz yakalı grupların sayıları kentlerde artarken, geleneksel profesyonel seçkinler ise kırsal kesimdeki küçük topluluklar içinde kalmışlardır (Gold, 1972: 32).

Özellikle 1945 sonrasında başlayan yeni şehirleşme dalgası ile birlikte, 1951 yılı itibariyle Frankofon Quebec nüfusunun %65'i şehirleşmişti, 1961 yılında ise şehirleşme oranı %75'e ulaşmıştı (Belanger, 1967: 40). Şehirleşme, diğer etkilerinin yanı sıra insanların hayat tarzında önemli değişikliklere ve farklılıklara neden olmaktadır. Bunun yanı sıra kasabaların şehirleşmesi ve çiftliklerden bu kasabalara taşınma eğilimi kırsalın karakterinin değişiminde de bir diğer önemli değişimdir. 1961'e gelindiğinde Quebec Frankofon nüfusunun sadece %13'ü çiftliklerde yaşıyordu, şehir nüfusları da 1951'in 3 katına çıkmıştı (McRoberts, 1988: 72).

1950'lerin Quebec ekonomisi, ağırlıklı olarak Fransız olmayan sermayenin hâkimiyetindeydi. 1960'ların sonlarında bile Quebec ekonomisinde sermaye büyüklüğü 10 milyon dolardan büyük olan 165 firma arasında Fransız hâkimiyetinde olanlar %26'ydı (yaklaşık 43 firma). İhracata yönelik veya doğal kaynakların işletilmesinde Amerikan-İngiliz sermayesi etkinken, yüksek teknoloji- hafif sanayi üretiminde Anglofon-Kanadalı firmalar hâkim durumdaydı. Sermaye piyasası, borsa, sigortacılık, banka gibi finansman piyasası kurumları yine Anglo-Kanadalıların yönetimindeydi (McRoberts, 1988: 71).

1960'lı yıllarda elitlerin yapısında toplumdaki sosyal ve ekonomik değişimin bir yansıması olarak radikal bir değişim gözlemlenmektedir. Sanayileşmedeki gelişme ile birlikte, yeni teknokrat ve idareci sınıfın eski zanaatkâr ve üretici sınıfla ilişkisi tüccar ve serbest meslek sahipleri ile ilişkilerine göre daha yoğunluk kazanmıştır. Bu gruba eğitim sistemindeki sekülerleşme ile birlikte yüksek bir istihdam düzeyine kavuşan öğretmenlerin de eklemlenmesi söz konusu olmuştur. Ancak bütün bu

gelişmeler 1950'lerin sonundan itibaren başlamış ve Duplessis sonrası Quebec'te yaşanan yeni toplumsal ve ekonomik süreçte hız kazanmıştır (Gold, 1972: 109).

1940 yılından itibaren Ontario'nun, 1950'lı yıllardan itibaren ise Quebec'in şehirleşmeleri hızlanmış ve 1961 yılı itibariyle, her iki eyalet Kanada'nın diğer bölgelerine nazaran daha şehirleşmiş duruma gelmişlerdi (Hughes, 2009: xiv).

1961 nüfus sayımı sonuçlarına göre 18.238.000 olan tüm Kanada'nın nüfusunun %30,37'si Fransız kökenli (5.540.000), %43,84 İngiliz kökenli olarak belirlenmişti. Buna rağmen Quebec içinde bile 1960'ların başında sanayi ve hizmet sektöründe üst sevideki işlerde İngiliz Kanadalılar hâkim durumdaydılar. Sonuçta Quebec'te Fransızlar %80'lik bir nüfusa sahipken iş dünyasının ancak %20'sini kontrol edebiliyorlardı (Wilson, 1967).

1962 yılına kadar, Quebec eyaleti iki hâkim parti olan Union Nationale (maviler) ve Liberaller (kızıllar) arasında âdeta bölünmüştü (Gold, 1972: 158). Bu kutuplaşmanın gelişmesinde uzun süreli UN iktidarının bölgeye ve ekonomiye belirli bir istikrarlı yapı getirirken siyasi alanda yükselen toplumsal muhalefet ve değişim isteklerine karşı giderek sağırlaşması belirgin bir rol oynamıştır.

Kilise bile geçmişte Quebec Hükümeti'nin güçlü bir destekçisiyken, zaman içerisinde siyasi muhalefete giderek artan oranda katkı sağlayan bir unsur haline gelmiştir. Bu saf değiştirmeyi tetikleyen olay ise muhtemelen asbest grevinde madencilere karşı kullanılan vahşet nedeniyle din adamlarının ve liberal aydınların isyanına yol açan 1949 tarihli asbest grevi olmuş, bu gelişme sonucu ortaya çıkan güç birliği, hükümete karşı giderek yükselen muhalif bir sese dönüşmüştür (Gold, 1972: 33).

1960'a gelindiğinde eski politik gücünü giderek yitirmeye başlayan Union

Nationale Partisi önce Duplessis'in ölümü ardından yerine geçen iki önemli liderini kaybederek girdiği seçimler sonucunda ağır bir yenilgiye uğradı (Quinn, 1963: 174-175). Quebec'te uzunca bir aranın ardından yeniden iktidara gelen Liberal Parti hükümetince, eyalet çapında planlanan ve organize edilen yapısal bir değişim süreci başlatıldı.

"Sessiz devrim" olarak da adlandırılan bu süreçte peşpeşe radikal düzeydeki uygulamalarla Quebec'in yapısı değiştirilmeye çalışılmıştır. Kısaca, sessiz devrimin eğitim reformunun ana amacı teknik-yönetim eğitimleri ile donanmış Frankofon sayısını ve Quebec ekonomisi içerisindeki etkinliklerini yükseltmekti (McRoberts, 1988: 176).

Sessiz devrime önemli bir dış destek, Atlantik ötesinden eski ana vatan Fransa'dan gelmiştir. 1958 sonrasının iddialı lideri General de Gaulle dünya çapında Anglo-Amerikan hegemonyasına karşı savaş açmıştı ve Napolyon'dan sonraki bu ikinci şansı denemeye kararlıydı. Bu amaç doğrultusunda süreçte Quebec ile olan ilişkilerin geliştirilmesine önem veren General de Gaulle 1960 yılında Montreal'e gelerek bir dizi görüşmeler yaptı. Quebec Liberal Parti hükümetine ve lideri Jean Lesage olan desteğini iletti. Lesage kendi kalkınma reformları modelinde örnek olarak Fransız sistemini almıştı. Eyalet Polis teşkilatı (Surete Quebec) Fransa'dan gelen danışmanlar tarafından yeniden teşkilatlandırıldı. Hydro Quebec devletleştirildi. "Kendi evimizin sahibi olacağız" Lesage'in sloganıydı. Bu doğrultuda genelde Britanya kökenlilerin elinde olan iş hayatında devlet imkânları kullanılarak yapılan müdahalelerle Fransızların iş sahibi olmaları desteklendi. Eğitim ve sağlık alanlarında hızlı reformlar yapılarak, bu hizmetler kilisenin kontrolünden alınarak devletin eline verildi ve laikleştirildi. Lesage'in tüm gayretlerinin arkasında gizli destek olarak

Fransa hep vardı (Bosher, 2000: 8-21).

Eyalet genelinde Frankofon ve Anglofonlar arasında belirgin bir ücret ve konum eşitsizliği söz konusuydu. Özellikle beyaz-yakalı olarak tabir edilen büro işçileri, profesyonel meslek sahipleri arasında İngilizce bilenlerin ücret düzeyi diğerlerine göre bariz bir şekilde yüksekti (Fenwick,1982).

Emeğin iç kültürel bölünmesi olgusunun Quebec içindeki milliyetçi hareketlerin yükselişinde özellikle 1830'lar, 1960'lar ve 1970'lerin kritik dönemler olduğunu belirten McRoberts, bu dönemlerdeki Frankofon nüfusu içindeki bölünmelerin dönemin milliyetçilik hareketlerinde bir yükselişin ortaya çıkmasına katkı sağladığını ileri sürmektedir. Ancak McRoberts, bu yükselişin elitler içi çatışmanın sonucuna bağlamasına rağmen çatışmanın boyutları konusunda bir değerlendirme yapmamaktadır. McRoberts 'bölge-içi' veya etnisite-içi çatışmanın tek amacının eyalet içerisindeki siyasi ve ekonomik gücün ele geçirilmesi olduğunu ileri sürerken, belirlediği dönemlerin ekonomik ve hegemonik değişimlerini göz ardı etmektedir (McRoberts, 1979).

Süreç içerisinde Quebec'te giderek yükselen gerilim, Federal Kanada Hükümeti'ni Quebec'le Kanada arasında sorunlar yaratan birtakım pürüzleri gidermek üzere Quebecli danışmanlardan (Three Wisemen Comission) kurulu bir komisyonla birlikte çalışmaya yöneltti. Komisyonun önerileri doğrultusunda 1965 yılında, Britanya mirasının önemli bir sembolü olan Kanada bayrağı değiştirilerek, halen kullanılan Kanada bayrağı kabul edildi (Champion, 2006). 1969 yılında resmi dil yasası ile Fransızca Federal seviyede ikinci resmi dil statüsüne alındı. İngiliz sömürgeciliğinin izleri silinerek Kanada bağımsız bir ulus-devlet formuna sokulmaya çalışıldı (Keating, 1997).

Esasen o dönem İngiliz Kanada'da, Britanya kültürü hızlı gelişen Amerikanlaşma sürecinin de etkisiyle izleri ancak meşhur Stratford Shakespeare Festivalinde görülebilen bir duruma gelmişti. Bunun yanında Kanada Yerlilerinin kültürünün geliştirilmesine federal hükümetçe geniş destek sağlanırken ve yerli kültürü de oluşturulmaya çalışılan Kuzey Amerikan-Kanada kültürünü oluşturan temel kökenlerden birisi olarak kabul edildi. Bütün bu destekleri ve gelişmeleri sağlayan Kanada Televizyon İşletmesi (CBC), Kanada Kurulu, Ulusal Film Kurulu gibi kamu işletmeleri oldu. Hükümet görünürde aslında kültür üzerine doğrudan hiçbir şey yapmazken, bu kuruluşların yeni kültürü oluşturma çabalarında özerk kalmasını sağlayarak, kaynaklarına dokunmayarak (Clarkson, 1995: 257) dolaylı destek sağladı.

Özellikle 1960 yılındaki Sessiz Devrim sürecinde Quebec hükümetlerinin rolü; yabancı yatırımların kontrollü ve sınırlı olarak gerçekleşmesini sağlarken, devlet desteğinde birtakım kurumları devreye sokarak ekonomik ve sosyal konum olarak esasen zayıf olan Frankofon nüfusun sisteme eklemlenmesini sağlamak olmuştur (Rocher, 2004: 409).

Fransız Kanada girişimciliğinde önemli değişkenler güç ve dışa uyum sağlama çabası olarak ön plana çıkmaktadır (Gold, 1972: 40). 1960 sonrasında kurulan milli işletmeler eliyle özellikle doğal kaynakların devlet ve yerel sermaye tarafından işletilmesi teşvik edilmeye çalışılırken, Frankofon kesimin ekonomideki varlığı garanti altına alınmaya ve özellikle doğal kaynakların kullanım ve yönetimi stratejilerinin ABD tarafından belirlenmesinin önüne geçilmeye çalışılmış, Amerikan firmaları hükümet tarafından satın alınmıştır.

Ancak bütün bunlara rağmen, 1960 ve hatta 1970'lerde Quebec ekonomisindeki Frankofon etkisi oldukça sınırlı kaldı. 1970'lerin ortalarında 100

büyük firma içerisinde Frankofon kontrolünde olan devlet iştirakleri dâhil sadece 20 firma vardı. 1975'te tüm Kanada'da Kanadalılara ait bulunan 136 firmanın sadece %11'i Frankofon kontrolündeydi (McRoberts, 1988: 176).

Fransızcanın iş hayatındaki sınırları ve hâkim dilin İngilizce olmasından dolayı Fransız kökenlilerin üst düzey yönetimde rol almaları mümkün olamamaktaydı. Bunun bir nedeni de ekonomideki ABD etkisiydi (McRoberts, 1988: 178-179).

Sanayileşmeye paralel olarak gelen şehirleşme olgusu diğer yerlerde olduğu gibi Quebec'te de görüldü. Bu şehirleşme akımı döneminde kırsal kesimden şehirlere doğru gerçekleşen göçler iki farklı etnik yapı olan Anglofon ve Frankofonlar için farklı dönemlerde gerçekleşmiştir (Hughes, 2009: xiii).

Tüm Kanada için 1871 yılında nüfusun %19,6 sı şehirlerde yaşarken, 1981 yılı itibariyle bu sayı %75,7 dir. Windsor-Quebec şehirleri hattında gelişen sanayileşme sonucunda toplam milli nüfusun %55'i bu bölgede yaşarken, %70 sanayi istihdamı yine bu bölgede görülmektedir. Bu bölgenin ortalama gelir durumu genel milli gelir durumundan %10 daha yüksektir. Yine bu bölge iki ana şehir olan Montreal ve Toronto ile bir yapay bölge (satellite region) durumu göstermektedir (Hiller, 1986: 32).

"Sessiz devrim"in asıl galibi ise, Quebec hükümetince 1960 yılından itibaren geliştirilen eğitim ve teknik kurumlarında işe yerleşen yöneticiler ve uzmanlar diğer bir deyimle beyaz-yakalı elitler olmuştur (Gold, 1972: 33).

1960 yılı ile ilgili olarak yapılabilecek diğer bir tespit ise bu dönemin arka planında Kanada'nın, ABD'nin bir yarı-çevre bölgesi olarak coğrafi bütünleşmesini (entegrasyonunu) tamamlandığını söylemek gerekmektedir. 1960 yılında St. Lawrence nehri, kanallar sisteminin tamamlanması sonucunda bir deniz yolu haline dönüşerek,

ABD başkanı ve Kanada Kraliçesinin birlikte katıldıkları bir törenle hizmete açılmıştır. Bu kanallar sistemi sayesinde Montreal limanı önemini ve değerini tamamen kaybederek, Kanada en önemli suyolu sistemini ABD ile paylaşmak zorunda kalmıştır.

Ekonomik ve askeri alanda Amerika ile bir bütünleşme geliştirmeye başlayan Kanada'nın vergi sistemi içerde kendi işletmelerinin büyümesini teşvik ederken, bunların yanında da özellikle Amerikan yatırımlarını da gözetmek durumundaydı. Bu durumu sosyal yönden dengelemek üzere sosyal güvenlik harcamaları sistemi, mütevazı bir emeklilik sistemi, aile destek sistemi, işsizlik ve sağlık sigortası sistemleri Federal Hükümet tarafından geliştirildi. Bu düzenlemeler King/ St. Laurent/ Diefenbaker ve Pearson gibi İngiliz Kanadalıların başbakanlıkları döneminde hayata geçirildi. Ancak 1960'lara kadar pasif şekilde federal seviyedeki düzenlemelere karşı çıkan Quebec eyalet hükümeti, bu tarihten sonra kendi iç refah devleti sistemini inşa etmeye başladı (Clarkson, 1995: 254).

II)KANADA'YI YENİDEN TANIMLAMA SORUNU

A) 1967- 1982 SÜRECİ

1960'larda Quebec Liberal Partisi (PLQ), Quebec siyasetinde etkili merkez sol partilerden birisi olarak tanımlanabilecektir. Nitekim Quebec Sessiz Devrimi sürecinde partinin liberal-sol anlayışına uygun olarak sosyal amaçlı programlar uygulanmıştır. Ancak PLQ, 1966 yılında seçimleri UN karşısında kaybettikten sonra bu yenilginin bir sonucu olarak parti içi siyasi çalkantılarla sarsılmaya başlamıştır. Muhalefette kaldığı bu dönem Partinin daha sağa kaymasına yol açmıştır. PLQ, 1970 yılında yeniden iktidara geldiğinde, 1960'lara göre daha merkez-sağda konumlanmış ve sosyal politikalarını bu doğrultuda yeniden düzenlemiştir (Crête & Diallo, 2009).

Quebecois (Kebekli) deyimi 1960'larla birlikte daha sıklıkla kullanılır bir hale gelirken, ancak 1970'lerin ortasından itibaren daha geniş ve kapsamlı bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Benzer bir durum 1960'lardaki kullanımı ile Kanadalı deyimi için de söz konusudur. 1968 sonrası süreçte çok-kültürlü bir sistemin benimsenmesi sonucunda "Kanadalı" kimliği yerine, İngiliz-Kanadalı ve Fransız-Kanadalı deyimlerinin kullanıldığı görülmektedir (Langlois, 2010).

1967 yılında de Gaulle Fransız devlet Başkanı olarak Quebec'e ikinci ziyaretini yaptı. Kanada Konfederasyonun 100'ncü yılı kutlamalarına katıldı. De Gaulle Montreal Belediye Başkanlığı sarayının balkonundan binlerce Quebecliye bir konuşma yaparak Quebec'in bağımsızlığını desteklediğini ilân etti (Wilson, 1967).

De Gaulle'un açık desteğine Quebec içinden gelen milliyetçi cevap ise fazla gecikmedi. Kebekliler Partisi (Parti Quebecues-PQ) ayrılıkçı bir parti olarak 1968 yılında ileri gelen Quebecli aydınlar tarafından kuruldu. Parti, ancak kuruluşundan 8 yıl sonra seçmene kendisini kabul ettirerek 1976 yerel seçimlerinde iktidara gelebildi. Aynı dönemde, bir zamanların varlığından söz edilmeyen üretici Fransız Kanadalı işadamları, Quebec ekonomisinin yeni sanayi devleri olarak ortaya çıkmışlardı. Yeni sanayiciler, Richelieu Klub ve Yöneticiler Merkezi (Dirigeants d'Entreprise- CDE) gibi örgütlere de kabul edilerek Quebec toplumunda bir güç sınıfı olarak tescil edilen yeni kimliklerine kavuştular. Fransız Kanadalı işadamları sisteme katılımda gösterdikleri bu gelişme sonucunda elitlerin ve Kanada büyük burjuvazinin bir parçası haline geldiler. Ancak büyük burjuvazinin bir parçası haline gelmeleri bir sonuç olarak bu grubun ister istemez mevcut konumlarını geçmişte desteğine borçlu oldukları teknokratik elitler ve küçük burjuvazi ile çatışmasına yol açtı. Bu teknokratik elitin gücü, ayrılıkçı hareketinin yükselişi ve buna bağlı olan PQ'nun siyasi zaferlerinde

sıklıkla temsil edilmektedir (Gold, 1972: 33).

1970'lerin ortalarından itibaren Frankofon işletmeler ekonomide aktif bir rol oynamaya başladılar. Bu süreç öncesinde KİT'ler yeni gelişen sanayiye destek oldular. Örneğin 1962 yılında kurulan La Société générale de financement (SGF), Bombardier'in gelişmesini sağlayacak projelere finansal destek sağladı (McRoberts, 1988: 174).

Brass'a göre (1991) etnik milliyetçilik ve çatışmanın görüldüğü durumlar genellikle sanayileşmiş, merkezileşmiş bir devletin eğitim, teknolojik ve idarî gereksinimlerine karşı diğer tarafta etnik grupların demokratik taleplerinin yarattığı gerilimin, mevcut etnik tabakalaşma sisteminin olduğu gibi sürdürülmesini giderek zorlaştırması sonucunda ortaya çıkmaktadır (: 46-48).

Nitekim bu süreçte taraflar arasında gerilimlerin artması ve sertleşmesi sonucunda Quebec eyaletinde ortaya çıkan ayrılıkçı-terör faaliyetleri görülmeye başlandı. 1960 sürecinde başlayan sessiz devrim sürecinin fazla sessiz olmaması gerektiğini savunan radikal unsurlar, 1963 yılında FLQ (Quebec Özgürlük Cephesi) adı altında ilk dönem daha çok ayrılıkçı karakterde, ikinci dönemlerinde ise daha çok Marksist yanı ağır basan bir cephe örgütünü kurdular. Kuruluşunda Fransız Gizli Servis desteğinin etkisi olduğu iddia edilse bile bu hususta ne RCMP (Kanada Kraliyet Atlı Polisi) den, ne de Amerikan gizli servislerinden döneme ilişkin bir belge sızdı, açıklananlar ise esasen önemli ölçüde sansürlenmişti (Bosher, 2000: 23-25).

FLQ, 1963-1970 arasında toplam 95 bombalama ve sayısız protesto eylemleri gerçekleştirdi. Eylemler Kraliçe Victoria'nın heykeline yapılan saldırılardan, bombalama ile masum insanların öldürülmesine varıncaya kadar çok geniş bir yelpazede gerçekleştiriliyordu. Yapılan tutuklamalara rağmen özellikle genç kesimden

insanlardan katılımın yoğunluğu, FLQ ve benzeri hücrelerin faaliyetlerinin önünün kesilmesini engelliyordu. Nihayetinde FLQ eylemlerini bir süre sonra daha üst seviyeye taşıyarak önce Quebec'te bulunan İngiliz Ticaret Ataşesi'ni, daha sonra da Quebec Eyalet Hükümeti Çalışma Bakanı'nı kaçırdı (Dhamoon & Abu-Laban, 2009).

14 Ekim 1970 tarihinde aralarında sendikaların liderleri, parti mensupları ve Quebec üniversitelerinden öğretim görevlilerinin de bulunduğu 16 elit Quebecli tarafından imzalanmış olan bildiri PQ lideri Levesque tarafından Montreal'de yapılan bir basın açıklaması ile ilân edildi. Bildiri ertesi gün Le Devoir gazetesinde yaklaşık 150 imza ilâve edilerek yayınlandı (Tetley, 2007: 51).

Bildiride Ekim krizinin Quebec'in bir iç sorunu olduğu vurgusu yapılarak, siyasi tutuklularla (FLQ mensupları), FLQ'nun elindeki rehinelerin takas edilmesi talep edilmekteydi. Bu bildiriyle Quebecli bir grup elit, federal hükümetin Quebec'teki bu güvenlik sorununa müdâhil olmasını istemediklerini ve FLQ'yu dolaylı olarak desteklediklerini ilân ediyorlardı. Bunun yanında Ontario eyaletinin ve Federal başkent Ottawa'nın konuya ilişkin tepkileri de bildiride eleştiriliyordu. Bildiri bu anlamda Ontario eyaletine ve Federal hükümete karşı Quebec'in bir meydan okumasıydı (Tetley, 2007: 52).

Bildiriyi imzalayanların tamamının ayrılıkçı harekete sempati duyanlardan veya diğer bir tanımlamayla işçi sendikalarının ortak platformu olan Front Commun (ortak cephe[32]) ve PQ mensubu olması da Quebecli elitler arasındaki bölünmeyi net olarak ortaya koymaktaydı (Tetley, 2007: 53).

İngiliz ataşe, kaçırılışından yaklaşık 90 gün sonra FLQ tarafından serbest

[32] *Front Commun; üç büyük Quebec sendikasının (FTQ, CEQ, CSN)1970'li yıllarda oluşturdukları ortak forum*

bırakılırken, Quebecli Bakan Pierre Laporte ise örgüt tarafından infaz edildi. Bu gelişmeler üzerine Quebec Eyaleti Başbakanı, Kanada Federal Başbakanından eyalette sıkıyönetim ilân etmesini ve orduyu bölgeye göndermesini talep etti. Bir yıl süresince Quebec, Kanada Ordusunun denetiminde kaldı, diğer bir ifade ile yeniden işgal edildi. Süreçte toplam 497 kişi gözaltına alındı, bunlardan 67'si çeşitli yargılamalar sonucunda mahkûm edildiler (Tetley, 2007: 28).

Ancak Ekim krizi, Quebec'teki reform sürecine herhangi olumsuz bir etkide bulunmadı. Gerek Federal hükümetin ve gerekse Quebec Eyalet Hükümeti'nin, Ekim krizini Quebec'te geniş çaplı toplumsal bir taban bulamadan sonuçlandırmakta başarılı oldukları söylenebilecektir. 1970'lerle birlikte Quebec hükümeti doğrudan müdahale politikaları ile Fransızcayı Quebec ekonomisinde hâkim bir role kavuşturmaya girişti (McRoberts, 1988: 181).

Frankofon Quebecliler, devletin yoğun desteği ile 1960'lı yıllarda başlayan sermaye sınıfının geliştirilmesi projesinin ürünü, gerçek bir sermayedar sınıfına ancak 1970'lerin sonlarında sahip olabilmişlerdir. Bu tarihten sonra Frankofonların yönetiminde olan Quebecli firmalar finans alanında: Banque National, Power Corporation, The Laurentien Group, Movement Desjardins gibi firmalar, mühendislik firması olarak Lavalin ve SNC, üretim alanında Bombardier, gıda sektöründe Provigo, gıda işleme mutfak sektöründe Culinar, hem Kuzey Amerika pazarında hem de uluslararası pazarda bir yer ve söz sahibi oldular (McRoberts, 1988: 360).

Sanayi kuruluşlarının önemli bir bölümü Quebec nüfusunun 1/3'ünü barındıran Montreal bölgesinde toplanmıştı. Şehrin eyaletin kültürel ve sosyal yaşantısındaki hâkimiyeti ve etkisinin kökeni Anglofon Quebec'in merkezi konumunda olması ve erken dönemlerde ekonomik cazibe merkezi olmasıdır.

Amerikan sermayesi Toronto'yu bir finans merkezi haline getirinceye kadar da bu önemini korumuştur. Montreal'de 1871'de %38 olan Anglofon nüfus 1971'e gelindiğinde %6'ya kadar düşmüştür (McRoberts, 1988: 73).

Bu bağlamda Kanada Kalkınma İşletmesi, Petro-Kanada, Yabancı Yatırımları İnceleme Kurulu gibi yeni kurumlarla, Trudeau döneminde ulusal amaçlar doğrultusunda bir yönlendirme sağlanmaya çalışıldı. Bu kurumların amaçları ekonomik olmaktan ziyade siyasîydi. Federal hükümet eyaletler arasındaki ekonomik eşitsizliği gidermek üzere zengin Ontario eyaletinden alınan vergilerin fakir Quebec ve Atlantik eyaletlerine yönlendirilmesini sağlamaya çalıştı. Aynı dönemde sosyal güvenlik sisteminin kuvvetlendirilmesine yönelik adımlar atıldı. Bu amaçla genel sağlık sigortası (1968), geliştirilmiş bir işsizlik sigortası sistemi (1971) nin getirdiği bütçe ve vergi kaynakları federal malî bütçenin içine alındı. Ancak halkın siyasi beklentilerinin sınırları bu yükümlülüklerin karşısında politika yapıcılarının beklediklerinden daha hızlı bir şekilde yükseldi (Clarkson, 1995: 256).

1968 yılında Pierre Trudeau, Kanada başbakanı olduğunda Amerika'nın kıtasal düzeyde özellikle Kanada üzerinde kilitlenmiş olan hegemonyasına karşı harekete geçmişti. Ancak Federal Liberallerin Kanada ulusçuluğu ana hatları ile; Kanada'nın esasen yüksek bir seviyeye ulaşmış olan kıtasal bütünleşmesinin durumunu görmezden gelerek, Kanada genelindeki ulus bilincinin yükseltilmesi ve geliştirilmesi üzerine kurulmuştu. Hedeflenen ise Kanadalı ulus bilincindeki gelişmenin Quebec'deki ayrılıkçılığı frenlemesiydi (Clarkson, 1995: 255-256). Bu bağlamda Kanada Federal Hükümeti Federal düzeyde bir ulus inşasına yönelik reform planlarını peş peşe uygulamaya koydu. Bu uygulamalardan en önemlisi Kanada'yı ABD'den farklılaştıracak olan iki dillilik ve çok kültürlülük projesiydi.

1971 yılında Trudeau hükümeti tarafından, çok kültürlülük ve buna bağlı olarak iki dillilik politikaları ülkenin etnik sorununu çözmek amacıyla uygulamaya konulmuştur (Seymour, 2000). Ancak beklenenin aksine iki resmi dilden birini kullanma zorunluluğu hızlı bir şekilde İngilizce lehine ağır bastı. Nitekim Frankofon nüfusun %43,4'ü kendisini iki dilli olarak tanımlarken bu oran Anglofon nüfusta sadece %9 oranında kaldı. Quebec içindeki iki dillilik oranı 1991 yılında %35,4 iken, 1996 yılında 37,8'e, 2001 yılında %40,8'e yükseliş gösterdi (Statistics Canada, 2012).

Sonuçta gerçekleşen durum, Trudeau'nun iki dilli Kanada ulusu yaratma hedefinden oldukça farklı olmuştur. Fransızca'nın hakim olduğu bölgelerde özelde Quebec'te frankofon nüfus kendisini diğer Kanada'dan farklı olarak görmeye, dil üstünlüğünü koruma eğilimini sürdürmeye devam etmektedir. Diğer taraftan iki dilli olan hane halklarının Kuzey Amerika iş piyasasında sağladıkları başarılar oranında elde ettikleri ekonomik statünün de katkısı ile Kanada'ya bağlı buna karşın bağımsızlığa daha soğuk oldukları da bir gerçektir. Bu durumda ekonomik statülerini kaybetme riskine karşı duyarlı olan tek dilli (frankofon) unsurların bu korkusu, bağımsızlık taleplerinin sürekliliğini sağlayan bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Piroth, S. and Serre, P. and Lublin, D., 2006).

Ancak Kondratiev B dönemine girilen 1967 sürecinde özel olarak Kanada'nın ve genelde Kuzey Amerika ekonomisinde A dönemine göre gerileme başlamıştı. Bu durumun kapitalizmin derinleşmesi sürecini de yaşayan Quebec ekonomisinde yansımaları; 1970'lerin sonundan itibaren yoğunlaşan ekonomik krizler, Quebec ekonomisinde sıklıkla gözlemlenebilen durgunluk dönemleri, yüksek işsizlik oranları, düşük üretim düzeyine, süreklilik gösteren malî krizler ve çalkantılar olarak kendisini gösterdi (Salee, 2003: 38). Bu durumun yol açtığı sosyal sorunlara karşı siyasal

çözümler arayışında, özellikle yükselen işçi sınıfından destek alabilen sistem karşıtı alternatiflerin gündeme geldiği görülmektedir.

Bunun yanında Kanada hükümeti, ulusal ekonomiyi güçlendirme adı altında aşırı düzeye ulaşmış olan Amerikan etkisi sonucunda ulusal uyumunu kaybetmekte olan Kanada pazarını kurtarma adına en azından bir özerklik sağlama çabası içerisine girmişti. Ancak Kanada iş piyasası erken dönemde tercih ettiği ulusalcı ve durağan yaklaşımını terk ederek kıtasal bütünleşme yönünde ilerlemekteydi. Kanada Devleti'nin sağladığı desteklere özellikle ihtiyaç duyan emlâk ve ulus ötesi şirketler bu desteklerle olan bağlantılarını kıtasal düzeyde hareket özgürlükleri uğruna kestiler (Clarkson, 1995: 257-258).

B) 1982 SONRASI SÜREÇ

1980'lere gelindiğinde, Kanada işletmeleri genel olarak federal devletle olan bağlantılarını kaybetmeye başlamışlardı. Robert Campeau, Reichmanns of Olympia ve York, Ted Rogers ve hatta Toronto Star'ın Harlequin İşletme'si sermayelerini sınırın güneyine ABD'ye taşıdılar (Clarkson, 1995: 258) .

1970 krizi ve sonrasında giderek güçlenen PQ, 1976 yılında yapılan eyalet seçimlerinde çoğunluğu kazanarak iktidara geldi. Parti Bill 101 olarak da bilinen dil yasasını çıkararak Fransızcayı eyalet genelinde resmi hakim dil haline getirirken nüfusun niteliği üzerinde de dolaylı olarak bir etki yapmıştır (Bourhis & Landry, 2008: 7). Bu yasanın çıkması sonucunda eyalet genelindeki özellikle de Montreal'deki Anglofon nüfus hızla eridi. Onsekizinci yüzyıldan beri Anglofon çoğunluğun yerleşimi olan bölgelere Frankofonlar yerleştiler (Boberg, 2010: 243). Parti seçmenlerine verdiği söz doğrultusunda 1980 yılında Kanada'dan ayrılmak üzere ilk referandum denemesini yaptı. Referandum sonucunda %60 hayır oyu ile teklif

reddedilse de Parti 1981 yılında yapılan eyalet seçimlerini kazandı. Seçimlerin sonrası Federal Hükümet, PQ'nun referandum denemesine cevap olarak köklü bir anayasa değişikliği gerçekleştirdi. Anayasa değişikliği halkoyuna sunulmadan, Britanya'dan da alınan destekle Ottawa elitleri ve Başbakan Trudeau tarafından yapıldıktan sonra, 1982 yılında yürürlüğe girdi. Bu anlamda Trudeau mevcut Kanada'nın kurucusudur demek mümkündür.

1960'lardan itibaren kuvvetle dile getirilmeye başlanılan Quebec'in bağımsızlığı genelde bir sol siyaset projesi olarak ortaya çıkmış ve Quebec solunun sosyo-ekonomik konular, adalet, sosyal dayanışma, politikada dönüşüm taleplerinin yanında siyasi çerçevesini, hareketin etnik ve kültürel özgürlük taleplerinde göstermiştir. Hemen hemen birkaç istisna haricinde Quebec işçi hareketinin Quebec'in bağımsızlığı fikrini desteklediği söylenebilecektir. 1980 ve 1995 referandumlarında "evet" kampında yer alan işçi hareketi, özellikle 1995'teki referandumda üç büyük işçi federasyonu Quebec hükümetince desteklenen "bağımsızlık için işbirliği" platformuna katılmışlar ve kendi üyelerini bağımsızlık yönünde oy kullanmaları için yönlendirmişlerdir. Bu çaba Quebec tarihinde hiç olmadığı kadar sol siyaseti ve hareketi hükümetle bir araya getirmiştir (Salee, 2003: 39).

Kanada anayasal tarihinde hiçbir olay, Haziran 1982 deki anayasa değişikliğinde olduğu gibi, dramatik sonuçlara, Quebec'te büyük bir hoşnutsuzluğa ve ülkenin geri kalanında kafa karışıklığına yol açmamıştır. Quebec siyasi elitleri bu anayasaya kendi görüşlerine başvurulmadığı için karşı çıkarken, Kanada'nın geri kalanı (ROC) Britanya Kuzey Amerikan Yasası dururken niye yeni bir anayasaya ihtiyaç olduğunu anlayamamıştır. Trudeau'nun buna cevabı 1867'den beri devam eden Büyük Britanya'nın kontrolünden artık Kanada'nın kurtulması gerektiği yönündedir,

ilâveten Kanada'nın vatandaşlarının temel haklarını koruma altına alacak düzenlemelere ve tedbirlere ihtiyacı vardır ve yeni anayasanın tüm bu ihtiyaçları karşılaması beklenmektedir. Bu çerçevede düzenleme anayasal ve Kanada sivil haklar-özgürlükler yasası olarak iki ana bölüm altında yapılmıştır. Anayasal düzenlemeler normal vatandaşın hayatında çok az etkide bulunurken, temel haklar ve özgürlükler düzenlemesi önemli değişimlere yol açmıştır. Trudeau büyük bir törenle anayasal çerçeveye kavuşmuş olan 1960 Temel Haklar Yasasını ve 1982 Anayasasını Ottawa'da, esasen daha önceden olumlu görüş bildirmiş olan, Britanya ve Kanada Kraliçesi II nci Elizabeth'e onaylatmıştır. Kanada topraklarının temel kanunu haline gelen yeni anayasanın uygulamasındaki yaptırım sorumluluğu da yargıya emanet edilmiştir (Vaughan, 2003: 137-138).

Bağımsızlık sürecinin beklenenin aksine başarısız olması parti içi siyasi çalkantıları da beraberinde getirmiş, 1985 yılında yapılan eyalet seçimleri PQ için bir hezimetle sonuçlanmıştır. Liberal Parti'nin kazandığı seçimler sonrasında, PQ iki dönem muhalefette kalmıştır. Muhalefette kaldığı süreçte ayrılıkçılık taleplerinin gündemden düşmesinden istifade etmek isteyen Kanada eyaletleri, Federal hükümet ve Meclisten 1982 anayasasında bazı düzenlemeler yapılmasını talep etmişlerdir. Meech Lake Accord (1987), Charlottetown Accord (1992) olarak adlandırılan Federal Hükümet ile Eyaletler arasında paylaşım pazarlığının yasalaşmasının başarısızlıkla sonuçlanması Quebec'te milliyetçi tepkiye dönüşmüştür (Flanagan, 1998: 85-87).

1991 yılında PQ'nın Federal seviyede karşılığı olan Bloc Québécois (BQ-Quebec Bloğu) isimli parti kurulmuştur. BQ da tıpkı PQ gibi resmi olarak ayrılıkçılığa tüzüğünde ve hedeflerinde açıkça yer veren bir partidir. Parti, Federal seviyede yapılan seçimlere, sadece Quebec'te katılması nedeniyle Kanada genelinde yüksek oylar

alamasa bile 2008 seçimlerinde Quebec'ten aldığı 50 milletvekili ile ana muhalefet partisi olunca Kanada parlamenter sistemini kilitlemeyi başarmıştır. Ancak bu noktada altı çizilmesi gereken husus ayrılıkçılık olarak tanımlanan yaklaşımın tam olarak ne ifade ettiğinin belli olmamasıdır. Ayrılıkçılar kendi ordularını kurma, bağımsız bir güvenlik politikası oluşturma gibi geleneksel devlet olmanın özelliklerini talep etmemektedirler (Lucas, 1999: 34).

Quebec'in taleplerinin bu süreçlerde karşılanmadığı iddiaları eyalete karşı ayrımcılık yapıldığı ve PLQ tarafından sürecin doğru yönetilemediği algısının yarattığı dalgadan faydalanan PQ'yu 1994 yılında yeniden iktidara getirmiştir. PQ vakit kaybetmeden 1995 yılında ikinci bağımsızlık referandumu denemesini yaparak seçmenine verdiği sözü tutmuş, ancak referandum sonucunda bağımsızlık teklifi %50.58'e karşı % 49.42 ile reddedilmiştir. Bu sonucun alınmasında PQ'nun programındaki belirsizliklerin yanısıra dönemin Kanada Federal Hükümeti frankofon başbakanı olan Jean Chrétien tarafından bizzat uygulamaya konulan "Sponsorship Program" adlı halkla ilişkiler kampanyasının bir başarısı da sözkonusudur (Courchene, 2004).

Referandumun çok az bir oy farkı ile ayrılıkçılar tarafından kaybedilmesinde bir diğer faktör ise Allofon (anadili İngilizce veya Fransızca olmayan- allophone) nüfus olmuştur. Frankofon Kanadalılar tarafından referandumun kazanılması konusunda çok da önemsenmeyen, ancak Quebec'in %10'luk bir nüfusunu teşkil eden Allofon Kanadalılar referandumda tercihlerini genelde Federallerden yana kullanmışlardır. Bıçak sırtında giden bir oylamada önemli bir etken haline gelen bu oylar, aynı zamanda Trudeau tarafından inşa edilmeye çalışılan Kanada ulusunun en azından göçmenler bazında bir karşılığının olduğunu göstermesi açısından önemlidir

(Galabuzi, 2006: 70).

Ancak esasen Quebec sorunu, PQ'nun referandumlarda herhangi bir başarı kazanmış olsa ve buna dayanarak Quebec eyaletinin Kanada'dan ayrılığını ilân etse bile, bu durumda Quebec'in egemen devlet haline gelmesinin mümkün olup olmadığıdır (Wallerstein, 2005: 75). Nitekim ABD Başkanı Clinton Quebec referandumu konusunda verdiği bir mülakatta Quebec'in bağımsızlığına karşı olduklarını, mevcut durumun (status-quo) en iyi çözüm olduğunu açıkça ifade etmişti (Parizeau, 2010: 237). Buna ilaveten referandumda muhtemel bir ayrılık kararının hegemon güç ABD tarafından tanınmayacağı yeni yayınlanan belgelerle de ortaya çıkmıştır (Panetta, 2014).

Nitekim Quebec'in iş çevreleri bağımsızlık konusunda oldukça karamsar görüşe sahiplerdi. Quebec İşverenler Konseyi (Conseil du Patronat du Quebec-CPQ)[33] tarafından 300 üyesinin katılımı ile yapılan bir ankete göre üyelerin %83'ü muhtemel bir ayrılığın ilk beş yıl içerisinde "çok olumsuz" veya "oldukça olumsuz" etkilere sebep olacağını düşünmekteydiler. Üyelerin %65'i ilaveten bu olumsuz etkinin uzun vadede de varlığını devam ettireceği görüşündeydi. Ayrıca üyelerin %88'i referandumda ret oyu vereceklerini açıkça söylemişlerdi (Globe and Mail, 26 Eylül 1995).

Federal Hükümetin bağımsızlık referandumuna karşı cevabı ise 1999 yılında gelmiştir. "Clarity Act" olarak adlandırılan düzenleme ile ayrılma referandumlarında

[33] 1969 yılında resmi olarak kurulmasına rağmen bir dayanışma grubu olarak 1963 yılından beri faaliyetlerini yürüten Konseyin, Quebec politikası üzerinde önemli etkisi vardır. Konsey genelde status-quo'yu ve liberal ekonomik politikaları desteklemektedir. Quebec işverenlerinin çıkarlarını savunma amacı ile kurulmuş olan bir örgüttür. Konsey Quebec'in büyük şirketlerinin yanı sıra çeşitli sektörel işveren örgütlerini bünyesinde barındırmaktadır, CPQ üyeleri eyalet işgücünün %70'inden fazlasını istihdam etmektedirler. Konseye üye firma ve kuruluşları görmek için bkz. https://www.cpq.qc.ca/cpq/Membres

sorulacak olan soruların açıklığı yasal güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Smith, 2013).

Trudeau'nun gerçekleştirdiği reformlar genellikle Fransız Kanadalılar arasında yüksek bir onay görürken, Quebec'in siyasi ve basın elitleri şikâyet ettikleri çoğu konunun çözümlenmesinden dolayı mutsuz olmuşlardır. Bu dönemde Kanada'da üç kültürün varlığından söz etmek mümkündür, birbirinden yalıtılmış İngiliz ve Fransız kültürleri ve hükümette, akademik alanda ve basında hâkim olan iki dilli-kültürlü ve çoğunlukla melez Kanadalıların (Ottawa elitleri) ortak kültürü. 1960'ların ortalarına kadar olan sallantılı Lester Pearson dönemi ile Pierre Trudeau'nun emeklilik dönemi karşılaştırıldığında; Kanada ekonomisi daha canlı, uluslararası önemli kurumlardaki katılımlarda Kanadalı siyasasının üzerindeki Amerikan etkisi açıkça daha azdır (Clarkson, 1995: 260).

Ancak anayasal geçmişi açısından bakıldığında Kanada'nın monarşiden cumhuriyete doğru bir eğilim gösterdiği söylenebilecektir. Temsili Meclis sistemi 1867'deki sistematize edildiği şeklî ile mutlak gücü olmayan bir yönetimi garanti ederken, 1982 anayasası ile yürütmenin politikaları yasama organı yerine doğrudan anayasal mutlakıyetçilik ile güçlendirilmiş olan yargıçların bulunduğu yargının konusu olmaktadır. 1982 anayasasının en önemli yönü yasamadan yargıya güç aktarımını düzenlemesidir. Bu tarz bir güç aktarımı ise teknik olarak modern cumhuriyet yönetimlerinin özelliğidir. 1982 anayasası düzeninde Kanada, ABD benzeri federal bir cumhuriyete dönüşmektedir (Vaughan, 2003: 174-175).

Quebec'te işçi sınıfı sınıf mücadelesi içerisinde son 20 yıldır, sınıfsal sorunların etnik sorunların gölgesinde kalması nedeniyle kaybeden taraf olmuştur. Mevcut ekonomik şartlar, işçi sınıfına kendi hakları için mücadelede çok da şans

vermemiş ve işçiler Quebec'in haklarını öncelleyerek kendi hak taleplerini ikinci plâna itmek zorunda kalmışlardır. Günümüzde, Quebec işçi sınıfı bu anlamda 1960 ve 1970'lerdeki direnişi ve elde ettiği kazanımların hatıraları ile yetinmektedir. Geçmişteki uzun ve başarılı işçi direnişleri, grevleri, işçi liderlerinin hapislere atılması, iç çekişmeler sonucunda işçi sınıfı hareketinde ayrılma ve parçalanmalar baş göstermiş, 1980'lerin ortalarında Kanada Devleti'nin yeniden yapılanması, Quebec'in bağımsızlığının ana amaç olarak ortaya çıkması gibi gelişmeler olmuştur. İşçi ve sol hareket bu mevcut koşullarda siyasetçiler tarafından kendisine söz verilen değişime inanarak mevzilerine çekilmeye ikna edilmiştir (Salee, 2003: 39).

Muhalefette kaldığı dönemde bağımsızlık konusunda nasıl bir ekonomik ve siyasi vizyon öngördüğü konusunda daha belirsiz bir tutum sergileyen PQ, 1994 yılında iktidara geldiğinde bu vizyonu bir plana bağlamak zorunda kalmıştır. Muhtemel bir ayrılma sonrasında Kanada ile bağımsız bir Quebec'in siyasi ve ekonomik ilişkilerinin geleceğinin nasıl olması gerektiğine ilişkin planların kamuoyuna açıklanabilir hale getirilmesi ve programa bağlanması gerekmiştir. Ayrıca PQ tarafından yapılacak olan ekonomik duruma ilişkin bir planlama sadece Kanada ile olan ilişkilerin haricinde NAFTA ile olan ekonomik ve ticari bağlantıların geleceğini de içermek zorundadır. Bu durumda siyasi ve ekonomik konular ister istemez bu çok yönlülüğün de etkisi ile 1995 referandum kampanyasının ana ve temel tartışma konuları haline gelmiştir. Bu bağlamda 6 Aralık 1994 tarihinde PQ hükümeti Tek taraflı Bağımsızlık Bildirgesi (Unilateral Declaration of Independence-UDI) adını verdiği bir programı kamuoyuna açıklamıştır. Bu programa göre Quebec, Geri Kalan Kanada (ROC) ile ortak para birimini, Quebecliler Kanada vatandaşlıklarını, Quebec ve ROC yakın ve sıkı ekonomik ilişkilerini aynen muhafaza edeceklerdi (James, P.

and Lusztig, M., 1997)..

Bu durumdan hoşnutsuz sol-milliyetçiler 1997 yılında 600'e yakın bir katılım ile yeni bir siyasi hareket kurmak üzere bir araya geldiler ve RAP (Rassemblement pour l'alternative Politique-Alternatif Siyaset Kongresi) doğdu. 1997 yılı Kasım ayında çeşitli diğer aktivist grupların da katılımı ile birlikte eyalet hükümetinin yoksulluk ve sosyal politikalarının protesto edildiği sokak gösterileri gerçekleştirildi. Bazı RAP üyeleri 1998 yılında yapılan eyalet seçimlerine katılarak PQ'ya birlikteliklerinin sona erdiğine dair bir mesaj gönderdiler. 2000 yılı Şubat ayında ise eyalet hükümeti tarafından düzenlenen "gençlik kurultayı"na alternatif bir toplantı yine "alternatif sol" tarafından organize edildi. Bütün bu etkinliklerde hükümetin neo-liberal yaklaşımı ve Quebec'i dünya ekonomisine entegre etme politikaları eleştirildi. Hükümetin NAFTA'ya, WTO'ya ve henüz o dönemlerde hayata geçirilmesi tartışılan FTAA (Free Trade Area of the Americas) olan sadakati ve bağlantıları eleştirildi son toplantıda toplumsal muhalefet daha belirgin bir şekildeydi ve Quebec şehri polisi ile göstericiler arasında çatışma çıktı. Benzer gösteriler ve etkinlikler 1998 MAI toplantısı, 2000 yılında G-20 toplantısı ve FTAA hazırlık toplantısına karşı da gerçekleştirildi (Salee, 2003: 41). Quebec etnik siyasi elitleri veya küçük burjuvazisi ile solun Quebec'in geleceği için birlikteliği artık bir anlamda son bulmuştu. PQ kendisi için bu büyük tehdidin farkına vararak RAP'ı, bir siyasi partiye dönüşmesinin sonuçta bağımsızlık yanlılarının oylarında bir bölünmeye yol açacağı konusunda uyarmak zorunda kaldı (Salee, 2003: 42). Ancak RAP, 2000 yılında partileşerek, PQ'nun bu uyarısını dikkate almadı[34].

[34] Parti, Demokratik Sosyalist Partisi ve Quebec Komünist Partisi ile birlikte 2002 yılında İlerici Güçler Birliği (Union des forces progressistes- UFP) Partisine kurucu olarak katıldı. UFP ise, 2006 yılında Québec Solidaire isimli partiye

Nitekim PQ korkusunda haklı çıktı ve 2003 eyalet seçimlerini kaybederek o tarihten Eylül 2012 seçimlerine kadar Quebec'te iktidara gelemedi. Takiben BQ tarihsel yenilgisini yaşayarak 2011 federal seçimlerinde Parlâmento'daki gücünü neredeyse tamamen kaybederek 4 temsilci çıkarabildi. 4 Eylül 2012 tarihinde yapılan oldukça çekişmeli bir seçim sonucunda uzun bir dönem muhalefette kalan ayrılıkçı Parti Quebecois (Quebecliler Partisi- PQ) seçimleri kazanarak iktidar partisi oldu (Puzic, 2012). Bu zafer PQ'nun dokuz yıllık bir aradan sonra azınlık hükümeti kurmasına getirmesine imkân sağladı

Ancak 2011 Federal seçimlerinde ayrılıkçı BQ (Quebecliler Bloğu) partisinin ağır yenilgisi sonrasında ayrılıkçı yaklaşıma yeniden hayat veren zafer uzun süremedi. Kamuoyu desteğinin 2013-2014 yıllarında gittikçe yükselmesinden cesaret alan PQ, eyalet meclisinden erken seçim için karar çıkardı. Seçimler 07 Nisan 2014 tarihinde yapıldı. Seçimlerin ana teması PQ'nun tüm çabasına rağmen, Quebec Liberal Partisinin de ustaca manevrasıyla, ekonomi yerine ayrılıkçılığın tartışılmasına yöneldi. Sonuçta PQ ağır bir yenilgi alarak seçimleri kaybetti, Parti Lideri ve Başbakan Pauline Marois yeniden milletvekili seçilemeyerek siyasi hayatını noktaladı (Duboyce, 2014).

Hatta 2014 yılı itibariyle Partinin daha da sağa kaydığı söylenebilecektir. Gagnon'a göre; Başbakan Marois, 2014 seçimlerinde işadamı Peladau'yu partisinin yeni parlayan yıldızı olarak aday gösterdiğinde, partinin adıgeçenin işdünyasındaki kredisinden faydalanmasını ummuştu. Ancak Quebec'in önemli iş adamlarından olan Peladau'nun işçi dünyasındaki kötü şöhretini hiç hesaba katmamıştı. Peladau'nun adaylığı PQ'nun geleneksel müttefiki olan sendikaların PQ'dan desteklerini hızla çekmelerine neden oldu. Pek çok eski PQ üyesi ise partinin sağa kaydığı eleştirisini

katıldı. Parti 2012 eyalet seçimlerinde oyların %6,03'ünü alarak 2 milletvekili çıkardı.

yaparak daha önceden ayrılıkçı bir diğer parti olan Quebec Dayanışma Partisine (*Québec solidaire*- QS) katılmıştı. QS, 2014 seçimlerinde fazla bir varlık gösteremedi ve ancak 3 sandalye kazanabildi. Gagnon'a göre; Quebec seçmeni zaman içerisinde daha sağ bir çizgiye kaymıştır, bu durumun farkında olan Marois'in partiden bir işadamını aday göstererek partiyi daha sağa kaydırdığı söylenebilecektir. Ancak Paledau'nun PQ'ya bu kesimden getirebileceği oylar, Liberaller ve CAQ tarafından daha önceden alınmış olan oylardır. Bu nedenle PQ'nun bu sağa açılım denemesi, sahada önemli bir rekabetle karşılaşarak başarısız olmuştur, en azından şimdilik (Gollom, 2014).

Devam eden Kondratiev B sürecinde üretim sanayisindeki işçi sayısı 2002'de yaklaşık 650 bin işçi ile en yüksek noktaya ulaşırken, 2011 yılındaki kriz ile birlikte hızlı bir %25'lik daralma göstererek 487 bin civarına gerilemiştir. Benzer bir durum Kanada genelinde de yaşanmış ve üretim sanayisi işgücünde 2002 yılından 2011 yılına %23'lük bir gerileme görülmüştür. Bunun yanı sıra Eyaletteki sendikalaşmanın diğer önemli iş kollarından birisi olan tekstil sanayisinde on yıl içerisinde gerçekleşen küçülme ise %67'lik oranlara ulaşmıştır. Hâlbuki bu sektör 1988 yılı itibariyle istihdam ettiği 90 bin civarında işgücü ile en önemli emek-yoğun alanlardan birisiydi. Günümüzde bu rakam 23 binlere kadar düşmüştür ve bu eğilim sürmektedir (Laurendeau, 2012).

Bütün bu gelişmelerin ışığında, 1960 sessiz devriminin Quebec'in toplumsal dönüşümünde; 1960 sonrasında devletin Frankofon firmalarını desteklemesi, daha sonrasında bu firmaların yönetim kadrolarını, yöneticilik kariyerlerine Quebec Eyaletin bürokrasi kadrolarında başlamış olan uzmanların doldurmasından nedeniyle dolaylı bir etkisinin olduğu söylenebilecektir (McRoberts, 1988: 361).

1950'lerden itibaren meydana gelen gelişmeler sonucunda Quebec'in kendisini çevreleyen Kuzey Amerikan kapitalist toplumundan ve değerlerinden bağımsız ve farklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Quebec Hükümetlerince 1960lar ve 1970lerden itibaren uygulamaya konulan ekonomik politikaların sonucunda Quebec, Kuzey Amerikan pazarı ile bütünleşmiş, Amerikan ve Quebec firmaları arasındaki işbirliği yoğunlaşmıştır (McRoberts, 1988: 437).

Kıtasal Pazar, büyük çapta Quebec'in ihracatının yapısını belirlemektedir. 1990'lar itibariyle Quebec'in Kanada pazarına yaptığı ihracat önemli oranda düşerken, Amerikan pazarına yönelik ihracatı artış göstermiştir, ancak bu alandaki malların çeşit kısıtlılığı oldukça barizdir. Buna karşın ABD'den yapılan ithalattaki çeşitlilik, Quebec ekonomisi için bir bağımlı bir ekonomik yapısal özellik ve hareket kabiliyetinin kısıtlanması anlamına gelmektedir (Rocher, 2004: 422). Yeni tip materyaller ve madenlerin (nikel, potas ve hidro-elektrik, petrol) merkez ülkeye gönderilmesi de bu durumu pekiştiren bir görünüm arz etmektedir (Hiller, 1986: 47). Quebec'in ihraç mallarının sayısı Kanada'nın geri kalan bölümüne göre daha kısıtlı ve azdır. Ancak bunun yanında 7000 civarında işletme ABD'ye ihraçla bağlantılı olarak çalışmaktadır ki bu rakam Kanada toplamının %22,5'ini teşkil etmektedir (Rocher, 2004: 407).

Quebec milliyetçilerinin kuzey-güney ekonomik bütünleşmesinde aradıkları stratejik çıkış güçlü bir ekonomik gelişmenin Quebec'in Kanada'dan ayrılmasını kolaylaştıracağı düşüncesidir. Buna karşın QLP ise serbest ticaret konusundaki söz hakkını federal hükümete bırakarak Quebec'in Kanada ile daha da bütünleşmesini savunmaktadır. Bunun yanında QLP, ekonomik bütünleşmenin sonrasında para ve siyasi bütünleşmeye dönüşmesi ihtimalîne karşı çekincelerini ortaya koymaktadır (Rocher, 2004: 414). Ancak diğer yandan ekonomik veriler, Quebec'in Kanada'dan

ayrılmasının PQ'nun düşündüğü gibi ekonomik açıdan çok da kolay olmayacağını göstermektedir. Ayrılık durumunda Quebec'in ekonomik kaybı elde edeceklerinden daha fazla olabilecektir (Grady, 1991).

Ancak PQ, 1979 ve 1982 dönemlerinde uygulamaya koyduğu ekonomik politikalarla yabancı etkisini kısıtlamayı ve yerine Frankofon yerli sermayenin almasına çalışmış ve sonuçta orman sektöründe yabancı sermaye payı 1978 yılında %37,7 iken bu pay 1987 itibariyle 0 olmuştur. Benzer şekilde aynı dönemde madencilik sektöründe %64,9 olan pay %24,6'ya kadar gerilemiştir. Frankofon sermayenin bu hızlı yükselişi, tamamıyla devlet desteği sayesinde gerçekleşmiştir (Rocher, 2004: 411).

Yaygın olumsuz görüşlere ve çoğunluğun muhalefetine rağmen burjuva-elitler, Kanada ile ABD arasındaki serbest ticaret anlaşmasını (FTA) 1988 yılında yürürlüğe koyarak sermayenin hareketliliğini sağlama yönünde adım atmışlardır. Bunun sonucunda, kıtasal sermaye açısından köken artık anlamını kaybetmiş, örneğin 2001 yılında Montreal Canadiens futbol takımı Amerikan sermayesi tarafından satın alınınca kimse ilgilenmemiştir.

Ekonomik milliyetçilik, bir politik güç olarak İngiliz Kanada'nın gündeminde yoktur. Ulusal seviyede ise anayasal tartışmalarla gündeme gelmiştir. Halkın gücü, elitleri Meech Lake Accord (1980) ve Charlottetown Accord (1990) referandumlarında iki defa yollarından alıkoymuş olsa da güçlü bir alternatif politik muhalefet meydana getirememiştir (Watkins, 2003: 6-7).

Yine bütün iç direnişlere rağmen Kanada, Amerika ve Meksika arasında 1993 yılında malların ve hizmetlerin serbest dolaşımını öngören NAFTA (Kuzey Amerikan Serbest Ticaret Anlaşması) imzalanmıştır. Kanada için ABD neredeyse tek ihraç

pazarı iken ABD için de Kanada yatırım alanı ve hammadde kaynaklarının sorunsuzca sağlandığı bir alan olma özelliğini korumaktadır. Kanada'nın toplam ihracatının % 80'i ABD'ye yapılırken, bu ihracatın ABD toplam ithalatı içindeki oranı %17'dir. Buna karşın ABD toplam ihracatının % 24'ü Kanada'ya yaparken, bu ihracatın Kanada toplam ithalatı içindeki oranı % 67'dir. ABD tarafından yapılan ithalatın niteliğine bakıldığında da ithal ürünler içerisinde % 88 doğal gaz, % 17 petrol, %100 elektrik Kanada'dan alınmaktadır. Kanada işgücü piyasasının çalışma şartları ve sendikasyonlar nedeniyle Amerikan işgücü piyasasından farklılıklarının sağladığı avantajlar, pek çok ağır sanayi mamulünün Kanada- Amerika arasında tamamlayıcı üretim faaliyetine sebep olmaktadır. Her gün yaklaşık 35000, yılda 5,623,507 TIR geçişi ile her iki ülke arasında sürekli mal akışı gerçekleştirilmektedir (U.S. Department of Transportation, 2013).

Kanada'da faaliyet gösteren 150 büyük özel-sektör şirketinin yöneticilerinin katılımı ile 1970'lerin ortasında kurulan BCNI (Business Council on National Issues) çoğunlukta Amerikan sermayesinin temsilcilerinin hâkim olduğu bir kuruluş olarak kendi gücünü geliştirme ve kendi sınıfının çıkarlarını temsil etme iddiasındadır. Kuzey Amerikan burjuva sınıfının üst (kaymak) tabakasının ortak çıkar ve gündemini temsil eden bu güç, Kanada Federal hükümetinin organlarına benzer şekilde oluşturulan komiteler aracılığıyla bir çeşit fiili paralel hükümet olarak örgütlenmiştir. Bu sınıf örgütünün en önemli başarıları arasında; 1988 yılındaki Kanada-ABD Serbest Ticaret Anlaşmasını (FTA), takiben 1994 yılındaki Kuzey Amerikan Serbest Ticaret Anlaşmasını (NAFTA) destekleyerek hayata geçirilmesini sağlaması, anti-enflasyon politikaları konusunda hükümeti yönlendirmesi, Kyoto anlaşmasını ABD'ye paralel bir şekilde sabote ederek Kanada'nın bu anlaşmadan çekilmesini sağlamak olarak

sayılabilecektir (Watkins, 2003: 10).

Bu gelişmeler ışığında net olarak tespiti zor olmakla beraber Kanada ekonomisinin ABD ekonomisi içerisine alınarak eritildiği söylenebilecektir. Ticaret Kanada ekonomisi için önemli oranda büyürken ABD pazarına yoğunlaşmaktadır. Amerikan sermayeli işletme sayısı serbest ticaret anlaşması çerçevesinde bu işletmeler yerel olarak kabul edildiği için 1970'lerden bu yana azalış göstermektedir. Serbest ticaret anlaşması sayesinde yabancı (ABD) ve yerel (Kanada) sermayesi ve nitelikli işgücü arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır (Watkins, 2003: 11).

Ayrıca Quebec hükümetleri aynı zamanda özellikle büyük Amerikan şehirlerinde temsilcilikler açarak ticaretin artması ve yeni teknolojilerin Quebec'e transferi konusunda bir çaba içerisinde olmuşlardır. Bu temsilcilikler aynı zamanda Quebecli işadamlarına Amerikan piyasasında diğer Kanada eyaletlerine karşı üstünlük sağlayabilmeleri için destek sağlamışlardır. PQ'nun ABD ile ortak bir Pazar oluşturma çabası bu anlamda ortak-pazar kurma taleplerini de beraberinde getirmiştir. Ancak Amerikan tarafı bu talebe olumlu bakmamış ve tüm Kanada ile özellikle federal hükümet ile bu konuyu müzakere etme eğilimi ağırlık kazanmıştır. Bu anlamda PQ için tek seçenek Mulroney hükümetince gündeme getirilen serbest ticaret anlaşmasını desteklemek olmuştur. Uygulamada bazı farklar olmasına rağmen ekonomik alandaki Quebec'in kıta ekonomisi ile bütünleşmesi konusunda PQ ve QLP arasında benzerlikler daha belirgindir (Rocher, 2004: 413).

Diğer taraftan Quebec ekonomisindeki sınırlı da olsa İngiliz Kanada ve Amerikan kontrolü ve pahalı kamu yatırımları için yabancı sermayeye duyulan ihtiyaç Quebec hükümetinin Quebec'in kıtasal pazara bağımlılığını kırma konusundaki çabalarını engelleyici bir rol oynamaktadır. Kıtasal bütünleşmeye karşı Quebec

hükümetlerinin geliştirdiği iki ana strateji ise;

• Duplessis hükümeti döneminde klâsik liberal yaklaşımla yabancı sermayeye tüm ülkeyi sonuna kadar açması,

• Sessiz devrim sonrasında Kanada ve Quebec milliyetçi elitlerinin yabancı sermayeyi kontrol altına alarak ekonomik bütünleşmenin, siyasi sonuçlarını geciktirme, diğer yandan Frankofon kesimi sistemle bütünleştirme çabaları olarak (Rocher, 2004: 423)

özetlenebilecektir.

Quebec'de ABD ile yakın ilişkiler kurma konusunda halk desteği ilginç bir şekilde yüksektir. Her iki ana parti PQ ve Eyalet Liberal Partisi (QPL) bu konuda aynı fikirdedirler. ABD ile yakın bağlar kurulmasını arzu edenlerin oranı 1988 yılında Quebecli Frankofonların arasında %60 iken, İngilizce konuşan Kanadalılar arasında %39'dur. 2000 yılında ise oranlar Quebecliler için %37 iken ROC için %28'e düşmüştür. Benzer şekilde ABD ile yakın ilişki anlamına gelecek olan serbest ticaret anlaşmalarına karşı da Quebec'te önemli bir destek vardır. 1988 yılında FTA hakkındaki destek Quebecliler arasında %61, ROC %52 iken 1993 yılında NAFTA için verilen destek Quebecliler'de %43, buna karşın ROC'da %27'dir. Quebecli Frankofonlar, her iki durumda da Geri kalan Kanada (ROC) ile kıyaslandığında belirgin bir şekilde daha kıtacıdırlar. Ancak bağımsızlık yanlıları, federalistlere göre daha az kıtacıdırlar. 1988 yılında %48, 2000 yılında ise %28 bağımsızlık yanlısı ABD ile yakın bağlar kurulmasından yana iken bu oranlar federalist Quebecliler arasında 1988 yılında %59, 2000 yılında ise %49 olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni bazı yazarlarca Quebeclilerin Fransızcanın gücünden dolayı ABD'nin kültür asimilasyonundan çekinmemeleri olarak açıklanmaya çalışılmaktadır (Gidengil, Blais,

Nadeau, & Nevitte, 2004: 359-363). Ancak bu konuda New Orleans örneğinin unutulmaması gerekmektedir.

NAFTA içinde büyük Quebec firmaları, bu bağlamda ABD tarafından da ihaleler verilerek bir şekilde desteklenmişlerdir (McRoberts, 1988: 362). Quebec'in ekonomisi tıpkı Kanada ekonomisinde olduğu gibi temelde açık ekonomidir. Bulunduğu bölgenin avantajları sayesinde 1992-1998 döneminde Quebec'in uluslararası dış ticareti her yıl %13,3 olarak büyümüştür. Eyaletler arasındaki ticarette büyüme ise aynı dönemde %3,6'dır. Dış ticaret 1992 yılı itibariyle Quebec'in Gayrisafi Milli Hâsılasının (GDP) %40'ını teşkil etmektedir. Bu rakam Quebec'i Pazar ekonomisine sahip ülkeler içerisinde GSMH içerisindeki dış ticareti payı en yüksek ekonomi konumuna sokmaktadır. Bu bağımlı konum, Quebec'in Amerika kıtası ve Kanada'nın geri kalan kısımlarına bağımlılığının ve bu ekonomilerle olan içiçeliğinin bir göstergesi aynı zamanda Quebec'in dar manevra alanının da bir açıklaması olmaktadır. 1991 ve 1998 tarihlerindeki Quebec'in dış ticaret rakamlarını karşılaştırdığımızda Quebec'in nasıl hızlı bir şekilde kıtasal bir ekonomik bütünleşme içerisinde olduğu görülebilecektir. 1991 yılında Quebec'in dış ticareti 26 milyar dolarken, 1998 yılında bu rakam 69 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın Kanada ekonomisi içerisinde Quebec'in ağırlığı zaman içerisinde toplamda belirgin bir azalma göstermiştir (Rocher, 2004: 406).

Güçlü devletler zayıf devletlerin yönetim ve bürokratlarını ideoloji dâhil çeşitli yöntemlerle satın alırken veya ikna ederken, zayıf devletler de münasip sermaye akışları ayarlayarak güçlü devletlerden devlet düzeyinde koruma satın alırlar (Wallerstein, 2005a: 89).

Kıtasal bütünleşmeyi gösteren önemli bir gösterge, yaşanan ekonomik

gelişmelerin bölgeler arasındaki paralelliğidir. Örneğin sanayileşme sonucunda; tarım sektöründeki istihdam ve ekonomik katkı payında meydana gelen düşüş; iletişim, ulaşım, finans ve perakende alanlarında büyük ölçekli hizmet endüstrilerin ortaya çıkması; gayri safi milli hâsılada büyüme; yaşam standardında artış; endüstriyel yoğunlaşmanın yukarı doğru artan hareketi ve işgücü kompozisyonundaki kaymalar gibi önemli değişimler görülmektedir. Bu değişimler önce ABD ekonomisinde, sonrada Quebec'te de görülmüştür (Belanger, 1967: 67).

Kıtasal düzeyde bütünleşmenin en önemli düzeylerinden birine katkı ise güvenlik alanından gelmektedir. Özellikle 11 Eylül 2001'de ABD topraklarında gerçekleştirilen terör saldırılarının yarattığı güvensizlik ortamı Kanada'nın güvenlik konusunda ABD doğrultusunda hareket etme konusundaki son direnişlerini de kırarak Kanada güvenliğini neredeyse doğrudan ABD örgütlerine ve kuruluşlarına ihale etmesine neden olmuştur. Bu saldırılar sonrasında daha önce oldukça serbest bir durumda olan ABD ve Kanada arasındaki sınır geçişleri yeni ve sert kurallara bağlanmış, 2007 yılında yürürlüğe giren WHTI (Western Hemisphere Travel Initiative- Batı Yarımküre Seyahat Girişimi) sonucunda pek çok kişi Kanada vatandaşlığının gerekliliğini hissetmiştir (Harder, 2010).

Esasen kuvvetlerin durumu bazında ele alındığında özellikle ekonomik nedenlerle Kanada sürekli olarak askeri personel sayısını azaltmaya çalışmaktadır. Kanada ordusunun gerek personel ve gerekse teçhizat nitelikleri açısından bakıldığında, Amerikan Ordusu karşısında hiçbir caydırıcı etkisi bulunmamaktadır. Sonuçta bu ortaklıkta zor kullanım kartı belirgin bir şekilde ABD'nin elindedir. Diğer taraftan ABD'nin Kuzey Kutup bölgesine artan ilgisi sonucunda Kanada tarafından sağlanan ve ilerde de sağlanacak yeni üs bölgeleri nedeniyle Kanada- Amerikan

işbirliğinin savunma alanında basit bir ortaklıktan NORAD üzerinden gerçekleşen birleşik ordu düzeyine ulaşması muhtemeldir (Conley & Kraut, 2010).

Mayıs 2006 sonrasında hava güvenliğinin yanı sıra Kuzey Amerikan coğrafyasındaki deniz ve iç göllerin güvenliğinin sağlanması faaliyetleri de NORAD'ın komuta ve kontrolü altına girmiş bulunmaktadır. Kanada'nın Kuzey Amerikan güvenliğine daha önem vermesine ve dünyadaki kendi konumunu yeniden değerlendirmesini zorunlu kılan bu duruma (Nunez, 2004) ilaveten Kuzey Kutbunda yeni açılan ticaret yollarına ve petrol kaynaklarına olan Rusya'nın bölgede giderek artan gücü ve ilgisinin Kanada'yı kendi güvenliği açısından Amerika'ya daha da bağımlı kılması kaçınılmazdır (Lulko, 2013).

McRoberts'ın milliyetçiliğin yükselmesindeki elitlerin katkısı konusundaki tespitlerinin doğru ancak eksik olduğu söylenebilecektir. Örneğin McRoberts, 1960 sessiz devrim sürecini hemen tüm diğer araştırmacılar gibi Quebecli elitler arası bir çatışma olarak düşünürken bizce yanılmaktadır. 1960 sessiz devrimi sonuçta, 1950'lerde başlamış olan bir birikimin ve değişimin yalnızca görünür hale gelmesinden ibarettir. Bu süreci ***"derinleşme"*** olarak adlandırmak mümkündür ve muhtemelen daha doğrudur. Özellikle Liberallerce abartılan bu devrim sonuçta, esasen 1950'lerden itibaren şehirleşme ve laikleşme süreçlerini geçiren bir toplumda eski gücü ve etkisini kaybetmiş olan, değişim sürecine ayak uyduramayarak kültürel mirasın taşıyıcılığı konusunda daha önce yüklendiği misyonun önünü tıkar hale gelen Katolik Kilisesinin kendi duvarları ardına çekilmek zorunda bırakıldığı bir dönemdir. Katolik Kilisesinin boşalttığı alanlar, seküler itkilerin etkisi altındaki Frankofon işadamlarının talepleri doğrultusunda yeni kurum ve kuruluşlarca hızla doldurulurken, gerçekleştirilen reformlar ise ekonominin yeniden yapılanması ve kapitalist sistemin

Quebec eyaletinde derinleştirilmesini sağlamıştır. Bu süreçte elbette özellikle Kondratiev B döneminde, elitler arasında bir çatışma ve çekişme kaçınılmaz olarak ortaya çıkmışsa da işadamlarının veya diğer bir deyimle büyük burjuvazinin 10-15 yıl gibi kısa bir sürede sınıfsal gelişmesinin de etkisi ile Quebec'in sisteme uyumu sorunsuz bir şekilde tamamlanmıştır. Devam ede gelen süreçte çatışma bir burjuva sınıfı içi mücadeleye bürünürken, PQ sosyal demokrat bir partiden, daha liberal-sol bir partiye dönüşmüş (Newman, 2003: 34) buna karşın Partinin işçi sınıfı ve sistem-karşıtı unsurlarla işbirliği ise önemli darbeler almıştır.

Bu nedenle siyasi olarak etkin bir etnik hareketin daha ilk aşamada kendi toplumunun "kimlik çerçevesini" net olarak belirlemesi bir zorunluluktur. Elbette bu çerçeve kapsamında "öteki" kavramı da birlikte tanımlanmak durumundadır. Bu bağlamda etkin bir etnik milliyetçi hareketin, liderlik ettiği toplumu veya grupları kendi çizgisi içerisinde yeniden şekillendirebilmesi, onun en önemli siyasi yeteneğidir.

Örneğin Parti Quebecois (PQ), açıkça Quebec'in Kanada'dan ayrılmasını savunan bir partidir. PQ, bunu gerçekleştirebilmek için eyalet düzeyinde daha önce iki kez referandum uygulayarak bu idealini kuruluşundan bu yana hayata geçirmeye çalışmıştır. Ancak PQ, 2012 seçim sonuçlarına göre Quebec Eyalet Parlâmentosunda bir azınlık hükümeti kurabilmiş, 2014 seçimlerinde ise hezimete uğramıştır. Bu nedenle Quebec toplumunu "kısmen" temsil etmektedir, iktidar sürecindeki hareket yeteneği oldukça sınırlıdır ve diğer partilerle uyumlu hareket etmek zorundadır. Bu şartlar altında, seçmene radikal değişimler sunma yerine muhtemelen oldukça ılımlı bir politika izleyecektir. Tam da bu nedenle Quebecli seçmen çoğunluğu için temelde kendisine sürekli bir şeyler vaat eden diğer sistem partilerinden farkı kalmayacaktır.

Hâlbuki Quebec ayrılıkçı hareketi tarihsel olarak; etnik kimlik, coğrafya ve dil

farklılıklarının toplam olarak dışa vurumudur. Bu nedenle de konuyla ilgili olan taraflar açısından toplumdaki kimlik[35] kökenli tüm sorunların da bir yansımasıdır. Quebec'li bir Frankofonun kimliğinde; kullandığı pasaportu ile Kanada ulusuna mensubiyet, Kuzey Amerika coğrafyasında geçmişte hâkim olmuş bir toplumun üyesi olarak Frankofon Kanadalı ve bunun da içinde ayrışmış etnik ve bölgesel kesişme noktası olan Quebecois[36] olmak üzere pek çok öge bir arada barınmaktadır. Her biri ayrı bir tanımlama ve belirlenme sorunu taşıyan bu ifadeler, toplumun siyasi dengelerinin de bir yansıması ve bunun yanı sıra günlük hayatta sıklıkla birbirleriyle iç içe karmaşık bir şekilde kullanılan tanımlamalardır.

Quebecliler Partisini (PQ) kuran elitler tarafından parti kurulmadan önce de benimsenen milliyetçilik, temel olarak Fransız Kanadalıların ekonomide kontrolü yeniden kazanabilmeleri için devlet müdahalesinin kullanımını esas almaktadır (Gold, 1972: 34). Bu nedenle Quebec'in iş etiği milli kimlik üzerinden temellenmiştir. Bu bağlamda dil toplumsal değerlerin ve farklılıkların temel taşıyıcısı olduğu için toplumsal etik'in önemli bir süjesi haline gelmiştir. Örneğin iş dünyasında müşterilerle olan ilişkilerde dilin kullanımı bu nedenle aynı zamanda bir etik sorun olarak algılanır olmuştur (Pasquero, 1997).

Örneğin pek çok Sikh için, Pencab eyaletinin Hindistan'dan bağımsızlığını elde etmesi için faaliyet gösteren "Akali Dal" Partisi, Sikh veya Panth toplumu ile eşit anlama gelmektedir (Brass, 1991: 48).

Ancak bunun da ötesinde "Akali Dal" partisi yalnızca Sikh toplumunu kendisi

[35] Sınıf, statü, cinsel, dinsel ve etnik vd.

[36] Quebec bölgesinden olan

ile özdeşleştirmekle kalmamış, "Sikh" olmayı ve bunun çerçevesini yeniden tanımlamıştır.

Buna ilâveten, etnik siyasi hareketler açısından bir diğer sorun kurumsallaşmadır. Bir etnik hareket kurumsallaştığı oranda lidere bağlı olarak tanımlanma sorunundan kurtulabilecektir. Kurumsallaşamamış lidere dayalı hareketlerin liderin ölümü veya yitimi sonrasında dağılmanın eşiğine gelmesi ve *sönümlenmesi* dünya üzerinde çeşitli örneklerde[37] görülebilmektedir.

Diğer taraftan Sikhler ve Yahudiler gibi başarılı milliyetçi akımlar, etnik toplumlarının bir liderin kişiliği çerçevesinde tanımlanması sorununu aşarak, kurumsallaşarak liderin yerine kimin geçtiğinin hareket açısından bir sorun haline gelmemesini, hareketin toplumun tamamına mal olmasını sağlayabilmişlerdir (Brass, 1991: 49).

Nihayetinde, Quebec ve PQ kimliklerinin eşitliğinden, bütünleşmesinden şu an için söz edebilmek de mümkün değildir. Hâlbuki bir etnik toplumun kendi, "özgün" siyasi örgütü, o toplumu kısmen temsil etmek yerine, kendisini toplumun tamamı ile özdeşleştirebildiği takdirde veya toplumun çıkarlarını, taleplerini etkin olarak dışarıdaki ve içerideki (*işbirlikçi*) siyasi rekabete karşı savunabildiği oranda başarılı olabilecektir. Nitekim 1980-2004 yılları arasındaki oy verme davranışlarına ilişkin olarak yapılan 2005 yılındaki bir çalışmada PQ'nun bu durumu sağlayamadığı görülmüştür. Bu bağlamda Quebec siyasetinde etnik unsurların önemli olduğu ancak PQ'nun iddiasının tersine olarak ana ekseni oluşturmadığı söylenebilecektir (Hill, 2005). Bu anlamda PQ, kendisi için geçerli olan bir Quebec kimliği tanımını, Quebec

[37] Gal milliyetçiliğinin önderlerinden Lloyd George'un, Birleşik Krallık Başbakanı olması veya ABD'de siyah milliyetçi hareketin, lideri Martin Luther King'in ölümü sonrasında olduğu gibi.

olarak tanımlanan bir coğrafyada yaşayan halka ve dış çevreye kabul ettirebildiği ölçüde sonuç alabilecektir. İlâve etmek gerekir ki Quebec'in neresi olduğu ise siyasi ve coğrafî olarak ayrı bir tanımlamayı gerektirirken bağlantılı olarak da devletlerarası düzeyde tanımlanma sorununu gündeme gelebilecektir.

Sonuç olarak Quebec, kıtasal bütünleşmeyi bozacak bir arayış içerisinde değildir. İngiliz Kanada'dan kurtulma ve bu çabası ile Quebec sermayesini geliştirme amacındadır. Bu amacı gerçekleştirmek için Quebec eyalet hükümetleri nispeten zayıf olan Frankofon sermaye kesimini ve Quebec ekonomisini geliştirme yönünde önemli bir rol oynamaktadırlar (Rocher, 2004: 424).

SONUÇ

Sonuç olarak Dünya-sistemleri analizinin genel kuramsal çerçevesi, günümüz devlet-etnisite ilişkisel katmanlarının ortaya konulması açısından en elverişli açıklama olarak öne çıkmaktadır. Ancak bir etnisitenin devlet ile ilişkisini analiz ederken dünya-sistemi içerisindeki Kondratiev ve hegemonik çevrimlerin durumunun tespitine ilâveten o dönemdeki etnisitenin siyasi ve sosyal kurumlarını tespit etmek de gerekmektedir. Zira elitler arası veya etnisite içi çekişmenin, çatışmanın durumu da elitlerin burjuvalaşması sürecini tespit etme imkânı sağlayabilecektir.

Devlet-etnisite ilişkisinde bir taraf olarak Ulus-devletin talebi, tıpkı Renan'ın tespitinde olduğu gibi, ulus adına ve ulus yararına tüm etnik kimliklerin "unutulması"dır. Etnik kimlikten vazgeçildiği oranda, yani etnisite ana ulusal nüfus yapısı içerisinde erimeyi kabullenebildiği, dünya-sisteminin mevcut durumunu (*status-quo*) benimsediği oranda, etnik kimlik bir sorun olarak algılanmayacaktır. Bu tavize karşılık olarak Ulus-devlet ülkesinin etnik topluluklarının farklı kültürel taleplerini de bir ölçüye kadar karşılayabilecektir.

Bu bağlamda tez'den yola çıkarak bir özetleme yapacak olursak, etnisitenin kültürel ve sosyal katmanlarının değişken ve akışkan sınırlara sahip olduğu, iddiaların aksine primordial veya doğal bir kaynağının olmadığı, etnik bilincin de tıpkı ulus bilinci gibi bir yanılsama olduğu söylenebilecektir. Siyasi kaynaklı tercihlerle geçmişliği tekrar tekrar inşa edilen etnik yapıların, bu süreçte kapitalist dünya ekonomik sistemi içindeki bir ulus-devletin kendi ulusunu inşa sürecinde kullandığı dışlama mekanizmalarına benzer bir izleği (pattern) kullandığı görülmektedir. Örneğin eğer Türkiye Kürtlerinin, yeni ulusa katılımdaki talepleri, Cumhuriyetin kuruluş döneminde ulus çerçevesinin içinde bir şekilde değerlendirilebilmiş olsaydı,

günümüzde ortaya çıkan Türkiye resminin bambaşka olma olasılığı vardı. Bu nedenle ulus ve etnisite olarak tanımlanan halk topluluklarının sınır ve konumlarının, kendi elitlerinin kararları ve tercihlerinin sonuçlarının bir toplamı olarak belirlendiği söylenebilecektir. Ancak bu belirleme, yine de elitlerin dünya-sistemindeki sınıfsal konumlarına, ilişkilerine ve sistemin dinamiklerine doğrudan bağımlıdır. Nihayetinde ulus ve etnisite arasında sürekli olarak görülebilecek diyalektik çelişkinin arka planında bu bağımlılığın olduğu söylenebilecektir.

İlâveten bu çelişkinin yarattığı gerilim, ulus-devletin niteliklerine ve politikalarına etki eden, doğrudan veya dolaylı bir *besleyici yankı'ya* (feedback) dönüşmektedir. Örneğin etnisiteler ulus içinde asimile olma yönünde bir eğilim gösterirlerse, ulusun bir bütünlüğe kavuşması sonucunda dünya-sistemi içinde daha güçlü konuma sahip olması ihtimalînden söz etmek mümkün olabilecektir. Aksi takdirde her iki güç odağı belirli toprak parçası (ülke) üzerindeki nüfusu, halk topluluğunu kendisine ait olarak görme ve kültürel-kimlik sınırlarını çizme yönünde harekete geçecek, toplumsal bir çatışma riski ortaya çıkacaktır. Bu duruma genelde sistem tarafından bulunan orta yol, bir anlamda geçici (palyatif) çözüm federal veya yerinden yönetim modelleridir. Burada önemle vurgulanması gereken bir diğer husus, etnisitenin de tıpkı ulus'un sahip olduğu gibi kendi sınırları konusunda kendine özgü dışlama mekanizmaları geliştirdiği ve bu dışlama ile "*ötekini*" tanımladığı gerçeğidir. Bahsekonu her iki sosyal kimlik de sonuçta çelişkinin görünmeyen yüzü veya arka planında kalan kapitalist dünya-ekonomisinin bir ürünüdür. Bu nedenle tıpkı sistemin kendisi gibi ulus ve etnisite tarihsel yapılardır, yani bir başlangıç noktaları vardır ve gelecekte bitiş noktaları da olacaktır.

Kuzey Amerika'da geçmişten kalan bir Britanya sömürgesi olarak (1982'ye

kadar hukuki düzeyde bu durum geçerlidir) Kanada'nın Quebec bölgesiyle ilgili sorun sadece Kanada ve Quebec'in arasında bir sorun değildir. Aynı zamanda Britanya'nın ve günümüz hegemon gücü Amerika'nın ve sonuçta tüm devletlerarası sistemin bir sorunudur.

Günümüzde Quebec olarak tanımlanan Fransız Kanadasının kendi kimliğini, nüfusunu ve Fransızca mirasını korumayı başarmış olan halkı, geçmişteki Amerika coğrafyasının yani "Yeni Fransa"nın giderek silikleşen kalıntısıdır. İngilizce konuşan toplumlar okyanusu içerisinde, tıpkı aynı geçmişi ve işgal edilme kaderini paylaştığı New Orleans'ın başına gelen gibi asimilasyonun ezici gücü altında kültürel varoluşundaki farklılığını sürdürme çabası içerisindeydi. Ancak 1960'lardan sonra Fransa'nın Anglo-Sakson/ Amerikan hegemonyasına karşı çıkışı ile birlikte isminin yanına bir de "sorun" eklemesi yapılır oldu. Bu karşı koyuş ise ekonomik döngüler ve hegemonik mücadelenin dinamikleri ile belirlenmişti.

Giriş bölümünde ele aldığımız üç önermeyi incelemelerimiz ışığında yeniden ele almakta fayda görülmektedir.

• Etnik hane halklarının gücü ve konumu etnik yapının niteliklerini ve geleceğini de belirleyen süreçlerin başlangıcında önemli ve temel bir etkendir. Bu bağlamda Elitler, etnisitenin varlığını sürdürmesi konusunda hayati öneme sahiptir. Etnisitenin kültürünün ve farklılığının sürdürülebilmesi bunların taşıyıcısı olan elitlerin konumuyla bağlantılı olarak belirlenmektedir.

• Dünya-sisteminin yaygınlaşması sürecinde elit grupların da burjuvalaşma süreci içinde olduğu öngörülebilir. Dünya-sisteminde ***derinleşme*** sürecinde, kapitalizmin kurumlarının geliştiği toplumlarda etnisiteye ait elitlerin burjuvalaşması da kaçınılmazdır.

• Etnisitenin elitleri, burjuvalaştıkları takdirde sınıfsal kaygılarla etnisitenin aleyhine de olsa genelde merkezi hükümetle sistemin yararına olan ortak noktalarda anlaşma eğilimindedirler.

Bu önermelerin her birinin Quebec sorunu içerisinde bir karşılığının olduğu söylenebilecektir. Quebec'in Fransız kültürü, geleneksel elitlerin ve kilisenin örgütlü birlikteliği ile desteklenen bir çerçevede günümüze kadar güçlü bir şekilde gelebilmiştir. Süreç içerisinde önce küçük burjuvazi olarak gelişmeye başlayan Quebec Frankofon burjuvazisi içerisindeki gruplar mevcut durumu kabullenmeyerek kendi içlerinde ve sisteme karşı bir güç mücadelesine girerken, geleneksel elitlerin yanı sıra karşı bir grubu teşkil eden laik aydın-elitlerin de burjuvalaşması tamamlanmıştır. Nihayetinde büyük umutlara, milliyetçi, ayrılıkçı iddiaların yoğun kullanımına dayalı olan sistem-karşıtı siyasi çabalar ayrılıkçı partinin iktidar dönemlerinde bile sonuca ulaşamamış, Quebec'in kapitalist sistemle bütünleşmesi, sistemik derinleşme süreci aynı hızla devam etmiştir. Öyle ki bir NAFTA sürecinin kıtasal bütünleşme politikaları bile sonuçta ayrılıkçı talepleri destekleyeceği iddiası ile kamuoyuna mal edilmeye çalışılmıştır. Ancak çabalardan bir sonuç alınamaması hareketin direnç ve güdülenmesini zamanla zayıflatarak marjinalleşmesine neden olmuştur. Sistem karşıtı unsurların, işçi kesiminin ve Quebec küçük burjuvazisinin ortaklığında yürütülen sistem-karşıtı ayrılıkçı proje, bu nedenle günümüzde eskisi kadar popüler değildir.

Tez çerçevesinde Quebec sorunu, Kapitalist Dünya-Ekonomisinin "genişleme" ve "derinleşme" ana dinamiklerinin Quebec sorununda oynadıkları rolü tespit edebilmek amacıyla, sistemin iki dalga (hegemonik ve Kondratiev) hareketinin biçimlendirdiği tarihsel bir akış şeması üzerinde elit çekişmesini gözlemleyerek ele

alınmaya çalışılmıştır.

1960 sonrası Fransa'nın hegemonik sevdalı politikacıları eliyle Anglo-Amerikan hegemonyasına karşı durmak üzere uyandırılan, diğer bir ifade ile çağdaş bir Napolyonvâri çıkışın elinde bir koz olan Quebec'in sonu ne olacaktır? Hegemonik mücadeleyi doğru açıdan ele almadan salt anayasal çözümü ve Quebec'in Kanada'dan ayrılmasını sürekli ön planda dayatan PQ'nın ve BQ'nın günümüzde bu soruya verecek bir cevabı görünmüyor. Dünya çapında ses getiren iki referandum da hüsranla sonuçlandı. Tercihleri onları bu yolda çaresiz bırakmış gibi gözüküyor veya en azından artık üçüncü bir denemeyi yapacak cesaretleri de yok. Cretien'in 1999 yılında *Clarity Act*'ı çıkarması sonrasında anayasal çabanın zaten pratikte bir anlamı da kalmadı. Gaulist politikacılar ise çoktan Fransa'da koltuklarını kaybettiler ve Quebec kendi kendisi ile kaldı. Sonuç olarak Quebec, dünya sisteminde tanınma konusunda sonuca bu kadar yaklaşmışken, ulaşamadan yolu tıkanmıştır. Quebecliler yeryüzünün başka bir bölgesinde olsalardı tanınma konusunda belki olumlu bir sonuç alabilecekken, Kanada içinde kalan ayrı bir millet olarak varlıkları ancak 2006 yılında yalnızca Kanada Parlâmentosu'nca bir lütuf gibi tanındı. Quebecli ayrılıkçı elitlerin tarafından aslında istenilen bu değildi. Bu bağlamda hegemonik merkeze mekânsal yakınlık nedeniyle Quebec sorununu, Kanada'nın dünya-ekonomisi sistemi içerisindeki konumundan soyutlamak nasıl imkânsız ise, bir gerileme sürecinde olmasına rağmen, coğrafi konumu nedeniyle Amerika'dan da soyutlanamaz.

Ancak Quebec'in mevcut bağımlılık durumu hegemonik gücün bir parçası olma ile eşdeğer değildir veya en azından bu konumdaki ayrılma sürecinin ihtiyaç duyduğuna benzer bir süreye ihtiyaç duymayacaktır denilebilir. Bu bağlamda Birleşik Krallık'tan İskoçya'nın ayrılma sürecinin hegemonik çekirdekte bir parçalanma süreci

buna karşın örneklememiz olan Quebec'in ayrılma sürecinin, hegemoninin periferisinde görülen bir çözülme süreci olduğu düşünülürse süreçlerindeki ve konumlarındaki farklılıklar nedeniyle karşılaştırmalı analiz çerçevesinde ele alınması kanımızca yanıltıcı olabilecektir. Buna karşın Quebec'in geleceğine ilişkin ayrılıkçı taleplerin hedefine ulaşmasının, İskoçya örneğine benzer uzunlukta bir süreye ihtiyaç duymaması beklenebilecektir.

Batı dünyasının coğrafi ve kültürel olarak merkezinde ve "içinde" bir etnik sorun olarak eskiliği, Quebec sorununun incelenmesinde verimli bir çözümlemeye imkân sağlamıştır. Bu etkenler sayesinde Quebec ve dünya-sistemi dinamiklerinin ilişkiselliğinde kapitalist dünya-ekonomisinin iki ana hareketi olan genişleme ve derinleşmenin detayları ile gözlemlenmesi ve etkilerinin sonuçlarının belirgin olarak ortaya konulabilmesi mümkün olmuştur. Quebec keşfedildiği dönemden itibaren sömürge faaliyetlerinin ve sonrasında iki önemli dünya gücü olan Fransa ve Britanya arasındaki hegemonik mücadelenin doğrudan konusu olmuştur. Bilâhare üçüncü bir hegemonik mücadele dönemi sonrasında yeni güç olan ABD ile gelişen bağımlılık ilişkileri ve buna ilâveten bulunduğu coğrafyanın etkisi gibi faktörler, kapitalizmin genişleme sürecindeki gelişmelere koşut olarak Quebec'in toplumsal düzenini biçimlendirmiştir. Hegemonik gücün Britanya'dan ABD'ye geçmesi sürecinde Quebec'e rakip bir finansal ve endüstriyel merkez olarak Ontario'nun gelişmesinin yanı sıra, Quebec'in en önemli liman kenti Montreal'in önemini kaybetmesine ve Anglofon sermayenin 1950'li ve 1970'li yıllarda yeni finans merkezi olarak ortaya çıkan Ontario'ya kaçışını da beraberinde getirmiştir.

Derinleşme konusunda yapılan tespit ise 1960 sessiz devrim sürecinin aslında Quebec'te Kapitalist sistemin derinleşmesinin başlangıcı olarak okunması

gerektiğidir. Bu dönemle birlikte Quebec daha hızlı bir şekilde kapitalist değerler ve yaşam tarzına uyum sağlamış ve günlük hayatta dünya merkezli yaşam felsefesi, dinin yerini almıştır.

Bu iki dış etki (genişleme ve derinleşme) sonuçta işgal öncesi dönemin Quebec'inden, günümüz Quebec'ine de bir sosyal değişmenin dinamiklerini belirlemiştir. Wallerstein'in işaret ettiği Kondratiev B dönemlerinde burjuvazi içerisindeki güç kazanma mücadelesinin bir diğer ifadesi olan Brass'ın kavramsallaştırdığı "elit çekişmesi" çerçevesinde, Quebec tarihi ele alındığında da Kondratiev dalgaları ile paralel olarak elitler arası mücadeleyi tespit etmek mümkün olmaktadır.

Bu dönemler şöyle sıralanabilecektir:

Birinci dönem Patriot ayaklanması olarak da adlandırılan 1837 ayaklanması, kilise ve müttefiği olan işgalci Britanyalılar ile liberal aydınlar arasındaki çatışmanın bir sonucudur. 1814-1850 yılları arasında görülen Kondratiev B döneminde meydana gelmiş ve serbest meslek sahibi yeni elitlerin *status-quo*'ya bir meydan okuması olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem ayrıca Brass'ın da Hindistan ve Pakistan'da yaptığı çalışmalarda tespit ettiği, ekonomik kaynakların ve politik gücün belirli bir bölgede toplanması veya bu kaynakların şehir-kır arasındaki dağılımında sorun olması olgusu ile de bağlantılıdır. Quebec'in o dönemdeki yeni elitleri veya Wallerstein'in tanımıyla "yeni zenginleri" ekonomik ve siyasal fırsatları kontrol eden hâkim Britanyalı burjuvazi ve onun işbirlikçisi olan geleneksel Frankofon elite karşı dezavantajlı durumlarını ortadan kaldırabilmek için Fransızlığı bir milliyetçi damar olarak kullanmaya çalışmışlardır. Ancak tüm toplum genelinden yeterli destek elde edemedikleri için hareket sönümlenmiştir.

İkinci çatışma dönemin de (1873-1897 Kondratiev B) meydana gelen 1885 Metis ayaklanmasının bastırılması sonrasında Muhafazakâr Parti içindeki geleneksel elitlerin ve kilisenin Britanya yanlısı tutumlarına karşı olarak Liberal Parti üzerinden bir çatışma çekişme geliştirilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde Liberal Parti belirgin bir şekilde Quebec siyasetine hâkim olmuş ve muhafazakâr-geleneksel siyasi elitleri geri plana itmiştir. Bunun yanında Quebec sanayileşme ve şehirleşme yönünde bir eğilim göstermişse de hâlen güçlü olan Kilise-*Parish* bağlantısı yeni elitlerin toplumu kendi tercihleri yönünde yönlendirmesini de belli bir ölçüde engellemiştir.

Üçüncü çatışma döneminde (1920-1945 Kondratiev B) sosyal mücadeleye yeni katılan işçi kesiminden elitler, gelişen küçük burjuvazinin saflarının karşısında Anglofon (Amerikan-Kanadalı) burjuvazi ve onların işbirlikçisi, destekçisi Liberal iktidar bulunmaktadır. Bu kez çatışmada kazanan taraf muhafazakâr-geleneksel elit kesim olmuştur. Büyük umutlarla ilk döneminde sistem karşıtı veya *status-quo* karşıtı unsurlarca desteklenen *Union Nationale*, iktidarı ele geçirdikten sonra gerçek anlamda sistem partisine veya muhafazakâr bir partiye dönüşerek daha önce eleştirilen liberal-kapitalist çizgideki politikaları ile mevcut sistemin devamlılığına katkı sağlamıştır. Dönemin Quebec'in kimliğinin şekillenmesinde bu sefer geleneksel elitlerin ve kilisenin çizdiği çerçeve geçerli olmuştur.

Takip eden dönemdeki çekişme ve çatışma daha da sertleşmiş (1967-2012 Kondratiev B) birbiriyle bağlantılı bir dizi olaylar ve krizler zinciri çekişmenin sürecini de etkilemiştir. Quebec tarihinde daha önce bir örneği görülmemiş bir şekilde şehirlerde örgütlenmiş küçük silahlı gruplar, bağımsızlık hareketinin kıvılcımlarını çakmışlardır. Ancak FLQ'nun şiddet eylemlerinin sertliği, 1970 yılında FLQ'nun silahlı eylemlerine karşı alınan tavır, Quebec elitleri arasında bir bölünmeye ve

çekişmeye sebep olmuştur. Bir grup aydın-elit ve burjuvazi eyaletin Liberal hükümetinin yanında yer alırken, diğer bir grubu oluşturan küçük burjuvazi, sol görüşlü aydın-elitler FLQ'yu desteklemişlerdir. Ancak FLQ'nun uyguladığı şiddetin dozu bu unsurları da FLQ'yu sonuna kadar desteklemekten alıkoymuştur.

En son çekişme ise 1980 yılında PQ hükümeti tarafından yapılan Quebec referandumunda yaşanmıştır. İlk defa olarak ayrılıkçı taleplerin uluslararası kamuoyunun da ilgisini çekecek şekilde Kanada kimliğine karşı ileri sürülmesi hem Quebec elitleri arasında hem de diğer Kanada'da yaşayan elitler arasında Quebec'in bir sorun olarak algılanmasına yol açmıştır. Ayrılıkçı elitlerin örgütlediği referanduma ise cevap, Frankofon Kanada ulusalcısı elitlerin, Anglofon elitlerle birlikte hareket ederek 1982 anayasasını, o dönemde hâlen Kanada Parlâmentosu üzerinde olan Britanya Parlâmentosunda alelacele yasalaştırarak Kanada'yı bağımsız bir ulus-devlet haline getirmeleri ile verilmiştir.

Bu bağlamda dönemler içerisinde 4 temel çatışmanın tespiti mümkün olmuştur.

• 1837 Papinau ayaklanmasında geleneksel elit ve yeni gelişmekte olan Fransız küçük burjuvazisi arasında,

• 1914 de eyalet bürokrasisinde görev almaya başlamış olan ve yeni yeni gelişmekte olan Kanada ulusalcısı Fransız-İngiliz kökenli Kanada burjuvazisi ile Fransız etnik elitlerinin oluşturduğu yerel burjuvazi arasında,

• 1970 döneminde FLQ eylemleri sürecinde Fransız, ayrılıkçı PQ ve yerel yönetimde hâkim olan liberal-federalist Kanada ulusalcısı fakat aynı zamanda Fransız kökenli Quebec burjuvazisi arasında,

• 1980 referandumu ve buna karşılık olarak getirilen 1982 anayasası ile ortaya

çıkan bir anlamda, 1970 sürecinin Kanada genelinde tekrarlanan çatışması ile beliren Kanada ulusalcılığı ve Quebec ayrılıkçılığının arasında,

meydana gelen çatışma ve çekişme süreçlerinin tarihsel incelemesini Kondratiev ve hegemonik çevrimler tarih dilimleri bakımından ele aldığımızda özellikle hegemonik süreçlerle çatışmaların paralelliği dikkat çekicidir. Buna karşın Kondratiev süreçleri ile doğrudan bir paralellikten söz edilebilmesi veya sebep sonuç ilişkisinin kurulabilmesi ise zor görülmektedir.

Kapitalizmin bir sistem içi döngü olarak ikili bir yapı gösteren ekonomik ve hegemonik döngülerinde krizler söz konusudur. Bu krizler ve döngüler özellikle hegemonik boşluğun ortaya çıkardığı krizler, hemen her ulus-devletin "ulusal sorun"la uğraşmak zorunda kalması, dünya sistemindeki aşırı gerilmeleri besleyici bir rol oynamakta ve kapitalist sistemin olmazsa olmazı olan ulus-devletler sistemini de derinden sarsmakta ve sistemde yeni arayışlara, gelişmelere yol açmaktadır. Dünya çapında sistemin niteliklerinin tartışılmasının önünün kesilmesi için genelde Kuzey İrlanda, Güney Afrika Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi bir reçete olarak gene uluslararası bir mutabakat ile sunulan çok ulusluluk, çok kültürlülük arayışlarına başvurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda 1970'lerden itibaren uluslararası toplum tarafından önerilen reçeteye uygun, çok ulusluluk ve çok kültürlülük açısından önemli bir örnek teşkil eden Kanada'nın kendi Quebec sorununa ilişkin çözümleri ve tutumu önem kazanmaktadır. Neredeyse artık *de-facto* olarak bir ulus-devlet haline gelmek üzere olan Quebec'in Kanada ile ilişkisi, bunun yanında hegemonik güç ABD ile ilişkileri, Kanada- ABD ilişkileri dünya-sisteminin dinamikleri ile alâkalıdır.

Bu çerçeve içerisinde Giriş bölümünde sorulmuş olan iki soruya cevap vermek mümkün olabilecektir.

Etnik sorunun "sıradanlaşma"sı bir etnisite açısından folklorik düzeyde etnik bir topluluğa doğru yönelmenin bir işareti olarak yorumlanabilir mi?

Burjuvazi, birtakım sonuçları elde edebilmek ve kitleleri kendi arzuladığı yöne kanalize edebilmek, kendi sisteminin meşruiyeti sağlayabilmek için sonuçta diğer elitleri de ikna etmek zorundadır. Bu elitler; toplumun değişik tabakalarında bulunan liderler olarak tanımlanabileceklerdir. Burjuvazinin bir sınıf olarak sürükleyici unsuru olan sermaye grubunun, bir mühendis- teknisyen- bilim adamı veya yönetici grupla ayrılığı veya zaman zaman çıkar çatışması söz konusu olabileceğine göre bir bütün halinde hareket eden bir sınıfsal güçten söz etmek anlamlı olmayacaktır. Bu yaklaşımın yerine, sınıfın genel çıkarlarını öne alarak hareket eden ve sistemin krizlerine çözümler bulmaya çalışan sınıf içerisinde de elit bir çekirdek kadronun varlığını kabul etmek anlamlı olacaktır. Diğer elitlerin, farklı sınıflara sahip olsalar bile bu burjuva üst düzeyinin çıkar birliği durumunda ortak hareket talepleri veya tekliflerine zaman zaman olumlu bakmaları da mümkün olabilecektir. Bu anlamda bir toplumda etnik çatışma potansiyelinin olduğu durumlarda, etnik hareketin sistem karşıtı bir harekete dönüşmesinin engellenmesine yönelik burjuvazinin çabası ile etnik hareketin devamında veya başarıya ulaşmasında kendisi açısından fayda gören burjuvazinin (genellikle küçük burjuvazi olarak adlandırılan kesim) ve diğer elitlerin işbirliği yapması da olasıdır. Böylesi bir durumda etnik çatışma, iki boyutlu bir çatışmanın yansıması haline gelecektir: birinci boyutta burjuva içi çatışma, ikinci boyutta ise sınıflar arası çatışma.

Sınıflar arası bir çatışmanın burjuvazi içindeki çatışmaya göre daha uzun sürmesi muhtemel olduğundan küçük burjuvazinin olası ihaneti sonucu devre dışı kalması da söz konusu olabileceğinden etnik çatışmanın boyutu, işçi sınıfının veya

sistem içinde ezilenlerin gücü ile bağıntılıdır denilebilecektir. İşçi sınıfının ve ortaklarının pazarlık güçlerinin zayıfladığı kriz durumlarında bu gerekçelerle etnik hareketlenmenin dalgalı bir seyir izlemesi ve kimi bölgede başarıya ulaşırken, diğerinde yenilgiye uğraması veya *sönümlenmesi* kaçınılmaz görünmektedir. Dünya-sistemi dinamiklerinden derinleşmenin bir sonucu olarak işçi sınıfının da kendi içerisinde keskin ayrımlara uğradığı ayrıca ihmal edilmemelidir. Günümüz şartlarında işçi sınıfı klâsik anlamda bir proletaryanın ötesinde farklılaşarak, altında gelişen lümpen proletarya veya işsizler ordusunun imrendiği bir durumdadır.

Etnik milliyetçilik, bir etnik grubun başkası üzerinde hâkim olduğu bir etnik tabakalaşma sisteminin içinde potansiyel olarak var olmasına rağmen, bu potansiyel ancak bir etnik grubun bazı üyelerinin, rakip etnik gruplar tarafından işgal edilen ekonomik alanlara yönelmesi durumunda ortaya çıkacak veya kendisini belli edecektir. Bu meydan okuma veya yönelmede bu etnik grup üyeleri sonuçta ya eylemlerinde başarısız olacaklar veya eylemin sonuçlarının tecrübesini yaşayacaklardır. Bu etnik grup üyeleri etnik tabakalaşma sisteminin mevcut durumunu bir bütün olarak protesto ederken aynı zamanda kendi etnik gruplarını da bu yönde seferber etmeye çalışacaklardır. Bu tür bir seferberlik sonuçta ya daha etkin çekişmeye ve tümüyle bir seferberlikten daha fazla olarak tüm toplumda her eyaletin ayrı bir devlet olarak yönetildiği bir yönetim sistemine veya toplumda tüm işgücü içerisinde, kaynaklarda ve genel olarak güç dağılımında milliyetçiliğe ve daha radikal değişikliklere yol açabilecektir.

Potansiyel bir etnik milliyetçi hareket, eğer etnik elitler mevcut ekonomik ve siyasal sistemden yeterince tatmin oluyorlarsa muhtemelen kendiliğinden sönümlenecektir. Benzer şekilde etnik nüfusun büyük çoğunluğunu kırsal köylüler

veya kentsel proletarya oluştursa bile, eğer bu grupların ekonomik ihtiyaçları mevcut sistem tarafından belirli ölçüde tatmin ediliyorsa yine etnik milliyetçi hareket sonuçta sönümlenebilecek veya uçta (marjinal) bir konumda kalacaktır.

Köylüler, genellikle kendilerinin ve liderlerinin mevcut sistemde güçlü konumlarda temsil edileceklerini, mevcut politikanın ve kırsal patronaj sisteminin de kendi çıkarlarına olduğunu düşündüklerinde mevcut sistemi destekleyeceklerdir. Bu gibi durumlarda, kırsaldaki etnik kitleler kendi kentsel aydınlarının öz dil ve kültürünün korunması taleplerine karşı da belirgin bir kayıtsızlık gösterebileceklerdir. Benzer şekilde, eğer işgücü piyasası sanayi sektöründe sürekli olarak bir büyüme gösteriyorsa iş bulma arayışı döngüsü içindeki kentli proletaryanın talepleri, etnik taleplerle muhtemelen örtüşmeyecektir. Ancak eğer iş bulma imkânlarının durumu yeni iş taleplerine hızlı bir şekilde cevap sağlamıyorsa ve yine eğer iyi pozisyonlar farklı etnik gruplardaki kişiler tarafından ele geçirilmişse bu durumda da bu sınıfların etnik taleplerden belirli ölçüde etkilenecekleri söylenebilecektir.

Öte yandan, ayrıcalıkları olan bir grup da kendi çıkarlarını ve mevcut durumu savunmak için topyekûn seferber olurken kendi etnik hassasiyetlerini kullanabilecektir. Bu durumda etnik milliyetçiliklerin arasındaki rekabeti hızlandırabilecek olan etken ise etnik grupların birinin kırsal, diğerinin de şehir ekonomisine sahip olmasıdır.

Brass'a göre etnik milliyetçilik ve çatışma, genellikle sanayileşmiş, merkezileşmiş bir devletin eğitim, teknolojik ve idarî gereksinimlerinin ve diğer tarafta etnik grupların demokratik taleplerinin mevcut etnik tabakalaşma sisteminin sürdürülmesini giderek zorlaştırması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Brass'a göre bir diğer etken ise ekonomik kaynakların ve politik gücün belirli bir bölgede toplanması

veya bu kaynakların şehir-kır arasındaki dağılımında sorun olmasıdır.

Yeni elitler genellikle ekonomik ve siyasal fırsatları kontrol eden hâkim bir grup karşısında dezavantajlı bir durumda olan gruplardan kültürel olarak en farklı olanların arasından doğmaktadırlar. Daha yaygın bir rekabetin ve daha uzlaşmaz bir egemen elit kesimin olduğu durumlarda, büyük bir olasılıkla dezavantajlı grupların hoşnutsuz unsurları bir şekilde milliyetçiliğe yönelebilecektir. Bir etnik milliyetçi hareketin başarısı ve bunun sürdürülebilmesi, etnik grup içindeki sosyal ve politik ilişkilere ve örgütlenme ile diğer etnik gruplarla siyasi ilişkilerin gelişmişlik durumuna bağlıdır. Başarılı bir etnik milliyetçi hareket için, elitlerin süreci takip etmesi ya da en azından takip ediyor olarak görünmesi, etnik grup içindeki diğer sosyal sınıflarla etkin olarak ilgilenmesi de gereklidir.

Kendi etnisitesinin konumundan farklı olarak burjuvalaşmış veya burjuvalaşması engellenmiş olan elit ya sistemin bir ajanı durumuna düşmüş olacak veya sistem karşıtı bir hareket olarak etnik kalkışmanın öncüsü rolünü (işçi sınıfının lideri veya aydın-elitler olarak) üstlenecektir.

Ancak bir pazarlık kozu olarak etnik elitlerin liderliğinde etnik taleplerin ileri sürülmesi süreci, aslında etnisite açısından zamana karşı yarışılan bir var olma mücadelesidir ve sistemin derinleşmesi durumunda pazarlığın genel burjuva sınıfının çıkarları doğrultusunda etnisite aleyhine gelişmesi kuvvetle muhtemeldir. Bir diğer ifade ile etnisitenin elitleri güçlü konumlara sahipse bu durum etnisiteye de yansımaktadır. Eğer elitler zayıf veya bir süreliğine de olsa yok edilmişse, etnik hareketin seferberliğinin gerçekleşmesi de o oranda zor gözükmektedir.

Dünya-sisteminin dinamikleri gereği devletlerin etnisiteleri ile ilişkileri zaman zaman sıfır toplamlı bir oyundan yüksek toplamlı (kazan-kazan) bir dayanışma

oyununa dönüşebilmektedir. Bu bağlamda Quebec örneği de şu şekilde görülebilecektir: 1945 sonrasında giderek artan Amerikan kültürel baskısı karşısında Kanada kimliğinin belirsizleşmesinin, silikleşmesinin riskine karşı, İngiliz ve Fransız kökenli Kanada burjuvazisince Quebec'in varlığı Kanada kimliğinin yeniden oluşturulmasında, Kanada ulusunun yeniden veya aslında ilk olarak inşa edilmesinde belirleyici bir unsur olarak kullanılmıştır. Ancak bu ikili yapı yani bir ulus-devlet içerisinde ikinci bir ulus olma iddiası, bir ulus-devletin belirli bir süre için katlanılabileceği, şartlı bir durumdur. Bu şart önce Kanada'nın, federasyon sistemini gevşeten ancak eyaletlerin konumunu yeniden bir düzenleme getirmeden belirsiz bırakan 1982 anayasasının sağladığı belirsizlik ortamı sayesinde rafa kaldırılarak çözümlenmiştir. Ayrıca Amerikan hegemonyasının dünya genelinde inişe geçmesini takip eden 1970 sonrası dönemde önce Quebec'in denediği iki ayrılma çabası gene sistem ve Kanada ulus-devleti tarafından ustaca yönetilerek sonuçsuz bırakılmıştır. Sorun, bir seçme-seçilme veya seçilememe sarmalında sistem-içine çekilerek siyasallaştırılmış ve ucu açık, belirsiz sonuçlu referandumların döngüsünde kilitlenmiştir. Bilahare kökeninde cumhuriyetçi ve Kuzey Amerikan Birliği (PanAmerican) savunucusu Reform Parti olmasına karşın, iktidara gelince Kanada ulusalcısı ve monarşist bir tutum izlemeye başlayan Muhafazakâr Parti hükümetince, 2000'li yılların ikinci yarısından 2011 seçimlerine kadar devam eden süreçte daha önce Quebec'e tanınan önemli ayrıcalıkları etkisiz kılacak yeni politikalar peyderpey uygulamaya konulmuştur. 2011 seçimlerinden sonra da monarşistlerin ve İngiliz kökenlilerin yoğun desteği ile Trudeau tarafından inşa edilmiş çok kültürlü ve çok dilli yeni Kanada'nın ulus yapısının içi boşaltılmaya başlanılmıştır.

Bu durumda bu soruya verilebilecek bir cevap olarak şu tespit yapılabilecektir;

Kanada'nın Anglofon ve Frankofon veya bilingual-melez Kanadalı elitlerinin sınıfsal tercihleri doğrultusunda Quebec toplumu siyasi bir etnisiteden, etno-kültürel topluluğa doğru yönlendirilmektedir. Bu durum tespiti sonucunda tezin diğer sorusuna da cevap aramak gerekmektedir.

Quebec egemen bir devlet haline gelebilir mi?

Dünya–sisteminin dinamikleri, 1960'tan bu yana Quebec sorununu sürekli soğutarak bölgesel sistemin içinde muhafaza etmeyi başarmıştır. Diğer bir ifade ile Quebec devletinin ortaya çıkışı tüm dünya sistemi tarafından gerçekleştirilen uygulama ile engellenmiştir. Ayrı bir ulus olarak tanınma, bir alt-ulus olma ise Quebec için geçici (palyatif) bir durumdur. Nitekim Muhafazakâr Kanada Hükümetinin ve yargısının son dönemlerde peş peşe attığı Quebec'in kazanımlarının geri alınması adımları da Quebec'in ve diğer alt-ulusların ulus-devlet karşısındaki kazanımlarının nasıl kırılgan bir zeminde olduğuna bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır.

Quebec sorununu Kanada'nın konumundan soyutlama nasıl imkânsız ise komşu coğrafi konumu nedeniyle Amerika'dan da soyutlanamayacaktır. Sonuçta kapitalist tarihsel sistem kendi içinde yeni bir evrime veya sonuna doğru çözülmediği sürece, Quebec'in tam bağımsızlığından belki de sadece bir ideal olarak söz edilebilecektir. Kapitalist tarihsel sistemin kendi iç dinamikleri ve hedeflerinin getireceği yeni durumlarda hegemonik bir kara deliğe dönüşerek küçülecek gibi gözüken Amerika'ya yakınlıkları oranında Quebec ve Kanada, dünyanın diğer bölgelerine oranla bu durumdan muhtemelen daha fazla etkileneceklerdir. Belki de çok yakın bir gelecekte Kanada'nın, ABD'den ayrı bir ülke olarak varlık nedeni ve gereği daha sık sorgulanır hale gelecektir.

Sonuç olarak kuramsal çerçevemiz olan Dünya-Sistemleri analizi yaklaşımı ile

devlet-etnisite ilişkileri:

• Meta zincirleri açısından etnisitenin bulunduğu coğrafyanın önemi, bu coğrafya da bulunan hammadde, ticaret vs. türü kaynaklara sistemin ihtiyaç düzeyi,

• İçinde bulunulan devletin, devletlerarası sistem içerisindeki rolü ve konumu,

• Hegemonik döngünün iniş ve çıkış durumları,

• Etnisitenin içinde bulunduğu devletin etnisite üzerindeki kontrol gücü gibi unsurlar

üzerinden belirlenmektedir.

Bu bağlamda Quebec'in 1960 sonrası etnik-ayrılıkçı bir sorun olarak ortaya çıkmasının yerel dinamiklerden ziyade;

• Fransa'nın yükselen Amerikan hegemonyasına karşı bir tepki olarak kendi coğrafyasında ABD'yi ve periferisini sıkıştırmaya çalışması,

• Kanada'nın gittikçe silikleşen kimliğinin yeniden tesis edilmesine ihtiyaç duyulması,

• Kanada-ABD ilişkilerinde 1945 sonrasında artan yakınlaşmanın ABD'nin bir dünya-imparatorluğuna dönüşmesi riskini de beraberinde getirmesi ve sistemin bunu engelleme ihtiyacı,

• Kanada etnik yapısının çeşitlenme ihtiyacı ve bu nedenle Kanada'nın göçmen alımına başlaması ve en alt sosyal düzeyin yeniden biçimlenmesi sonucunda Quebec etnisitesinin geçmişte yürüttüğü işleve ihtiyaç kalmaması yani sosyal statüsünün, konumunun değişmesi

gibi sistemden kaynaklanan dinamiklerin sonucu olduğu söylenebilecektir.

Nihayetinde, dünya-sistemleri analizi çerçevesinde ele aldığımız etnik yapının ve ulus karakterinin, dünya-sistemi dinamikleri üzerinden yeniden ve yeniden sürekli olarak üretildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akenson, D. H. (2010). Diaspora, The Irish, and Irish Nationalism. A. Smith, Allon Gal, **The Call of the Homeland: Diaspora Nationalisms, Past and Present** içinde (s. 401). Boston: Brill.

Akturk, S. (2009). "Persistence of the Islamic Millet as an Ottoman legacy: mono-religious and anti-ethnic definition of Turkish nationhood", **Middle Eastern Studies**, *45*(6), s. 893-909. Taylor & Francis.

Anderson, B. (1995). **Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis.

Anderson, L. (2007). "Federalism and Secessionism: Institutional Influences on Nationalist Politics in Québec", **Nationalism and Ethnic Politics**, 13(2), s. 187–211.

Armstrong, E. H. (1974). **The Crisis of Quebec, 1914-1918**. Toronto: McClelland and Stewart Limited.

Arnopoulos, S. M. & Clift, D. (1984). **English Fact in Quebec**. McGill-Queen's Press-MQUP.

Arrighi, G. (1997). **Capitalism and the Modern World-System: Rethinking the Non-Debates of the 1970s**. Retrieved 05 09, 2009, from Fernand Braudel Center: **http://www.binghamton.edu/fbc/aaasa96.htm**

Arrighi, G. (2005a). Hegemony unraveling-II. **New Left Review**, 33, 83–116.

Arrighi, G. (2005b). Hegemony Unravelling-1. **New Left Review**, 32, 23–80.

Assembly, U. G. (1970). **United Nations General Assembly Resolution 2625**.

Avagyan, A. (2004). **Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler**. İstanbul: Belge Yayınları.

Barth, F. vd. (1970). **Ethnic groups and boundaries**. Universitets Forlaget.

Behiels, M. D. & others. (1991). **Quebec And The Question Of İmmigration: From Ethnocentrism To Ethnic Pluralism, 1900-1985** (Vol. 18). Canadian Historical Association.

Belanger, L. (1967). **Occupational Mobility of French and English-Canadian Business Leaders in the Province of Quebec**. Michigan: Michigan State University: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Billig, M. (1995). **Banal Nationalism**. London: Sage Publications.

Bishai, L. S. (2004). **Forgetting Ourselves: Secession and the (Impossibility of Territorial Identity)**. Toronto: Lexington Books.

Boberg, C. (2010). **The English language in Canada: Status, history and comparative analysis**. Cambridge University Press.

Bosher, J. F. (2000). **The Gaullist Attack on Canada 1967-1997**. Montreal: McGill- Queen's University Press.

Bothwell, R. (1998). **Canada And Quebec: One Country, Two Histories**. UBC Press.

Bouchard, M. G. & Taylor, M. C. (2007). **Le multiculturalisme des chartes: une impasse juridique et politique au Québec**.

Bourhis, R. Y. & Landry, R. (2008). The Vitality Of The English-Speaking Communities Of Quebec: From Community Decline To Revival. **Centre d'études ethniques des universités montréalaises, Université de Montréal**.

Brass, P. R. (1991). **Ethnicity and Nationalism**. New Delhi: Sage Publications.

Burke, P. (2006). **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**. (Çev. M. Küçük) Ankara: DoğuBatı.

Calhoun, C. (1993). Nationalism and ethnicity. **Annual Review of Sociology**, 211–239.

Champion, C. (2006). A very British coup: Canadianism, Quebec, and ethnicity in the flag debate, 1964-1965. **Journal of Canadian Studies/Revue D'études Canadiennes**, 40(3), 68–99.

Choquette, L. (1997). **Frenchmen into peasants** (Vol. 123). Harvard University Press.

Chossudovsky, M. (2003). **The globalization of poverty and the new world order** (Vol. 2). Global Research, Center for Research on Globalization (CRG).

Clarkson, S. (1995). Poor Prospects: "The Rest of Canada" under Continental Integration. K. McRoberts, **Beyond Quebec: Taking Stock of Canada** içinde (s. 251-274). Montreal: McGill-Queen's University Press.

Clarkson, S. (2005). **The Big Red Machine: How The Liberal Party Dominates Canadian Politics**. UBC Press.

Cole-Arnal, O. (1997). Shaping Young Proletarians into Militant Christians: The Pioneer Phase of the JOC in France and Quebec. **Journal of Contemporary History**, 509–526.

Conley, H. & Kraut, J. (2010). US strategic interests in the Arctic: an assessment of current challenges and new opportunities for cooperation. **Center for Strategic and International Studies**.

Courchene, T. J. (2004). The changing nature of Quebec-Canada relations: From the 1980 referendum to the summit of the Canadas. **Institute of Intergovernmental Relations**, Queen's University.

Creighton, D. G. & Creighton, D. (2002). **The Empire of the St. Lawrence: A**

Study in Commerce and Politics. University of Toronto Press.

Crete, J. & Diallo, N. (2009). Do Parties Matter? A Qualitative Answer with Numbers. Do They Walk Like They Talk?: Speech and Action in Policy Processes. **Springer**.

Çandar, C. (2013). "Süreç'in neresindeyiz?", **Radikal**

Çiçek, N. (2009). "Talihsiz Çerkeslere İngiliz Peksimeti": İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Çerkes Göçü (Şubat 1864-Mayıs 1865). **SBF Dergisi**, 64-1.

Dhamoon, R. & Abu-Laban, Y. (2009). Dangerous (internal) foreigners and nation-building: The case of Canada. **International Political Science Review**, 30(2), 163–183.

Duboyce, T. (2014). Analysis Quebec election 2014: Pauline Marois loses electoral Hail Mary. **CBC**, Retrieved 10–4, 2014, from http://www.cbc.ca

Duerr, G. M. (2012). **Talking with nationalists and patriots: An examination of ethnic and civic approaches to nationalism and their outcomes in Quebec and Flanders**. Kent State University.

Enleo, C. H. (1980). State-Building and Ethnic Structures: Dependence on International Capitalist Penetration. T. K. Hopkins, I. Wallerstein, T. K. Hopkins, & I. Wallerstein (Dü), **Process of the World-System** içinde (s. 266-288). Beverly Hills: Sage Publications.

Fenwick, R. (1981). Social change and ethnic nationalism: an historical analysis of the separatist movement in Quebec. **Comparative Studies in Society and History**, 23(02), 196–216.

Fenwick, R. (1982). "Ethnic culture and economic structure: determinants of French-English earnings inequality in Quebec", **Social Forces**, *61*(1), s. 1-23.

Oxford University Press.

Fingar, C. T. (2009). **Global trends 2025: A transformed world**. Diane Publishing.

Flanagan, T. (1998). **Game Theory and Canadian Politics**. Toronto: University of Toronto.

Galabuzi, G.-E. (2006). **Canada's economic apartheid: The social exclusion of racialized groups in the new century**. Canadian Scholars' Press.

Geertz, C. (1973). **The Interpretation of Cultures: Selected Essays** (Vol. 5019). Basic Books (AZ).

Gellner, E. (2008). **Uluslar ve Ulusçuluk** (2 b.). (B. Ersanlı, & G. G. Özdoğan, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.

Geoffroy, M. (2008). **Catholicism as Identity Factor among the French Canadian Minority**. J.-M. Tremblay.

Gidengil, E., Blais, A., Nadeau, R., & Nevitte, N. (2004). Language and Cultural Insecurity. A. G. Gagnon**, Québec: state and society** içinde (s. 345-368). Toronto: Broadview Press.

(1995). Referandum Briefs. **Globe and Mail**.

Gold, G. L. (1972). **The Emergence Of A Commercial Bourgeoisie In A French Canadian Town**. Minnesota: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Gollom, M. (n.d.). Quebec election: Is Pierre Karl Peladeau the PQ's white knight? **CBC News**. Retrieved 9–4, 2014, from http://www.cbc.ca/news/politics/quebec-election-is-pierre-karl-peladeau-the-pq-s-white-knight-1.2602631

Gougeon, G. (1994). **A history of Quebec nationalism**. (Blair, Louisa, Trans.).

Lorimer.

Grady, P. (1991). **The economic consequences of Quebec sovereignty**. Fraser Institute Vancouver.

Grant, G. (2003). **Lament for a nation: The defeat of Canadian nationalism**. McGill-Queen's Press-MQUP.

Greer, A. (1996). **The Patriots and the People**. Toronto: University of Toronto.

Hall, J. A. (1990). Will the United States Decline as did Britain? In Mann, Michael (Ed.), **The Rise And Decline Of The Nation State** (pp. 114–145). Blackwell Oxford.

Harder, L. (2010). "In Canada of all places": national belonging and the lost Canadians. **Citizenship Studies**, 14(2), 203–220.

Hechter, M. (1975). **Internal Colonialism: The Celtic Fringe In British National Development, 1536-1966**. London: Routledge & Kegan Paul.

Hepburn, E. (2010). "Small Worlds in Canada and Europe: A Comparison of Regional Party Systems in Québec, Bavaria and Scotland", **Regional and Federal Studies**, 20(4-5), 527–544.

Hill, T. L. (2005). Variability of Support for Sovereignty in Quebec, 1980-2004.

Hiller, H. H. (1986). **Canadian Society: A Macro Analysis**. Scarborough: Prentice-Hall Canada Inc.

Hobsbawm, E. J. (1990). **Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality**. Cambridge: Cambridge University Press.

Horowitz, D. L. (1985). Ethnic groups in conflict. Univ of California Press.

Hroch, M. (1985). **Social Preconditions Of National Revival In Europe**. (B. Fowkes, Trans.) London: Cambridge University Press.

HSBC Global Research. (2011). The world in 2050: Quantifying the Shift in the Global Economy. Londra: **HSBC Global Economics**.

Hughes, E. C. (2009). **French Canada in Transition**. Toronto: Oxford University Press.

Jacobs, J. (2005). **New Netherland: A Dutch colony in seventeenth-century America** (Vol. 3). Brill Academic Pub.

James, P. & Lusztig, M. (1997). Quebec's economic and political future with North America. **International Interactions**, 23(3-4), 283–298.

Johnson, D. P. (2008). **Contemporary Sociological Theory: An Integrated Multi-Level Approach**. New York: Springer.

Johnston, S. H. H. (1912). **Pioneers in Canada**. Blackie.

Juteau, D. (2002). The citizen makes an entrée: Redefining the national community in Quebec. **Citizenship Studies**, 6(4), 441–458.

Katcher, P. (1990). **The American War 1812-1814**. London: Osprey Publishing

Keating, M. (1997). "Canada and Quebec: two nationalisms in the global age." **The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration**, s. 170..

Lamont, M. (1995). National identity and national boundary patterns in France and the United States. **French Historical Studies**, 349–365.

Langlois, S. (2010). "Defining the Quebec Nation: Ten Years of Debates and an Emerging Consensus. Travelling Concepts", s. 109–128. **Springer**.

Latouche, D. (1988). Quebec. **The Canadian Encyclopedia**.

Laurendeau, S. (2012). "Sectoral Outlook 2012–2014 Quebec Region." **Service Canada Report**.

Linteau, P. a. (1983). **Quebec, a History, 1867-1929**. Toronto: Lorimer.

Lucas, M. R. (1999). Nationalism, Sovereignty, and Supranational Organizations. **Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik an der Universität Hamburg**.

Lulko, L. (2013). USA sends Canada to conquer the Arctic. **Pravda**.

Mandel, E. (1980). **Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları**. (Çev. D. Işşık) İstanbul: Yazın Yayımcılık.

Manning, S. (2009). **Quebec: The story of Three Sieges**. Montreal-Kingston-Ithaka: McGill-Queen University Press.

Martin, M. (2006). **Working Class Culture and the Development of Hull, Quebec, 1800-1929**. J. Bernier.

McRoberts, K. (1979). "Internal colonialism: The case of Quebec", **Ethnic and Racial Studies** (2:3), s. 293-318.

McRoberts, K. (1988). **Quebec: Social Change and Political Crisis** (3. b.). Toronto: McClelland and Stewart.

Meadwell, H. (1993). The Politics of Nationalism in Quebec. **World Politics**, *45*(2), s. 203–241. Cambridge Univ Press.

Moogk, P. N. (2000). **La Nouvelle France: The Making Of French Canada: A Cultural History**. Michigan State Univ Pr.

Newman, S. (2003). Canada The Nationalist Movement in Quebec. Rudolph, J. R., **Encyclopedia of modern ethnic conflicts** içinde (s. 27-37). Greenwood Press Westport, CT.

NORAD. (2012, October 15). About NORAD. 15 Ekim 2012 tarihinde, **North American Aerospace Defense Command**: sitesinden alındı.

ntvmsbnc.com. (2012, October 16). İskoçya'da 300 yıllık 'rüya' için ilk adım. 16

Ekim 2012 tarihinde **ntvmsbnc.com**: http://www.ntvmsnbc.com/id/25390190/ adresinden alındı

ntvmsnbc.com. (2012, October 15). Belçika'yı 'bölecek' seçim zaferi. 15 Ekim 2012 tarihinde **ntvmsnbc.com**: http://www.ntvmsnbc.com/id/25390344/ adresinden alındı.

Nunez, J. R. (2004). **Canada's Global Role: A Strategic Assessment of its Military Power**.

Orwell, G. (1990). **Nineteen Eighty-Four**. 1949. *The Complete Novels*.

Özkırımlı, U. (2009). **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**. Ankara: DoğuBatı Yayınları.

Panetta, A. (2014). White House documents reveal how U.S. would react if Quebec had separated. **Globe and Mail**, (Mar, 14).

Parizeau, J. & Philpot, R. (2010). **An Independent Quebec: The Past, the Present and the Future**. Baraka Books.

Pasquero, J. (1997). Business ethics and national identity in Quebec: distinctiveness and directions. **Journal of Business Ethics**, 16(6), 621–633.

Petrie, A. R. (1980). **Henri Bourassa**. Don Mills, Ont.: Fitzhenry and Whiteside.

Pifer, S. (2009). Averting Crisis in Ukraine. **Council on Foreign Relations**.

Piroth, S., Serre, P. & Lublin, D. (2006). Francophone Bilingualism, Inter-Group Contact, and Opposition to Sovereignty Among QuéBec Francophones. **Nationalism and Ethnic Politics**, 12(1), 1–24.

Profile of languages in Canada: English-French bilingualism. (n.d.). Retrieved 1–30, 2012, from www12.statcan.ca/english/census01/products/analytic/companion/lang/bilingual.

cfm

Puzic, S. (2012). Parti Quebecois declared winner of Quebec election. 4 Eylül, 2012 tarihinde **CTVNews. ca**: adresinden alındı.

Quinn, H. F. (1963). **The Union Nationale: A Study in Quebec Nationalism**. University of Toronto Press.

Ragin, C. & Chirot, D. (1999). Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset ve Sosyoloji. T. Skocpol, & T. Skocpol (Dü.), **Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler** içinde (Çev. A. Fethi, 2 b. s. 276-312). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Renan, E. (1990). What is a Nation? H. Bhabha, **Nation and Narration** içinde (s. 8-22). London: Routledge.

Robinson, W. I. (2011, November). "Globalization and the sociology of Immanuel Wallerstein: A critical appraisal", **International Sociology**, 26, s. 723-745.

Rocher, F. (2004). Québec in the America: From the FTA to the FTAA. A. G. Gagnon (Dü.), **Québec: State and Society** içinde (Çev. N. Meyer, Üçüncü Baskı b. s. 405-426). Toronto: Broadview Press.

Rozen, R., Schwartz, R. H., Hilman, B. C., Stanislovitis, P., Horn, G. T., Klinger, K., Daigneault, J., vd. (1990). "Cystic fibrosis mutations in North American populations of French ancestry: analysis of Quebec French-Canadian and Louisiana Acadian families", **American Journal of Human Genetics**, *47*(4), s. 606. Elsevier.

Sabillon, C. (2005). World economic historical statistics. Algora Publishing.

Sağır, M. Ö. & Akıllı, H. S. (2004). "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi",

Cumhuriyet Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, *28*(1), s. 1–22.

Sahlins, M. (1981). **Stone Age Economics** (2 b.). London: Tavistock Publications.

Salee, D. (2003). Transformative Politics, the State, and the Politics of Social Change in Quebec. W. Clement, & L. F. Vosko, **Changing Canada: Political Economy as Transformation** içinde (s. 25-50). Montreal, Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University Press.

Savchenko, A. (2007). "Constructing a World Fit for Marxism: Utopia and Utopistics of Professor Wallerstein", **American Journal of Economics and Sociology**, *66*(5), s.1033-1052. Wiley Online Library.

Schwarz, J. E. (1970). The Scottish National Party: Nonviolent separatism and theories of violence. World Politics: **A Quarterly Journal of International Relations**, 496–517.

Searle-White, J. (2001). **The Psychology of Nationalism**. Palgrave Macmillan.

Seymour, M. (2000). Quebec and Canada at the Crossroads: A Nation within a Nation. **Nations and Nationalism**, 6(2), 227–255.

Silver, B. J. & Arrighi, G. (2003). Polanyi's Double Movement'': The Belle Époques of British and U.S. Hegemony Compared. **Politics and Society**, 31(2).

Smith, A. D. (1981). **The Ethnic Revival**. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, A. D. (1989). **The Ethnic Origins of Nations**. Oxford: Basil Blackwell.

Smith, A. D. (2009). **Milli Kimlik** (5 b.). (Çev. B. S. Şener) İstanbul: İletişim.

Smith, B. (2013). The Quebec referendums. **Economic Indicators**, 2, 13.

Sönmez, A. (1998). "Toplumsal Araştırmalarda Analiz Birimleri Olarak Aile ve

Hanehalkının Mahiyet ve Yapılarının Belirlenmesi Sorunu", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, s. 115-135.

Strange, S. (1987). The persistent myth of lost hegemony. **International Organization**, 41(04), 551–574.

Strange, S. (1996). **The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy**. Cambridge university press.

Tetley, W. (2007). **The October Crisis, 1970: An Insider's View**. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.

Turgeon, L. (2004). Interpreting Quebec's Historical Trajectories: Between La Societe Globale and the Regional Space. A. G. Gagnon (Dü.), **Québec: State and Society** içinde (Çev. S. Lyons, s. 51-67). Toronto: Broadview Press.

U.S. Department of Transportation (2013). Ports of Border Crossing/Entry (Yearly) Ranked by Trucks. 5 Mart 2013 tarihinde **transborder.bts.gov:** http://transborder.bts.gov/programs/international/transborder/TBDR_BC/TBDR_BC_QuickSearch.html adresinden alındı.

van den Berghe, P. (1994). A Socio-Biological Perspective. J. Hutchinson, & A. D. Smith, **Nationalism** içinde (s. 96-102). Oxford: Oxford University Press.

Vaughan, F. (2003). **The Canadian Federalist Experiment: From Defiant Monarchy To Reluctant Republic**. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.

Verney, J. (1992). **The Good Regiment: The Carignan Salihres Regiment in Canada, 1665-1668**. Montreal: McGill-Queen's Press.

Walker, S. (2010). **Wave Theory For Alternative Investments: Riding The Wave with Hedge Funds, Commodities, and Venture Capital**. New York:

McGraw-Hill Companies, Incorporated.

Wallace, W. S. (1940). **Encyclopedia of Canada**.

Wallerstein, I. (1984). **The Politics of the World-Economy: The states, the movements and the civilizations.** Cambridge University Press.

Wallerstein, I. (1989). **Modern World System III**. San Diego: Academic Press.

Wallerstein, I. (1997). **Sosyal Bilimleri Düşünmemek: Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasınıın Sınırları**. (Çev. T. Doğan) İstanbul: Avesta.

Wallerstein, I. (2000). **The Essential**. New York: The New Press.

Wallerstein, I. (2001). **Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri**. (Çev. T. Doğan) İstanbul: Avesta.

Wallerstein, I. (2003a). **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**. (Çev. T. Birkan) İstanbul: Metis Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2003b). **Liberalizmden Sonra**. (Çev. E. Öz) İstanbul: Metis Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2004). **Modern Dünya Sistemi 1. Cilt**. (Çev. L. Boyacı) İstanbul: Bakış.

Wallerstein, I. (2005a). **Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş**. (Çev. E. Abadoğlu, & N. Ersoy) İstanbul: Aram Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2005b). **Modern Dünya Sistemi 2. Cilt**. (Çev. L. Boyacı) İstanbul: Bakış.

Wallerstein, I. (2006). **Tarihsel Kapitalizm**. (Çev. N. Alpay) İstanbul: Metis.

Wallerstein, I. (2008, Ekim 15). "**Ekonomik krize uzun vadeli bakış**". Kasım 27, 2011 tarihinde Fernand Braudel Center Web Sitesi, Binghamton University: http://www2.binghamton.edu/fbc/archive/243-tr.htm adresinden alındı

Wallerstein, I. & Balibar, E. (2007). **Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler** (Dördüncü Basım b.). (Çev. N. Ökten) İstanbul: Metis.

Wallerstein, I. & Hopkins, T. K. (1996). **The Age of Transition: Trajectory of the World-System**, 1945—2025. London: Zed Books.

Watkins, M. (2003). Politics in the Time and Space of Globalization. W. Clement, & L. F. Vosko, **Changing Canada: Political Economy as Transformation** içinde (s. 3-24). Montreal, Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University Press.

Weatherford, J. (2008). **Vahşiler Barbarlar ve Uygarlık**. (Çev. Ş. Süer) İstanbul: Versus.

Wells, S. (2003). **The Journey of Man: A Genetic Odyssey**. New York: Random House.

Wells, S. (2006). **Deep Ancestry: Inside the Geographic Project**. Washington: National Geographic.

Wilson, F. L. (1967). French-Canadian Separatism. **The Western Political Quarterly**, s.116-131.

Yeğen, M. (2006). **Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler**. İstanbul: İletişim.

Zürcher, E. J. (2004). **Turkey: A Modern History**. IB Tauris \& Company Limited.

ÖZET

Elgin, Şükrü, Dünya Sistemleri Analizi Perspektifinde Devlet Ve Etnisite İlişkisi: Kanada ve Quebec örneğiyle, Doktora Tezi, Tez Danışmanı Prof. Dr. Filiz Zabcı, 309.

1970 sonrası süreçte neredeyse tüm dünya genelindeki ulus-devletler ve etnisiteler arasındaki ilişkilerde şiddet dozu yükselebilen krizler ortaya çıkmıştır. Devletler ve etnisiteleri arasındaki diyalektik ilişkiyi anlama amacı ile yapılan çalışmada Dünya-Sistemleri analizi kuramı benimsenmiştir.

Tezin; etnisite, ulus-devlet ve ulus gibi yapılara bakışı kapitalist dünya-ekonomisi sisteminin ürünü olduklarından hareketle eleştireldir. Tez krizlerin temelinde sistemik yapısal gerilim ve çevrimsel krizlerin olduğu iddiasındadır.

Yöntem olarak çevrimsel krizlerin zaman-serileri ile etnik sorunların krize dönüşme süreçleri arasındaki paralel tespit edilmeye çalışılmıştır. Quebec sorununun eskiliği zaman serilerinin çevrimlerle olan paralelliğini izleme imkânı sağlamıştır.

Sonuçta analiz; Quebecli elitlerin çekişmesinin ardında burjuvalaşma ve sınıf-içi çatışma süreçleri ile hegemonik ve Kondratiev çevrimleri arasında bir uyumluluğu göstermiştir. Bu tespitin diğer devlet etnisite çalışmalarına da ışık tutması muhtemeldir.

ANAHTAR KELİMELER:

1. Kapitalist dünya-ekonomisi.
2. Etnisite.
3. Milliyetçilik
4. Dünya Sistemleri Analizi
5. Quebec

ABSTRACT

Elgin, Şükrü, World Systems Analysis Perspective of Relationship between State and Ethnicity: with example of Canada and Quebec, PhD Thesis, Thesis Adviser Prof. Dr. Filiz Zabcı, 309.

After 1970's, ever growing dose of power of crises between Ethnicities and Nation-States are witnessed. This study aims to understand the dialectical relationship between these parties within the World System Analysis framework.

In this context, Ethnicities, Nation–State and Nations which can easily be seen as products of capitalist global economy, are analysed with critical approach. The study claims that with their economic and hegemonic aspects cyclical crises and, with their relational as well as structural properties tensions are arising from the system. The method used in this study aims to find out whether the timing of cyclicity of economic crises goes along with ethnicities problems. Old history of Quebec's on this matter, made easy for application of time serial comparison.

Our analytical study showed that the backstage of Quebec's elite contentions covers hegemonic and Kondratiev cycles that coincides with the bourgeois and class conflict. Although this case is seemed to unique to Quebec, it is likely to lead other studies related to Nation- Ethnicities perspectives.

KEY WORDS:

1. Capitalist World-Economy.
2. Ethnicity.
3. Nationalism.
4. World System Analysis
5. Quebec